

■ ■ ■ ■ ■ ■ ■ ■ ■ ■ **pro střední školy** ■ ■ ■ ■ ■

ČÍTANKA II. K LITERATUŘE V KOSTCE

Marie Sochrová

F FRAGMENT

Marie Sochrová
Čítanka II. k Literatuře v kostce pro SŠ

Text Marie Sochrová
Kresby Pavel Kantorek
Obálka a grafická úprava Fragment DTP s. r. o., Kamila Flonerová
Odpovědná redaktorka Romana Homonická
Technická redaktorka Alena Suchánková
Vydalo nakladatelství Fragment, Humpolecká 1503, Havlíčkův Brod,
jako svou 1093. publikaci.
1. vydání, 2007
Sazbu zhotovil TypoText, s. r. o.
Vytiskly Tiskárny Havlíčkův Brod, a. s.

Copyright © Fragment, 2007
Text © Marie Sochrová, 2007
Illustrations © Pavel Kantorek, 2007
Cover © Fragment DTP s. r. o., Kamila Flonerová, 2007

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této publikace nesmí
být rozšiřována bez písemného souhlasu majitelů práv.

Kontaktní adresa: Radiová 1, 102 27 Praha 10-Hostivař
e-mail: fragment@fragment.cz; <http://www.fragment.cz>

ISBN 978-80-253-0187-6 (1. vydání, 2007)

OBSAH

ROMANTISMUS	9
Německo	9
Novalis: Hymny noci	10
Heinrich Heine: Kniha písní	10
Heinrich Heine: Nové básně	10
Anglie	11
George Gordon Byron: Childe Haroldova pout'	11
George Gordon Byron: Z lyriky	11
Percy Bysshe Shelley: Odpoutaný Prométheus	13
Percy Bysshe Shelley: Z lyriky	13
Walter Scott: Ivanhoe	14
Francie	15
Victor Hugo: Zpěvy soumraku	15
Victor Hugo: Strašný rok	15
Victor Hugo: Chrám Matky Boží v Paříži	16
Stendhal: Červený a černý	17
Alfred de Musset: Zpověď dítěte svého věku	19
Z Mussetovy korespondence spisovatele G. Sandové	19
USA	19
Edgar Allan Poe: Havran	19
Edgar Allan Poe: Černý kocour	21
Rusko	23
Alexandr Sergejevič Puškin: Evžen Oněgin	23
Alexandr Sergejevič Puškin: Z lyriky	25
Michail Jurjevič Lermontov: Z lyriky	26

Český romantismus	26
Karel Hynek Mácha: Ze zápisníku – První básnické pokusy	26
Karel Hynek Mácha: Máj	28
Dobové a pozdější ohlasy na Máchův Máj	32
Karel Hynek Mácha: Marinka	33
Karel Hynek Mácha: Pouť krkonošská	34
Slovenský romantismus	35
Samo Chalupka: Mor ho!	35
Andrej Sládkovič: Marína	35
Ján Botto: Smrť Jánošíkova	36
ČESKÁ LITERATURA 30.–50. LET 19. STOLETÍ	38
Vyvrcholení národního obrození	38
Josef Kajetán Tyl: Strakonický dudák aneb Hody divých žen	38
Josef Kajetán Tyl: Fidlovačka aneb Žádný hněv a žádná rvačka	41
Josef Kajetán Tyl: Jan Hus	41
Karel Jaromír Erben: Kytice z pověstí národních	43
Počátky realismu a satiry	47
Karel Havlíček Borovský: Tyrolské elegie	47
Karel Havlíček Borovský: Křest svatého Vladimíra	49
Karel Havlíček Borovský: Epigramy	51
Karel Havlíček Borovský: Kapitola o kritice	52
Božena Němcová: Divá Bára	52
Božena Němcová: Babička	53
Božena Němcová: V zámku a v podzámčí	56
REALISMUS	57
Francie	57
Honoré de Balzac: Otec Goriot	57
Honoré de Balzac: Evženie Grandetová	59
Gustav Flaubert: Paní Bovaryová	60
Émile Zola: Zabiják	61
Anglie	63
Charles Dickens: Kronika Pickwickova klubu	63
Rusko	65
Nikolaj Vasiljevič Gogol: Revizor	65
Nikolaj Vasiljevič Gogol: Mrtvé duše	67
Ivan Sergejevič Turgeněv: Lovcovy zápisky	68
Lev Nikolajevič Tolstoj: Vojna a mír	72

Lev Nikolajevič Tolstoj: Anna Kareninová	73
Fjodor Michajlovič Dostojevskij: Zločin a trest	74
Anton Pavlovič Čechov: Višňový sad	76
Severská literatura	78
Henrik Ibsen: Nora	78
ČESKÁ LITERATURA 60. A 70. LET 19. STOLETÍ	80
Generace májovců	80
Jan Neruda: Hřbitovní kvítí	80
Jan Neruda: Knihy veršů	81
Jan Neruda: Písně kosmické	85
Jan Neruda: Balady a romance	86
Jan Neruda: Prosté motivy	90
Jan Neruda: Zpěvy páteční	91
Jan Neruda: Povídky malostranské	93
Jan Neruda: fejeton Jazyk mateřský	96
Vítězslav Hálek: Večerní písně	97
Vítězslav Hálek: Z korespondence	97
Vítězslav Hálek: Na statku a v chaloupce	98
Adolf Heyduk: V zátiší	101
Karolína Světlá: Frantina	101
Jakub Arbes: Newtonův mozek	103
ČESKÁ LITERATURA 70. A 80. LET 19. STOLETÍ	105
Škola národní (ruchovci)	105
Svatopluk Čech: Ve stínu lípy	105
Svatopluk Čech: Jitřní písně	106
Svatopluk Čech: Písně otroka	106
Svatopluk Čech: Nový epochální výlet pana Broučka, tentokráte do XV. století	107
Škola kosmopolitní (lumírovci)	110
Josef Václav Sládek: Jiskry na moři	110
Josef Václav Sládek: Ze života	110
Josef Václav Sládek: Sluncem a stínem	111
Josef Václav Sládek: Selské písně a České znělky	111
Josef Václav Sládek: České písně	112
Josef Václav Sládek: V zimním slunci	112
Josef Václav Sládek: Zlatý máj, Skřivánčí písně, Zvony a zvonky	113
Jaroslav Vrchlický: Dojmy a rozmary	114

Jaroslav Vrchlický: Poutí k Eldorádu	115
Jaroslav Vrchlický: Hudba v duši	116
Jaroslav Vrchlický: Hlasy v poušti	116
Jaroslav Vrchlický: Okna v bouři	117
Jaroslav Vrchlický: Strom života	117
Jaroslav Vrchlický: Selské balady	118
Jaroslav Vrchlický: Zlomky epopoje	121
Jaroslav Vrchlický: Noc na Karlštejně	122
Julius Zeyer: Radúz a Mahulena	127
REALISMUS V ČESKÉ PRÓZE A DRAMATU 80. A 90. LET	130
Alois Jirásek: Staré pověsti české	130
Alois Jirásek: Proti všem	131
Alois Jirásek: Lucerna	134
Karel Václav Rais: Západ	136
Karel Václav Rais: Kalibův zločin	137
Tereza Nováková: Jiří Šmatlán	139
Antal Stašek: Blouznivci našich hor	140
Vilém Mrštík: Pohádka máje	141
Karel Matěj Čapek-Chod: Kašpar Lén mstitel	143
Ladislav Stroupežnický: Naši furianti	144
Alois a Vilém Mrštíkové: Maryša	148
SLOVENSKÁ LITERATURA 2. POL. 19. STOLETÍ	152
Pavol Országh Hviezdoslav: Hájnikova žena	153
LITERÁRNÍ MODERNA	153
Francie	153
Charles Baudelaire: Květy zla	153
Paul Verlaine: Písně beze slov	156
Paul Verlaine: Saturnské básně	157
Jean Arthur Rimbaud: Mé bohémství, Večerní modlitba, Opilý koráb, Samohlásky, Spáč v úvalu	157
Anglie	161
Oscar Wilde: Šťastný princ a jiné pohádky	161
USA	163
Walt Whitman: Americký slabikář	163
Walt Whitman: Stébla trávy	163

Slovensko	165
Ivan Krasko: Nox et solitudo	165
ČESKÁ MODERNA – 90. LÉTA 19. STOLETÍ	165
Manifest České moderny	165
Josef Svatopluk Machar: Confiteor	166
Josef Svatopluk Machar: Čtyři knihy sonetů	167
Josef Svatopluk Machar: V záři helénského slunce	168
Otokar Březina: Tajemné dálky	169
Otokar Březina: Svítání na západě	170
Otokar Březina: Ruce	171
Antonín Sova: Květy intimních nálad	172
Antonín Sova: Z mého kraje	172
Antonín Sova: Ještě jednou se vrátíme	173
Antonín Sova: Údolí nového království	174
Karel Hlaváček: Pozdě k ránu, Z pozůstalosti	175
František Xaver Šalda: Boje o zítřek	176

Úvod

Znalost literatury je dána především čtenářským zážitkem, který nemůže žádná učebnice nahradit. Těžiště školní literární výchovy je tedy vždy v četbě literárních textů, ukázek i celých děl, v uvědomění si jejich podstaty a uměleckých hodnot.

V Čítance II. jsou vybrány texty z české a světové literatury v rozsahu osnov pro II. ročník všech středních škol a příslušný ročník víceletého gymnázia. Mají být inspirujícím podnětem, umožnit orientaci v literatuře, představu o jednotlivých spisovatelích a znacích kulturních epoch. Jsou řazeny v chronologickém sledu od literatury představitelů romantismu až po tvorbu autorů tzv. literární moderny na konci 19. století, a to v návaznosti na učebnici *Literatura v kostce*. Ke každé ukázce je připojena základní informace o díle, nejdůležitější vysvětlivky, za ukázkami jsou návodné otázky k zamyšlení, k práci s textem, k jeho interpretaci.

Odpovědi na rozborové či shrnující otázky najdete v publikaci **Literatura v kostce**, případně **Čtenářský deník k Literatuře v kostce**, **Český jazyk v kostce** nebo **Kompletní přehled české a světové literatury**.

Romantismus

Německo

Novalis

Hymny noci (1800)

1. zpěv

Kdo z žijících,
smysly obdařen,
přede všemi zázračnými
zjevy v prostoru širém,
jenž ho obklopuje, rád nemá
všeúčtné světlo
s jeho vlněním a třpyty,
s barvami jeho,
s tou mírnou všudypřítomností,
jež naplňuje den?
Jak nejniternější
duši života
dýchá ho obrovitý svět
hvězd neúnavných,
plovoucích v jeho modravém moři,
dýchá ho jiskřící kámen,
pokojná rostlina
a zvířat
mnohotvárný svět,
síla vždy pohyblivá –

* * *

Jako král
pozemské přírody
volá světlo
každou sílu
k nesčetným proměnám
a pouhá přítomnost
jeho je zázračným zjevením
říše světa.

Ale já dolů odvracím
tvář ke svaté, tajemné,
nevýslovné noci –
v dálavách leží svět
jako potopen v hluboký hrob,
jak pusté a osamělé
jest jeho místo!

Hluboký stesk
vane ve strunách srdce.

V krůpějích rosy
chci skanout
a v popel se smísit.
Dálavy vzpomínání,
mladosti touhy,
sny dětství,
dlouhého života všeho
radosti krátké
a marné naděje –
přicházející v šedivých šatech
jak mlha navečerní,
když zapadlo
slunce.

Přeložil I. Slavík

zapamatuj si

Vrcholné dílo německého romantismu; 6 hymnických zpěvů s motivy ztracené lásky, kontrastními motivy světla a tmy, dne a noci, života a smrti; vznik díla spjat se smrtí autorovy snoubenky a bratra i s příznaky jeho smrtelné nemoci

Otázky

- Všimněte si hymnu na světlo na začátku ukázky. Co pro člověka světlo znamená?
- Co však básník (aniž by popíral krásu dne a světla) hymnicky s nadšením opěvuje, co je mu příslibem věčné harmonie?
- Které subjektivní pocity autor vyjadřuje, z čeho pramení, v čem spočívá hluboké napětí?
- Které období života považuje za šťastné a radostné?
- Vyhleďte typický důkaz romanticky zjitřené senzibility.
- V čem spočívá kontrast a rozpolcenost básníkovy pohledu na reálný svět?
- Které romantické znaky má tedy skladba?

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Romantismus

zapamatuj si

Soubor reflexivní lyriky (5 oddílů);
základní téma – nešťastná láska

Heinrich Heine

Kniha písní (1827)

Lorelei

Já nevím, co vskutku je se mnou,
že jsem tak zkormoucen;
jak dávnou tu báji temnou
mám vypudit z hlavy ven.

Stmívá se, chladný vzduch vane
a klidně plyne Rýn;
jen temno hory plane,
tam slunce, dole stín.

Překrásná panna, s tváří,
jež podivný má jas,
tam zlatými šperky září
a česá zlatý svůj vlas.

A s hřebenem zlatým si hraje,
zabrána do zpěvu;
ta píseň tak čarovná je,
tak mocného nápěvu.

Tu na plavce v člunu padne
tak divoký stesk a žal;
on nevidí skály zrádné,
zrak nahoru upírá dál.

Vím, klesne pak pod temnou vodu
člun s plavcem, skončí se báj;
to písní svou, plnou svodů,
jej strhla Lorelei.

Přeložil F. Hrubín

Otázky

- Kterými romantickými prvky se báseň vyznačuje?
- Dokažte vliv lidové slovesnosti. Posuďte formu básně, charakterizujte sloku, verš, rým.

Nové básně (1844)

V cizině: Pryč stále odevšad jsi hnán

Pryč stále odevšad jsi hnán,
a nevíš, proč a zač;
tu ohlédneš se polekán,
zní v listí něžný pláč.

To opuštěné lásky hlas
něžně tě volá zpět:
„Ó, mám tě ráda, vrať se zas,
tys jediný můj svět!“

Však bez oddechu hnán jsi dál
a stanout nelze již;
to, co jsi tolik miloval,
už víckrát nespátíš.

Přeložil F. Hrubín

zapamatuj si

Sbírka lyrických a revolučních básní;
vliv pobytu v emigraci (v Paříži)
pro potíže s cenzurou a odpor k německým
poměrům

Otázky

- Které romantické motivy má báseň a které subjektivní pocity jsou v ní vyjádřeny?
- Co je objektem básníkovy marné lásky?

Anglie

George Gordon Byron

Childe Haroldova pouť (1812–1819)

II. zpěv

73. Ó krásné Řecko! veliké i v pádu!
vždy nesmrtelné, ač tě více není!
Kdo povede tvé děti? kdože vládu
jich dlouhé poroby v los lepší změní?
Ó kde jsou synové tví proslavení,
co v jícen smrtný černých Thermopyl
se samovolně vrhli v utracení?
Kdož ducha jich by v sebe pochopil
a tebe probudil i z hrobu vykoupil?

III. zpěv

113. Já k světu nepřilnul, ni ke mně svět;
já nelichotil jeho vilné vládě,
ni nepoklekal v model jeho sled,
ni v ohlas nekřičel, ni za ním pádě
tvář v úsměv nešklebil, že v lidském stádě
mě nemohli mít za svého; já dlel
v jich davu, nejša z nich; byl v stálé svádě
můj názor s jejich; můj se třibit chtěl
a sobě samu jen se podrobiti směl.

Otázky

- S čím kontrastuje slavná minulost Řecka? Čím je dosaženo patetičnosti výpovědi?
- Proti čemu básník výrazně protestuje, proč utíká a kam?
- Co o sobě prozrazuje romantický lyrický hrdina?
- Čemu se autor obdivuje? Co působí jako harmonizující činitel, kde nalézá iluzi svobody?
- Skladba je vytvořena v tzv. *spenserovských strofách* – charakterizujte je (všimněte si počtu veršů a pravidelné rýmové struktury).

Chtěl bych být na své Vysočině

Chtěl bych být na své Vysočině
zas bezstarostným dítětem,
přes potok skákat, do jeskyně
ve skalách skrýt se před světem.

Svobodnou duši nemůže
hřát těžký přepych nížiny,
chce volný výhled na moře,
skalnaté drsné výšiny.

Štětstěno – jen si nazpět vem
úrodná pole, pyšné jméno!
Tý ruce v spěchu otrockém,
kterých je kolem nastaveno.

zapamatuj si

Rozsáhlá autobiografická lyrickoepická skladba o 4 zpěvech; lyrický hrdina Childe Harold, mladý anglický šlechtic a básník, nespokojený s poměry ve své vlasti (pokrytectví, rozmařilost, nespravedlnost, sociální bída) a znechucený svým osobním životem (prázdnota), se rozhodl pro pouť Evropou (přes Portugalsko, Španělsko až ke kolébce antiky do Řecka, Istanbulu, pak přes Brusel a Waterloo údolím Rýna k Ženevskému jezeru a nakonec do Itálie); vášnivá touha po svobodě, obdiv ke krásě přírodních scenerií, k památným místům historie; po překonání světobolu vyjadřuje vzdor a protest proti nesvobodě a tyranii

IV. zpěv

178. Mně rozkoší jest neproniklý les,
a v slastném nadšení se tovaryši
má duše s osamělým břehem kdes,
kde z hloubi moře hudbu věčna slyší!

Mám lásku k lidem, k přírodě však vyšší,
s ní obcuji, s ní řeším úlohu:
čím jsem? čím byl jsem dřív? a spolnost bližší
mě k všemumíru víže, k prabohu,
jejž vyřknout neumím a zapřít nemohu.

Přeložila E. Krásnohorská

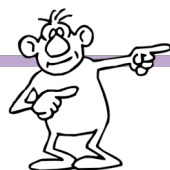
vysvětlivka

Childe – starobylý anglický titul pro šlechtice, který se připravuje k pasování na rytíře

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Romantismus

Vrát mne zas mezi skály mé,
kde divoký hlas moře hřímá,
chci jenom to a víc už ne,
chci jenom tebe, mladosti má.

* * *

Kdysi jsem nádherný snil sen,
však snění mé se s pravdou střetlo,
a proto, běda, uzřel jsem
svět skrze její strašné světlo!

Je pryč, koho jsem miloval,
mí přátelé jsou za horami.
Ach, jak je těžko žítí dál,
když bez nadějí jsme a sami!

Ač veselí jsou kumpáni,
ač rozptýlení je mi přáno,
ač radost duši omámí,
je srdce přece pořád samo.

Jak hloupé! Slyšet prázdný tlach
těch, s nimiž rod anebo štěstí
mne pojí v hlučných zábavách
a které sotva mohu snést.

* * *

Líbezná, krásná ženo ty,
útěcho, naději má drahá,
jak sevřely mne temnoty,
když úsměv tvůj už nepomáhá!

Bez jediného povzdechu
bych strasti vášně v plné kráse
dal za jedinou útěchu,
která pryč v ctnosti ukrývá se.

Tak rád bych míjel hlučný dav,
necítil k lidem nenávist,
jen v tichu mohu býti zdrav,
ve skrytu údolí si jist.

Ach, být tak chvíli hrdličkou,
která se k svému hnízdu vrací,
protnul bych klenbu nebeskou
a došel klidu, jak ti ptáci.

Má duše temná je

Má duše temná je – ó, do strun sáhni,
jen ještě harfu toužím poslouchat,
kéž uslyším ten zvuk, tak pro mne vábný,
až vzbudíš tóny tiše ve strunách.
Jestli bdí v srdci naděje mi drahá,
kouzlem těch zvuků znovu zaplane,
a pakli v očích ukryta je vláha,
vytryskne s písní, mučit přestane.

Divoce začni z hloubky žalu v duši,
nespěchej chválit radost písněmi,
říkám ti, pěvče, nejdřív plakat musí
mé těžké srdce, jinak pukne mi.
Vždyť bylo jenom smutkem odchováno,
muselo ve zlych nocích samo bdít;
teď shůry nejhorší mu bylo dáno,
teď zlomí se – či v písni najde klid.

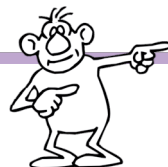
Přeložila H. Žantovská

Otázky

- Které pocity jsou společné lyrickým básním Byronovým? Citujte verše, v nichž autor vyjadřuje své nálady. Jak proti nim bojuje?
- Doložte v textu typické romantické rysy: útěk do přírody, do vlastního nitra, výraz nespokojenosti se soudobou společností, beznaděje, odpor k nesvobodě, rozpor mezi ideály a skutečností, pocit samoty, marná touha po lásce.
- Doložte konkrétními verši projev typicky romantického spleenu (světobolu), ale i odvahu vzepít se mu a překonat subjektivní pocity melancholie a skepse odvážným činem.
- Co se rozumí pod pojmem *byronismus*? Které znaky má tzv. *byronský hrdina*?
- Jakou funkci mají a s čím souvisejí často se vyskytující výrazy z oblasti hudby (viz poslední ukázka)?

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Romantismus

Percy Bysshe Shelley
Odpoutaný Prométheus (1820)
Démogorgón

Šlechtnost, moudrost, trpělivost, ctnost
jsou pečeť, která ze všech nejstot
uzavře jámu rozkladných zých sil.
Jestli snad věčnost, matka skutků, dní,
malátnou rukou hada uvolní
a ten by ji svým stiskem zardousil,
tu onou čarodějnou pečeti
ničivé síly klesnou v zakletí.

zapamatuj si

Veršované lyrické drama o 4 aktech;
filozofický zpěv „básníka věštce
a vizionáře“ o vítězném boji lidstosti
nad tyranii, o převratném pokroku
lidstva a osvobození lidské myšlenky

Snášet žal, i když zoufá naděje,
odpouštět bezprávi, ač kruté je,
vzdorovat moci, i když zdrtit chce.
Milovat, trpět, nežli z rozvalin
naděje stvoří nový velký čin,
zůstat svůj, nekát se a nechvát se.
Titáne, ke tvé slávě být jak ty,
svobodný, dobrý, krásný, radostný,
v tom je moc, život, štěstí, vítězství.

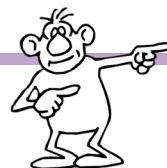
Přeložil J. Valja

Otázky

- Připomeňte si řeckou báji o Prométheovi, již byl autor inspirován. Jak příběh pozměňuje?
- Tajemný duch Démogorgón (symbol věčnosti), sídlící v hlubinách země, má zásluhu na odpoutání Prométhea (Herkulem) a na svržení Jupitera do temného prázdna. Doložte verši, v čem spočívá podle autora štěstí budoucího lidstva, kdy otroctví je vystřídáno svobodou, láskou a radostí.
- Prométheus je symbolem šťastného života lidstva, Jupiter je představitelem božské vůle. Jak je autorem chápán vztah Prométhea a Jupitera – stejně jako v mýtu a v Aischylově dramatu Spoutaný Prométheus, nebo odlišně?
- Shelley je představitelem *titanismu*. Vysvětlete na základě ukázky, co je podstatou tohoto pojmu, kterým se označuje jeden ze směrů romantismu.
- Kde je v alegorické symbolice vyjádřen věčný zápas mezi dobrem a zlem i optimistická naděje a vznešenost filozofických představ o konečném vítězství dobra?
- Posudte vytříbenost verše, dokažte výskyt blankversu.
- Co spojovalo Shelleyho s Byronem?

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Romantismus

Z lyriky

Filozofie lásky

I
S prameny tok řek se mísí,
řeky v oceán se vpění,
větry ruce splétají si
v něžném roztoužení.
Všechno božský zákon pojí.
Vše, co k sobě lne,
jedno tvoří, byť je dvojí.
Proč já s tebou ne? –

II
Hora nebe líbat chce,
vlna v náruč vlně padá.
Kdo odpustil by květince,
nemít něžně kvítek ráda?
Zemi laská slunce rty,
moře líbá lunny třpyt –
nač ta krása, když mě ty
nechceš políbit?

Přeložil O. Beneš

Otázky

- Které typické rysy romantismu se projevují v básni?
- Jakou lásku prožívají obvykle romantičtí básníci?

Walter Scott

Ivanhoe (1819)

VIII. kapitola

Oči všech se upěly na nového zápasníka, kterého tyto zvuky ohlásily. Ohrada se otevřela a již ho bylo vidět vjíždět na kolbiště. Nový bojovník byl v brnění, a pokud bylo možno posoudit, byl spíše střední než vyšší postavy, spíše štíhlý nežli silné konstrukce. Jeho ocelový pancíř byl bohatě vykládán zlatem. Za znak měl na štítu mladý dub vyrvaný s kořeny ze země a španělské slovo *D e s d i c h a d o*, znamenající Vyděděný. Jel kolbištěm na ohnivém černém koni a pozdravil prince Jana a dámy elegantním skloněním dřevce. Obratnost, s níž ovládal hřebce, a mladistvý půvab jeho způsobů získával mu přízeň davu... Všichni přítomní užasli, když se dal rovnou k prostřednímu stanu a ostrým koncem kopí udeřil do štítu Briana de Bois-Guilbert, až štít zazvonil. Všichni trnuli nad jeho domýšlivostí, nejvíc však užasli obávaný rytíř, který byl takto vyzván k souboji na život a na smrt. Postával bezstarostně u vchodu do svého stanu a nečekával tak smělou výzvu.

* * *

Jakmile zazněl signál trubek, zápasníci vyrazili s rychlostí blesku ze svých míst. S hromovou ranou narazili na sebe uprostřed kolbiště. Jejich oštěpy se rozlétly v třísky až po rukojeť a chvíli se zdálo, že oba spadli s koně. Náraz byl tak prudký, že se oba koně zvrátili na zadky. Obratností obou jezdců se však podařilo zvládnout je uzdami a ostruhami. Rytíři se chvíli měřili očima, jako by mřížovím jejich hledí šlehal oheň. Pak provedli půlobrat, vrátili se k okrajům kolbiště a přijali od sluhů nová kopí.

Obrovský výkřik, který se vydral z hrdel diváků, mávání šálami a kapesníky a jiné projevy nadšení svědčily o zájmu, který vzbudilo toto utkání – byl to boj mezi rovnými soupeři, nejdokonalější a nejkrásnější soubor dne. Ale jakmile rytíři zaujali zase postavení, pochvalný pokřik umkl a strnul v napjaté ticho, jako by se dav neodvážil ani dýchat.

XII. kapitola

... V řadách Vyděděného rytíře bojoval také zápasník v černém brnění na černém koni; kůň byl obrovský a vysoký a zřejmě mohutné síly jako jeho jezdec ... Když tento rytíř zpozoroval, že jeho vůdce je v úzkých, jako by z něho rázem spadla netečnost. Pobodl koně, který byl zcela svěží, a vyrazil svému vůdci na pomoc jako blesk, křiče hlasem, který se rozléhal jako polnice ... a zasadil Athelstanovi takovou ránu do přílby, že se Sas skácel v bezvědomí z koně. Když dosáhl tohoto dvojího výsledku, za který se mu dostalo veliké pochvaly – nikdo totiž takový výkon od něho nečekával – upadl rytíř zase do své netečnosti a odcválal k severnímu konci kolbiště, ponechávaje vůdci, aby se vypořádal s Brianem de Bois-Guilbert, jak nejlépe dovede. Nebylo to již tak nesnadné. Templářův kůň ztratil mnoho krve a klesl pod nárazem útočícího rytíře. Brian de Bois-Guilbert se zřítíl na kolbiště. Nemohl vyprostit nohu, zachycenou v třmeni. Jeho protivník seskočil z koně, zamával mu zlověstně mečem nad hlavou a vyzval ho, aby se vzdal ...

Princ Jan nemohl již nic namítat proti Vyděděnému rytíři a vyhlásil ho tedy za vítěze dne ...

Rowena sestoupila půvabným a důstojným krokem ze svého místa a hotovila se práva položit mu věnec na přílbu, když maršálové zvolali jedním hlasem: „Ne tak, na obnaženou hlavu.“ Rytíř zamumlal několik tichých slov, která zanikla v jeho přílbě. Snad jimi chtěl naznačit, že si nepřeje sejmout přílbu.

zapamatuj si

Historický román zobrazuje dobu konce 12. století ve střední Anglii – za vlády Richarda Lví srdce, který se vrátil v přestrojení z křížové výpravy a ze zajetí do vlasti, provázen mladým rytířem Wilfredem Ivanhoe, synem saského šlechtice Cederika z Rotherwoodu; 2 dějové linie: dvojí milostné příběhy (Rowena a Ivanhoe × Norman Guilbert a nenaplněná láska židovské dívky Rebeky k Ivanhoeovi) a boj o moc mezi Richardovým intrikánským bratrem Janem Bezzemkem, podporovaným dobytelskou normanskou šlechtou, a mezi domácí anglosaskou šlechtou. V příběhu se objevuje i lučištník Locksley (ve skutečnosti zbojník Robin Hood ze scherwoodského lesa). Ukázka zachycuje rytířský turnaj. Vítězem prvního i druhého dne se stal neznámý Vyděděný rytíř, a to za pomoci tzv. Černého rytíře (tj. Richarda Lví srdce). Porazen byl normanský rytíř Brian de Bois-Guilbert.

Maršálové, aby vyhověli pravidlům, anebo z pouhé zvědavosti nedali nic na jeho váhavé zdráhání, přeřízli šněrování přílbou a rozepjali ohrdlí. Když přílbu sňali, objevila se pěkná, byť sluncem ožehlá tvář pětadvacetiletého mladého muže v rámci krátkých světlých hustých vlasů. Byla smrtelně bledá a stékaly po ní jeden nebo dva praménky krve.

Rowena pohlédla rytíři do tváře a z hrdla se jí vydral slabý výkřik ...

Všichni byli ohromeni. Cedrik nemohl ze sebe vypravit slova, když náhle spatřil tvář zapuzeného syna.

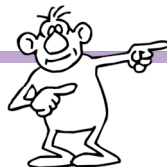
Přeložil J. Kraus

Otázky

- Dokažte, že román má typické znaky romantické literatury.
- Co zachycuje autor naopak realisticky?
- Všimněte si, jak jsou vykresleny postavy románu.

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Romantismus

Francie

Victor Hugo

Z básnické tvorby:

Zpěvy soumraku(1835)

Protože se mé rty ...

Protože se mé rty dotkly tvé plné číše,
protože jsem tvou tvář bral často do dlaní,
protože nejednou jsem po slepu a tiše
zaháněl vůněmi tvých vlasů zoufání,

protože do mé tmy zazněla slova něhy,
za nimiž pospíchám jak múra za světly,
protože na ústech mi jako loňské sněhy
tvé slzy roztály a v úsměv rozkvetly,

protože nad hlavou mi tvoje hvězda hoří,
která se právě teď, žel, skrývá za mračna,
protože ve víru mých dnů, v tom pustém moři,
se náhle ocitla tvá růže průzračná,

Strašný rok(1872)

Za jednou z barikád ...

Za jednou z barikád, jež padla teprve,
když došla munice, na dlažbě od krve
dvanáctiletý špunt byl zajat s dospělými.
Kapitán gard se ptá: – Patříš k nim? –
Hoch se vzpřímí

proto dnes mohu říct všem rychlonohým létům:

– Jenom se žeňte dál! Jen leťte nad zemí
a přinášejte zmar těm nejkrásnějším květům;
já mám v svém srdci květ, jež nezničíte mi!

Jestliže zkusíte jej připravití o pel,
svou horoucností vás k ústupu donutí;
žhne totiž plamenem, jež nezduzí váš popel.
Láska je mocnější než zapomenutí! –

Přeložil P. Kopta

a hrdě přísvedčí. – Pak zastřelíme tě! –
Ozve se povel: – Pal! – A v hrůzné odvetě
chlápcovy soudruhy děšť kulek u zdi požne.
Teď na řadě je on. – Bylo by, pane možné,
abych jen hodinky odnesl matce? – Jak!

Chceš zdrhnout? – Vráťím se! – Bojíš se o kejhák, ty uličníku, vid', a chtěl bys fouknout! – Ba ne! – Kde bydlíš? – Za rohem. Hned, pane kapitáne, se vrátím! – Tak si běž! – Odběhl. Vojáci měli z té naivní, dětské lsti legraci

a umírající doprovázeli steny jejich smích; ten však ztichl, když bledý, uříčený se chlapec přihnul zpět a v pýše dojemné řeč důstojníkovi: – Tak tady máte mne!

Otázky

- Kterou událost francouzské historie autor zachytil?
- Čím dosáhl silného citového působení básně?
- Posudte formu básně. Jakou funkci v ní má dialog?

Chrám Matky Boží v Paříži (1831)

Quasimodo chtěl kvůli Frollovi unést Esmeraldu, za to byl chycen a odsouzen na pranýř. Všichni se mu vysmívají, jen Esmeralda s ním má soucit:

Slza za kapku vody

Všelijaké nadávky jen přšely, doprovázeny hulákáním, kletbami, smíchem a tu a tam i kameny ...

Čas plynul. Byl už na pranýři nejméně půl druhé hodiny, rván, mučen, bez přestání vysmíván a téměř kamenován.

Najednou sebou zaškubal znovu v zoufalství tak prudkém, že se až celé trámové pranýře zatřásl, přerušil mlčení, jež až dosud tvrdošíjně zachovával, a přehlušil hulákání davu chraptivým a zuřivým hlasem, podobným spíše zvířecímu zavutí než lidskému zvuku: „Pít!“

Tento úzkostný výkřik nejenže nevzbudil soucit, naopak, ještě zvýšil veselost bodrého pařížského publika, jež obklopovalo žebřík a jež, připuštěme, vcelku jako dav nebylo o nic méně kruté a surové než ona strašná banda tuláků... , která byla prostě nejspodnější vrstvou národa. Ani jediný hlas se neozval na pomoc ubohému odsouzenci, leda aby se posmíval jeho žízni ...

Po několika minutách rozhlédl se Quasimodo po davu zoufalým zrakem a vykřikl znovu, hlasem ještě drásavějším:

„Pít!“

Všichni vyprskli v smích.

„Napij se tohohle,“ vykřikl Robin Vejražka a hodil mu do obličeje houbu namočenou ve strouze. „Na, tu máš, hluchý šeredo, jsem tvým dlužníkem.“

Nějaká žena mu hodila na hlavu kámen: „To tě odnaučí probouzet nás v noci tím zatraceným zvoněním!“ ...

„Pít,“ opakoval po třetí Quasimodo, těžce oddychuje.

V tom okamžiku spatřil, že obecenstvo se rozestupuje. Z davu vystoupila podivně oděná dívka. Doprovázela ji malá bílá kozička s pozlacenými růžky. Dívka nesla v ruce tamburínu.

Oko Quasimodovo zajiskřilo. Byla to cikánka, kterou se včera v noci pokusil unést, šeredný kousek, za nějž, jak nejasně cítil, byl nyní právě trestán. Ostatně to byl ten nejposlednější důvod, neboť byl trestán jen za to, že je hluchý a že byl souzen také hluchým. Nepochyboval, že dívka se mu přišla pomstít a zasadit mu ránu jako všichni ostatní.

Viděl, jak rychle vystupuje po žebříku.

Přistoupila beze slova k odsouzenci, který se marně svíjel, aby jí unikl, odvázala od pasu čturu a přiložila ji jemně k nebožákovým vyprahlým rtům.

zapamatuj si

Historický román, sugestivní obraz života středověké pařížské společnosti (od králova dvora a vysokých církevních hodnostářů až po studenty, žebráky, cikány); jeho romantická charakteristika vyplývá z kontrastů, na nichž je dílo vybudováno; romantickou rozporností se vyznačují i jednotlivé postavy

A tu bylo vidět, jak z toho doposud suchého a planoucího oka vytryskla veliká slza a pomalu stékala po tom nestvůrném, zoufalstvím tak dlouho zkřiveném obličejí. Byla to snad první slza, kterou nešťastník kdy uronil.

Přeložila B. Zimová

Quasimodo svrhl Frolla z chrámové věže a po Esmeraldině smrti (Frollem obviněna z čarodějnictví a vydána katovi za to, že ho odmítla) mizí beze stopy; po letech je jeho tělo objeveno v hrobě v objetí mrtvé Esmeraldy.

Quasimodova svatba

... Když asi za dva roky nebo za osmnáct měsíců ... přišli do sklepení v Montfauconu vyhledat mrtvolu dva dny předtím oběšeného Oliviera Daňka, jemuž Karel VIII. po smrti milostně dovolil, aby byl pochován ... u svatého Vavřince, našli mezi všemi těmi ohavnými kostlivci dvě kostry, z nichž jedna objímala podivným způsobem druhou. Jedna z nich byla kostra ženy, měla dosud na sobě několik cárů šatů z látky kdysi bílé a kolem krku náhrdelník ... Druhá kostra, která ji držela v těsném objetí, byla kostra muže. Všimli si, že měla pokrivenou páteř, hlavu vraženou mezi lopatkami a jednu nohu kratší. Neměla zlomený vaz a bylo jasné, že nejde o oběsence. Muž, jemuž kostra patřila, přišel sem tedy umřít. Když ho chtěli odtrhnout od kostry, již objímal, rozpadl se v prach.

Přeložila M. Tomášková

Otázky

- V čem spočívá emocionální působivost úryvku?
- Jaký druh zábavy pokládá středověký prostý člověk za přitažlivý?
- Na základě vlastní četby uveďte, kdy a kde se odehrává děj románu, za kterého francouzského panovníka? Který ze slavných francouzských básníků v té době žil a jaký byl jeho vztah k tomuto králi?
- Kde se v románě projevuje romantický protiklad dobra a zla, krásy a ošklivosti?
- Představte hlavní postavy, objasněte, jakými cíli je ovlivněno jejich jednání. Charakterizujte je tak, aby vynikla jejich romantická rozporuplnost. Hleďte vnitřní souvislosti mezi postavami.
- Jak zobrazuje autor zábavy a povahu obyčejných lidí, život ve Dvoře divů, vládu krále?
- Kterým místům v Paříži věnuje pozornost, proč na ně upozorňuje?
- Dokažte, že tento romantický román má i mnohé prvky realistické.
- Co způsobuje dramatickosti děje?
- Pozorujte autorskou řeč a řeč postav.

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Romantismus

Stendhal

Červený a černý (1830)

9. kapitola – Večer na venkově

Konečně usedli; paní de Rênal vedle Julienu a paní Dervilová vedle své přítelkyně. Zaujat tím, čeho se chtěl odvážit, Julien nevěděl, co říci. Rozhovor vázl.

„Zdaž budu takto rozchvěn a nešťasten při svém prvním souboji?“ řekl si Julien, neboť měl příliš málo důvěry v sebe, než aby si uvědomoval stav své duše.

V jeho smrtelné úzkosti by mu byla všechna nebezpečí připadala přijatelnějšími. Kolikrát si přál, aby se paní de Rênal nahodila nějaká věc, která by ji nutila k návratu do

zapamatuj si

Dvoudílný psychologický román o vzestupu a pádu tesařského syna Juliána Sorela; podle Napoleonova vzoru se pokusil, ale marně, o vyšší společenské postavení; k získání kariéry využil nejdříve vztahu k vdané ženě – paní de Rênal, potom se snažil o církevní kariéru, svedl dceru markýze de la Mole; pro pokus o vraždu paní de Rênal, která mu překazila sňatek i kariéru a dotkla se jeho hrdosti, byl odsouzen a končí na popravišti

domu! Násilí, které byl Julien nucen si činit, bylo příliš veliké, než aby jeho hlas nezněl rozčileně. Brzy se však počal také chvěti hlas paní de Rênal, Julien si toho však nepovšiml. Hrozný zápas, který v jeho nitru povinnost sváděla s plachostí, byl příliš těžký, než aby byl schopen všimati si něčeho mimo sebe sama. Zámecké hodiny odbily již tři čtvrti na deset, aniž se čeho odvážil. Julien, rozhořčen nad svou zbabělostí, si řekl: „Přesně ve chvíli, kdy bude odbíjety deset hodin, provedu to, co jsem si po celý den sliboval, že dnes večer učiním, anebo půjdu do svého pokoje a zastřelím se.“

V poslední chvíli očekávání a napětí, ve které trýzeň dojmů přiváděla Julienu téměř o rozum, hodiny nad jeho hlavou odbíjely desátou. Každý úder tohoto osudného zvonu zazníval mu v hrudi a působil tam fyzickou bolest.

Když konečně poslední úder ještě dozníval, vztáhl ruku a uchopil ruku paní de Rênal, jež ji ihned odtáhla. Julien, aniž dobře věděl, co činí, ji uchopil znovu. Třebaže sám dojat, byl překvapen, jak ledově chladná byla ruka, již držel; stiskl ji křečovitě; byl učiněn poslední pokus, aby mu byla odňata, ale konečně tato ruka spočinula v jeho ruce...

Půlnoc již dávno minula; bylo nutno konečně opustiti zahradu; rozešli se. Paní de Rênal, unesena štěstím, že miluje, byla tak zmatena, že si téměř nečinila výčitek. Nemohla spát štěstím. Julien, jenž byl k smrti unaven zápasem, jež po celý den sváděla v jeho srdci pýcha s plachostí, upadl v olověný spánek.

Přeložil J. Milde

41. kapitola – Rozsudek

... když se ho předseda poroty zeptal, chce-li něco dodat, povstal.

„Páni porotci, přání, abych neupadl v opovržení, jemuž, jak jsem se domníval, bych mohl vzdorovat i v okamžiku smrti, mě nutí, abych se ujal slova. Pánové, nemám čest náležeti k vaší společenské třídě, vidíte ve mně selského synka, který se vzbouřil proti nepřízni osudu. Nežádám o milost,“ pokračoval Julián pevnějším hlasem. „Nedělám si naděje. Čeká mne smrt. Bude spravedlivá. Ukládal jsem o život ženy, která je hodna vsí úcty, vsí vážnosti. Paní de Rênal mi byla takřka matkou. Můj zločin je ohavný a spáchal jsem jej po předchozím uvážení. Zasluhuji tedy smrt, páni porotci. Ale i kdybych byl méně vinen, vidím zde lidi, kteří nebudou dbát na to, že by s mým mládím mohli mít slitování. Budou ve mně chtít potrestat a navždy zastrážit ty mladé lidi, kteří se narodili v nižší společenské vrstvě, a třebaže sklíčení chudobou, byli tak šťastni, že si mohli osvojit dobré vychování, a nyní jsou tak smělí, že se odvažují do kruhů, jež boháči samolibě nazývají dobrou společností.“

To je můj zločin, pánové, a bude potrestán tím přísněji, že nejsem souzen sobě rovnými. Nevidím na lavicích porotců ani jednoho zbohatlého sedláka, nýbrž jenom rozhorlené měšťáky...“

Přeložil O. Levý

Otázky

- Co symbolizují titulní barvy?
- Na co se autor soustřeďuje více – na analýzu a obraz nitra postav, nebo na vnější motivy jejich jednání?
- Jakými vlastnostmi se vyznačuje ústřední postava? Vysvětlete základní motivy jejího chování a jednání.
- Stendhal bývá považován i za představitele počátků kritického realismu. Co odsuzuje na soudobé společnosti?
- Co hlavní hrdina románu v soudním líčení porotcům odhalil? Jak se vyjádřil o společnosti, v níž toužil žít? Jak dává najevo svou hrstost?

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Romantismus

Alfred de Musset

Zpověď dítěte svého věku (1836)

Chtěla seskočit z koně, ale já jsem ji uchopil do náruče a přitiskl jsem své rty na její. V tom okamžiku jsem však spatřil, jak zbledla, zavřela oči, pustila uzdu z rukou a svezla se k zemi.

„Dobrotivý Bože, ona mě miluje!“ zvolal jsem, když mi vrátila mé políbení.

Seskočil jsem z koně a běžel k ní. Ležela v trávě. Zvedl jsem ji, otevřela oči. Náhlý děs způsobil, že se roztřásla po celém těle. Sílou odstrčila mou ruku, začala se rozplývat v slzách a utekla přede mnou.

Zůstal jsem na pokraji cesty. Díval jsem se na ni, krásnou jako den, jak se opírá o strom, na dlouhé vlasy, které jí padaly na ramena, na její zmatené a chvějící se ruce, na její zardívající se tváře, celé zářící purpurem a perlami.

„Nechodte ke mně,“ zvolala, „nepřibližujte se ke mně ani o krok!“

„Má lásko,“ řekl jsem jí, „nebojte se ničeho. Jestliže jsem vás teď právě urazil, můžete mě za to potrestat. Byl to okamžik zuřivosti a bolesti. Naložte se mnou, jak chcete, můžete teď odjet a poslat mě, kam se vám zlíbí. Víím, že mě milujete, Brigito, a zde jste ve větším bezpečí než všichni králové ve svých palácích.“

Při těchto slovech na mne paní Piersonová upřela své zvlhlé oči. Viděl jsem, jak mi v jejich záblesku kráčí vstříc štěstí mého života. Přešel jsem cestu a klekl jsem před ní. Jak málo miluje ten, kdo dovede říci, jakými slovy mu milenka vyznala svou lásku!

Přeložil J. Pospíšil

Otázky

- Čím jsou charakteristické citové stavy obou postav?
- Doložte, že román má romantický a psychologický charakter.

USA

Edgar Allan Poe

Havran (1845) – zkráceno

Jednou o půlnoci, maje horečku a rozjímaje nad divnými svazky vědy prastaré a záslužné – když jsem klímal v polospaní, ozvalo se znenadání

zapamatuj si

Román s autobiografickými prvky (napsán po rozchodu se spisovatelkou George Sandovou), v ich-formě; osudy mladého šlechtice Oktavia, který vyjadřuje absolutní beznaděj, osamělost a nevíru své generace; vychodiskem mu měla být láska, ale sám, dříve oklamán, pak klame a zraňuje další ženu, vdovu Brigitu Piersonovou, která ho opravdově miluje

pikantnost

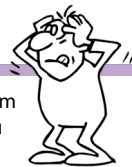
Z Mussetovy korespondence spisovatelce Sandové:

Posílám Ti poslední sbohem, má milovaná ... Neumřu, dokud nenapišu knihu o sobě a o tobě (především o tobě) ... Přísahám to na své mládí a na svého génia, na tvém hrobě budou kvést jen neposkvrněné lilie. Postavím Ti svými rukama mramorový epitaf, čistší než naše jednodenní slávy. Potomstvo bude opakovat naše jména jako jména nesmrtelných milenců, kteří mají jeden druhého, jako Romea a Julii ...

zapamatuj si

Rozsáhlá báseň (108 veršů) s tématem žalu a zoufalství básníka nad mrtvou milenkou Lenorou; symbol havrana sedícího na bystě Pallas Athény; v dialogu s básníkem mechanicky odpovídá na každou otázku slovem „nevermore“ (v čes. překladu „víckrát ne“ nebo „nikdy více“); skladba vrcholí motivem vítězící smrti nad láskou; kompoziční princip básně vyložil Poe v eseji Filozofie básnické skladby (1846)

velmi jemné zaťukání na dveře – a pak už ne.

„Je to návštěva, či zdání, bylo to tak nezvučné – jednou jen a pak už ne.“

Ach, již při vzpomínce blednu! Myslím, že to bylo v lednu, každý uhlík vrhal stín jen přede mne a dál už ne.

Toužil jsem po kuropění; – marně hledaje v svém čtení ulehčení od hoře nad Lenorou – již poslušné světice zvou Lenora – nad jménem dívky nadvzdušné, jež byla mou a teď už ne.

Smutný šelest záclon vlaje z hedvábí a ohýbá je s hrůzou – již jsem do té doby neznal ani přibližně; abych skryl své polekání, říkal jsem si bez ustání:

„Je to host, jenž znenadání zaklepal tak neslyšně – pozdní host, jenž znenadání zaklepal tak neslyšně – jednou jen a pak už ne.“

* * *

Hledě dlouho do tmy z prahu, stoje v pochybách a strachu, dlouho snil jsem, jak si nikdo netroufal snít mimo mne; ale ticho bez rušení, ani slůvka na znamení, jenom plaché oslovení „Lenoro!“, zní zimničně, to já šeptám „Lenoro!“ – a ozvěna dí zimničně jenom to a víc už ne.

* * *

Vyrazil jsem okenici, když tu s velkou motanicí vstoupil starodávný havran z dob, jež jsou tak záslužné; bez poklony, bez váhání, vznešeně jak pán či paní usadil se znenadání v póze velmi výhružné na poprsí Pallady – a v póze velmi výhružné si sedl jen a víc už ne.

Pták v svém ebenovém zjevu ponoukal mne do úsměvu vážným, přísným chováním, jež bylo velmi vybrané – „ač ti lysá chochol v chůzi, jistě nejsi havran hrůzy, jenž se z podsvětího šera v bludné pouti namane – řekni mi své pravé jméno, plutonovský havrane!“ – Havran děl: „už víckrát ne.“

* * *

Potom sedě na mramoru, ustal havran v rozhovoru jako duše, v jedno slovo samotářsky zabrané – až jsem si řek v duchu, tak že nedošlo mu to až k sluchu: „věřím pevně na předtuchu, osud často okrad mne – jak mé naděje, i on se k ránu odtud vykradne.“ Však havran dí: „už víckrát ne.“

Tak jsem seděl nad dohady, mlčky, marně, bez nálady, pod ptákem, jenž v hloubi prsou nepřestával bodat mne, kles jsem s zamyšlenou tváří do podušky na polštáři, na niž padá lampa, v záři matné, mdlé a malátné, ale do níž nevbouří své ruce mdlé a malátné ona víckrát, víckrát ne.

Zdalo se, že u stínidla houstne světlo od kadidla, že se bez pochyby anděl v zvoncích z nebe propadne. „Chudáku, tvůj Bůh ti v zpěvu posílá sem pro úlevu balzám na tvou starou něhu, po němž navždy vychladne, po němž láska k Lenoře v tvé mysli navždy zapadne“ – však havran děl: „už víckrát ne.“

„Proroku,“ dím, „mene tekel, ať jsi pták anebo z pekel, při nebi, jež nad námi je, při Bohu, jenž léká mne, rci té duši, jež žal tají, zdali aspoň jednou v ráji tu, již svatí nazývají Lenora, kdy přivine, jasnou dívku Lenoru kdy v náručí své přivine“ – havran dí: „už víckrát ne.“

„To řek jistě na znamení, že se chystáš k rozloučení, táhni zpátky do bouře a do podsvětí, satane! – nenech mi tu, starý lhář, ani pírká na polštáři, neruš pokoj mého stáří, opusť sochu, havrane! Vyndej zobák z mého srdce, opusť sochu havrane!“ Havran dí: „už víckrát ne.“

Pak se klidně ulebedí, stále sedí, stále sedí, jako ďábel na bělostných řadrech Pallas Athéné; oči v snění přimhouřeny na pozadí bílé stěny, lampa vrhá beze změny jeho stín, jímž uhrane, a má duše z toho stínu, jímž mne navždy uhrane, nevzchopí se – víckrát ne.

Přeložil V. Nezval

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Romantismus

Otázky

- Doložte, že základem smutného námětu je smrt, která je spjata s krásou. Jakou konkrétní kontrastní podobu má?
- Čím je umocněn pocit strachu a hrůzy? Co si básník uvědomuje?
- Jak celá skladba vyznívá?
- Autor postupně obměňuje milencovy otázky. Která strofa je myšlenkovým vrcholem skladby a proč?
- Dokažte, že báseň splňuje romantické tendence.
- Podejte důkazy básnickovy tvůrčí síly a obrazotvornosti.
- Jak autor dosáhl zvukosti refrénu? Porovnejte obě varianty z hlediska zvukomalebnosti.

Černý kocour – zkráceno

Brzy jsem se oženil a s radostí shledal, že se v této zálibě se ženou shodneme. Když viděla, jak si libuji v domácích zvířatech, nevynechala jedinou příležitost, aby mi neopatřila právě ta nejmilejší. Měli jsme ptáky, zlaté rybky, nádherného psa, králíky, malou opičku a *kocoura*.

Ten kocour, to bylo zvíře pozoruhodně velké a krásné, úplně černé a tak chytré, že člověk zasl. Když přišla řeč na jeho inteligenci, připomínala manželka, která tajně věřila na pověry, dávný lidový názor, podle něhož jsou všechny černé kočky zakuklené čarodějnice. Pochopitelně to nikdy nemyslíla vážně a já celou tu věc uvádím vlastně jen proto, že jsem si na ni náhodou vzpomněl.

Pluto – tak se kocour jmenoval – byl můj oblíbený mazlíček a kamarád. Jen já jsem mu dával jíst, a kam jsem se v domě hnul, všude mi byl v patách. A dokonce jsem mu jen stěží zabránil, aby za mnou nechodil ulicemi.

Naše přátelství trvalo několik let, avšak během této doby nastal v mé celkové letoře či charakteru (stydím se to doznat) pronikavý zvrat k horšímu. Všim byl vinen běs opilství. Den ze dne jsem byl mrzutější, nedůtklivější a bezohlednější k citům druhých. Na svou ženu jsem si dovoloval; mluvil jsem s ní hrubě a nakonec jsem jí vyhrožoval násilím. Moji miláckové ovšem také pocítili změnu v mé povaze. Nejenže jsem je zanedbával, ale mizerně jsem s nimi zacházel...

Avšak propadal jsem své chorobě – a která choroba se vyrovná Alkoholu! – a posléze i Pluto, který stárl, a byl proto trochu nevrlý – i Pluto začínal zakoušet následky mého mrzoutství.

Když jsem se jednou v noci vracel značně opilý z jedné z mých oblíbených putyk kdesi ve městě, vzal jsem si do hlavy, že se mi kocour schválně vyhýbá. Popadl jsem ho a on ze strachu, že mu ublížím, se mi lehce zahryzl do ruky. Okamžitě mne posedl dábelský vztek. V tu chvíli jsem nevěděl, co dělám. Má pravá dřívější duše jako by prchla z mého těla a jeho každou žilku teď zavalila nestvůrná, kořalkou živěná zloba. Vytáhl jsem z kapsy u vesty nůž, otevřel jej, popadl ubohé zvíře za krk a chladnokrevně mu vyřízl z důlku jedno oko! Propadám se studem a odporem, když píší o této do nebe volající zlotřilosti.

Když se mi s jitem vrátil rozum – když jsem se vyspal z oparu nočního hýření – pocítil jsem nad zlým činem, který jsem spáchal, zpola hrůzu, zpola výčitky svědomí, byl to však pocit matný a neurčitý a duše se nedotkl. Znovu jsem se vrhl na pití a brzy jsem veškerou vzpomínku na svůj vztek utopil ve víně.

Kocour se zatím pomalu zotavil. Na důlek po ztraceném oku byla sice strašná podívaná, ale zvíře už zřejmě netrpělo. Chodilo po domě jako dřív, ale přede mnou, jak se dalo čekat, vyděšeně prchalo. Bylo ve mně ještě kus někdejší něhy, a proto jsem se zprvu rmoutil nad tím zjevným odporem tvora, který mne kdysi měl rád. Ale tento cit byl záhy vystřídán podrážděností. A pak – aby můj pád byl dovršen a zpečetěn – posedla mne Zvrácenost ...

Jednou ráno jsem mu s chladným srdcem hodil kolem krku smyčku a pověsil ho na větev stromu. Pověsil jsem ho s pláčem, s hryzením svědomí, pověsil jsem ho, protože jsem věděl, že mě má rádo, a protože jsem cítil, že mi nedalo důvod k pohoršení, pověsil jsem ho, protože jsem věděl, že tím páchám hřích – smrtelný hřích, který tak ohrozí mou nesmrtelnou duši ... Téhož dne, kdy jsem provedl tuto hanebnost, probudil mne v noci pokřik, že hoří. Záclony mého lůžka byly v plamelech. Hořel celý dům. Manželka, služka a já jsme jen o vlas ohni unikli. Všechno lehlo popelem.

Požár pohltil veškerý můj majetek a já jsem od té chvíle propadl zoufalství ...

Den po požáru jsem se šel podívat na trosky domu. Až na jednu se všechny zdi sesuly. Tou výjimkou byla ne zvlášť silná stěna uprostřed domu, k níž bylo přistaveno čelo mé postele. Omítka na ní celkem odolala žáru ohně, což jsem přičítal nedávnému nátěru. Kolem této stěny se nahnul hustý zástup lidí a mnozí se zvláště o jednu její část velmi podrobně a dychtivě zajímali. Mou zvědavost podnítila slova jako „Podivné!“, „Jedinečné!“ a podobné výrazy. Přistoupil jsem blíže a na bílé ploše jsem spatřil podobu obrovské kočky, jakoby vystouplou v basreliéfu. Otiskla se tam s přesností vskutku podivuhodnou. Zvíře mělo kolem krku provaz.

Když jsem ten přízrak spatřil poprvé – pro mne to byl vskutku přízrak –, zůstal jsem ohromen a zděšen.

* * *

Jedné noci, když jsem zase zpola otupělý vysedával v kteréši vykřičené špeluňce, přilákal náhle mou pozornost černý předmět, ležící na jednom z ohromných sudů dřinu či rumu, z kterých se zařízení místnosti většinou skládalo. Hleděl jsem několik minut upřeně na vršek sudu a tu mě udivilo, že jsem předmět nezahledl už dřív. Přistoupil jsem k němu a dotkl se ho. Byl to černý kocour – ohromný – právě tak velký jako Pluto ... Když jsme došli domů, kocour tu okamžitě zdomácněl a žena si ho také ihned velmi oblíbila.

Já jsem však brzy shledal, že se mi začíná protivit. Předpokládal jsem pravý opak, přesto však mě jeho očividná příchylnost – nevím jak a nevím, proč to tak bylo – spíše odpuzovala a obtěžovala. Znenáhla se tento odpor a nedůtklivost vystupňovaly až k rozhořčené nenávisti ... Mou nenávist podnítilo nepochybně i to, že jsem hned ráno, jak jsem zvíře přivedl domů, zjistil, že mu tak jako Plutovi chybí jedno oko ... V takových okamžicích se mi chtělo jedinou ranou ho zabít, avšak přece jen jsem se ovládl; bránila mi v tom jednak vzpomínka na někdejší zločin, ale hlavně – přiznávám se vám – nesmírný strach před tím zvířetem.

Má žena mne nejdnou upozorňovala na tvar bílé skvrny v chlupech ... Toto znamení, ač velké, bylo původně velmi neurčitě; avšak zvolna, téměř nepostižitelně nabývalo – a můj rozum se tomu dlouho vzpíral jako nějaké smyšlence – pevného a určitého obrysu. Nakonec dostalo podobu předmětu, jehož jméno se děsím vyslovit – především proto jsem si tu obludu hnusil, bál se jí a byl bych se jí i zbavil, kdybych si byl troufal – dostalo podobu, jak říkám, ohydné, příšerné věci – ŠIBENICE! Ó truchlivý, strašlivý nástroj, ztělesňující hrůzu a zločin – agónii a smrt!

Drcen těmito mukami, nechal jsem v sobě vyhasnout i poslední špetku dobra. Už jen o zlu jsem přemýšlel – nejpodlejší, nejtemnější myšlenky mne vůbec neopouštěly. Má dosavadní popudlivost vybuchla v nenávist ke všem věcem, k veškerému lidstvu; a náhlými, častými a nezvladatelnými výbuchy hněvu, do něhož jsem se slepě hroužil, trpěla obvykle nejvíc – ó jaká hanba! – má trpělivá, odevzdaná žena.

Jednoho dne šla se mnou cosi obstarat do sklepa starého stavení, které jsme v chudobě museli obývat. Kocour se po příkrých schodech hnal za mnou a málem mne srazil dolů; to mne rozlítlo k nepřičetnosti. Napřáhl jsem sekeru (zapomněl jsem ve vzteku na dětský strach, který mi dosud krotil ruku) a chtěl jsem jedinou ranou zvíře skolit. Kdyby ta rána byla dopadla, jistě by byla smrtelná, avšak mou ruku zadržela žena. Vydrážděn tímto zásahem k dávskému hněvu, vytrhl jsem paži z jejího sevření a zaťal sekeru do jejího mozku. Na místě bez hlesu klesla k zemi ... Rozhodl jsem se, že ji ve sklepe zadržím ...

Když jsem skončil, měl jsem uspokojivý pocit, že se vše vydařilo. Zeď ničím neprozrazovala, že by se jí byl někdo dotkl; také smetl jsem pečlivě zemetl. Pozorně jsem se rozhlédl a řekl si: „Vida, dnes jsem namouvěru nepracoval nadarmo!“

Teď mi jen zbývalo dopadnout potvoru, která mi způsobila tolik béd; konečně jsem se odhodlal ji zabít ...

Nelze vyličit, nelze si představit ten hluboký blažený pocit úlevy v mé hrudi, když jsem shledal, že ten hnusný tvor je pryč. Ani v noci se neukázal ...

Čtvrtý den po vraždě mne naprosto nečekaně navštívili policisté a začali znovu celý dům velmi podrobně prohledávat.

Policisté byli prohlídkou naprosto uspokojeni a už se chystali odejít.

* * *

„Pánové,“ řekl jsem, když už stoupali po schodech nahoru, „těší mě, že jsem rozptýlil vaše podezření. Buďte zdraví a buďte o maličko vlídnější, pánové. Mimochodem – tohle je velmi dobře stavěný dům.“ (V zuřivé touze říci něco nenuceně jsem už sotva věděl, co vůbec povídám.) – „Dá se říci skvěle stavěný dům. Tyto zdi – už jdete, pánové? – tyto zdi jsou důkladně stavě-

ny.“ A tu, posedlý chvástavostí, zabušil jsem holí, kterou jsem držel v ruce, právě na onen kus zdiva, za kterým stála mrtvola mé drahé ženy.

Ó Bože, proč jsi mne neochránil, proč jsi mne nevytrhl z drápů arciděsa! Ještě nedozněla ozvěna mých úderů, a již mi z hrobky odpovídal hlas! Byl to pláč – zprvu tlumený a přerývaný jako vzlykot dítěte, ale znenáhla propukající v táhlý, ječivý a nepřetržitý křik, v zrůdné a nelidské vytí – kvilivý skřek hrůzy i triumfu, jaký se může jen z pekla ozývat.

... v příštím okamžiku již tučet statných paží strhávalo zeď. Zbortila se v jediném kuse. Před očima policistů se zjevila vzpřímená mrtvola, již značně rozložená, střísněná sedlou krví. Na její hlavě sedělo s rozšklebenou rudou tlamou a jediným okem ohydné zvíře, které mne úskokem svedlo k vraždě a jehož zrádný hlas mne vydal katu. Zazdil jsem obludu do hrobky!

Přeložil J. Schwarz

Otázky

- Jakou formu má vyprávění? Kdo je vypravěčem příběhu?
- Jakou atmosféru vytváří autor a jakými prostředky?
- Které slohové postupy převažují? Jak jsou kombinovány?
- Dokažte, že moment hrůzy a její rostoucí účinnost nevzniká zásahem temných, nadpřirozených sil, ale jako výsledek rafinované lidské zloby.
- Jak se říká takovému typu próz, které u čtenářů vzbuzují hrůzu?

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Romantismus

Rusko

Alexandr Sergejevič Puškin

Evžen Oněgin (1833)

Tatěnin dopis Oněginovi:

„Já píši vám – co mohu více?
Co ještě mohu dodat?“
Teď vím, že máte právo sice
mne pohrdáním trestati,
leč ještě věřím, nešťastnice,
že mne váš milosrdný soud
nemůže přece zavrhnout.

Já nejdřív mlčeti jsem chtěla;
a věřte: nebyl byste znal
nikdy můj ostýchavý žal,
kdybych jen stín naděje měla,
že třeba jednou za týden
vás u nás na vsi uzřím jen,
abych vám slůvko mohla říci,
a v duchu vaši tvář a hlas,
než znovu navštívíte nás,
dnem noci abych mohla stříci...

zapamatuj si

Román ve verších, organické spojení epiky s lyrickou složkou; v popředí vypravěč a titulní hrdina; děj je rozdělen na řadu epizod a situací, přerušován komentářem autora; téma neopětované lásky, obraz života ruské společnosti v 20. l. 19. st. ve velkoměstě i na venkově; vnitřní složitost postav; titulní postava tzv. „zbytečného člověka“, znuděného mladého petrohradského šlechtice, hledajícího smysl života a neschopného realizovat svá velká předsevzetí a cíle, v kontrastu s citově upřímnou Tatěnou, romantickým snilkem Lenským a jeho snoubenkou, lehkovážnou Olgou; ostýchavá a vážná Tatěna se do Oněgina zamilovala a v dopise se mu ze své lásky upřímně vyznala; byla však odmítnuta; Oněgin naopak flirtoval s její sestrou Olgou, vyprovokoval souboj s žárlivým Lenským a zabil ho

Však řekli, že jste samotář.
Že na vsi nudíte se, víme.
A my... z nás věru nejde zář,
třebaže ze srdce vás ctíme.
Proč jenom, proč jste přišel k nám?
Já v žalu opuštěné vsi té
bych neznala vás, jak vás znám,
by ani žal, jež pochopíte.
Mé zármutky, v tmách duše skryté,
by smířil čas, pak (kdož to ví?)
bych zadala se mužovi
a byla mu i věrnou ženou
i ctínošnou matkou usmířenou.
Jiného...? Ne již. V světě ráda
nikoho nemohu mít já.
Tak si to Prozřetelnost žádá...
Tak chtějí nebesa: jsem tvá.
Můj celý život mi tě slíbil,
tys musel, musel přijít.
Tys ten, jenž Bohem seslán mi byl
až do hrobu mě chránit...
Byls vidinou v mých nočních snění,
už drahý mi, když nezřeny,
tvůj zrak mě mučil plameny,
tvůj hlas zněl v touhy rozeznění
– a nebyl to jen sen – jak zvon!

Jen vstoupil jsi, už jsem tě znala,
a strnula jsem, tvář mi vzplála,
hlas nitra řekl mi: Toť on!
Och ano... Já tě slýchávala,
tys tiše se mnou rozmlouval,
když chudákům jsem pomáhala,
i když jsem v prosbách klekávala
za zmatené své duše žal.
Zda tys to, přízraku můj milý,
se do světlice v oné chvíli
průzračnou nocí nesnel,
nepostál tiše nad pelestí?
A slova naděje a štěstí
zdas v útěchu mi nehlesl?
Kdo jsi? Můj anděl ochranitel?
Či úskočný můj pokušitel?
Vid', zbavíš mě mých zmatků těch?
Snad je to klam, jenž svými stíny
v mou nezkušenou duši leh!
A mně je souzen osud jiný...
Děj se co děj. Já osud svůj
dnes do rukou tvých svěřuji ti.
Modlím se k tobě: Při mně stůj,
mé slzy v dlaně tvé se řítí...
A uvaž: Já zde sama jsem,
a nikdo mi tu rady nedá.

A musím zahynouti, běda,
i se svým němým úžasem.
I čekám tě. Přijď, vytoužený!
Buď lásku najevo mi dej,
či těžké sny mé zpřetřej,
ať stihne mě trest zasloužený!
I končím! Hrůzno mi číst psaní...
Já studem, strachy umírám...
„Však vím, že vaše čest mě chrání
a směle svěřuji se vám...“

Tatána vzdychá z teskné duše.
List v prstech se jí zachvívá.
Růžová obálka jí suše
na zprahlých ústech utkvívá.
Hlavička už jí padá zase.
Košílka lehce spustila se
jí ze sličného ramene.
Měsíční světlo zmámené
už pohasíná. Nad dolinou
už jasná mlha. Teď sedláka
roh pastýřův ven vyláká.
Stříbrné vlnky strouhou plynou.
Je ráno. Všichni vstali již.
Však s Tatánou je dneska kříž.

Přeložil J. Hora

Tatána se pak vdala v Moskvě za staršího knížete Gremina. Oněgin se po letech bezcílného cestování Ruskem vrací do Petrohradu a na plese se setkává s Tatánou; oslněn její krásou jí vyznal lásku, ale tentokrát byl odmítnut on, ač ho Tatána nepřestala milovat. Oněgin ztrácí zcela smysl života.

Hlava první

XXXVII

Ne: brzo ustydlý v něm city
a omrzel ho světa šum.
I krasavic byl brzo sytý,
dav sbohem zevšednělým snům.
I nevěra ho unavila,
z přátelství lhostejnost jen zbyla,
vždyť nelze přece tolikrát
s paštikou biftek jísti rád
a šampaňským to zalévat
a mluvit vtípně cokoli,
když hlava přec jen rozbolí.
A třeba za zbojníka platil,
i hádek syt byl nakonec,
i olova i šavle přec.

XXXVIII

Ten neduh, jehož příčinu minu,
ač rozbor by byl na čase,
podobný anglickému spleenu,
jenž ruský chandra říká se,
ho ponenáhlu zachvacoval.
Sebevraždu, té nemiloval,
a sláva bohu, nezkusil,
však k životu pln chladu byl.
Jak Childe Harold teď zasmušilý
si do salónů vcházet zvyk
a světské klepy, zábav ryk,
vzdech náročný a pohled milý
ho vzrušovat už neuměl,
a lhostejný, dál mimo šel.

Hlava třetí

XXIV

Oč větší Taťánina vina?

O to, že v milé prostotě, neznajíc šalby, uvěřila svým vlastním snům jak jistotě?

Že milovala, aniž hrála,

že celá touze své se vzdala,

že ráda mít se nebojí,

že nebe obdařilo ji

i živou vůlí tvrdohlavou,

i fantazií bouřlivou,

i duší po svém myslivou,

i něžným srdcem, krví dravou?

A křehkost vášně té že svět

by nedovedl odpouštět?

Hlava osmá

XLVII

A štěstí bylo přec tak snadné a blízké tak!... Můj osud však je rozhodnut. Když srdce vadne, je lhostejno, zda tak či tak.

Mě se slzami zaklínala má matka; a já jsem se vdala; nebylo žádné úlevy pro smutné srdce. Ale vy teď musíte mě zanechat.

Já vím: ve vašem srdci jest

vložena hrdost, přímá čest.

Já miluji vás (k čemu lhátí?),

však jiný je už mužem mým

a já ho nikdy nezradím.

Otázky

- Autor ztělesňuje v postavě Taťány svůj ideál ženy. Jakými vlastnostmi se Taťána vyznačuje?
- Co představuje v ruské literatuře pojem „zbytečný člověk“?
- Puškin je pokládán za představitele romantismu i počátků realismu. V čem tkví podstata jeho realistické poetiky?
- Na kom podle Puškina spočívá odpovědnost za dobro a zlo, za štěstí člověka?
- Jaký význam má ruské slovo *chandra*? Který anglický pojem mu odpovídá?
- Najdete některé pravidelnosti v tzv. *oněginovské strofě* (viz např. poslední část ukázky)?
- Které rytmičné schema převládá?
- Uvedte příklady tónické prozodie v Puškinových verších. Na čem je založena?
- Jak se projevuje svoboda umělecké tvorby romantiků v oblasti žánrové?

odkaz

Viz Literatura v kostce, Romantismus

Z lyriky

Vyšel jsem dřív než hvězda ranní (1823)

Vyšel jsem dřív než hvězda ranní
svobodu v poušti rozsévat,
z čistého srdce, z duše rád
úhorům v zotročené pláni
životadárné sémě dát –
nadarmo jsem však mrhal prací,
námahou, časem, inspirací...

Paste se tedy klidně dál!
Hlas cti vás nevyburcoval.
Nestojíte stáda o svobodu!
Stříhej a řež je, bij a nič;
dědictvím jejich z rodu k rodu
je chomout s rolničkou a bič.

Přeložil E. Frynta

Otázky

- Co vypovídají lyrické verše o autorovi?
- Čím je ruská romantická literatura specifická, jak se v ní odráží charakter ruské společnosti?

Michail Jurjevič Lermontov

Z lyriky

Ne, nejsem Byron (1832)

Ne, nejsem Byron. Naopak
jsem nový, jiný vyvolenec.
Stejně jak on jsem odsouzenec
a psanec – s duší ruskou však.
Dřív začal jsem, dřív skončím taky.
A málo jen můj stvoří duch.

Jak na dně mořském – truchlé vraky
v něm leží nadějí a tuch.

Ó moře! Tajemství tvá hrozná
kdo odhalí? Mou duši, ach,
kdo z davu pochopí a pozná?

Jsem Bůh – anebo míř než prach.

Na smrt Puškinovu (1837) – zkráceno

*Vladaři, pomstu, pomstu, vladaři!
Padám k tvým nohám:
buď spravedliv a vraha potrestej,
ať jeho smrt až do nejzazších dob
potomkům hlásá spravedlivý soud
a strašnou hrozbu všechněm zločincům.*

Zahynul básník! – otrok cti své,
s olovem v hrudi, s klevetou,
položil, po pomstě jen žízňě,
svou hrdou hlavu prokletou.

Nesnesla duše básníka
pohanu drobných urážek;
vstal proti tlachu, jež svět snoval,
a padl – sám, jak celý věk.
A padl... Ale nač teď lkáti?
Ni chválit s vámi nebudu,
omluvy s vámi shledávati –
je dovršen hlad osudu!

Přeložil J. Hora

Otázky

- Jaké životní pocity spojují básníka s Byronem?
- Co o sobě básník vypovídá, co je typické pro lyrického romantického hrdinu?
- Co Lermontov hodnotí na Puškinovi? Jak se vyjadřuje o soudobé společnosti?

Český romantismus

Karel Hynek Mácha

První básnické pokusy

V svět jsem vstoupil

V svět jsem vstoupil, doufaje, že dnové
moji vzejdou zlatý jako máj;
jaký mladosti mně slibovali snové,
takový že najdu v světě ráj.
Než ach brzo, příliš brzo přešli,
v tmavošedé noci lůno vešli! –

V světlo Lůny kvítko zdvívá vlnadnou
radostně, zdá se, že hlavu svou;
sehnu se, ach! a co slizou chladnou,
rosou noční skropí ruku mou. – – –

zájímavost

Ze Zápisků (1833):

„Já miluju květinu, že uvadne,
zvíře – poněvadž pojde; – člověka,
že zemře a nebude, poněvadž cítí,
že zhyne navždy, já miluju – více než miluju – já se
kořím Bohu, poněvadž – není. – Každý člověk by
miloval druhého, kdyby mu rozuměl, kdyby v něj
mohl nahlédnouti, léč – – –“

Zkvětlá růže v kraje své mě víže
čárnou mocí, touhy prolétá
cit mé srdce; – přistoupiv však blíže,
spatřím, ach, že z hrobu vykvětá.

Lílie, jejíž jsem za svítání
obdivoval sněhobílou zář,
v noc korunu stříbrobledou sklání
k vlhké zemi, i uvadlou tvář.

Otázky

- Z básně vyvodte romantické rysy, básnickovy pocity a vnitřní napětí.
- Uvedte kontrasty, na jejichž principu je báseň stavěna, zvláště protiklady snu a skutečnosti. Srovnajte s výňatkem ze Zapisníku a s úryvkem z prózy Pout' krkonošská.
- V čem spatřuje básník jedinou jistotu?

Hledám lidi, mém jak ve snu žili; –
bez srdce však larvy najdu jen; –
snové moji, běda! – snové – byli,
jestoty je všechny zničil den.

V širý svět po ráji touhou mroucí
rámě moje rozestíral jsem –
po ráji, – a na prsa horoucí
pouhou, lásky prázdnou tisknu zem.

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Romantismus v české literatuře

Těžkomyslnost

Buďte zdravý, vlasti modré hory!
Vltavo, buď zdráva v stínech svých!
Ty dědino, jejíž temné bory
hučely v můj dětský pláč i smích! –
V smích můj pravím? – Ten kdy uslyšely? –
Vesele můj zřídka planul zrak! –
Jinošství však kdy mne mého zřely
brány, jal mne navždy želů mrak!

Časně jsi mi zpustl, snů mých ráji,
pouhý mládcí zastaviv jen svět!
Jednou lze jen věnce vítí v máji,
jednou plane, a již nikdy, květ.
To jest, co mi o žítí se snilo? –
To sliboval dětinský můj věk? –
Po tém oko touhy slze lilo? –
Krásná víro! Tys jediný vděk!

Aniž křičte, že vám stavbu bořím

Aniž křičte, že vám stavbu bořím,
jež by sama v krátkém padla čase;
neb kdy základ krysy rozlézájí,
celý dům se větrem již kolíbá,
jehož krov se k zemi skoupě shýbá,

jakou schránu střechy jeho dají? –
A kdy nové stavení má státi,
zda-liž rádno stavbu zase jinou
na základu u vysokost hnáti,
především který byl pádu vinou?

A proč teskním? – že nezvešlo kvítí,
jaké černý předvodil mi sen? –
Jaké ve snách zkvětlo živobytí,
to jestoty neuhlídá den! –
„Otri zraky!“ vešken lid mi praví,
„vidíš hroby? – Mniš, že mrtví spí
beze snů? – Ne! – Jiný svět je baví,
znovu oni jitro svoje sní!“

Tiší mrtví? – ! – Ty že znovu žijí? –
Znovu žijí? – Vlastní vůlí svou? –
Či nuceně žily jejich bijí?
Proti vůli v nové sny zas jdou? – –
Za hroby mám znovu mladost snítí? –
Aby znovu její prchl stín? –
Ó by mohl navždy hrob mě krytí! –
Věčné nic! V tvůj já se vrhu klín.

Protož buď i základ vyvržený,
nový základ vložte v zemi plodnou;
na něm nový dům buď založený,
jehož střechy přede bouří škodnou
i před parnem denním vás uchrání. –

* * *

Otázky

- V které z básní se objevuje obdiv k přírodě, zemi, minulosti?
- Z čeho je básník rozčarován?
- Jak a kde připomíná dětské iluze, vzpomínky na mládí a vyjadřuje se k poměrům doby?
- Kde jsou úvahy o pozemském a posmrtném životě?
- Kde jsou zobrazeny společenské nedostatky v alegorické formě?
- Kde autor vyjadřuje pocit osamělosti a pesimismus?

Máj (1836) – zkráceno

*Dalekát' cesta má!
Marné volání!!*

Byl pozdnj večer – prwnj mág –
Večernj mág – byl lásky čas.
Hrdliččín zwal ku lásce hlas,
Kde borowý zawáněl hág.
O lásce šeptal tichý mech;
Kwětaucj strom lhal lásky žel,
Swau lásku slawjk růži pěl,
Růžinu gewil wonný wzdech.

Původní dobový pravopis

1
Byl pozdní večer – první máj –
večerní máj – byl lásky čas.
Hrdliččín zwal ku lásce hlas,
kde borový zaváněl háj.
O lásce šeptal tichý mech;
květoucí strom lhal lásky žel,
svou lásku slavík růži pěl,
růžinu jevil vonný vzdech.
Jezero hladké v křovích stinných
zvučelo temně tajný bol,
běh je objímal kol a kol;
a slunce jasná světů jiných
bloudila blankytnými pásky,
planoucí tam co slzy lásky.

* * *

Za růžového večera
pod dubem sličná děva sedí,
se skály v břehu jezera

zapamatuj si

Vrcholné dílo, lyrickoepická reflexivní filozoficko-symbolická skladba s předzpěvem (vlasteneckou apostrofou), 4 zpěvy a 2 intermezzy; skromný děj s několika tragédiami je jen východisko k úvahám o smyslu a ceně života, o tragickém údělu člověka, o mezilidských vztazích; nezměnitelný osud výjimečného hrdiny: popraven za otcovraždu

zajímavost

Skladba byla opatřena stručným autorským výkladem (patrně kvůli cenzuře):

„Následující básně jest oučel hlavní, sláviti májovou přírody krásu; k tím snadnějšimu dosažení oučelu tohoto postavena jest doba májové přírody proti rozdílným dobám života lidského. Tak u příkladu v čísle prvním, tichá, vážná atd. láska v přírodě proti divoké, vášnivě, nezřízené lásce člověka; taktéž jiné vlastnosti májové přírody proti podobným života lidského dobám v číslech ostatních. Pověst tedy čili děj básně této nesmí se co věc hlavní považovati, nýbrž jen tolik z děje toho v báseň přijato, jak daleko k dosažení oučelu hlavního nevyhnutelně třeba. Děj se koná u města Hiršberg mezi horami, na nichž hrady Bezděz, Perštejn, Houska a v dálce Roll k východu, západu, poledni a půlnoci okazují. – Ostatních co se oučelů dotýče, jakož i sententia moralis z celého snadněji se vyrozumí.“

daleko přes jezero hledí.
To se jí modro k nohous vine,
dále zeleně zakvívá,
vzdy zeleněji prosvítá,
až v dálce v bledé jasno splyne.
Po široširé hladině
umdlelý dívka zrak upírá;
po široširé hladině
nic mimo promyk hvězd nezdírá.
Dívčina krásná, anjel padlý,
co amarant na jaro svadlý,
v ubledlých lících krásy spějí.
Hodina, jenž jí všecko vzala,
ta v usta, zraky, čelo její
půvabný žal i smutek psala. –

* * *

2

Klesla hvězda s nebes výše,
mrtvá hvězda siný svit;
padá v neskončené říše,
padá věčně v věčný byt.
Její pláč zní z hrobu všeho,
strašný jakot, hrůzný kvíl.
„Kdy dopadne konce svého?“
Nikdy – nikde – žádný cíl.
Kol bílé věže větry hrají,
při níž si vlnky šepotají.
Na bílé zdě stříbrnou zář
rozlila bledá lůny tvář;
však hluboko u věži je temno pouhé;
neb jasna měsíce světlá moc
uzounkým oknem u sklepení dlouhé
proletší se změnit v pološerou noc.

* * *

Ted' na kamenný složen stůl
hlavu o ruce opírá,
polou sedě a kleče půl
v hloub myšlenek se zabírá;
po měsíce tváří jak mračna jdou,
zahalil věžeň v ně duši svou,
myšlenka myšlenkou umírá.

„Sok – otec můj! Vrah – jeho syn,
on svůdce dívky moj! –
Neznámý mně. – Strašný můj čin
pronesl pomstu dvoji.

Proč rukou jeho vyvržen
stal jsem se hrůzou lesů?
Čí vinu příští pomstí dne?
Čí vinou kletbu nesu?
Ne vinou svou! – V života sen
byl jsem já snad jen vyváben,
bych ztrestal jeho vinu?
A jestliže jsem vůlí svou
nejednal tak, proč smrtí zlou
časně i věčně hynu?
Časně i věčně? – věčně – čas –“

* * *

Proč otec můj? – Proč svůdce tvůj?
Má kletba – „Léč hluboký žal
umoří slova.“ Kvapně vstal;
nocí řinčí řetězů hřmot
a z mala okna vězně zrak
zalétá ven za hluky vod. –

* * *

„Budoucí čas?! – Zítřejší den?! –
Co přes něj dál, pouhý to sen,
či spaní je bez snění?
Snad spaní je i život ten,
jenž žiji ted; a příští den
jen v jiný sen je změnit?
Či po čem tady toužil jsem,
a co neměla šírá zem,
zítřejší den mi zjeví?
Kdo ví? – Ach žádný neví –“

* * *

Hluboké ticho. – Z mokrých stěn
kapka za kapkou splyne,
a jejich pádu dutý hlas
dalekou kobkou rozložen,
jako by noční měřil čas,
zní – hyne – zní a hyne –
zní – hyne – zní a hyne zas.

* * *

Přistoupí strážce, a lampy zář
před samou vězně vstoupí tvář.
Obličej vězně – strašný zjev –
oko spočívá nehnuté
jak v neskončenost napnuté, –
po tváři slzy – pot a krev;
v ustech spí šepot – tichý zpěv.

Tu k ustům vězně ucho své
přiklonil strážce bázlivě;
a jak by lehký větřík vál,
věžeň svou pověst šepce dál.
A strážný vzdy se níž a níž
ku vězni kloní – blíží a blíží,
až ucho s usty vězně spojí.
Ten šepce tíše – tíš a tíš,
až zmlkne – jak by pevně spal.

Leč strážný nepohnutě stojí,
po tváři se mu slzy rojí,
ve srdci jeho strašný žal. –
Dlouho tak stojí přimrazen,
až sebrav sílu kvapně vstal,
a rychlým krokem spěchá ven.
On sice – dokud ještě žil –
co slyšel, nikdy nezjevil,
než navzdy bledé jeho líce
neusmály se nikdy více.

* * *

3

Nad temné hory různý den
vystav májový budí dol,
nad lesy ještě kol a kol –
lehká co mlha – bloudí sen.
Modravé páry z lesů temných
v růžové nebe vstupují,
i nad jezerem barev jemných
modré se mlhy houpají;
a v běhu jeho – v stínu hory –
i šířím dolem – dál a dál –
za lesy – všude bílé dvory
se skvějí; až – co mocný král,
ohromný jako noci stín
v růžový strmé nebes klín –
nejzáv vrchů nejvyšší stál.

Ledvaže však nad modré temno hor
brunatné slunce rudě zasvitnulo,
tu náhle ze sna všecko procitnulo,
a vesel plesá vešken živý tvor.
V jezeru zeleném bílý je ptáků sbor,
a lehkých člunků běh i rychlé veslování
modravé stíny vln v rudé pruhy rozhání.
Na břehu jezera borový šumí háj,

z něj drozdů slavný žal m i jiných ptáků zpěv
mísí se u hlasy dolem bloudících děv;
veškeren živý tvor mladistvý slaví máj.

* * *

Leč výjev jediný tu krásu jitra zkalí.
Kde v šíř jezero uzounký ostrov sahá,
z nějž města malého i bílé věže stín
hlubokoť stopený v zelený vody klín,
náramný křik a hřmot mladým se jitem vzmahá,
a valný zástup se z bran mala města valí.
Z daleka spěchá lid – vzdy větší zástup ten –
vzdy větší – větší jest – vzdy roste tento pluk;
nesmírné množství již. – Vzdý větší jeho hluk.
Nešťastný zločinec má býti vyveden.

Teď z mala města bran vojenský pluk vychází,
povolným krokem on zločince doprovází,
jenž v středu jeho jde jak jindy ozdoben.

* * *

Vyšlého slunce rudá zář
zločince bledou barví tvář,
a slzy s oka stírá,
jenž smutně v dálku zírá.
Hluboko pod ním krásný dol,
temné jej hory broubí kol,
lesů věnc objímá.
Jasně jezero dřímá
u středu květoucího dolu.
Nejbliž se modro k břehu vine,
dále zeleně zakvítá,
vzdy zelenější prosvítá,
až posléz v bledé jasno splyne.

* * *

To vše zločinec ještě jednou zřel,
to vše, jež nyní opustiti měl,
a hluboký srdce mu žel uchvátí;
hluboce vzdechne – slza slzu stíhá –
ještě jednou – posledně – vše probíhá,
pak slzavý v nebe svůj zrak obrátí.
Po modrém blankytu bělavé páry hynou,
lehounký větřík s nimi hraje;
a vysoko – v daleké kraje
bílé obláčky dálným nebem plynou,
a smutný vězeň takto mluví k nim:
„Vy, jenž dalekosáhlým během svým,
co ramenem tajemným zemi objímáte,

vy hvězdy rozplynulé, stíny modra nebe,
vy truchlenci, jenž rozsmutnivše sebe,
v tiché se slzy celí rozplýváte,
vás já jsem posly volil mezi všemi.“
Kudy plynete u dlouhém dálném běhu,
i tam, kde svého naleznete břehu,
tam na své pouti pozdravujte zemi.
Ach zemi krásnou, zemi milovanou,
kolébku mou i hrob můj, matku mou,
vlast jedinou i v dědictví mi danou,
šírou tu zemi, zemi jedinou! –

* * *

Nad dálkou temných hor poslední požár plál;
v hluboké ticho to měsíce vzešla zář,
stříbřící hlavy té ubledlou mrtvou tvář
i tichý pahorek, jenž v břehu vody stál.
Města jsou vzdálená co bílý v modru mrak,
přes ně v kraj daleký nesl se mrtvý zrak,
v kraj, kde co dítě on – Ó krásný – krásný věk!
Daleko zanesl věk onen časů vztek,
dalekoť jeho sen, umřlý jako stín,
obraz co bílých měst u vody stopen klín,
takt' jako zemřelých myšlenka poslední,
tak jako jméno jich, pradávných bojů hluk,
dávná severní zář, vyhaslé světlo s ní,
zbořené harfy tón, ztrhané struny zvuk,
zašlého věku děj, umřelé hvězdy svit,
zašlé bludice pouť, mrtvé milenky cit,
zapomenutý hrob, věčnosti skleslý byt,
vyhasla ohně kouř, slitého zvonu hlas,
to jestiť zemřelých krásný dětský čas.

Je pozdní večer – druhý máj –
večerní máj – je lásky čas,
hrdliččin zve ku lásce hlas:
„Viléme! Viléme!! Viléme!!!“

* * *

4

Byl asi sedmý rok, poslední v roce den;
hluboká na něj noc. – S půlnocí nový rok
právě se počínal. V vůkolí pevný sen,
jen bliže jezera slyšeti koně krok.

Mého to koně krok. – K městu jsem nocí jel;
a přišed k pahorku, na němž byl tichý stán
dávno již obdržel přestrašný lesů pán,

po prvé Viléma bledou jsem lebku zřel.
Půlnoční krajinou, kam oko jen dosáhl,
po dole, po horách, lesy, jezerem, polem,
co příkrov daleký sněhu se bělmo táhlo,
co příkrov rozstřený – nad lebkou i nad kolem.

* * *

Vidíš-li poutníka, an dlouhou lučinou
spěchá ku cíli, než červánky pohynou?
Tohoto poutníka již zrak neužijí tvůj,

jak zajde za onou v obzoru skalinou,
nikdy – ach, nikdy! To budoucí život můj.
Kdo srdci takému útěchy jaké dá?
Bez konce láska je! – Zklamánať láska má!

Je pozdní večer – první máj –
večerní máj – je lásky čas;
hrdliččin zve ku lásce hlas:
„Hynku! – Viléme!! – Jarmilo!!!“

Otázky

- Co vyjadřuje motto k skladbě?
- Všimněte si zvláštností původního pravopisu.
- Na základě ukázky z 1. zpěvu uveďte základní motiv této části a všimněte si, jak je první lidská tragédie v kontrastu s líčením krás májové přírody a s motivem lásky.
- Vzpomeňte, na který dramatický příběh s romantickou symbolikou loupežníka jako společenského vydědence Mácha motivicky navazuje.
- V 2. zpěvu je znázorněn plynoucí čas. Jak se objevuje v kontrastní podobě? Co je podstatou vězňových úvah? Jak řeší otázku viny a trestu, pocitu křivdy, posmrtné prázdnoty a nicoty? Jak uvažuje o životě a smrti?
- Tento 2. zpěv je uvozen čtyřverším. Všimněte si, jak se liší jeho metrum od ostatní části skladby. Jaký význam má vstupní symbol hvězdy?
- Je hrdina básně tehdy běžnou literární postavou? Jaké rysy má jakožto romantický hrdina?
- Celým dílem prochází dialog s přírodou. Dokažte, že smyslově bohaté popisy přírody doprovázejí všechny významné situace, dávají jim ladění, tragické lidské osudy se odehrávají uprostřed přírody. Jaký je její vztah k osudům člověka? Ukažte to, zvl. v 3. zpěvu, na kontrastu májové ranní přírody a obrazu vězně vedeného na popravu.
- Kdo vyjadřuje soucit s Vilémem a kde?
- Najděte v 3. zpěvu apostrofu země a vyjádřete podstatu posledního vězňova pozdravu.
- Motiv šťastného dětství a mladosti působí jako opora Vilémovi před popravou. Co symbolizuje?
- Kde a jak se projevuje ztotožnění básníka s ústřední postavou i s poutníkem? Kdy se autor stává účastníkem dramatu?
- Nad čím se zamýšlí a co kritizuje? Co je skutečnou podstatou skladby a záměrem autora? Dokažte, že se z dramatu tří osob stává obecné drama celé společnosti.
- V kterém místě je dramatický vrchol skladby (Vilémova, tj. autorova obžaloba společnosti)?
- Co symbolizuje postava loupežníka, co postava poutníka?
- Kde je vyjádřena marnost iluzí o minulosti, kde ukazuje básník svou budoucnost a jak ji vidí, kde zachytil svou přítomnost?
- Vyhleďte doklady barvitého obrazu přírody, všimněte si kombinace, ladění a prolínání barev, odstínů, kontrastu světla a stínu.
- Doložte, že báseň má dramatickou kompozici, doložte kontrastní i paralelní výstavbu, úsilí o blízkost hudební skladbě.
- Které rytmické schéma je základem Máje? Je v naší poezii obvyklé? Odůvodněte.
- Najděte v textu důkazy melodičnosti a hudební působivosti rytmem, zvukosledem, zvukomalbou. Vyhleďte výrazně dynamické verše a naopak verše zpomalující děj, příklady eufonie a naopak kakofonie.

- Všimněte si působivých epitet, přirovnání, personifikace, metafor vyskytujících se v kaskádách, metonymií, oxymóronů aj. uměleckých prostředků. Kterých opakování (figur) Mácha užívá a proč? Vyhledejte působivé kontrasty v rovině tematické i jazykové.
- Jakou funkci mají jednočlenné věty, jaký význam pomlky, otazníky, vykřičníky, často znásobené?
- Které tři symboly tvoří podle F. X. Šaldy podstatu Máje a proč? Proč Šalda nazval Máchu Janem Křitelem moderní české poezie, čím je jeho dílo originální a vymyká se běžnému dosavadnímu novočeskému básnictví?
- Dokažte souhrnně, že Máj je zcela romantické dílo.
- Uvedte příklady děl a autorů, ovlivněných Máchou.

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Romantismus v české literatuře

Dobové a pozdější ohlasy na Máchův Máj

„Pochybujeme, že by kdo z ohlasu tónu ztoběné harfy nějaký zvuk uslyšel, a co jsme viděli a slyšeli v této básni? V pěkném oděvu mrtvé, věčné nic!... jeho báseň jest škvára, která z vymřelé sopky vyhozena mezi květiny padla. Ve květinách můžeme mít a máme zalíbení, nikoli ale v chladném, mrtvém meteoru...“

J. S. Tomíček, Česká včela, 31. května 1836

„... P. Mácha jest básník – to mi nikdo odpírati nesmí; každý jeho verš jesti povzdech z nejtajnějších hlubin rozbolelé, rozjitřené duše – avšak přece bych rád temné zvuky harfy jeho jinak slyšel zvučeti – jinak, aspoň za věku našeho ne tak nečesky... Proč u nás, prosím, muži mladému, duchem bohatě nadanému, s kolem a popravou se obíráti? Zde není místa k dolíčení, že u nás potřeba větší, než kde jinde, aby poezie vznikající rázu národního nabyla...“

J. K. Tyl, Květy, 21. července 1836

„Prvním romantikům je příroda velikou těšitelkou, která rozumí bolestem lidským... Ne tak u Máchy. Mácha... pojímá přírodu jako démonickou moc, zcela mimo dobro a zlo: nestará se o člověka...“

Mácha stvořil, nebo lépe dotvořil se tři symbolů, do nichž uzavřel svůj poměr k světu a k životu: symbol poutníka, symbol vězně a symbol země. Ve vězni je nejvíce hrůzy... Poměrně nejvíc radostnosti je uloženo do symbolu poutníka. Je v něm ovšem romantické uhranutí dálavami a nekonečnem, ... ale je v něm také projev energie, neustávajícího vzpínání sil... Mácha byl po své podstatě typ..., který nejlépe a nejradošněji myslil, pokud chodil...“

Nejsložitější byl poměr Máchův k zemi. Má chvíle, kdy zemi přímo nenávidí, protože jej vězní a poutá a nedovolí mu vzlétnout k hvězdám... Ale má i chvíle, kdy vidí obdobu mezi osudem svým a osudem jejím... A přicházejí posléze jiné chvíle, kdy zrazen vším, utíká se a vine k zemi jako dítě k matce, jako k své jediné skutečnosti a jistotě, jediné vlasti, svému jedinému kladu... Mácha je náš první básník země...“

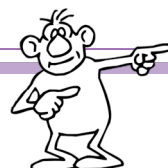
F. X. Šalda, Mácha snivec a buřič, 1936

Otázky

- Proč Mácha nebyl pochopen? Co mu bylo vytýkáno?
- Kdo naopak přijal Máchu s nadšením?

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Romantismus v české literatuře

Marinka (1834)

Intermezzo

Temná noci! Jasná noci!

Obě k želu mne budíte.

Temná noc mne v hloubi tiskne,

jasná noc mě vzhůru vábí;

temné hlubiny se hrozím,

ach! a k světlu nelze jíti.

Vy hvězdy jasné, vy hvězdy ve výši!

k vám já toužím tam světla ve říši,

ach a jen země je má!

Člověkem jsem; než člověk pohyne;

ve své mě lúno zas země přivine,

zajme, promění a v postavě jiné

matka má, země, zas mě vydá!

Vy hvězdy jasné, vy hvězdy ve výši!

k vám budu toužiti světla ve říši,

ach a jen zem bude má!

zapamatuj si

Kratší próza z celku *Obrazy ze života mého*; prostředí pražské chudiny Na Františku; kompozice jako hudebně dramatická skladba s ouverturou, motty, intermezem a finálem, opakujícími se motivy; děj jako přímý básníkův zážitek

Květinou-li mne životu navrátí,

list můj i květ můj se k světlu obrátí;

však ach, jen země zas tma mne uchvátí,

světla ve stány jíti nedá!

Vy hvězdy jasné! – Vy hvězdy ve výši!

Dějství druhé

Noc přešla a uplakané jitro vzešlo nad probuzenou Prahou. Já jsem ještě za tmy vstával, chystaje se k návštěvě, o jaké se mi, na rukou u stolku spícímu, po celou noc snilo. Srovnal jsem si vlasy, přičesal licousy kolem obličeje a načernil jsem vousiska nad i pod pyskama. Bylo osm hodin na Staroměstské radnici dne 10. srpna 1833, kdy jsem, přecházeje Staroměstské náměstí, k Františku se blížil.

Za čtvrt hodiny byl jsem na Františku; deštivé oblaky přešly a jasné slunce, slibující parný den, hrálo po vlnách Vltaviných. Kolem někdejšího kláštera svatě Anežky přišel jsem brzy na místo naznačené.

Byl to malý, nízký domek v ouzké, zábradlím přepažené uličce, v kterou po malém kopečku vyšlapaná cestička vedla. Hluboká, široká strouha táhla se uličkou před tím domkem a jednotlivé prkno sloužilo, jako zdvihací most v pevný hrad, za přechod v nízká dvířka jeho. Přespříč uličky od toho domku k jinému, jemu podobnému na protější straně byl provaz natažen a parné slunce hrálo po rozvěšeném na něm prádle, které však již velmi sešlé bylo.

... Kráčel jsem po houpajícím se prknu v nízký domek a brzo se na lehké klepání moje u malých dveří jemné „Vstupte!“ ozvalo.

Stál jsem v malém pokojíku. Na měkkém sedadle, s hlavou v ruku opřenou, seděla ona. Ano, to byla ona! – to byla Marinka! – Kdo viděl Goethovu Mignonu, od Shadowa malovanou? – Tak byla Marinka, rovně tak!...

Černé, prosté vlasy padaly v těžkých kadeřích kolem bledého, vyzáblého obličeje, který znak veliké krásy nesl, na bílý čistý šat, jenž nahoře až ke krku zapíat, dole až k malé lehounké nožce dosahoval, vysokou, štíhlou jev postavu. Černý opasek svíral outlé tělo a černá sponka přepínala krásné, vysoké bílé čelo. Nic ale nedosáhlo krásy plamenných černých, hluboko pod čelem ležících očí; ten výraz smutku a touhy žádně péro nenaznačí.

Zaražený zůstanu u dveří státi; – ona lehkou podzvihla hlavu, a smutným mě pozdravujíc usmáním, pravila: „Já vás již znám. Neviděla jsem vás sice nikdy, ale oko vaše v této chvíli všechno mi praví, cokoliv kdy ruka vaše psala.“...

Teď teprve ohlídnu se po sednici. Smutně to zde vyhlíželo, a dlouho jsem nemohl bídne vůkolí s postavou, pohledem a oblekem jejím srovnati. Roztlučené okno bylo papírem zalepeno a nad rozlámaným stolem rozestřel malý pavouček jemné síť své po zčernalé mokré stěně. V koutě stála třínohá židlička mimo stolice bez lenochu, u polozbořených kamen jedině prázdné sedadlo. Vzadu stálo zpukřelé, bídne lůžko rozestláno a několik hlíněných bílých talířů, zeleně a temně přibarve-

ných, na malé policiče nade dveřmi bylo ostatní náradí, naproti kterému velké, nákladné fortepiano, blíž okna postavené, mě u velikou pochybnost postavilo, zdaž dívku tuto za chudou považovati, čili dle obleku jejího posuzovati mám.

Mluvili jsme málo, ale pevně jeden na druhého hleděl ... nešťastná Marinka neměla pro potěchu svou nic, než z někdejšího bohatství pozůstalé fortepiano, a jak mně pravila, spisy mé. Po chvíli jsem seděl při ní na malé stoličce a ona mi rozhrnovala lehkým prstem vlasy s čela. My jsme se znali dávno, my jsme rozuměli jeden druhému i beze slova promluvení. Ona mi vyřkla svou dávnou touhu mě seznati, leč jen vědomí, že zítra již dalekou cestu chci nastoupiti, a blížící se do honu konec života jejího donutil ji, ač mě a povahu mou dobře znala, ku kroku smělšímu. Ona věděla, určitě věděla čas, v kterém nevyhnutelně pojíti musí; čas ten nebyl daleko, a přece mi vyjevila, jak náramně miluje život tento, jak trudno jí, v tak mladém věku tak krásnou opustiti zem.

Já nebyl v stavu ani slzy umořiti, a proto tím hůře svírala bolest prsa má. Stranou skloniv hlavu na sepjaté ruce, zůstal jsem velmi smutný ležeti; – ona vstavši blížila se zdouhavým, mdlým krokem k fortepianu, jehožto libý zvuk až posud nevychází z myslí mé! – Hrála! – o, jak smutně! jak smutně! ... – Ona zpívala. – Mou píseň. Tato postava, líbozvuk fortepiana, krásný hlas a píseň, kterou jsem, sám nehlouběji citě, psal – kdo to pochopí, zná bouři citů mých, jaká tenkrát hrozila rozbíti prsa má.

Otázky

- Zamyslete se nad verši intermezza: proč básník vzhlíží k hvězdám? K jakým závěrům dochází? Vyhledejte podobné místo v Májí, svědčící o básnickové přílnutí k zemi. Doložte opakování a návrat motivů, kontrasty.
- Jak se v próze konkretizuje kontrast snu a skutečnosti, života a smrti, krásy a ošklivosti? Doložte v textu prvky romantické, ale i realistické.
- Který slohový postup zde převažuje?

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Romantismus v české literatuře

Poutí krkonošská (1834)

Jinoch tento byl as dvacítiletý; černý oděv jeho pevně přilehaje jevil štíhlost vysoké postavy; temné vlasy jeho syčely ve větru kolem bledých lící a pěkného čela. Modré oko jeho nevýslovnou prozrazovalo touhu; takže celá jeho postava zdála se býti v soumraku večerním od pustých skal obraženým ohlasem písně „Znáš-li tu zem, kde citrýnový květ“ atd.

To byla první poutí jeho; – sotva čtyrykrát navštívil slunce hrobky králů českých v chrámu Pražském od toho času, on se loučil s Vyšehradem pustým; avšak jakkoli jen dvacetkrát spatřil rozlévati se studený sníh ustydle země v chladné slzy, již na této první své pouti seznal, že nevešel v takový svět, jaký jemu slibovala mladistvá obrazotvornost jeho. On s roztouženým srdcem vstoupil v svět; doufaje, že všechny sny, které mladost jeho růžovými zdobila věnci, zde v opravdivost nalezne změněné, byl by celý láskou obejmul svět. Než příliš brzo sklesla opona, a on procitl ze snů mladistvých. On chtěl utrhnouti kvítka v měsíčním vzešlém luhu, a rosa noční co slza chladná skropila vřelou mu ruku; on se sehnul k rozvité růži okouzlený vůní její, a spatřil, že z časného vykvétá hrobu; on za svítání obdivoval lílie sněhobílou zář, než již v noc viděl ji skláněti korunu stříbrobílou k vlhké zemi; on hledal lid, jaký žil ve snách jeho, a pouhé larvy s osměchem hleděly v oko jeho cituplné; zkrátka on hledal ráj snů svých v světě tomto, on po něm rozestřel náruč, a pouhou lásky prázdnu sevřel zem na prsa horoucí. Uleknutý chtěl se vrátiti zpět v říši mladosti své, než nadarmo jen plakal za sny uprchlými, samotný teď seděl v pustině, hluboko pod ním příroda květoucí; nemilovaný a nic nemilující dlel na skalisku osamělém nad horami zardělými v právě zapadajícím slunci.

zapamatuj si

Básnická próza,
snová historie osamělého poutníka

Otázky

- Vyhleďte tytéž motivy a úvahy v počáteční básnické tvorbě i v Máji.
- Dokažte, že obě prózy mají silné autobiografické prvky. Doložte lyričnost obou.
- Jak a kde zobrazuje autor sám sebe?

Slovenský romantismus

Samo Chalupka

Mor ho!

A boj pomaly tichne: strašná búry sila
Divým svojím zúrením sama sa zničila.
A kde naši, čo bili ten Rím svetovládny,
Lebo koval úmysel na Slovanstvo zradný: –

Kde naši? – Hojže, Tatro, jasných orlov mati!
Nikdy sa tá tvoja detva už nevráti.
Páč! Nad valným Dunajom krvavé pobrežia:
Tam ti tvoji synovia povražení ležia.
Neostal, ani kto by tú zvest' niesol bratom:
Bratia vám za česť rodu padli v boji svätom.

* * *

No zahyň, studom večným zahyň, podlá duša,
Čo o slobodu dobrý ľud môj mi pokúša.
Lež večná meno toho nech ovenčí sláva,
Kto seba v obeť svätú za svoj národ dáva.

A ty, mor ho! – hoj, mor ho! Detvo môjho rodu,
Kto kradmou rukou siahne na tvoju slobodu;
A čo i tam dušu dáš v tom boji divokom:
Mor ty len, a voľ nebyť, ako byť otrokom.

Andrej Sládkovič

Marína (1846)

72

Slovensko mladé, rodisko moje
aj mohyla mojih kostí!
V tebe mám pekných obrazov dvojce
a dvojce veľkých lúbostí! –
Ako je krásna tá moja deva,
aká k nej lúbošť horieva:

zapamatuj si

Hrdinský historický zpěv, dějově romantická balada; římský císař, který chtěl v dávnověku porobit slovanské země, odmítl dary a nabídku míru slovanského poselstva; došlo k nerovnému a beznadějnému boji proti přesile jako pomsta za urážku a potupu; oslava hrdinského činu a oběti

vysvětlivka

morit – hubit; *detva* – děti, mládež;
páčit – patřit, hledět

Otázky

- Formulujte hlavní myšlenku básně a záměr autorův. Co vyjadřuje titulní výzva?
- Vyhleďte prostředky patetického vyjádření.

zapamatuj si

Lyricko-reflexivní báseň, ovlivněná nešťastnou láskou básnickovou ⇒ úvahy o smyslu života, kráse, lásce a mladosti; proměna lásky ze subjektivního citu v základní životní princip

tak ty a k tebe otčina!
Ako tys' pekná, krajina moja,
ako mladistvosť milá mi tvoja:
tak pekná, milá Marína!

73

Chcel bych vás objať kraje rodiny!
náručie úzke, šírý cit:

Otázky

- Čeho je ztĕlesnĕním titulnĕj postava?
- Najdĕte v textu apostrofu vlasti a motiv dvojnĕj lĕsky.
- Vyjĕdĕte odliĕnĕst od kollĕrovskĕho paralelismu lĕsky k ženĕ a k vlasti.
- Popiĕte osobitou Slĕdkovičovu strofu.

Jĕn Botto

Smrtĕ Jĕnoĕíĕka (1862) – zkrĕceno

I
Horĕ ohnĕk, horĕ na Krĕlovej holi.
Ktoĕe ho naklĕdol? – Dvanĕsti sokoli.
Dvanĕsti sokoli, sokolovia bieli,
akĕch ľudskĕ oĕi viacej nevideli!
Dvanĕsti sokoli, sokolovia Tatier,
akoby ich bola mala jedna mater;
jedna mater mala, v mlieku kĕpavala,
zlatĕm povojnĕikom bola povĕjala.
To sa chlapanĕi, to sa jak oltĕrne svieĕe,
keď idĕ po hĕji, celĕ sa trblieĕe.
Koĕielky zelenĕ, striebrom obrĕbenĕ,
klobĕčky obitĕ, orlom podperenĕ;
valaĕka, karabĕn a piĕstoliek dvoje:
to sa chlapanĕi, to sa, poteĕenie moje! –
Keď vatru rozloĕia na hronskom pohorĕ:
v dvanĕstich stoliciach biely deň zazorĕ.
A keď si od zeme chlapanĕi zadupkĕjĕ:
dvanĕstim stoliciam ŕilky zaihraĕjĕ.
Hoj, a keď nad hlavou paloĕík im blysne:
to aĕ hen v Budĕne srdce pĕanom stisne!

Hory, ŕire hory – to ich rodnĕ dvory,
hole, sivĕ hole – to ich voľnĕ pole –
a na tom Krĕvĕnĕ zĕmok murovanĕj:
ktoĕe tĕm pod slnkom voľnĕ ŕiĕ zabranĕi?!...

Jak mi je sladko v ŕadrdĕch Marĕny
objatie vaĕe pocitĕ!

Jak mi je blaho niĕ, niĕ neĕiadaĕ,
z objemu v objem naveky padaĕ,
troch nebies slasti prijĕmaĕ!
Vlastĕ drahĕ ŕĕbiĕ v peknej Marĕne,
Marĕnu drahĕ v peknej otĕĕine,
a obe v jednom objĕmaĕ!

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Romantismus

zapamatuj si

Lyrickoepickĕa poema hrdinskĕho typu;
mĕ ŕĕvod (pĕredzpĕv) a 9 zpĕvĕj; nebohatĕj
dĕj (zlomek lidovĕj legendy) s ŕĕvahami,
pĕsnĕmi, lĕĕenĕm pĕrody; Jĕnoĕĕk je chycen,
uvaĕuje o smyslu ŕivota a smrti, o morĕlnĕch
otĕzkĕch

A ten ich kapitĕn, to je len veľkĕj pĕn!
Pereĕko beľavĕ, ĕervenĕj dolomĕn;
keď ide po hore, ako rannĕ zore,
keď ide po lese, celĕj svet sa trĕsie!

Od Tatier k Dunaju ľudia si ŕepkĕjĕ:
Ber, pane, tie dane, vĕak pĕide rĕtanie.
Ber, vĕĕko, vĕak ty to zaplatĕĕ raz koĕou!
Nezvieĕ skiaď, iba keď zblysne dvanĕstĕ noĕov:
„Stoj! tĕĕis hrdnĕnĕch!“ – vyskoĕia desiatĕ –
„stoj! – daj Bohu duĕu a chlapanĕom dukĕty!“
Nad hlavou paloĕe, na pĕsiach piĕstole:
„Sem, pane, tie zdranĕ slovenskĕ mozole!“ –

Od Tatier k Dunaju sirotĕ spĕvĕjĕ:
Dajĕe, Boĕe, ŕĕstia hĕrnemu ŕuhajĕ!

Šťastia, Bože, šťastia zrána i zvečera,
a to takou mierou, ako nám on merá.
Merá nám on, merá dukáty z klobúka,
červenú angliu od buka do buka.

Nad horou na skale perečko sa belie:
kloňte sa, chalupy, traste sa, kaštiele!
Bo kohos' Jánošík na paloš načiara,
tomu nespomôžu ani tria cisára;
a komu odpíše lístoček trirohý,
toho nezachránia múry do oblohy.
Raz junák zapískne – z dvanásť pušiek blyskne;
druhý raz zapískne – tisíc chlapcov zvyškne;
tretí raz zapískne – šablíčky zazvonia
zhora od Považia, zhora od Pohronia –
a jedným sa hlasom ozvú štyri strany:
„My sme u nás doma – my sme tuná páni!“

Horí ohník, horí – nie ak voľakedy –
a okolo ohňa desať chlapcov sedí.
Sedia oni, sedia, do ohníčka hľadia –
do ohníčka hľadia, slovka nepovedia.
Len keď bor zašumie, keď vetor zaveje –
skočia – zavzdychajú: „Jaj, naše nádeje!
Janičko, Janičko, ty naše slniečko!
Čakáme na teba sťa na ten deň z neba.“...
Už vatra dohára jak obetná žiara,
a chlapci sťa sochy okolo oltára,
sedia oni, sedia, do ohníčka hľadia –
do ohníčka hľadia, slovka nepovedia...

A kdesi čo zvolá ako nadzemská moc:
„Jánošík lapený! – Šuhajci, dobrú noc!“ –

Zahučali hory, zahučali doly –
zanôttili chlapci: „Boli časy, boli!
Boli časy, boli, ale sa minuli –
po maličkaj chvíli minieme sa i my!“

V
Volnosti, volnosti, mával som ťa dosti,
a teraz ťa nemám ani za dve hrsti!
Vôľa moja, vôľa, kam si sa podela –
či svetom za letom si mi uletela? ...
Lietaj len, prelietaj nad tie moje hrady,
azda sa tá lípka ešte daraz zmladí –
a keď sa nezmladí, sadni na prút holý,
zaspievaj, zašťaeboc: boli časy, boli –
Zvonia na deň – mne na noc. Oj, srdce, nežiali:
my skoro spať musíme, bo sme skoro vstali!

vysvětlivka

povojníček – povijan; *palošík* – šavlička; *murovaný* – zděný; *rátanie* – zde účtování; *skiad'* – odkud; *anglia* – anglická látka, sukno; *kaštieľ* – panský dům, zámek; *na paloš načiara* – vezme na mušku

Otázky

- Symbolem čeho se stává Jánošík vedle zbojníka a mstitele křivd?
- Proč autora zaujal právě tento hrdina? Koho z básníků štúrovské generace také?
- Je Jánošíkův čin pouze individuální vzpourou? Doložte.
- Který obraz dominuje v 1. zpěvu? Všimněte si umělecké paralely. Kde je vyjádřena důvěra v lepší budoucnost a oslavena svoboda?
- Dokažte a zdůvodněte Bottovu nápadnou inklinaci k lidové slovesnosti, zvl. v tvarové podobě lidové písně.
- Dokažte, že umělecké prostředky Bottovy poezie (kontrasty, zvukné rýmy, přirovnání, metafory, různé figury aj.) umožňují silné estetické působení díla.
- Všimněte si vysoké frekvence zdobných. Které rytmické schéma převažuje?
- Uvědomte si nápadné shody a paralely s Máchovým Májem, a to v rovině tematické, motivické i kompoziční. Uvedte různé kořeny vzpoury obou vyděděnců, proveďte srovnávací charakteristiku Jánošíka a Viléma. Porovnejte podobné expozice obou skladeb (1. zpěv). Je Bottův postoj stejně pesimistický jako Máchův?

- Vyberte si kterýkoliv ze slovesných textů a vysvětlete odlišnost od češtiny ve výslovnosti, hláskosloví, pravopise, slovní zásobě i tvarosloví. Doložte příklady.
- Porovnejte základní motivy básní: motiv země, vězně, zločinu, dětství a mladosti a základní principy kompozice: kontrast u Máchy, monumentalizaci u Botta.

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Romantismus

odkaz

Viz Český jazyk v kostce
Rozdíly mezi češtinou a slovenštinou

Česká literatura 30.–50. let 19. století

VYVRCHOLENÍ NÁRODNÍHO OBROZENÍ

Josef Kajetán Tyl

Strakonický dudák aneb Hody divých žen (1847)

Jednání první. Výstup druhý.

Kalafuna s houslemi v ruce. Švanda s dudami.

Předešlí.

ŠAVLIČKA

Teď se vydělávají muzikou zlořečené peníze!

KALAFUNA

Že se vydělávají?

ŠAVLIČKA

Mangari – jako smetí. Takový muzikant, když to umí podle nejnovější noty, smete za večer tisíce!

ŠVANDA

(*sebou trhne*) Tisíce?

ŠVANDA

A nač takový člověk hraje?

ŠAVLIČKA

Nač? Nu – na ledaco –

ŠVANDA

Také na dudy?

ŠAVLIČKA

Na du – hahaha, to by ještě scházelo!

zapamatuj si

Jevištňní báčhorka (hra s pohádkovými motivy) se zpěvy o 3 jednáních; konfrontace dvojího světa a spojení romantické lásky s realistickými obrazy soudobého života; jihočeský muzikant Švanda, syn vily Rosavy, odešel do světa vydělat si zázračnými očarovnými dudami peníze, aby se mohl oženit s Dorotkou. Ve světě podlehl vlivu dobrodruha Vocilky, zasleplila ho sláva a peníze. Dorotka s Kalafunou se vydali Švandu hledat, aby se vrátil domů. Dorotka ho svou láskou zachránila před nebezpečím ciziny a tajemných sil; postavy pohádkově romantické s nadpřirozenými vlastnostmi umožňují hrdinům procházet různými životními situacemi a napravovat chyby

KODĚRA

Pročpak? Vždyť je to kus poctivé muziky; dudy pocházejí z časů –

ŠAVLIČKA

– krále Holce, když byla za groš celá ovce.

KODĚRA

Aťsi! Však ono by neškodilo, kdyby nám bylo z těch časů ještě více zbylo než dudy. Ale ten český svět se celý převrátil, tancuje po hlavě – i tuhle náš lid začíná už jaksi po jiné muzice uši nastrkovat; ale dokud jsem já rychtářem, musí držet na dudy. A co se týče města, myslím, že by si tam mohli také jednou uši dudami namastit.

ŠAVLIČKA

Inu, z jedné strany máte skoro pravdu. Nynější svět žádá rohaté věci – dávaly se koncerty už na drnkačku, proč by to nešlo taky jednou s dudami? Mangari! Ale umět by musel člověk něco – rozumíme?

Píseň

Peníze jsou páni světa,
dukát, to je pravý rek,
a co někdy stotka umí,
to by člověk sotva řek.
Třebas ty byl motovidlo,
že bys oslí uši nes:
přece najdeš chvály sídlo –
jenže to jde do peněz.

* * *

Železnice, parastroje,
krámy, domy, fabriky –
to teď roste jako z vody
podle nové praktiky.
Měj si ale rozum v pachtu,
důl i hory světa zlez:
přec nenajdeš šťastnou šachtu –
jsi-li chudák bez peněz.

* * *

Peníze jsou hever světa,
sílou svojí pravý div;
bez nich darmo cíle hledáš,
třeba jsi byl sto let živ.
Jen až půjdem ku armádě
s tichým srdcem do nebes –
ano, jen v tom jednom pádě
dojdem cíle bez peněz!

Jednání druhé. Výstup sedmý.

VOCILKA

Servitore, signor musicanto, – poníženě ruce líbám.

ŠVANDA

I, i nechte – copak vám to napadá!

VOCILKA

Já dychtil už dávno po té chvíli, abych mohl svému nejslavnějšímu krajanovi tu nejhlubší poklonu udělat.

ŠVANDA

(živě) Vy jste Čech?

VOCILKA

Oh – a jaký! Doma to nemohli se mnou ani vydržet a radili mi, abych se podíval trochu do světa.

ŠVANDA

A co nynčko děláte?

VOCILKA

Chodím za vámi a poslouchám vaši nebeskou muziku. Roztrhal jsem tím říkáje své poslední boty – všecko z pouhé lásky k umění.

ŠVANDA

To jste blážínek.

VOCILKA

Já vím – ale ono je teď mnoho takových muzikantských bláznů – to je teď jako cholera. Přitom pozoruju, že nemáte u sebe žádného člověka, kterýž by se o vaše pohodlí staral, vaše koncerty vyjednával, recenzentům bilety roznášel, – i pokládal bych se za šťastného, kdybich vám mohl ke všemu tomu svoje mizerné služby obětovat.

ŠVANDA

To by snad tuze mnoho.

VOCILKA

Ono se to vlastně také sluší; každý muž má svého sekretáře, komorníka, důvěrníka nebo jak ho chce titulovat – a takový člověk je pro něj právě dobrodíní.

ŠVANDA

Tak? – Já si pomáhal posud sám – nebo jsem si vydlužil čeledína z hospody; arcíže mě to všechno dřelo, jak se mi zdá –

VOCILKA

No, to si můžu myslit, to je čeládka! To jsou pobertové! Ale nynčko to všechno přestane, – a když budu já u vás, to užijete života! – beze všech starostí. Já se vám budu starat o cesty, o koncerty, o kasu – o všechno! Uvidíte, že vám bude přitom tuze lehký.

ŠVANDA

Nu, jestli myslíte, – můžete u mne zůstat, alespoň se mi nebude tak stejskat.

VOCILKA

Oh, milostpane, poníženě ruku líbám.

ŠVANDA

Ale jste poctivý člověk?

VOCILKA

Já? Ty jemináčku, jak mě tu vidíte, samá poctivost; kdybyste mě zkrájel, samá poctivost, – a kdybyste mi chtěl milostivě tykat, měl bych taky pejchu.

ŠVANDA

I pro mne – ale jakpak vám říkají?

VOCILKA

Pantaleon Vocilka.

ŠVANDA

Hezké jméno.

VOCILKA

Anglické – sice by nebylo hezké. Já mu dělám taky čest.

vysvětlivka

mangari (ital.) – „nemám ani vindru“ (zaklení); *z časů krále Holce* – za starých dávných časů; *stotka* – stovka

odkaz

Viz Literatura v kostce, České národní obrození a literatura

Otázky

- Které tři odlišné lidské typy, odkazující k obecnějším rysům národní povahy, vytvořil Tyl?
- Charakterizujte na základě vlastní četby reprezentanty kladných a záporných vlastností českého člověka.
- Jak se během hry vyvíjí charakter Švandův a kterým dvojným protikladným vlivem prochází? K čemu dospěl? Kdo ho ochraňoval a kdo ho vysvobodil?
- Jak autor zobrazil život na českém venkově – pravdivě, nebo idealizovaně? Dokažte, že Šavličkova píseň situuje děj do současnosti.
- Který svět je protikladem k světu českému? Jakou funkci má ve hře svět víl a pohádkový svět? Jak se odlišuje od světa českého venkova?
- Které mravní hodnoty autor vyzdvihuje, před čím varuje? Proč oslavuje mateřskou a mileneckou lásku a české muzikantství i domov?
- Jakou národně výchovnou funkci měla hra ve své době?
- Dokažte, že autor charakterizuje postavy i jazykem. Vyhleďte vtipné a jadrné dialogy s aktuálními narážkami.

Fidlovačka aneb Žádný hněv a žádná rvačka (1834) Výjev sedmý

Šedivý slepý Mareš, houslista; veden Bětuškou, ježto si na druhé ruce lesní troubu nese. – Hned po nich zpředu dráb a zezadu jiní posluchači, kteří se pak okolo Mareše zastaví.

MAREŠ

(posadí se) Mnoho neumím – co ale dám, jde ze srdce.
(Zpívá.)

Píseň

Kde domov můj?!

Hučí voda po lučinách,
bory šumí po skalínách,
v sadě skví se jara květ –
zemský ráj to na pohled!

A to je ta krásná země –
česká země – – domov můj!

(Dohrávka – Bětuška na roh – Mareš na housle.)

SBOR

(plný plesu opakuje poslední řádky)

Otázky

- Kdo zhudebnil text písně Kde domov můj? Odkdy se stala součástí československé hymny?

Jan Hus (1848)

V ukázce – Štěpán Páleč (Husův přítel, ale zradil ho), kardinál Petr Angeli, Žofie – manželka Václava IV., Chlum = pan Hanuš z Chlumu

Oddělení třetí. Výstup druhý

HUS:

Já se ptám jen tvého srdce, tvého rozumu, jak býval, dokuds léky strojil, tělo neodíval rouchem biskupským! A ostýcháš-li se to říci, řku to sám, tu přede tváří všech, že jest to kramaření církve, římský klam a lidu svádění, tak jako ve školách i v kapli jsem již pověděl.

zapamatuj si

Lokální fraška se zpěvy (podle vzoru módní vídeňské frašky) ve 4 odděleních z raného období Tylovy tvorby; obraz života pražských lidových a měšťanských vrstev; *fidlovačka* = slavnost pražských ševců v Nuslích; pražští vlastenci × odrodilci; ve hře poprvé zazněla píseň

Kde domov můj

Kde domov můj!?

Znáte v kraji bohumilém
tiché duše v těle čilém,
jasnou mysl, znik a zdar
a tu sílu, vzdoru zmar:
to je Čechů slavné plémě –
mezi Čechy – – domov můj!

zapamatuj si

Historická hra o 5 odděleních – o životním osudu Jana Husa, který hájí pravdu, ale v Kostnici je lstí a zradou odsouzen k upálení.

ŠTĚPÁN: *(povyšeným hlasem)*

Já však pravím tobě: Nesluší to lidské křehkosti, by hlavu církve z klamu vinila, – a sluha její drž se poslušnosti, kterouž přislíbil. Spasitelno jest, co ona činí mocí od Ježíše danou v prospěch ovčí pravověřících!

HUS:

A kdybys
hlasu zdvihnul, že by nejen tato
staroslavná klenba, ale sama
nebes opona se zatřásla, bych
mlčel, rozum drže v tuhé vazbě,
kde se jeví blud a vede lidstvo
k temnosti: tu já bych raděj zvedl
ruce k výsostem a zvolal: Pane,
zbav mě zdravých smyslů, učniž ze mne
lesní šelmu v tmavé noci, v krvi
rozkoš nalézající! Neb býtí
člověkem a nesmět cítit, mluvit,
jednat jako člověk, nesmět práva
člověckého užívat: to jest
za živa být zakletým, být s nebes
padlým andělem, být stížen kletbou
nejtěžší – a chlubití se božím
obrazem a těšití se věčným
blahoslavenstvím!

Výstup čtvrtý

HUS:

Činil jsem, co velel duch a vroucí
toužení, bych pravdě vzhlédl do tváře.
Nikdo posud nedosvědčil, kde jsem
z rovné cesty pobloudil; já opak
odhalil, kde církev chybuje a
neklamnou se býtí vychloubá!

PETR: (*k dominikánům*)

Slyšeli jste rouhání, co vyšlo
ze rtů hříchem kypících, že chlubná
církev chybuje? – Již odvolej, sic
tebe stihne zasloužená pokuta!

HUS:

Já se nebojím! To dávno u mne
zavřeno, že hrození mě v cíli
nezmýlí a viru moji nezvrátí.

PETR:

Odvolej!

HUS:

To kážeš nadarmo!
Mne hlasy papežského sluhu neděsí.

PETR:

Budiž tedy proklet jménem toho
papeže – buď proklet skrze církev

Kristovu – buď vržen z ovčince a
pozbaven vší útěchy a naděje!

* * *

ŽOFIE:

Svrchovaný, čím jsme poklesli, že
prudké střely takových slov snášet
musíme!

CHLUM:

Že musíte? Má drahá
královno, i ptám se, kde stojí
psáno, by tu cizinec směl kázat
jako vlastní čeledi? Již tuze
dlouho posloucháme jeho řeči
divý proud, jenž hučením chce strašit,
vlnami však břehy nestrhne.

PETR:

Kdo jsi, muži opovázlivý, že –

CHLUM:

Svobodný jsem Čech, a vedu tady
slovo jménem svobodného národu!
Čech jsem, pravím; tedy domovem – a
tebe chrání jenom právo hosta,
že se domácího práva nechápu.

PETR:

Jménem církve –

CHLUM:

Nech tu záclonu, již
stále vyvěšujete, jen aby
vaše skutky ukryla; však známe
vás a nedáme se cizopanskou
vůli poutati. Jsme národ silný,
pro svobodu krev svou vylévatí
zvyklý – a dost dloho dopouštěli
jsme, že v práva domácí nám cizí
ruce sáhaly. To déle nemůž
být i nebude ...

odkaz

Viz Literatura v kostce,
České národní obrození a literatura

Otázky

- Dokažte, že Hus, ač historická postava přelomu 14. a 15. století, vyjadřuje dobově aktuální myšlenky, národní a demokratické ideály roku 1848.
- Kdo patří k Husovým přátelům a zastáncům, kdo k nepřátelům?
- Které vlastnosti Husovy Tyl zdůrazňuje a proč?
- Doložte, že hra má tón vlastenecký a lehce sociální.
- Do jaké míry jsou Tylovy historické hry skutečně historické?

Karel Jaromír Erben Kytice z pověstí národních (1853)

zapamatuj si

Setkání mrtvých s živými (dívka dlouho očekává a volá svého milence; ten se vrací mrtvý a chce ji odvést na hřbitov; dívka se zachraňuje modlitbami a pokáním (uvědomuje si cenu života)

zapamatuj si

Sbírka 13 lyrickoepických básní, nejčastěji balad; námět – většinou české báje □ autorův obraz života dávných předků, jejich pohledu na svět, s působením nadpřirozených a tajemných sil a bytostí; v popředí konflikty mezi člověkem a přírodou, mezi přáním jedince a řádem; osudovost a konflikty vyplývají z porušení základních lidských vztahů; romantické propojení příběhu s úvahou a líčením (epiky, lyriky a dramatu)

Svatební košile

Již jedenáctá odbila,
a lampa ještě svítila,
a lampa ještě hořela,
co nad klekadlem visela.

Na stěně nízké světničky
byl obraz boží rodičky,
rodičky boží s děťátkem
tak jako růže s poupátkem.

A před tou mocnou světicí
viděti pannu klečící:
klečela, líce skloněné,
ruce na prsa složené;
slzy jí z očí padaly,
želem se nádra zdvihaly.

* * *

Maria, panno přemocná,
ach budiž ty mi pomocna:
vrať mi milého z ciziny,
květ blaha mého jediný;

milého z ciziny mi vrať –
aneb život můj náhle zkrat:
u něho život jarý květ –
bez něho však mě mrzí svět.

* * *

Pohnul se obraz na stěně –
i vzkřikla panna zděšeně;
lampa, co temně hořela,
prskla a zhasla docela.
Možná, žeť větru tažení,
možná i – zlé že znamení!

A slyš, na záspí kroků zvuk
a na okénko tūk, tūk, tūk!
„Spíš, má panenke, nebo bdíš?
Hoj, má panenke, tu jsem již!
Hoj, má panenke, co děláš?

A zdalipak mě ještě znáš,
aneb jiného v srdci máš?“

* * *

„Ho, nech modlení – skoč a pojd',
skoč a pojd' a mě doprovod;
měsíček svítí na cestu:
já přišel pro svou nevěstu.“

* * *

Byla noc, byla hluboká,
měsíček svítil z vysoka,
a ticho, pusto v dědině,
vítr burácel jedině.

A on tu napřed – skok a skok,
a ona za ním, co jí krok.
Psi houfem ve vsi zavylí,
když ty pocestné zvětřilí;
a vyli, vyli divnou věc:
žetě nablízku umrlec!

„Pěkná noc, jasná – v tu dobu
vstávají mrtví ze hrobu,
a nežli zvíš, jsou tobě blíží –
má milá, nic se nebojíš?“

„Což bych se bála? Tys se mnou
a oko boží nade mnou. –
Pověz, můj milý, řekni přec,
živ-li a zdráv je tvůj otec?
Tvůj otec a tvá milá máť,
a ráda-li mě bude znát?“

„Moc, má panenke, moc se ptáš!
Jen honem pojď – však uhlídáš.
Jen honem pojď – čas nečeká
a cesta naše daleká. –
Co máš, má milá, v pravici?“

„Nesu si knížky modlicí.“

„Zahod' je pryč! To modlení
je těžší nežli kamení!
Zahod' je pryč! Ať lehce jdeš,
jestli mi postačiti chceš.“

Knížky jí vzal a zahodil,
a byli skokem deset mil. –
* * *

A on vždy napřed – skok a skok,
a ona za ním, co jí krok.
Po šípkoví a po skalí
ty bílé nohy šlapaly;
a na hloží a křemení
zůstalo krve znamení.

„Pěkná noc, jasná – v tento čas
mrtví s živými chodí zas;
a nežli zvíš, jsou tobě blíž –
má milá, nic se nebojíš?“

„Což bych se bála? Tys se mnou
a ruka Páně nade mnou. –

Co máš, má milá, za pasem?“

„Růženec s sebou vzala jsem.“

„Ho, ten růženec z klokočí
jako had tebe otočil!
Zújí tě, stáhne tobě dech:
zahod' jej pryč – neb máme spěch!“

Růženec popad, zahodil,
a byli skokem dvacet mil. –

A byla cesta nížinou,
přes vody, luka, bažinou;
a po bažině, po sluji
modrá světélka laškují:
dvě řady, devět za sebou,
jako když s tělem k hrobu jdou;
a žabí havěť v potoce
pohřební píseň skřehoce. –

A on vždy napřed – skok a skok,
a jí za ním již slabně krok.
Ostřice dívku ubohou
břitvami řeže do nohou;
a to kapradí zelené
je krví její zbarvené.

„Pěkná noc, jasná – v tu dobu
spěchají živí ke hrobu;
a nežli zvíš, jsi hrobu blíž –
má milá, nic se nebojíš?“

„Ach nebojím, vždyť tys se mnou
a vůle Páně nade mnou!
Jen ustaň málo v pospěchu,
jen popřej málo oddechu.
Duch slabně, nohy klesají
a k srdci nože bodají!“

„Jen pojď a pospěš, děvče mé,
však brzo již tam budeme.
Hosté čekají, čeká kvas
a jako střela letí čas. –
Co to máš na té tkaničce,
na krku na té tkaničce?“

„To křížek po mé matičce.“

„Hoho, to zlato proklaté
má hrany ostře špičaté!
Bodá tě – a mě nejinak,
zahod' to, budeš jako pták!“

Křížek utrh a zahodil,
a byli skokem třicet mil. –

Tu na planině široké
stavení stojí vysoké;
úzká a dlouhá okna jsou
a věž se zvonkem nad střechou.

„Hoj, má panenke, tu jsme již!
Nic, má panenke, nevidíš?“

„Ach proboha! Ten kostel snad?“

„To není kostel, to můj hrad!“

„Ten hřbitov – a těch křížů řad?“

„To nejsou kříže, to můj sad!“
„Hoj, má panenke, na mě hled
a skoč vesele přes tu zed!“

* * *

„Však jsi ty vždy byl přede mnou
a já za tebou cestou zlou;
však jsi byl napřed po ten čas:
skoč a ukaž mi cestu zas!“

Skokem přeskočil ohradu,
nic nepomyslel na zradu;
skočil do výšky sáhů pět –
jí však již venku nevidět:

* * *

Stojíš tu, stojíš komora:
nizoučké dvěře – závora;
zavrzly dvěře za pannou
a závora jí ochranou.

Stavení skrovné, bez oken,
měsíc lištami šeril jen;
stavení pevné jako klec
a v něm na prkně – umrlec.

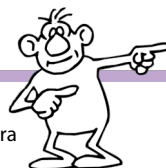
* * *

Ráno, když lidé na mši jdou,
v úžasu státi zůstanou:
hrob jeden dutý nahoře,
panna v umrlčí komoře
a na každíčké mohyle
útržek z nové košile.

Dobře ses, panno, radila,
na boha že jsi myslila
a druha zlého odbyla!
Bys byla jinak jednala,
zle bysi byla skonala:
tvé tělo bílé, spanilé
bylo by co ty košile!

odkaz

Viz Literatura v kostce,
České národní obrození a literatura

Otázky

- Čím se dívka provinila? Vysvětlete zákonitou, nevyhnutelnou tragičnost.
- K jakému zakončení je přes velmi dramatickou výstavbu balady doveden konflikt? Jak se dívka splnila její prosba?
- Je závěr balady tragický?
- Sledujte, jak se motivy vracejí s malými obměnami, jak je užito gradace aj. tropů, figur – uveďte doklady pro bohatý básníkův jazyk.

Vodník

I
Na topole nad jezerem
seděl Vodník podvečerem:
„Sviť, měsíčku, sviť,
ať mi šije niť.

Šiju, šiju si botičky
do sucha i do vodičky:
sviť, měsíčku, sviť,
ať mi šije niť.

Dnes je čtvrtek, zejtra pátek –
šiju, šiju si kabátek:
sviť, měsíčku, sviť,
ať mi šije niť.

Zelené šaty, botky rudé,
zejtra moje svatba bude:
sviť, měsíčku, sviť,
ať mi šije niť.“

II
Ráno, raničko panna vstala,
prádlo si v uzel zavázala:
„Půjdu, matičko, k jezeru,
šátečky sobě vyperu.“

Ach nechod', nechod' na jezero,
zůstaň dnes doma, moje dcerolo!
Já měla zlý té noci sen:
nechod', dceruško, k vodě ven.

Perly jsem tobě vybírala,
bíle jsem tebe oblíkala
v sukničku jako z vodních pěn:
nechod', dceruško, k vodě ven.

Bílé šatičky smutek tají,
v perlách se slzy ukrývají,
a pátek nešťastný je den:
„nechod', dceruško, k vodě ven.“–

Nemá dceruška, nemá stání,
k jezeru vždy ji cos pohání,
k jezeru vždy ji cos nutí,
nic doma, nic jí po chuti. –

První šáteček namočila –
tu se s ní lávka prolomila
a po mladičké dívčině
zavířilo se v hlubině.

Vyvalily se vlny zdola,
roztáhly se v širá kola;
a na topole podle skal
zelený mužík zatleskal.

III
Nevesely, truchlivy
jsou ty vodní kraje,
kde si v trávě pod leknínem
rybka s rybkou hraje.

Tu slunéčko nezahřívá,
větřík nezavěje:
chladno, ticho – jako žel
v srdci bez naděje.

zapamatuj si

Motiv neposlušné dcery, střetnutí
dvou mateřských lásek a lásky
„pozemské“ s „nezemskou“; vina a trest,
krutý zásah zlé nadpřirozené síly

* * *

„Hajej, dadej, můj synáčku
s zelenými vlásky!
Nevdala se tvá matička
ve příbytek lásky.

Obluzena, polapena
v ošemetné síti,
nemá žádné zde radosti
leč tebe, mé dítě!“ –

„Co to zpíváš, ženo má?
Nechci toho zpěvu!
Tvoje píseň proklatá
popouzí mne k hněvu.“

„Nehněvej se, nehněvej,
Vodníku, můj muži!
Neměj za zlé rozdrčené,
zahozené růži.

Stokrát jsem tě prosila,
přemlouvala sladce,
bys mi na čas, na kratičky,
dovolil k mé matce.

Stokrát jsem tě prosila,
v slzi toku mnohém,
bych jí ještě naposledy
mohla dáti sbohem!

Stokrát jsem tě prosila,
na kolena klekla:
ale kůra srdce tvého
ničím neobměkla!

* * *

Nuže – dovolím ti já,
dovolím ti zdůli:
však poručím, ať mi věrně
splníš moji vůli.

Neobjímej matky své,
ani duše jiné:
sic pozemská tvoje láska
s nezemskou se mine.

Neobjímej nikoho
z rána do večera:
před klekáním pak se zase
vrtiž do jezera.

Od klekání do klekání
dávám lhůtu tobě:
avšak mi tu na jistotu
zůstaviš to robě.“

* * *

IV

„Nikam nechod', dcero moje!
Zradu kuje vodní vrah;
ač že péči máš o dítě,
mně o tebe větší strach.
Vari, vrahu, do jezera!
Nikam nesmí moje dcera;
a pláče-li tvé děťátko,
přines je sem na náš práh.“ –

Na jezeře bouře hučí,
v bouři dítě nařiká:
nářek ostře bodá v duši,
potom náhle zaniká.
„Ach matičko, běda, běda,
tím pláčem mi krev usedá:
matko má, matičko zlatá,
strachuji se Vodníka!“ –

Něco padlo. – Pode dveřmi
mok se jeví – krvavý;
a když stará otevřela,
kdo leknutí vypraví!
Dvě věci tu v krvi leží –
mráz po těle hrůzou běží;
dětská hlava bez tělíčka
a tělíčko bez hlavy.

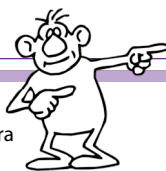
Otázky

- Čím se dcera provinila a jak byla potrestána?
- Uvedte zdvojnásobený motiv mateřské lásky v souvislosti s motivem viny a trestu: posuďte osudovost jednání postav a jejich bezvýhodnost.
- Lidé věřili v nevyhnutelnost osudu. Jak je to vyjádřeno v básni? Která pověra je v ní zachycena?
- Báseň má silné dramatické napětí. Kterými prostředky ho básník dosahuje?
- Všimněte si v 2. zpěvu veršů, které napodobují zvuk valících se vln jezera. Kterého básnického prostředku zde Erben použil? Uvedte další básnické prostředky (opakování, přirovnání ap.). Jakou funkci má refrén v 1. zpěvu?
- Posuďte ve 4. zpěvu proměnu verše – je složitější a delší, změnila se i délka slok. Proč?
- Určete prozodický systém, rýmové schéma, metrum.
- Jaký vliv má dialog na spád básně? Která obecná poučení vyplývají z básně?
- Uvedte základní znaky klasické balady.
- Na základě vlastní četby uvedte různé typy Erbenových básní. Které další básně obsahují motiv mateřské lásky a viny, zásah zlé nadpřirozené bytosti, motiv dobra?
- Doložte ve sbírce přítomnost hlavních druhů lidové epiky.

- Posudte přesný stavební záměr sbírky (porovnávejte vždy spojitost básní pravidelně od začátku a konce sbírky).
- Doložte využití lidových jazykových prostředků, úspornou stavbu děje, který se stupňuje až k tragickému konci.
- Jak hodnotil Erben Neruda (viz ukázka z Hřbitovního kvítí)?
- Srovnejte zásah zlé nadpřirozené síly v baladách Erbenových a u Čelakovského.
- V které politicky nepříznivé době vyšlo toto klasické dílo českého písemnictví?

odkaz

Viz Literatura v kostce,
České národní obrození a literatura

POČÁTKY REALISMU A SATIRY

Karel Havlíček Borovský

Tyrolské elegie (rkp. 1852, vyd. 1861)

I
Sviť, měsíčku, polehoučku
skrz ten hustý mrak,
jakpak se ti Brixen líbí? –
Neškared' se tak!

Nepospíchej, pozastav se,
nechoď ještě spat:
abych s tebou jen chvílku mohl
diškurývat.

Nejsem zdejší, můj měsíčku,
toť znáš podle křiku;
neutíkej, nejsem treu und bieder,
jsem zde jen ve cviku.

II
Jsemť já z kraje muzikantů,
na pozoun jsem hrál,
a ten pořád ty vídeňské pány
ze sna burcoval.

By se po svých těžkých pracech
hodně vyspali,
jednou v noci kočár policajtů
pro mne poslali.

Dvě hodiny po půlnoci –
když na třetí šlo,
tu mi dával žandarm u postele
šťastné dobrýtro.

Se žandarmem slavný ouřad
celý v parádě,
pupek kordem pevně obvázaný,
zlato na krágle.

„Vstávají, pane redaktor,
nelekají se,
jdeme v noci, nejsme však zloději,
jenom komise.

Od všech z Vídně pozdravení,
pan Bach je líbá,
jsou-li prej zdráv, a tuhle psaní
po nás posílá.“ –

Já jsem i na lačný život
vždycky zdvořilý:
„Odpusť, slavná císařská komise,
že jsem v košili!“

Ale Džok, můj čený buldok,
ten je grobián,
na habeas corpus tuze zvyklý –
on je Angličan.

Málem by byl chlap přestoupil
jeden paragraf,
již na slavný ouřad zpod postele
udál: Vrr, haf, haf!

Hodil jsem mu tam pod postel
říšský zákoník,
dobře, že jsem měl ten moudrý nápad,
již ani nekvík. –

III

* * *

Bach mi píše jako doktor,
že mi nesvědčí
v Čechách zdraví, že prej potřebuju
změnu povětří.

zapamatuj si

Bezprostřední Havlíčkova reakce
na zatčení a násilnou deportaci do
Brixenu r. 1851; veršovaný autobiografický
popis cesty do vyhnanství; osobní zážitek
není účelem, ale slouží jako prostředek k vyjádření
odmítavého postoje vůči státní zvlí

Že je v Čechách tuze dušno,
horké výpary,
mnoho smradu po té oktrojírce,
holé nezdraví!

Že on schválně pro mne
kočár sem poslal,
abych se hned na státní outraty
na cestu vydal.

A žandarmům že nařídil,
ať mne hodně nutí,
kdybch nechtěl ze skromnosti přijmout
jeho nabídnutí.

IV

Což je dělat? Že pak musím
hloupý zvyk ten mít,
že nemohu žandarmům s flintami
pranic odepřít!

Dedera mne taky nutil,
abych jel jen hned,
že by chtěli Brodští, až se vzbudí,
třeba – s námi jet.

V

Ó měsíčku, však ty ženské
dobře znáš a víš,
jaký s nimi člověk na tom světě
často mívá kříž!

Takés mnohého loučení
tajným svědkem byl,
ty znáš líp než každý novelistu
hořkost těchto chvil.

Matka, žena, sestra, dcera –
malá Zdenčinka,
stály okolo mne v tichém pláči:
hořká chvílka!

Já jsem sice starý kozák,
v pútkách tužený:
tenkrát jsem měl trochu těsná prsa
a zrak zkalený.

Vtisknul jsem však poděbradku
silně do čela,
aby se těm policajtům slza
nezablyštěla.

VI

Trubka břeští, kola hrčí,
jedem k Jihlavi,
vzadu, abysme nic neztratili,
klušou žandarmi.

Ten borovský kostelíček
stojí na vršku,
skrže lesy smutně na mne hleděl:
„Jsi to, můj hošku?

Podě mnou jest tvá kolíbka,
já tě viděl křítit,
starému vikáři ministrovat,
pílně se učit.

Táhnout světem na zkušenou,
pak s pochodní jít,
naší chasce plamenem veselým
na cestu svítit.

Vidíš, jak ty roky plynou,
znám tě třicet let;
ale, chlapče, jaké to obludy
vidím s tebou jet?“ –

VIII

Hory, skály ohromnější ještě,
než jest hloupost mezi národy,
vedle cesty propast bezedná jak
drška armády.

Temná noc jak naše svatá církev
a my jedem s kopce jako mžik;
darmo křičí Dedera: „Drž koně!“ –
prázdný je kozlík.

Kočár praští a koně ve větru,
již je dábel horempádem nese,
a postillon někde tam za kopcem
do dýmky si křeše.

Dolů jako s věže cesta plytká,
vůz jak šipka klouže hý a hat,
snad má chuť nás někde do propasti
internýrovat?

Och, to byla pro mne chutná chvílka!
Neboť neznám žádnou větší slast,
nežli vidět slavnou policii
ouzkostí se třást!

Napadnul mi – jsemť já čtenář bible –
o Jonáši smutný příběh ten,
jak jej z loďky k utišení bouře
vyhodili ven.

„Metějme los!“ pravím, „mezi námi
musí někdo velký hříšník být,
a ten k usmíření nebes musí
z vozu vyskočit.“

Jen to vyřknu, ejhle, policajti
ani svědomí nezpytovali,
a kajicně vyrazivše dvířka,
z vozu vyskákali. –

Ach, ty světe, obrácený světe!
Vzhůru nohama ve škarpě leží stráž,
ale s panem delikventem samým
kluše ekipáž!

Ach, ty vládo, převrácená vládo!
Národy na šňůrce vodit chceš,
ale čtyřmi koňmi na opratích
vládnout nemůžeš! – –

Otázky

- Zopakujte si, co je satira. Kterých prostředků autor používá k dosažení zamýšleného účinku?
- Proti čemu a komu je Havlíčkova satira zaměřena?
- S kým autor vede pomyslný dialog?
- Vysvětlete jinotajný význam slov a stálý ironický tón v úvodních verších. Kde a jak je užitá apostrofa a personifikace?
- Čemu slouží přirovnání v 3. a 4. strofě básně?
- Doložte, že tragický příběh je ironicky interpretován jako příhoda komická. Vysvětlete proč.
- Kde se vyskytují úvahové pasáže a verše připomínající lidovou píseň?
- Kde autor vytváří groteskní situace, používá nadsázky, karikatury, ironie, sarkasmu, vytváří komiku situační a jazykovou?
- Najděte v textu místo, kde vrcholí Havlíčkův výsměch policejnímu režimu, četnictvu a jejich metodám. Kde přechází ironie v sarkasmus a přímou kritiku?
- Co je podstatou ironie?
- Vysvětlete pojem elegie. Čím je z hlediska žánru Havlíčkova elegie netradiční? Posuďte vývojovou modifikaci žánru srovnáním s Kollárovou elegičností předzpěvu k skladbě Slávy dcera.
- Jak autor spojuje osobní tragédii s tragédií vlasti?
- Posuďte kompozici skladby, charakterizujte sloku a verš, metrum, rým.
- Doložte Havlíčkovu lidovost v oblasti tematické, kompoziční i jazykové.
- Kdo nejčastěji ilustroval Havlíčkovy satiry?

odkaz

Viz Literatura v kostce,
České národní obrození a literatura

Křest svatého Vladimíra

(rkp. 1843–1844, vyd. 1877) – zkráceno

Zpěv první: Perun a Vladimír

Vladimír cár na svůj svátek,
když seděl na trůnu,
poslal drába s vyřízením
k bohovi Perunu.

„Hřmi, Perune, na můj svátek
místo kanonády,
škoda prachu, dost ho padne
v bitvách u armády.“

* * *

Jak to přeslech tatík Perun,
hnedle čelo sraštíl,
skočil s kamen na lavici,
kaťmi o zem praštíl:

„Raděj pásat husy ve vsi,
po bahnách se ploužit,
než u toho Vladimíra
zde za boha sloužit!

Pro nic za nic robotovat –
nevěděl bych věru,
na tu jeho čokoládu
že mu na ni seru!

* * *

Cár necár, svátek nesvátek,
že mi všechno rovno,
ne a ne a nebudu hřmít,
co z toho mám? Hovno!“ –

zapamatuj si

Podtitul – Legenda z historie ruské;
nedokončený satirický epos směšno-
hrdinského rázu (10 zpěvů) o sporu cara
s bohem, který končí Perunovou popravou;
satira na církev a absolutismus; historické
jádro vychází z Nestorova letopisu: staré
vypravování o knížeti Vladimírovi aktualizováno
a zevšeobecněno v kritickou nadsázku na světskou
a církevní hierarchii, která využívá náboženského
citu k upevnění svých mocenských pozic;
car pokládá Peruna za svého sluhu

Zpěv třetí: Vojenský soud

Bože, když jsem policajtem,
to je vyražení,
koho chce, toho si chytne
a dá do vězení.

Každý si ho musí vážit;
kdo naň zaškaredí,
pro urážku policajta
ve štokhauzu sedí.

* * *

Vojenský soud z ničeho nic,
jako ňáký tvůrce,
nález právě potvrzený
měl jako na šňůrce:

že dle vyšlé proklamace
komandujícího
a dle „ostaních zákonů“
soudu hrdelního

pro urážku první třídy
Jeho Veličenství,
pro vzpouru, nemravné řeči,
pro neposlušnost

Perun bůh jest odsouzený
k provazu dle práva,
že však k utopení v Dněpru
milost se mu dává;

bude ale pro výstrahu
neposlušné chase
vlečen k řece po ulicích
na koňském ocase. –

Právě jeden žurnalista
seděl také v díře,
protože se bohu rouhal
a psal proti víře;

soud jej odsoudil, použiv
té příležitosti,
k stejnému trestu s Perunem
kvůli nestrannosti.

Zpěv čtvrtý: Testament Perunův

* * *

Přivázali ho za nohy
na ocas kobyle,
blátem, kamením ho vlekli,
přežalostné chvíle!

Za ním toho novináře,
ouvej, ouvej, ach, ach,
šmejkal po bříše nelidsky
na ocase valach.

* * *

„Tak to chodí na tom světě,
každou chvíli jinak,
dneska ctí tě za svatého,
zejtra budeš sviňák!“

* * *

Zpěv pátý: Bezbožnost v Rusích

Tak se z maličké příčiny
stala velká mela:
ruský národ neměl boha,
církve ovdověla.

* * *

Počali se všichni báti
strašlivých následků,
neb žádný nic takového
neslyšel od předků! –

* * *

Zpěv šestý: Audience

Seděl Vladimír na trůnu
ve své rezidenci,
dával podle obyčeje
velkou audienci.

„Co vám chybí?“ táže se cár
pod svým baldachýnem,
oni všichni jedním hrdlem:
„Hynem, pane, hynem!“

Celé popstvo předstoupilo
k cáru s deputací,
jeden držel ve jménu všech
takovou orací:

„Veliký jest Vladimír cár,
svatá vůle jeho;
kdyžs nám zabil pánaboha,
opatř nám jiného!“

Nám je pánbůh jako pánbůh,
jenom když je ňáký,
abysme s ním udrželi
v respektu sedláky.

* * *

Někdo musí nad sedláky
rachotiti hromem:
bez boha neobstojíme,
jen jiného honem!“

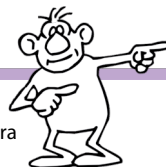
Otázky

- Jakým způsobem zobrazuje Havlíček obě hlavní postavy – vladaře a boha, jaký je jejich vzájemný vztah? Porovnejte s postavou krále Lávy. Všimněte si, jak mistrovsky Havlíček charakterizuje jazyk Perunův a carův, jeho despotičnost.
- Proč si vybral ruské prostředí, o jaký konflikt jde?
- Dokažte, že krutost samovlády a zvůli pomáhá odhalovat absurdnost děje, na rozdíl od Tyrolských elegií, kde má tutéž funkci ironie.
- Jaké účinnosti dosahuje básník jednak obhroublostí jazyka, využitím vulgarismů, a jednak přenášením současné situace z 19. st. (nesvoboda v Rakousku-Uhersku) do 9. století a anachronismy?

- Vyhledejte verše, kde básník upozorňuje, jak církev a stát zneužívá náboženství.
- Všimněte si u Havlíčka častého prostředku – nápadně dlouhého slova, které vyplňuje i celý verš. Jakou funkci má v textu?
- Vyhledejte totéž i v ukázce z Tyrolských elegií.
- Všimněte si, jak Havlíček buduje eufonickou linii verše také na souhláskách. Ty se uplatňují zvláště jako aliterace.
- Hledejte doklady v textu (viz např. Zpěv třetí).
- Čím se Havlíckovy satiry od sebe liší, které rysy mají naopak společné? Kde vznikly? Který společný cíl sledují? Proč vycházely tiskem až v 60. letech?

odkaz

Viz Literatura v kostce,
České národní obrození a literatura

Epigramy (rkp. 1845, vyd. 1885)

Demokratický

Nechoď, Vašku, s pány na led,
mnohý příklad máme,
že pán sklouzne a sedlák si
za něj nohu zláme.

Z Historie literatury české

Českých knížek hubitelé lítí:
plesnivina, molí, jezoviti.

Selský

Farář dělá z chleba a vína
pro duše selské
tělo a krev:
sedlák dělá tělem a krví
pro tělo kněžské
víno a chléb.

Etymologický

Odkud vzalo – zkouším žáky –
jméno Rakous počátek? –
„Od raků, neb oni taky
chodí pořád nazpátek!“

Česká modlitba

Svatý Jene z Nepomuku,
drž nad námi svoji ruku,
ať nám Bůh dá, co dal tobě,
by náš jazyk neshnil v hrobě!

Zle, matičko, zle!

Poctivému hrozí jenom hlad,
zloději zas jenom šibenice:
český literát
má trampot více:
jemu hrozí hlad
i šibenice.

Na sebe

Jehly, špičky, sochory a kůly,
stesal,
skoval,
zostřil,
sebral
kvůli
vojně s hloupostí a zlobou
místo šavel
Borovský Havel

zapamatuj si

Ostrý a odvážný útok na církev,
mocnáře, byrokracii, absolutistický stát,
na nedostatky v národní kultuře
a literatuře

Otázky

- Uveďte definici epigramu. V čem spočívá jeho působivost a účinnost? Kde bývá jeho pointa? Co znamenalo slovo epigram původně? (viz antická literatura – Čítanka I). Jak vypadá epigram po stránce formální?
- Doložte tematickou a formální rozmanitost Havlíckových epigramů. Komu jednotlivé oddíly ironicky věnoval?
- V kterém epigramu najdete charakteristickou funkci tohoto literárního útvaru?
- Roztřídte epigramy podle toho, že v nich autor útočí na církev nebo na reakčnost rakouského státu, že jsou dokladem jeho demokratického smýšlení nebo se vysmívají nezdravým jevům v národním životě. Roztřídte je také podle toho, jakou lidovou formu mají. Doložte využití lidového jazyka.

odkaz

Viz Literatura v kostce,
České národní obrození a literatura

Kapitola o kritice (1846)

* * *

Především nesmíme si tajiti mrzutou pravdu, že je v Čechách (také na Moravě a na Slovensku) z dopuštění božího každý spisovatel zároveň vlastenec: a tato bytost vlastenecká jest v něm s bytostí spisovatelskou nerozdílně spojena. To se zdá být sice na první pohled nepatrná věc, ale každý kritikus nejlépe ví, jaký je to zpropadený háček. – Některý spisovatel vydá knihu, některý kritikus napíše, že tato kniha nestojí za nic. Kdyby byl onen spisovatel jenom spisovatel, neměl by proti tomu úsudku žádný nic; ba ostatní spisovatelé by se v tomto mínění všichni z bratrské a kolegiální lásky také shodli. Ale onen spisovatel je také vlastenec, a proto je v jeho osobě uražena sama vlast a všichni vlastenci napořád; a následovně se onen kritikus od té doby nesmí opovážit v letě po deváté a v zimě po šesté hodině z domu vyjít bez hole.

To je ale všechno ještě málo: kromě toho je v Čechách (také na Moravě a na Slovensku) každý vlastenec také (ach bože!) spisovatelem. A vlastencem může být v Čechách každý tvor, rozumný nebo nerozumný, jen když písně české zpívá, z korbeličku si nalívá, přitom nezná větší slast nežli milovati vlast! Pak sepíše nějaké spisy a kritika o nich nesmí říci, že jsou špatné, z příčiny svrchu uvedené! Takový je stav kritiky české!

O jemine, jemine, zkormouceno jest břicho mé!

Mnozí lidé... drží kritiku za zcela zbytečnou aneb za škodnou věc a aspoň nejméně za maření času. Hanět a posuzovat, to prý že dovede každý, ale sám napsat, to prý je těžká věc! Proti tomu se dá velmi mnoho a rozmanitě namítati.

Předně, že nedovede každý hanět ani posuzovat, aby totiž, nerozumí-li věci, tou hanou a posouzením sám sebe více nezhanobil. Neboť pouhá hana, pouhý úsudek nemůže v **kritice** žádného místa míti... Takový ale úsudek pouhý bez důvodů, byť by si od nejslavnějšího spisovatele pocházel, není kritika.

Za druhé není kritika, jak již obyčejně lidi tomu slovu rozuměti chtějí, jenom pouhá hana, nýbrž **posouzení**, a při posouzení může se chváliť i hanět.

Za třetí není zapotřebí, aby kritik to, co posuzuje, sám lépe napsati dovedl...

Otázky

- Jaké názory vyslovuje Havlíček o kritice? Oč usiluje?
- Jaký úkol si kladl? Srovnajte s názory F. X. Šaldy (str. 177).

odkaz

Viz Literatura v kostce,
České národní obrození a literatura

Božena Němcová

Divá Bára (1856)

Bára dosáhla patnácti let a žádné děvče v celé dědině nemohlo se jí rovnat v síle a velikosti. Tělo její bylo hrubých kostí, silných svalů, přitom ale pravidelných forem. Mrštná byla jak pstruh. Pleť byla tmavohnědá, dílem od přirozenosti, dílem od slunce a větru, neboť si nikdy, ani v parném letu, nezastřela tvář, jako to vesníkářka dělávaly. – Hlava zdála se veliká, ale to dělalo množství vlasů, černých jak havran, dlouhých, ale hrubých jako žíně. Čelo měla nízké,

krátký tupý nos, ústa trochu velká a vyšpulené pysky, ale zdravé, červené jako krev. Zuby široké, silné, ale čisté. – Nejpěknější bylo u ní oko; a právě proto musela od lidí posměch snášet. Spírali jí, že má „oči buličí“. – Veliké měla oko, neobyčejně veliké a modré jak chrpa, obrostlé dlouhou černou řasou. Nad okem klenulo se husté černé obočí. – Když se Bára škaředila, podobala se její tvář obloze černými mraky zatažené, z nichž se jen kousek oblohy modralo. – Ona se ale málokdy škaředila, leda když jí chasa nadávala, že má buličí oči, to jí oči hněvem sršely a mnohdy až se do pláče pustila.

zapamatuj si

Povídka o odvážné venkovské dívce, která pomohla přítelkyni zbavit se nevídaného nápadníka; obraz nadčasového ideálu dobrého člověka

Otázky

- Jaký typ dívky vytvořila Němcová v povídce? Čím se Bára vymykala konvenčním představám tehdejší vesnice o ženách? Které okolnosti měly vliv na utváření Bářiny povahy?
- Které dobré vlastnosti měla Bára kromě toho, že byla krásná? Jak byla vychovávána?
- Doložte, že popis Báry (vnější charakteristika) je doprovázen i popisem jejího chování (vnitřní charakteristika) a že se obojí dobře doplňuje.
- S jakým záměrem byla povídka napsána? V čem spočívá autorčino mistrovství? Všimněte si, jak využívá přirovnání.

Babička (1855)

Dávno, dávno již tomu, co jsem posledně se dívala do té milé mírné tváře, co jsem zulíbala to bledé líce, plné vrásků, nahlížela do modrého oka, v němž se jevilo tolik dobroty a lásky; dávno tomu, co mne posledně žehnaly staré její ruce! – Není více dobré stařenky! Dávno již odpočívá v chladné zemi!

Mně ale neumřela! – Obraz její odtisknut v duši mé s veškerou svojí barvitostí, a dokud zdráva zůstane, dotud bude žít v ní! – Kdybych štětcem mistrně vládnout znala, oslavila bych tě, milá babičko, jinak; ale nastin tento, perem kreslený – nevím, nevím, jak se komu zalíbí!

Ty jsi ale vždy říkala: „Není na světě člověk ten, aby se zachoval lidem všem.“ Dost na tom, když se najde jen několik čtenářů, kteří o tobě s takovou oblibou čísti budou, s jakou já o tobě píšu.

II.

V létě vstávala babička ve čtyry, v zimě v pět hodin. První její bylo požehnat se a políbit křížek, visící na klokočovém růženci, ježž ona vždy při sobě nosila, v noci pak pod hlavou měla. Pak s Pánembohem vstala, a jsouc ustrojena, pokropila se svěcenou vodou, vzala vřetánko a předla, prozpěvujíc si přitom ranní písně. Ona sama, chudák stará, neměla už spaní, ale vědouc, jak je sladké, přála je jiným. Asi za hodinu, když vstala, bylo slyšet odměřené klapkání pantoflíčků, vrzly jedny, druhé dvěře, babička se objevila na zápraží. V tom samém okamžení zakejhalo husy v chlívku, svině zachrochtaly, kráva bučela, kury křídla zatřepaly, kočky odkudsi příběhše otíraly se jí okolo nohou. Psi vyskočili z bud, protáhli se, a jedním skokem byli u babičky; kdyby se byla nechránila, byli by jí zajisté porazili a ošatku se zrnem pro drůbež z rukou vyrazili. Babičku měly všechny ty zvířátka tak velmi rády, a ona je. Bůh chraň, aby viděla, že kdo týrá zbytečně, i kdyby to červíčka bývalo. „Co je člověku ke škodě nebo k užítku a zabít se musí, no spánembohem zabte to, jen ne mučit,“ říkala. Děti ale nesměly se dívat, ani když se kuře zařezávalo, jen proto, že by je litovaly a ono pak umřít nemohlo.

Jednou se ale na oba psy, Sultána a Tyrla, převelice rozhněvala; bylo se ale proč hněvat! Vždyť se podkopali do chlívku a roztrhali za jednu noc deset kačátek, pěkných žlutých, které se měly k světu až milo.

Když babička obstarala drůbež, vzbudila, jestli už nevstaly, služky; po šesté hodině teprv přistoupila k loži Baruščinu, zatukala jí zlehka na čelo – to prý se duše nejdřív probudí – a šeptala: „Vstávej, děvečko, vstávej, je čas.“ pomohla jí ustrojit se, pak šla se podívat, je-li ta malá drůbež vzhůru; jestli se jeden neb druhý na loži povaloval, poplácala ho po zádech, pobízějíc: „Vzhůru, vzhůru, kohoutek už devěkrát smetiště obešel, a ty ještě spíš, což se nestydíš?“ Umýti se dětem pomohla, ale se strojením jí to nechtělo chodit. Do těch knoflíčků, háčků a trectek na bundičkách a šatičkách nemohla se veznat, oby-

zapamatuj si

Rozsáhlejší povídka s podtitulem *Obrazy venkovského života*; osobitý typ autobiografické reminiscence je zdrojem názorného idylického obrazu venkovského života, přírody i panstva v nedalekém zámku kněžny Kateřiny Zaháňské; vzpomínky na dětství strávené v Ratibořicích na Starém bělidle s babičkou a pozdější poznatky o prostých lidech; dvojí linie – popis harmonického života autorčiny babičky a vyprávění o ustáleném způsobu života, lidových zvycích a tradicích zachycených chronologicky v průběhu roku; epizodický příběh o Viktorce, úvod a epilóg; realismus v kresbě postav i přírody

čejně, co patřilo vpřed, obrátila vzad. Když byly děti ustrojeny, poklekla s nimi před obraz Krista Pána, žehnajícího maličké, pomodlila se otčenášek, pak šlo se k snídani.

Když nebylo právě důležitého zaměstnání v domácnosti, seděla babička v zimě ve své sedničce při kolovrátku, v létě ale s vřetánkem svým na dvoře pod lipou neb v sadě, aneb si vyšla s dětmi na procházku. Přitom sbírala byliny, které pak doma sušila a schovávala pro potřebu.

Začasté chodila babička s dětmi na delší procházky, třeba do myslivny, nebo do mlýna, nebo si zašly do lesa, kde ptáčkové líbezně zpívali, kde byly pod stromy nastlané měkounké podušky a tolik vonných konvalinek rostlo, petrklíčů, podléšek, kohoutků, celé kříčky lýkovce a ten pěkný zlatohlávek (lilium martagon). Ten jim přinášela bledá Viktorka, když viděla, že sbírají květiny a v kytice vážou. Viktorka bývala vždy bledá, oči jí svítily jako dva uhly, černé vlasy měla vždy rozcuchány, nikdy neměla pěkné šaty a nikdy nepromluvila. U paty lesa byl veliký dub, tam stávala Viktorka celé hodiny, upřeně dívajíc se dolů k splavu. Za soumraku sešla až k samému splavu, sedla na omšený pařez, dívala se do vody a zpívala až dlouho, dlouho do noci. „Ale babičko,“ ptaly se děti babičky, „pročpak nemá Viktorka nikdy pěkné šaty, ani v neděli? A pročpak nikdy nemluví?“

VI.

Toho času leželi ve vsi myslivci; jeden z nich začal chodit za Viktorkou. Šla-li do kostela, šel za ní, v kostele stál zajisté nedaleko ní, a místo, co měl koukat na oltář, koukal na ni. Šla-li na trávu, zajisté se vyskytnul nablízku, zkrátka ať šla kam šla, všude ji následoval jako stín. Lidé si povídali o něm, že nemá dobrý rozum, a Viktorka, když vešla mezi kamarádky a stala se zmínka o něm, říkala: „Co ten voják za mnou chodí? Ani nemluví, jako ten morous. Já se ho bojím. Když ho nablízku cítím, jako by po mně lezlo, a z těch očí jde mi hlava kolem.“

Ty oči, ty oči, každý říkal, že ty na nic dobrého neukazují; v noci prý i svítily, a ty černé obočí, které nad nimi jako havraní křídla roztaženy byly a uprostřed se stýkaly, ty byly patrným znamením, že jsou to oči uhrančivé. Někteří ho litovali říkouce: „Můj bože, kdopak může za takovou chybu, když se s ní narodil. A takové oči mají moc jen na některé lidi, každému se není před nimi co bát.“ Nicméně sousedky, kdykoliv jim na děti pohlídli, lekly se a honem běžely přetřít je bílým šatem, a kdykoliv které dítě ve vesnici zastonalo, už říkaly: „Že je uřknul černý myslivec.“ Konečně uvykli lidé na tu pošmournou tvář a mezi děvčaty ozývaly se i hlasy, že by nebyla ošklivá, kdyby přívětivější byla. Všeobecné jejich mínění ale bylo to: „Co s takovým podivínem. Bůhví kdo a odkud je; snad ani to není člověk; skoro aby udělal před ním kříž a řekl: „Pánbůh s námi a zlý pryč! Vždyť netančí, nemluví, nezpívá; nechme ho!“ I nechaly ho. Ale což to bylo všechno platno! Jim bylo lehké říci: nechme ho, když za nimi nechodil; ale Viktorka s ním měla peklo.

Už ji mrzelo vycházet, kam právě nemusela, jen aby na chvíli těch očí se zprostila, které ji všady pronásledovaly. Už ji přestala muzika těšit, protože vždy z některého kouta v sednici pošmurný obličej na ni se díval; už nechodila tak ráda na přásvy, neboť věděla jistě, jestli nesedí ve světnici, že stojí venku u okna černý myslivec, a děvčeti vázl hlas v hrdle a nit se jí trhala. Trápilo ji to...

VII.

Druhý den před polednem vyhrnula se babička s dětmi ze dveří.

„Ať se mi slušně chováte,“ přikazovala matka, přes práh je vyprovázejíc; „ať mi v zámku na nic nesaháte a paní kněžně pěkně ruku políbíte.“

„Vždyť my to nějak spravíme,“ ujišťovala babička.

Děti byly jako kvítí a babička také měla sváteční oblek; mezulánku hřebíčkové barvy, bílý fěrtoch jako led, damaškový kabátek oblakové barvy, čepce s holubičkou, na krku granáty s tolařem...

V kněžnině kabinetu byly čalouny světozelené, zlatem protkané, též takové byly záclony u dveří a u jediného okna, jež skoro tak velké bylo jako dvéře. Po zdech viselo mnoho větších i menších obrazů, představujícíce naskrze jen podobizny.

Proti oknu byl krb z šedého, černě a bíle žehaného mramoru, na něm pak stály dvě vázy z japonského porcelánu a v nich byly překrásné květiny, jichž vůni kabinet nadchnut byl. Po obou stranách byly přihrádky z drahého dřeva, vkusně pracované, a na nich vyloženy byly rozmanité věci, vzácné dílem uměloou prací, dílem drahocenností, i přírodniny, jako krásné lastury, korále, kameny a p. Byly to samé památky z cest a dárky drahých osob. V jednom rohu u okna stála socha Apollonova z kararského mramoru, v druhém rohu jednoduchý, ale velmi vkusně pracovaný psací stůl. U stolu v lenošce tmavozeleným

aksamitem potažené seděla kněžna v bílém ranním obleku. Právě odložila péro z ruky, když babička s vnučaty do dveří vstoupila. „Pochválen buď Ježíš Kristu!“ pozdravila uctivě se poklonivši. – „Na věky! Vítám tě, stařenko, i s dětmi!“ odpověděla kněžna. – Děti byly všechny omámeny, ale babička na ně mrkla a hned šly políbit paní kněžně ruku. Ona je políbila na čelo a pokynuvši na krásné sedátko, aksamitem potažené, zlatými třásněmi zdobené, zvala babičku, aby se posadila. „Děkuju, milostivá paní, nejsem ustálá,“ upejpla se babička, a to jen proto, že se bála na sesličku se posadit, aby s ní neujela anebo se neprobořila. Paní kněžna ale určitě pobídla: „Sedni jen, stařenko!“, a babička prostřevši bílou plachetku přes sesli, opatrně sedla řkouc: „Abychom neodnesly milostivé paní spánek...“ Do kabinetu vstoupila komtesa Hortensie, schovanka to kněžni-
na, jak se povídalo; postava její byla štíhlá, nevyvinuta ještě. Oděna byla v jednoduchý bílý šat, slaměný klobouk kulatý nesla si na ruce, kytici růží držela v hrsti. „Ach, jaké to roztomilé dětičky!“ zvolala; „zajisté to jsou Proškovic, od nichž jsi mi přinesla ty dobré jahody?“ Kněžna přisvědčila. Komtesa shýbla se, podala každému dítěti po růži, jednu podala babičce, jednu kněžně, poslední zastrčila sobě za pas.

* * *

„Uděláli byste dobrý skutek, milostivá paní, když byste těm lidem pomohli, ne ale almužnou,“ řekla babička. – „A jak tedy?“ – „Tak, aby měl Kudrna po čas svého dobrého chování jistou práci, a to myslím, že by bylo u něho stálé, neboť je člověk poctivý a příčinlivý. Zaplať Pánbůh za všechno, ale almužna, milostivá paní, takovým lidem spomůže jen na čas. Koupí se to a to, někdy i nepotřebná věc, když jsou peníze v rukou, a když se to sní a roztrhá, sedí zase na holičkách, po druhé přijít si netroufá. Ale když má denně své jisté, tu mu je spomožino a milostivé paní též, když získá pracovitého dělníka aneb věrného služebníka, a ještě k tomu udělá milostivá paní dobrý skutek.“ – „Pravdu máš, stařenko, ale jakou službu mu dám, muzikantovi?“ – „I milostivá paní, to se snadno najde. Já vím, že by rád byl hlídačem nebo poklasným...“

* * *

Komorník přicházejí sklízet se stolu, ohrnul nos a myslil si: „Divný to rozmar takové dámy, bavit se se sprostou babou.“ Kněžna ale stála u okna a dívala se za odcházejícími, dokud vidět bylo bílé šaty děvčat a bílou holubičku babiččinu zelenem prokmitat. Odcházející pak do kabinetu, šeptala si: „Šťastná to žena!“

Otázky

- Co obsahuje prolog?
- Nositelem kterých vlastností je babička, čím se odlišuje od ostatního prostředí? Oč se zasloužila? Jak žila a komu byla příkladem? Kde všude hledala autorka inspiraci k obrazu prosté a moudré ženy a s jakým záměrem ji vytvořila?
- Naleznete doklady babiččiny moudrosti.
- Dokažte, že dílo není jen nostalgickým steskem, vzpomínkou na vlastní babičku, ale i náznakem sociálních konfliktů a že naznačuje i zorný úhel, perspektivu.
- Koho si babička získala svou autoritou?
- Posuďte vztah babičky a paní kněžny z hlediska reálné skutečnosti. Proč autorka skutečnost idealizuje?
- Všimněte si popisu postavy myslivce.
- Čím se od ostatních odlišovala Viktorka?
- Najděte v textu prvky romantismu a doklady pro počátky realismu.
- Všimněte si kompozice povídky – spočívá ve volném řazení detailů, které tvoří dohromady celistvý obraz. Které části jsou dějové?
- Co rozumíme pod pojmem *popisný realismus*?
- Charakterizujte výrazové prostředky Boženy Němcové, její vypravěčský styl. Kdo ovlivnil její vypravěčské schopnosti, kde se projeví nejdříve?

V zámku a v podzámčí (1857)

IV

* * *

Krejčí Sýkora měl malý domeček bez polí, měl pět dětí, – a výdělky šly špatně. – Když přišel z vandru domů, tu měl práce, sotva stihl; každý chtěl mít oděv od nového, který přišel z Vídně a podle módy šil; držel si kolik tovaryšů, oženil se,

a tak se mu dobře vedlo, že si pomalu i domek zakoupil. Ale přišli jiní synkové z Vídně, stali se mistry a byli vyhlášenější než Sýkora, ne že by on špatnější dílo byl snad odváděl, ale proto, že noví mistři vysoko se nesli, paním ruce líbali na potkání, a jen o samých knížatech a hrabatech mluvili, pro něž ve Vídní pracovali... Sýkora nepotřeboval záhy kolik tovaryšů, ba konečně ani jednoho; jen ti staří mu zůstali věrní, kteří měli rádi šat pohodlný, třeba ne právě dle módy, důkladně ušitý, a neradi mnoho od něho platili... Byl poctivý, hodný člověk, v platu nikoho nepřetáhl, a proto také mnoho neměl. – Pro sebe on mnoho nepotřeboval a ženu měl také hodnou a skromnou... – Sýkora sedě před boudou na stoličce, viděl, když se Karásková s dětmi tam usadila, viděl, i když odběhl Vojtěch, a slyšel radostné výsknutí, když se vracel. –

„Chudák, zajisté dostal hezkou almužnu; inu tam by mohli dát; – kopa raků!“ povídal. (To bylo Sýkorovo přísloví.) – Když viděl, že se modlili a jedli, začal zpívat nábožnou píseň a dále spravoval, neohlížeje se kolem sebe. – Hlasitý pláč a křik ho vytrhl z tohoto poklidu; první jeho kouknutí bylo, když hlavu uleknut od práce pozvedl, ke kříži, a tu viděl Karáskovou ležet v trávě a Vojtěcha nad ní naříkat. „Toť se musím podívat – bodejtže, co se té osobě stalo – je jako stín!“ a dořekna, rychle práci odloživ, pospíchal ku kříži. – „Co se stalo?“ ptal se zdaleka.

„Ach pane Sýkora, Jozífek nám umřel,“ s pláčem chlapec odpovídal.

V

* * *

Také do zámku zvěst o choleře záhy se donesla. Paní ze Springenfeldu velmi smrti se bála, ihned si dala doktora zavolat a měl jí stát za živobytí, dát jí prostředek jistý proti té nemoci, poradit jí, zdali by raději ze zámku odjeti neměla. Doktor nenadělal mnoho řeči, ani nebyl dryáčnik, řekl jí krátce, ať jede nebo nejede, že není nikde života jistá, aniž jí za něj kdo ručit může. – Ale domluvil jí, aby se nebála, že není tak zle. – I ptala se, z čeho ta nemoc povstala, a doktor začal jí vypravovat o životu chudého lidu.

Poživa, byt, všeliké jiné potřeby že čím dále tím výše v ceně stojí, mzda za práce však nezvyšuje se v té míře, aby se to vyrovnalo, a tudy čím více jedna část obyvatelstva drahotou bohatne, tím více druhá část chudne a do bída upadá, a následek bída a strasti bývá konečně úmor, kterého se pak boháčů lekají. – Proč neotevřou boháčů svoje zásobárny a neprodávají chudým lidem obilí za levnou cenu, aby se mohli pořádnou stravou posilnit, proč nevystaví dům, kde by měli za levnější činžičky zdravé byty, – proč nezřídí nemocnice, aby chudý člověk ochuravě měl patřičného dohledu a opatrování a tolik pracujících lidí z nedostatku toho do roka nemřelo aneb nezmrzalo? – Proč smlouvají s chudým dělníkem o denní mzdu a toho do práce berou, kdo jim donucen nouzí za nejlevnější cenu pracovat se uvolí? – Kdyby na to vše se dbalo, nebylo by tolik nouze, bída a hladu, nebylo by tolik nemocí, nebylo by žebroty a – co nejhlavnější – nemuselo by se naříkat na mravní zkázu lidu, – která vždy pochází z nouze a nevědomosti lidu.

„Oh doktore, kampak myslíte, k tomu je mnoho třeba!“ pravila paní ze Springenfeldu.

„K tomu, milostpaní, jen potřeba obecnomyšlnosti a pravé lásky, kde ta je, tu nebývá nic nemožného, ani nejtěžší obět. Bohužel, mezi námi je ale mnoho lásky na jazyku, v srdcích však pramálo!“

Otázky

- Charakterizujte dvojí prostředí děje, postavy a vzájemné vztahy.
- Posudte postavu lékaře. Jaký vliv měl na zámeckou paní? Jakou funkci má v díle B. Němcové všestranně „dobrý člověk“?
- Na kterém principu je povídka stavěna, jak a v kterých podobách se tento princip konkretizuje?

zapamatuj si

Povídka, tzv. obraz venkovského života – konfrontace života panstva na zámku a chudých lidí žijících ve společných ratejnách

- Autorka zobrazuje realisticky poměry na zámku a v podzámčí. Jak si představuje řešení rozporuplné společenské situace? Odpovídá skutečnosti? O čem spisovatelka snila? Jak si představovala zlepšení společenských poměrů?

odkaz

Viz Literatura v kostce,
České národní obrození a literatura

Realismus

Francie

Honoré de Balzac

Otec Goriot (1835)

Po důkladném popisu prostředí, zvláště budovy penzionu Vauquer a jeho okolí, následuje podrobný popis hlavní postavy i věcí, které ho obklopují.

Otec Goriot, stařec asi dvašedesátiletý, uchýlil se k paní Vauquerové v roce 1813, když zanechal svého obchodu. Nejprve si zde najal byt ... a platil tehdy dvanáct set franků penze jako člověk, pro něž o pět louisdorů víc nebo míň bylo maličkostí. Paní Vauquerová poněkud upravila tři pokoje tohoto bytu za předběžnou úhradu, za niž koupila bídné zařízení, a to žluté kalikové záclony, dřevěná lakovaná křesla, vyčalouněná utrechtským sametem, několik usmolených obrázků a tapet, které si nevybraly už ani předměstské hospody. Snad bezstarostná velkodušnost, jež přiměla otce Goriota, který tou dobou byl uctivě zván panem Goriotem, že se dal na to nacytat, že byl považován za hlupáka, který se vůbec nevyzná v obchodech. Goriot přišel s dobře zásobeným šatníkem, skvělou výbavou obchodníka... Paní Vauquerová se obdivovala půl druhému tuctu košil z holandského plátna, jejichž jemnost byla tím nápadnější, že výrobce nudlí nosil na své řasnaté náprsence dvě jehlice, spojené řetízem, a v každé z nich byl zasazen veliký diamant. Byl zpravidla oblečen v chrpově modré šaty, každý den si bral bílou pikovou vestu, pod níž se kolíbalo jeho hruškovitě vystupující břicho. Na něm se klenul těžký zlatý řetěz, zdobený přívěsky. Jeho tabatěrka, rovněž zlatá, obsahovala medailon s kadeřemi, které zdánlivě napovídaly možnost jeho milostných pletek.

Koncem třetího roku omezil otec Goriot ještě více svá vydání, postoupiv do třetího poschodí s čtyřiceti franky penze měsíčně. Odřekl si tabák, vypověděl svého vlásenkáře a už se nepudroval. Když se otec Goriot prvně objevil nenapudrovan, vykřikla jeho hostitelka překvapením, když spatřila barvu jeho vlasů, jež byly špinavě šedivé a nazelenalé. Jeho tvář, kterou tajně starosti ponenáhlu naplňovaly smutkem den ze dne větším, vypadala nejubožejší ze všech tváří u stolu. Nebylo o tom tedy již žádné pochyby, otec Goriot byl starý zhýralec, jehož oči byly chráněny před zhoubným vlivem léků, nutných proti jeho nemocím, jen dovedností nějakého lékaře ... Fyzický i morální stav tohoto dobráka ponoukal k takovým žvástům. Když

zapamatuj si

Realistický román encyklopedického typu z cyklu *Lidská komedie* (97 románů), část volně spjaté trilogie s romány *Ztracené iluze* (1837–1843), *Lesk a bída kurtizán* (1838–1847); detailní analýza soubodé společnosti; tragika obětavosti a otcovské lásky k dvěma dcerám: zbohatlý obchodník Goriot jim dal veškerý svůj majetek, aby se provdaly do vznešené pařížské společnosti, pak byl jimi opuštěn a všemi považován za směšného podivnáka a samotáře; jeho osud je náhodně propojen s mladým Rastignacem s opačnou životní vývojovou tendencí

jeho výbava byla roztrhána, koupil v náhradu za své krásné prádlo kaliko, loket za čtrnáct sous. Kousek po kousku mizely jeho diamanty, zlatá tabatěrka, řetěz a šperky. Odložil svůj chrpově modrý oblek, všechn svůj nádherný šat, a v zimě nosil hrubý svrchník z kaštanově hnědého sukna, vestu z kozích chlupů a šedivé kalhoty ze silné vlny. Postupně hubeněl; jeho lýtka splaskla; jeho tvář ... pokrývala se hustými vráskami; jeho čelo krabatělo, lícní kosti vysedly ... Jedněm naháněl hrůzu, u druhých vzbuzoval soucit. Když mladí medicí zpozorovali pokles jeho dolního rtu a změřili vrchol jeho lícního úhlu, když se ho dlouho vypyтали, ale nic z něho nedostali, prohlásili o něm, že je stížen kretenismem.

V závěru románu Goriot umírá opuštěn svými dcerami a teprve si uvědomuje svůj omyl a chyby, za něž se platí zklamáním a bolestí.

„Ach, kdybych byl bohat, kdybych si ponechal své jmění, kdybych jim je nebyl dal, pak by tady byly, olizovaly by mi tváře svými polibky! Bydlel bych v paláci, měl bych krásné pokoje, služebnictvo, teplo. A ony by se rozplývaly v slzách i se svými manžely a se svými dětmi. To vše bych měl. Ale takhle nic! Za peníze je všechno, i dcery. Ach mé peníze, kde jsou? Kdybych měl po sobě zanechat poklady, bailly by mě do obkladů, ošetřovaly by mě. Slyšel bych je, viděl bych je. Ach, mé drahé dítě, mé jediné dítě, má samota, má bída jsou mi milejší. Když je nešťastný člověk milován, je si aspoň jist, že je milován. Ne, chtěl bych být bohat, viděl bych je. Na mou duši, kdopak ví? Obě mají srdce z kamene. Měl jsem pro ně příliš mnoho lásky, aby ony jí měly aspoň trochu pro mne. Otec má být stále bohat, má držet své děti na uzdě jako jankovité koně. A já jsem byl před nimi na kolenu. Bídnic! ... Všechno bylo jen z vypočítavosti, a to mi rozdíralo srdce“...

5:

vysvětlivka

louisdor – francouzský zlatý peníz;
frank – měnová jednotka ve Francii (100 centimů); *sou* – francouzské drobné mince (5 centimů)

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Realismus a naturalismus

Otázky

- Proč se Goriot stal ubožákem a terčem vtipů měšťáků? V čem je podstata jeho tragédie?
- Všimněte si důkladnosti popisu, posuďte jazykové prostředky – podíl jednotlivých druhů slov v textu, zvláště přídavných jmen, uveďte přirovnání.
- Jak autor ironizuje měšťácké prostředí? Čím se maloměšťák vyznačuje?
- Na základě vlastní četby románu porovnejte další, krajně odlišné postavy díla, zvl. mladého studenta Rastignaca a uprchlého galejníka Vautrina. Všimněte si, jak se vyvíjejí, vysvětlete, proč se mění Rastignacův charakter, čím je formován. Co má Rastignac, přes zdánlivou protichůdnost svého osudu, společného s Goriotem? Jak se projevuje v závěru románu?
- Doložte, jak ostře autor kritizuje soudobou společnost ústy Vautrina. Proč je Vautrin tak zlý a cynický? Je to postava zcela realistická, nebo má i romantické znaky?
- Co je hlavním motivem díla?
- Dokažte, že pro Balzacovu kompoziční metodu je příznačné prolínání osudů několika postav, že důležitou úlohu mají i přesné a důkladné popisy prostředí.
- Jakým způsobem autor seznamuje čtenáře s postavou?

Evženie Grandetová (1833)

Dceruško, řekl Evženii, kdyby ses místo podpisu této listiny, jejíž registrování by stálo moc peněz, chtěla krátce a dobře vzdát dědictví po své drahé nebožce mamince a spolehnout, co se budoucnosti týče, ve všem všudy na mne..., byl bych radši. Dával bych ti měsíčně hezkou rentičku jednoho sta franků. Vidíš, mohla by sis z toho zaplatit mší, kolik bys chtěla...

Roku 1826 její otec, cítě tíhu churavosti, byl nucen zsvětjit ji do tajemství svých pozemských statků a doporučoval jí, aby se v nesnázích obracela vždycky na notáře Cruchota, jehož poctivost znal. Potom ke konci tohoto roku byl stařec ve věku dvaosmdesáti let stižen ochrnutím a to rychle postupovalo... Od rána se dával vozit sem a tam od krbu svého pokoje ke dveřím pracovny asi plné zlata. Seděl bez hnutí, ale prohlížel si úzkostlivě všechny, kteří ho přišli navštívit, a díval se na okované dveře. Musili mu vysvětlovat příčinu sebemenšího šramotu, který zaslechl v domě; a k velkému údivu notářovu slyšel i zívání psa na dvoře... Chtěl sedět u krbu přede dveřmi své pracovny. Tahal na sebe a ovinoval kolem sebe všechny přikrývky, které mu dávali, a říkal služce Nanon: Přitiskni to na mne, přitiskni, ať mě neokradou!

Když mohl otevřít oči, do nichž se soustředily všechny zbytky jeho života, obracel je hned k pracovně, kde ležely jeho poklady, a říkal dceři hlasem, který prozrazoval jakýsi šílený strach:

Jsou tam? Jsou tam?

Jsou tatínku.

Dej pozor na zlato... polož to zlato přede mne!

Evženie mu rozložila louisdory na stůl a on celé hodiny setrval s očima upřenýma na louisdory jako dítě, které začíná pozorovat a dívá se hloupě stále na týž předmět. A jako dítěti i jemu uklouzl namáhavý úsměv.

To mě hřeje! říkal leckdy a na jeho tváři se objevil výraz blaženosti.

Když ho přišel farář zaopatřit, jeho oči, zdánlivě už několik hodin mrtvé, ožily při pohledu na kříž, na svícny a stříbrnou kropenku, na kterou se upřeně díval; a jeho hrbol na nose se tentokrát naposled pohnul. Když kněz přiblížil k jeho rtům zlatý kříž, aby umírající políbil obraz Kristův, mávl strašně rukou, jako by jej chtěl chytit, a toto poslední vzepětí sil ho stálo život. Volal Evženii. Neviděl ji, ačkoliv klečela před ním a zkrápěla svými slzami ruku již chladnoucí.

Tatínku, požehnej mi! prosila ho.

Dobře o všechno pečuj. Vydáš mi z toho počet tam nahoře! řekl jí – a tím posledním slovem dokázal, že křesťanství je asi náboženstvím lakomců.

Přeložili J. a R. Pochovi

Otázky

- Které z postav francouzské literatury se Grandet podobá? V čem je nový, odlišný?
- Shrňte rysy Balzacova způsobu typizace a charakteristiky postav.
- V čem a proč je zakladatelem kritickorealistického románu tzv. *encyklopedického* typu?

zapamatuj si

Realistický román z cyklu *Lidská komedie*, z části Studie mravů; tragický příběh zmarněného života; obraz venkovského lakomce, bednáře Felixe Grandeta; ač měl mnohamilionové jmění, žil s rodinou jako největší chudák; je lhostejný k svému okolí na rozdíl od dcery Evženie, morálně čisté, obětavé, proto bezmocné proti zlu (z lásky tajně půjčila peníze chudému bratranci Karlovi a za to pak byla otcem tyranský trestána); samotář Grandet spekoval nejen se svým majetkem, ale i s osudem své dcery; když Evženii Karel zklamal, rezignovala a uzavřela sňatek (podle otcovy vůle) s nemilovaným bohatým mužem

odkaz

Viz Literatura v kostce, Realismus a naturalismus

Gustav Flaubert

Paní Bovaryová (1857)

První část – IX. kapitola

Ema nosila župan hluboce otevřený, takže bylo mezi šalovými revery živůtku vidět zřasenou náprsenku se třemi zlatými knoflíčky. Místo pásu měla šňůru s velkými třapci a na nártu granátové rudých pantoflíček seděl chomáč širokých stuh.

Už dříve si koupila podložku, psací potřeby, násadku a obálky, ačkoliv neměla komu psát; utírala prach na policiče, prohlížela se v zrcadle, brala do ruky knihu; upadala mezi řádky do snění a knihu pouštěla do klína. Jímala ji touha cestovat nebo se vrátit do kláštera. Přála si současně zemřít a bydlet v Paříži.

Karel jezdíval na koni po postranních cestách v dešti i sněhu. Pojídal omelety na selských stolech, strkal ruce do vlhkých postelí, do tváře mu stříkal vlahý proud krve při pouštění žilou, poslouchal chroptění umírajících, prohlížel mísy, odhrnoval nemálo špinavého prádla; ale každý večer nalézal teplý krb, prostřený stůl, pohodlný nábytek a vkusně oblečenou ženu, půvabnou a voňavou; ani nevěděl, odkud se bere ta vůně, zdali snad spíše košile nevoní jejím tělem.

Okouzlovala ho mnohými půvabnými drobnostkami; jednou to byla nová úprava papírové mističky pro svíčku, jindy pozměněný volán na šatech nebo zase neobyčejný název velmi prostého jídla, které služka zkazila; ale Karel je s rozkoší spolykal do posledního sousta. Viděla v Rouenu, že dámy nosí u hodinek svazeček přívěsků; koupila si přívěsky. Chtěla na krb dvě velké vázy z modrého skla a o něco později slonovinovou skříňku s náprstkem ze zlaceného stříbra. Čím méně rozuměl Karel půvabu těchto věcíček, tím více podléhal jejich kouzlu. Přidávaly něco k rozkoši jeho smyslů a k pohodě jeho domácnosti. Bylo to, jako by zlatý prach posypával po celé délce ubohoučkou cestičku jeho života.

Druhá část – IX. kapitola

Zpočátku byla jako omámena; viděla stromy, cesty, příkopy, Rudolfa; ještě cítila objetí jeho paží, a listí se třepetalo a rákosí svištělo.

Avšak užasla, když se podívala do zrcadla. Nikdy ještě neměla oči tak velké, tak černé a tak hluboké. Něco neskonale jemného se jí rozlilo po celé bytosti a celou ji přetvářelo.

Říkala si znovu a znovu: „Mám milence, mám milence!“ a kochala se tou představou, jako kdyby podruhé dospívala. Konečně budou i pro ni hry lásky, to horečné štěstí, nad nímž už lámala hůl. Cosi zázračného se před ní otvírá, všechno bude jen vášně, vytržení, blouznění, modravé nesmírnó ji obklopovalo, její myšlenka se vznášela nad jiskřícími vrcholy citu, všední život bylo vidět až kdesi daleko, kdesi docela nízko, ve stínu, v mezerách mezi těmi výšinami.

Tu si připomněla hrdinky knih, které kdysi četla, a lyrický sbor těch cizoložných žen se jí v paměti rozezpíval sesterskými hlasy, okouzleně jim naslouchala. Sama najednou byla jakoby skutečným kusem těch přeludných vidin a měnila ve skutečnost dlouhé snění svého mládí, dívajíc se na sebe jako na typ milovnice, po jakém tolik toužila. Pociťovala ostatně i ukončení pomstychtivosti. Cožpak dost netrpěla? Nyní však triumfovala a láska, tak dlouho potlačovaná, tryskala bez omezení, v radostném kypění. Vychutnávala ji bez výčitek svědomí, bez obav, beze zmatku.

Příští den uplynul v nové pohodě. Bylo mnoho přísah. Ema vyprávěla své zármutky. Rudolf ji přerušoval polibky; pozorovala ho přivřenými očima a žádala ho, aby jí znovu a znovu říkal Emo a opakoval, že jí miluje. Bylo to v lese jako minulého dne, v dřevěnkářské boudě. Stěny byly ze slámy a střecha tak nízká, že se musili shýbat. Seděli těsně vedle sebe na loži ze suchého listí.

Přeložil M. Jindra

zapamatuj si

Realisticko-psychologický román

o 3 částech (podtitul *Mravy francouzského venkova*), z prostředí normandské vyšší společnosti; příběh deziluze a životního zklamání romanticky založené ženy, nespokojené ve všedním manželství s venkovským lékařem; proto odchází a hledá (marně) romantickou lásku

odkaz

Viz Literatura v kostce, Realismus a naturalismus

Otázky

- Proč ústřední hrdinka utíká od svého muže a co hledá? Čeho se dočká?
- Jak se liší od Balzacovy postavy Evženie Grandetové?
- Charakterizujte na základě vlastní četby rozdílnost hlavních postav Flaubertova románu. Všimněte si, jak je autor vykresluje: „Karlovy řeči byly ploché jako chodník na ulici ..., ... její život byl studený jako podkrovní světnička s vikýřem na sever“.
- Co autor v románu kriticky odhaluje?
- Všimněte si autorova umění zkratky a detailu. Posudte vztah mezi řečí autora a postav, vyhledejte vnitřní monolog.
- Čím se liší dílo Flaubertovo od Balzacova?

Émile Zola

Zabiják (1877)

Z desáté kapitoly:

Jednou v březnu se Coupeau vrátil večer promoklý na kůži. Vracel se s Perkem z Montrouge, kde si nalili břicho úhoří polévkou. Cestou je chytil liják a šli v něm pořádný kus cesty, od brány Fourneaux až k bráně Poissonnière. V noci dostal zlý kašel, byl celý rudý, horečka vyletěla nahoru, dýchal namáhavě jako děravý měch. Když se na něho přišel ráno lékař podívat a když ho proklepal, vrtěl hlavou. Vzal si Gervaisu stranou a radil jí, aby dala muže hned odnést do nemocnice. Coupeau měl zápal plic.

Gervaisa se ovšem nehněvala. Kdyby se byla radši dala rozsekát, než by byla svého muže svěřila felčarům. Tenkrát po tom neštěstí v ulici Nation utratila všechny úspory a dělala muži pomýšlení. Ale takové krásné city trvají jen krátkou dobu, když se muž začne ožírat. Ne, ne, ani ji nenapadne brát si na sebe takovou starost. Ať si ho jen odnesou a nemusí jí

ho už ani vracet, ještě jim srdečně poděkuje! Ale přece jen, když přišli s nosítky a naložili si Coupeaua jako kus nábytku, zbledla jako stěna a zatařala rty. Bručela sice a říkala, že je to tak dobře, ale její srdce při tom nebylo; přála si mít v prádelníku aspoň deset franků, aby nemusil z domu. Doprovodila ho až do nemocnice Lariboisière, dívala se, jak ho ošetřovatelé ukládají do postele na konci velkého sálu, kde leželi nemocní v dlouhé řadě, v obličejích na smrt bledí.

Nadzvedávali se a dívali se na kamaráda, kterého přinesli. Byla to tam pěkná mordýrna; horečkový pach až k zadušení a souchotinářská muzika, že by člověk vlastní plíce vyplivl! Ještě k tomu ten sál vypadal s řadami bílých postelí jako malý Père-Lachaise, opravdovská alej hrobů. Potom, když zůstal nehybně ležet na polštáři, odešla. Nevěděla, co by mu řekla, a v kapse neměla nic, aby mu přilepšila. Venku, když se octla před nemocnicí, obrátila se a dívala se na budovu. A vzpomínala na dny, kdy Coupeau vysoko u okapů kladl na střechu zinkové desky a vesele si v plném slunci zpíval. Tenkrát ještě nepil a pleť měl jako dívka. Ona ho hledala z okna hotelu Boncoeur, až ho spatřila, uprostřed nebe. A oba na sebe mávali kapesníky a posílali si po telegrafu úsměvy. Ano, Coupeau pracoval tam nahore a netušil ani, že pracuje pro sebe. Teď už nechodí po střeše jako veselý, uličnický vrabec; teď je tu pod střechou, vystavěl si v nemocnici boudu a přichází sem chcípnout, ten starý krabatý škvarek! Pane Bože, jak už je daleko ta doba lásky!

Když pozitří Gervaisa přišla do nemocnice pro zprávu, našla postel prázdnou. Sestra řekla, že musili dát jejího muže odnést do ústavu svaté Anny, protože včera najednou začal mluvit z cesty. Ano, bylo to úplné bláznění, chtěl si rozbit hlavu

zapamatuj si

Naturalistický román, součást 20svazkového cyklu Rougon-Macquartů, z prostředí pařížských krčem; obraz úpadku a zmaru lidí determinovaných prostředím bída; původně snaživý klempíř Coupeau se změnil po těžkém úrazu pádem ze střechy a v době dlouhé nečinnosti si zvykl na zahálku, začal propadat alkoholu, postupně chátrá a umírá jako lidská troska; stará se o něho pečlivě jeho žena, pradlena Gervaisa, která žije celou rodinu, ale nakonec ze zoufalství se i pro ni stane alkohol „zabijákem“; ničí ji i morální zkáza dcery Nany

o zeď a křičel tak, že nemocní nemohli spát. Má to asi z pití. Alkohol číhal v jeho těle, až bude ležet bezmocně na zádech se zápalom plic, a vjel mu do nervů a zřídil mu je. Pradlena se vrátila domů znepokojená. Její muž je tedy blázen! To by byl hrozný život, kdyby ho propustili! Nana křičela, že si ho musí nechat v nemocnici, vždyť by je nakonec obě zabil.

Z dvanácté kapitoly:

Bušil pěsti do prázdna. Zmocnila se ho zuřivost. Jak couval, narazil na zeď a myslil, že ho někdo napadl zezadu. Obrátil se a začal bušit do stěny. Poskakoval, skákal z kouta do kouta, narážel břichem, stehny, ramenem, válel se po zemi a zase vstával. Kosti měl jako změkklé, maso pleskalo jako mokrá koudel. A tuhle pěknou hru doprovázel strašlivými výhrůžkami, hrdelními divokými skřeky. Zdálo se, že bitka dopadá pro něho špatně: krátil se mu dech a oči mu vylézaly z důlků, pomalu se stával bázlivým jako dítě.

„Chyťte vraha! Chyťte vraha! ... A teď táhněte odtud! Darebáci, ještě se smějí! A teď ta děvka leží, všechny čtyři ve vzduchu! ... Musí do toho, nedá se nic dělat! ... A ten ničema ji týrá! Uřezává jí nožem nohu! Druhá noha už leží na zemi, břicho je otevřené a všude plno krve ... Ach Bože! Ach Bože! Ach Bože ...“

A celý zpcený, vlasy nad čelem zježené, přímo hrozný, couval pozpátku, házeje divoce rukama, jako by chtěl zaplašit tu hnusnou vidinu. Vyrážel dvakrát srdcervoucí výkřik a padl naznak na slavník, do kterého se podpatkem zapletl.

„Pane doktore, pane doktore, je mrtev!“ řekla Gervaisa spínajíc ruce.

Asistent popošel blíž a odtáhl Coupeaua doprostřed slavníku. Ne, není ještě mrtev. Zuli ho a jeho nahé nohy čouhaly ven a tančily samy, noha vedle nohy, v taktu, rychlý, pravidelný tanec... Teď to bylo dovršeno: třas sestoupil z paží, vystoupil z nohou a zachvátil trup, třásl se teď až hrůza! Na mou duši, ten kašpárek se teď smál i břichem! Záchvěvy smíchu stoupaly podél boků a nemocný se dusil a dusil, jako by měl smíchy prasknout. A všechno se třásl, to jste měli vidět. Svaly se zdvíhaly proti sobě, kůže se třásla jako buben, chlupy tančily valčík a dělaly si poklony. Byl to šílený tanec, řekl bys poslední kvapík, když už svítá a všichni tanečníci se drží za ruce a dupají podpatky.

„Spí,“ zašeptal primář.

Přeložili J. a R. Pochovi

Otázky

- Před čím Zola varuje, jaký záměr sleduje?
- Jak autor chápe člověka? Čím je ovlivňováno a určováno lidské jednání?
- Jaké typy postav uvedl autor do literatury?
- Čím vyvolává hluboké a otřesné dojmy?
- Uvažte, v čem se liší postavy Balzacovy od Zolových.
- Na základě svých poznatků dokažte na ukázce znaky naturalismu. Jaký je pohled naturalistů na svět?
- Všimněte si jazykových prostředků – využití vulgarismů a argotu. Které postupy místo vyprávěcího autor nejčastěji využívá?
- Rozlište v ukázce místa tradiční autorské řeči, vnitřního monologu, nepřímé, nevlastní přímé a polopřímé řeči.

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Realismus a naturalismus

Anglie

Charles Dickens

Kronika Pickwickova klubu (1836–1837)

Vstupní kapitola

Náhodný pozorovatel – dodává zapisovatel, jehož významům jsme zavázáni za následující vypravování – náhodný pozorovatel nebyl by možná viděl nic zvláštního v holé hlavě a kulatých brýlích, které byly při čtení uvedených rezolucí upjatě obráceny k obličejí zapisovatelovu: pro ty však, kdo věděli, že pod tím čelem pracuje ohromný mozek Pickwickův a že za těmi skly se lesknou zářivé oči Pickwickovy, byl to pohled zajímavý. Muž, jenž propátral až k jejich pramenům mocné rybníky hampsteadské a vzrušil vědecký svět svou teorií o koljuškách, seděl tu klidně a nehnutě jako

hluboké vody těch rybníků v den, kdy mrzne, nebo jako osamělý exemplář koljušky v nejskrytějších hlubinách hliněného džbánů. A ještě mnohem zajímavější byla podívaná, když se tento proslulý muž vzchopil živě a pln ohně, jakmile jeho stoupci zvolali hromadně Pickwick, a zvolna vystoupil na windsorskou stolicí, na níž předtím seděl, a oslovil klub, jež sám založil. Jaký námět pro umělce podával tento vzrušující výjev! Výmluvný Pickwick, který svíral jednu ruku půvabně pod šosy svého kabátu a druhou mával ve vzduchu na podporu své ohnivé řeči; jeho vyvýšené postavení, ukazující jeho přiléhavé spodky a kamaše, jichž by si asi nikdo nebyl všiml, kdyby je byl měl na sobě muž obyčejný, které však, když je měl na sobě Pickwick – směje-li užít toho výrazu –, vnukaly bezděčně posvátnou úctu a vážnost; kolem něho muži, kteří se dobrovolně přihlásili, že budou účastní nebezpečností jeho cest a jimž bylo souzeno míti podíl ve slávě jeho objevů.

* * *

P. Pickwick poznamenává (praví zapisovatel), že sláva je srdci každého člověka drahá. Sláva básnická je drahá srdci jeho přítele Snodgrasse; sláva dobyvatele je rovněž drahá jeho příteli Tupmanovi; a touha získati slávu při sportech v poli, ve vzduchu a ve vodě naplňuje prsa jeho přítele Winkla. P. Pickwick nechce zapíráti, že byl dotčen lidskými vášněmi a lidskými city (živá pochvala) – možná i lidskými slabostmi (hlasité volání: ‚Nikoli!‘); ale tolik řekne, že vzňal-li se kdy oheň domýšlivosti v jeho prsou, zadusila jej účinně touha prospěti především lidstvu. Pochvala lidí mu byla podnětem, lidumilnost jeho pojišťovnou. (Bouřlivá pochvala.) Pociťoval jistou hrdost, přiznává to bez obalu a nechť si toho jeho nepřátelé využijí co nejvíce, cítil jistou hrdost, podáváve světu svou teorii o koljuškách, ať bude proslavena nebo ne. (Výkřik: ‚Již je proslavena‘ a bouřlivá pochvala.) Přijímá ujištění uctyhodného Pickwickovce, jehož hlas právě slyšel; ale i kdyby se sláva tohoto pojednání rozšířila až k nejzazším mezím známého světa, hrdost, s níž by myslil na autorství své práce, nebyla by ničím proti hrdosti, s níž hledí kolem sebe v této nejskvělejší chvíli svého života. (Pochvala.) Jest jen nepatrnou osobou. (Nikoli, nikoli.) Nemůže však nebýt si vědom, že ho vybrali k úkolu velmi čestnému a do jisté míry nebezpečnému. Cestování je stíženo nesnázeami a myslí kočích jsou nepokojné.

Přeložil J. Skalický

Kapitola 42 zachycuje pana Pickwicka, který se pro nedorozumění se svou domácí paní dostal do vězení pro dlužníky a poznává lidskou bídu a neštěstí.

* * *

Když pan Pickwick došel do svého pokoje, zastihl tam Sama, který se již vrátil a prohlížel si zařízení, snesené pro pánovo pohodlí, s jakýmsi mrzutým uspokojením, na něž bylo věru radost se podívat. Protože měl rozhodně námitky proti tomu, že tam jeho pán vůbec je, pokládal pan Weller zřejmě za nejvyšší mravní povinnost nedat najevo přílišná nadšení nad ničím, co se tam dělalo, říkalo, zamýšlelo nebo chystalo.

zapamatuj si

Humoristický fejetonní román, komické i dobrodružné příhody čtyř příslušníků klubu (pan Pickwick, Winkle, Snodgrass a Tupman) na cestách po anglickém venkově v 1. pol. 19. století – za bližším poznáním života a novými zážitky; poznávají společenské nedostatky: křivdy, podvody, intriky, nespravedlnost; široký realistický obraz morálky soudobé Anglie

„Nu, Same,“ pravil pan Pickwick.

„No, milospane?“ odpověděl pan Weller.

„Je to tady teď útulné jako klícka, co, Same?“

„No, ujde to, milospane,“ odpověděl Sam a rozhlížel se pohrdavě.

„Viděl jsi pana Tupmana a ostatní naše přátele?“

„No, viděl, milospane, a zejtra prej přijdou a hrozně moc se divili, dyž sem jim řek, že dneska nemaj chodit,“ odpověděl Sam.

„Přinesl jsi věci, které jsem chtěl?“

Místo odpovědi ukázal pan Weller na různé balíčky, které vyroval do jednoho kouta pokoje tak úhledně, jak dovedl.

„Velmi dobře, Same,“ pravil pan Pickwick po chvilkovém váhání, „a teď poslouchej, co ti řeknu, Same.“

„To se rozumí, milospane,“ odpověděl Sam Weller, „jen spustěj, milospane.“

„Hned od první chvíle jsem cítil, Same,“ pravil pan Pickwick nadměru vážně, „že tohle není místo vhodné pro mladého muže.“

„Ani pro starýho, milospane,“ poznamenal Sam.

„Máš docela pravdu, Same,“ pravil pan Pickwick, „ale staří lidé se sem dostávají vinou vlastní neopatrnosti a přílišné důvěřivosti, kdežto mladé sem leckdy přivádí sobectví těch, kterým slouží. Pro ty mladé muže je po všech stránkách lépe, když tu nezůstávají. Rozumíš mi, Same?“

„To ne, milospane, nerozumím, ne!“ odpověděl Sam zarputile.

„Jen to zkus, Same,“ pravil pan Pickwick.

„Tak teda, milospane,“ řekl Sam po krátkém mlčení, „se mi zdá, že vidím, kam mířej; a esli vidím správně, kam mířej, tak myslím, že to ženou nák moc zvostra, jak povídal ten poštovskej pacholek sněhový vichřici, dyž se do něj cestou navezla.“

„Vidím, Same, že mi rozumíš,“ pravil pan Pickwick. „Kromě toho, že si nepřeji, aby ses celá léta povaloval v prostředí, jako je toto, ještě se domnívám, že je neslýchaně nesrovnatelné a protismyslné, aby dlužník ve Fleetském vězení měl osobního sluhu, Same,“ pravil pan Pickwick, „na nějakou dobu mě musíš opustit.“

„Ták? Na nějakou dobu, povídej, milospane?“ odpověděl pan Weller poněkud posměšně.

„Ano, na tu dobu, pokud zde zůstanu,“ pravil pan Pickwick.

„Mzdu ti budu platit dál. Kterýkoliv z mých přátel tě s velkou radostí přijme, i kdyby to bylo jen z úcty ke mně.“

A dostanu-li se ještě někdy odtud, Same,“ dodal pan Pickwick s lícenou žertovností, „dostanu-li se odtud, dávám ti slovo, že se ke mně zase ihned vrátíš.“

„A teď jim zasej něco povím já, milospane,“ řekl pan Weller vážným a slavnostním hlasem. „Na todlenc není ani pomyslení, tak vo tom už radši nemluvte.“

Přeložili E. a E. Tilschovi

Otázky

- Čím je Pickwick směšný, autorem jemně ironizovaný?
- Charakterizujte rozdílné typy: soukromého badatele Samuela Pickwicka a jeho sluhu Samuela Wellera.
- Doložte autorovo charakterizační umění, schopnost i jazykově odlišit různé společenské vrstvy.
- V románu není jen humor, ale i ostrá kritika anglické společnosti. Proti čemu je zaměřena a jakého satirického prostředku autor nejčastěji používá? Uveďte konkrétní příklad Dickensova citlivého vztahu k utiskovaným a chudým.
- V čem lze spatřit podobnost románu se španělským pikareskním románem Cervantesovým?
- V čem je zvláštnost Dickensova románu ve srovnání s díly ostatních světových kritických realistů?

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Realismus a naturalismus

Rusko

Nikolaj Vasiljevič Gogol

Revizor (1836)

Úvodní motto: „Nevrč, brachu, na zrcadlo, máš-li hubu křivou“
i závěr: „Čemu se smějete? Sami sobě se smějete“ dokládá nadčasovou aktuálnost hry.

I. jednání, 1. výstup – hejtman, všichni úředníci a další honorace městečka (školní inspektor Chlopov, soudce Ljapkin-Ďapkin, špitální rada, statkáři Bobčinskij a Dobčinskij aj.) se připravují na nevídaného hosta

* * *

ŠKOLNÍ INSPEKTOR

A pročpak, Antone Antonoviči, nač to? Proč k nám posílají revizora?

HEJTMAN

Pročpak, pročpak! Už to bude nejspíš osud. (Vzdychne.)
Zatím zaplať pánbůh lezli inkognito do jiných měst; teď došlo na nás.

SOUDECE

Já myslím, Antone Antonoviči, že v tom budou subtilní a především politické příčiny. Totiž takhle: Rusko... že ano... hodlá vést válku, a tak ministerstvo, chápete, posílá úředníka, aby se přesvědčil, není-li někde nějaká velezrada.

HEJTMAN

Vy jste to tedy trefili! To je mi rozum! V okresním městě velezrada! Copak jsme tu zač, pevnost na hranicích či co?
Od nás přece kdyby i tři roky na koni rajtoval, do žádné země nedojede!

SOUDECE

Ba ne, já vám řeknu, vy to netento... vy neto... Oni nahoře slyší i trávu růst – to nic nedělá, že jsou daleko, oni stejně mají všechno pod palcem.

HEJTMAN

Pod palcem nebo nad palcem, ale já jsem vás varoval, pánové. Podívejte se, ve svých záležitostech už jsem jistá opatření udělal, vám to radím taky. Zvláště vám, Artěmiji Filipoviči! Nepochybně si ten cizí úředník bude především přát vidět sociální ústavy, které vy máte v referátě – takže zařídte, aby tam bylo všechno jaksepatří: noční čepce ať jsou čisté a pacienti ať nevypadají jako vytažení z komína, jak jsou tak zvyklí chodit podomácku.

* * *

HEJTMAN

Vám bych rovněž radil, Ámosi Fjodoroviči, abyste věnoval větší pozornost úředním místnostem. V tom našem předpokojí, kam obyčejně přicházejí strany, si začali dozorcí chovat husy s malými housaty, jen to tam člověku rejdí pod nohama. Ono sice domácí hospodářství je jistě pro každého věc chvalitebná a pročpak by se mu nemohl věnovat i takový dozorce, jenomže víte, na takovém místě se to nesluší... Už jsem vás chtěl upozornit dřív, ale pokaždé jsem nějak pozapomněl. (...)

Kromě toho vypadá nehezky, když se u vás rovnou v úřadovně suší všelijaké hadry a přímo nad skříň s akty visí karabáč na psy. Já chápu, že jste myslivec, ale stejně bude lepší, když ho zatím uklidíte a někdy potom, až revizor odjede, si ho tam třeba zas můžete pověsit. A taky ten váš oficiál... jistě, vzdělaný člověk on je, ale táhne z něho, jako když zrovna vyšel z palírny – to taky není pěkné. Už jsem vám o tom chtěl dávno říct, ale ani nevím, co mi do toho pokaždé přišlo. Proti tomu známe prostředky, kdyby snad i měl, jak on říká, to aróma od přírody – třeba kdybyste mu poradil cibuli nebo česnek, nebo co já vím. V tomhle případě by mohl pomoci různými medikamenty tady Kristián Ivanovič.

zapamatuj si

Satirická komedie o poměrech v Rusku za vlády Miluláše I., budovaná na principu grotesky; děj rozvržen do 5 jednání, soustředěn do 24 hodin a odehrává se na jednom místě – v domě hejtmana; v zapadlém provinčním městečku je očekáván revizor a je třeba před ním zastřít nepořádek a zvůli; městská honorace za revizora omylem pokládá bezvýznamného povaleče a vychloubače Chlestakova z Petrohradu a uplácí ho; on využívá jejich hlouposti a strachu; když vyjde omyl najevo a podvodník mizí, přijíždí skutečný revizor

SOUDECE

Ba ne, to už z něj nikdo nevyžene – on říká, že ho maminka zamlada upustila na hlavičku, a od těch dob z něj trošku táhne kořalka.

HEJTMAN

No nic, to já jen pro pořádek. Pokud se týká těch vnitřních opatření a toho, čemu Andrej Ivanovič v dopise říká vroubky, nevím, co bych dodal. Vždyť co bychom si povídali: není člověka, aby neměl nějaké hříchy na svědomí. To už je tak od samého pána boha zařizeno a ti libertini proti tomu nadarmo brojí.

SOUDECE

Čemupak říkáte vroubky, Antone Antonoviči? On není vroubek jako vroubek. Já řeknu každému upřímně, že přijímám úplatky, ale úplatky v čem? V ohařích štěňatech. To máte něco úplně jiného.

HEJTMAN

Inu, ve štěňatech nebo v čem jiném – pořád jsou to úplatky.

SOUDECE

A to zas ne, Antone Antonoviči. Takhle když, dejme tomu, někdo dostane kožich za pět set rublů a jeho žena lišku...

HEJTMAN

No, a co z toho, že vy přijímáte úplatky v ohařích štěňatech? Zato nevěříte v pána boha, do kostela nezajdete jakživ; to já jsem přinejmenším v té víře pevný a v kostele bývám každou neděli. Ale vy... Kdepak, vás já znám – když vy začnete rozkládat o stvoření světa, člověku zrovna vstávají vlasy na hlavě.

SOUDECE

Ale já jsem k tomu přece došel sám od sebe, vlastním rozumem.

HEJTMAN

Víte, ono moc rozumu bývá někdy horší než vůbec žádný. Ostatně já jsem se o okresním soudu zmínil jen pro úplnost; popravdě řečeno, tam se sotva někdo někdy zajde podívat – to už je takový pozeňnaný koutek u pána boha za pecí. Zato tuhle vy, Luko Lukiči, ano, vy jakožto školní inspektor se budete muset zvlášť podívat na naše učitele. Oni jsou to jistě učené lidé a vychodili všelijaké instituty, ale způsoby mají prapodivné, samozřejmě jistě spojené s jejich učeněckým stavem. Ten jeden například, no, s takovým macatým obličejem... teď si nevzpomenu na jméno, tak ten si neodpustí, hned jak se postaví za katedru, aby se nezašklebil, takhle (*zašklebí se*), a pak si rukou zpod kravaty nezačal hladit plnovous. To se rozumí, když takový ksicht udělá na žáka, tak ještě budiž – třeba se to tak nějak i patří, to já nechci rozsuzovat; ale uvažte sám, kdyby ho udělal na hosta – to by mohlo být moc zle, pan revizor, nebo kdo ještě, by si to mohl vyložit osobně. Z toho může vzniknout ošklivá patálie.

Otázky

- Z dialogu postav jsou zřejmé poměry nejen v malém provinčním městečku. Čím se vyznačují?
- Na co se zaměřuje Gogolova satira?
- Na základě výpovědí jednácti postav vyjádřete, co mají společného a čím jsou směšné.
- Uvedte povahové rysy hejtmana. Všimněte si, že k charakteristice postav využívá autor jazyka.
- Dokažte určující princip Gogolovy umělecké metody – významovou dvojitost, tj. zobrazení skutečnosti v poloze komické, ale groteskní rysy vlastně představují tragiku společnosti a lidských vztahů.
- Všimněte si, jak autor využil staré situační zápletky (záměna osob) a dal jí novou platnost.
- Uvědomte si rozdíl mezi chováním postav a tím, jaké by měly být podle našich představ.
- K čemu autor používá situační komiky?
V čem je satirická komedie Gogolova novým typem dramatického díla?
- Dokažte jeho nadčasovost a aktuálnost.

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Realismus a naturalismus

Mrtvé duše (1842)

Hlava II

„Budte tak laskav, neznepokojte se tolik kvůli mně, vstoupím po vás,“ řekl Čičikov.

„Ne, Pavle Ivanoviči, ne, vy jste hostem,“ řekl Manilov a ukazoval mu rukou na dveře.

„Neobtěžujte se, prosím, neobtěžujte se; račte vstoupit,“ pravil Čičikov.

„Ne, to mi promiňte, nedopustím, aby takový příjemný vzdělaný host vešel za mnou.“

* * *

„Ale dovolte mi nejdříve, abych vás o něco požádal...“ řekl hlasem, v němž se ozval jakýsi podivný nebo téměř podivný přízvuk, a hned, neznámo proč, se ohlédl. Manilov také, neznámo proč, se ohlédl. „Jak je to dlouho, co jste ráčil podávat revizní seznam?“

„Ale to už je dávno; lépe řečeno – už se ani nepamatuji.“

„Od té doby vám zemřelo mnoho sedláků, že ano?“

„To nevím; na to, myslím, se musíte zeptat správce. Hola, ty! zavolej správce; dnes tu bude.“

Správce přišel. Byl to sotva čtyřicetiletý muž, jenž si holi vouse, chodil v kabátě a zřejmě žil velmi klidně, protože jeho obličej kypěl jakousi kyprou tloušťkou a nažloutlá barva kůže a malé oči svědčily, že věděl příliš dobře, co jsou prachové podušky a peřiny. Na první pohled bylo zřejmo, že udělal kariéru jako všichni panští správcové: byl nejdřív v domě chlapcem – písařem, pak se oženil s nějakou Agaškou, klíčnicí, již si paní oblíbila, sám se stal klíčником, a pak dokonce správcem. A když se stal správcem, vedl si ovšem jako všichni správcové: přátelil se a držel s těmi, kteří byli ve vsi nejbohatší, přidával roboty chudším; probudil se obvykle v devět hodin ráno, počkal, až mu přinesou samovar, a pil čaj.

„Poslyš, milý, kolik nám zemřelo sedláků od té doby, co jsme podávali revizní seznam?“

„Jak to, kolik? Mnoho jich zemřelo od té doby,“ řekl správce a přitom škytl, lehce si zakryv ústa rukou jako štítkem.

„Ano, přiznávám se, sám jsem tak myslel,“ dodal Manilov, „opravdu, velmi mnoho jich umíralo!“ Tu se obrátil k Čičikovu a dodal ještě: „Skutečně, velmi mnoho.“

„A kolik, na příklad, na počet?“ zeptal se Čičikov.

„Ano, jak asi mnoho?“ přidal se Manilov.

„Jak bych řekl – kolik? My přece nevíme, kolik jich umřelo: nikdo je nepočítal.“

„Prosím tě, sečti je,“ řekl Čičikov, „a udělej podrobný seznam všech podle jmen.“

„Ano, všechny podle jmen,“ řekl Manilov.

Správce pravil: „Prosím!“ a odešel.

„A k čemu to potřebujete?“ zeptal se Manilov po správcově odchodu.

Tato otázka, zdálo se, přivedla hosta do rozpaků; na jeho obličej se objevil jakýsi napjatý výraz, že se dokonce začervenal – úsilí vyjádřit něco, čemu se dobře nechtělo na jazyk. A opravdu, Manilov konečně uslyšel takové podivné a neobyčejné věci, jaké ještě nikdy lidské uši neslyšely.

„Ptáte se k čemu? Je to tak: rád bych koupil sedláky...“ řekl Čičikov, zajíkl se a nedomluvil.

„Ale dovolte mi otázku,“ pravil Manilov, „jak si přejete sedláky koupit: s půdou nebo prostě k osídlení v jiném kraji, to je bez půdy?“

zapamatuj si

Realistický *společenský román*, otřesné svědectví o nevolnickém systému v Rusku a vykreslení jednotlivých typů statkářů; záhadný úředník Pavel Ivanovič Čičikov objíždí provinciální usedlosti, přemlouvá statkáře, skupuje od nich „mrtvé duše“ (tj. zemřelé nevolníky, kteří ještě úředně až do nového soupisu existují jako živí a vlastník za ně musí platit daně); na potvrzení o jejich vlastnictví chce s nimi spekulovat, v bance si vypůjčovat peníze a zbohatnout (např. zdarma získat půdu v méně zalidněných oblastech); statkáři, s nimiž Čičikov obchoduje, jsou výrazné typy lakomců, vyděračů, hlupáků, podvodníků, omezenců a opilců = obraz ruské malosti; pojem „mrtvé duše“ má v románu i jiný význam: mrtvé duše statkářů; vnitřní strukturou má dílo souviset s pikareskním románem (putování, návštěvy, vstup hrdiny do různých společenských sfér – viz i podtitul: Dobrodružství Čičikova); 1. díl byl napsán i vydán (poprvé do češtiny přeložen Karlem Havlíčkem Borovským), 2. díl několikrát přepracován a nakonec zničen

„Nikoliv, nechci přímo sedláky,“ řekl Čičikov, „rád bych mrtvé...“
„Jak prosím? Promiňte... trochu nedoslýchám, zaslechl jsem prapodivné slovo...“
„Hodlám získat mrtvé, kteří by však podle revize byli zapsáni jako živí,“ pravil Čičikov.

* * *

„A rád bych tedy věděl, můžete-li mi takové, ve skutečnosti neživé, ale živé vzhledem k zákonu, odevzdat, přenechat nebo jak se vám to bude lépe hodit?“

Ale Manilov byl v takových rozpacích a tak zmaten, že se na něho jen díval.

„Zdá se mi, že váháte?“ poznamenal Čičikov.

„Já?... nikoli, to ne,“ řekl Manilov, „ale nemohu pochopit... promiňte... Já jsme ovšem neměl příležitost nabýt takového skvělého vzdělání, jaké, abych tak řekl, je vidět v každém vašem pohybu; nemám vznešený dar vyjadřování... Možná, že zde... v tomto vašem vysvětlení... je skryto asi něco jiného... Možná, že jste se ráčil tak vyjádřit pro krásu slohu?“

„Nikoliv,“ odpověděl rychle Čičikov, „nikoliv, míním věc tak, jak je, to jest ty sedláky, kteří opravdu zemřeli.“

Manilov byl úplně na rozpacích. Cítil, že musí něco udělat, položit otázku, ale jakou otázku – to ví čert. Skončil nakonec tím, že znovu vyfoukl kouř, ale ne již ústy, nýbrž nosem.

„Když tedy není překážek, tu s pomocí boží bychom mohli přistoupit k sepsání kupní smlouvy,“ řekl Čičikov.

„Jak, o mrtvých kupní smlouvu?“

„Ale ne!“ řekl Čičikov. „Napišeme, že jsou živí, tak, jak skutečně stojí v revizní listině. Uvykl jsem neodchylovat se v ničem od občanských zákonů, třebaže jsem proto i trpěl ve službě, ale to mi už promiňte. Povinnost je pro mne věcí svatou, zákon pak – před zákonem zmlkám.“

Přeložili P. a O. Bojarovi

Otázky

- Na čem zakládá svou kariéru a bohatství Čičikov, jaké má vlastnosti?
- Jakými vlastnostmi se vyznačuje statkář Manilov?
- Vyhledejte v textu místa s detailním popisem a charakteristikou postavy.
- Co Gogol konkrétně kritizuje?

Ivan Sergejevič Turgeněv

Lovcovy zápisky (1852)

Šafář – zkráceno

Asi patnáct verst od mého statku žije jeden mně známý člověk, mladý statkář Arkadij Pavlyč Pěnočkin, gardový důstojník ve výslužbě. Divokého ptactva je na jeho panství hodně, jeho dům je postaven podle plánu francouzského architekta, jeho sluhové jsou oblečeni po anglickém způsobu, obědy pořádá skvělé, hosty přijímá vlídně, a přece jen nerad k němu jedeš. Je to člověk rozvázný a solidní, výchovy se mu dostalo, jak je zvykem, znamenité, sloužil, pohyboval se ve vyšší společnosti a teď se s velkým úspěchem zabývá hospodařením. Arkadij Pavlyč, užijeme-li jeho vlastních slov, je přísný, ale spravedlivý, pečuje o blaho svých poddaných a trestá je k jejich vlastnímu dobru. „S nimi se musí jednat jako s dětmi,“ říká v takovém případě, „nevědomost, mon cher: il faut prendre cela en considération.“ Sám se v případě tak zvané smutné nutnosti vystříhá řízných a prudkých pohybů a nerad zvýší hlas, spíše jen vztyčí ukazováček a klidně k tomu řekne: „Žádal jsem tě přece, můj milý!“ nebo: „Co je s tebou, příteli, vzpamatuj se!“ při čemž jen zlehka zatne zuby a zkriví ústa.

zapamatuj si

Soubor 25 črt a povídek o ruském venkově – spojeny dvěma postavami: lovec (i vyprávěč příběhů) a jeho průvodce, sluha Jermolaj = vnější rámec jednotlivých próz; autor představuje statkáře a nevolníky (Šafář), protestuje proti ruskému nevolnickému systému, vytváří romantickou krajinomalbu (Les a step)

Postavy je nevelké, je švihácky urostlý, velmi hezký, ruce a nehty udržuje ve velké čistotě, z jeho ruměných rtů a tváře přímo kypí zdraví. Směje se hlasitě a bezstarostně, přívětivě mhouří světlé, hnědé oči. Obléká se znamenitě a s vkusem, objednáva si francouzské knihy a kresby, odebírá francouzské noviny, ale není velký milovník čtení, „Věčného žida“ stěží zdolal. Karty hraje mistrně. Všeobecně je Arkadij Pavlyč považován za jednoho z nejvzdělanějších šlechticů a nejzáviděníhodnějších ženinů naší gubernie. Dámy jsou do něho šíleně zamilovány a zvláště vychvalují jeho způsoby. Má kupodivu pěkné chování, je opatrný jako kočka a jakživ nebyl zapleten do žádné historie, třebaže při příležitosti rád ukáže, co dovede, a plachého člověka přivede do rozpaků i ho zkoupe. Špatné společnosti se rozhodně štítí, bojí se, aby se nekompromitoval, zato když se rozjaří, prohlašuje se za ctitele Epikura, ačkoli o filozofii vůbec se vyslovuje špatně, nazývá ji mlhavou stravou germánských mozků a někdy také prostě nesmyslem. Hudbu má také rád. Při kartách si tlumeně, ale s citem prozpěvuje. Arkadij Pavlyč mluví měkkým a příjemným hlasem, dělá mezery mezi jednotlivými slovy a každé slovo jako by s potěšením propouštěl pod svými překrásnými, navoněnými kníry.

* * *

Po snídani odjel vypravěč s Arkadijem Pavlyčem do jeho vsi Šipilovky, v níž svrchovaným pánem v zastoupení vrchnosti byl šafář Sofron. Plnil všechna Arkadijova přání, takže s ním byl spokojen. Jiného mínění byli obyvatelé vesnice – viz závěr povídky:

Co se nestalo! Když jsme vycházeli z kůlny, spatřili jsme tento výjev: Několik kroků od vrat vedle špinavé louže, v níž se bezstarostně šplíchaly tři kachny, klečeli dva sedláci, jeden asi šedesátiletý stařec, druhý asi dvacetiletý chasník, oba v konopných záplatovaných košilích, bosí a přepásání provazem.

Obecní písař Fedosějič horlivě s nimi o něčem jednal a pravděpodobně by se mu bylo podařilo je přemluvit, aby se vzdalili, kdybychom se byli v kůlně zdrželi, ale když nás spatřil, postavil se jako svička a zůstal jako přimrazen. Stál tu také starosta s otevřenými ústy a křečovitými pěstmi. Arkadij Pavlyč se zamračil, náhle se odmlčel a přistoupil k prosebníkům. Oba se mu mlčky poklonili až k nohám.

„Co potřebujete, oč prosíte?“ zeptal se Arkadij Pavlyč přísným hlasem a poněkud huhňavě. (Sedláci pohlédli druh na druh a slova neřekli, jen přimhouřili oči, jakoby proti slunci, a začali rychleji dýchat.)

„Tak co je?“ pokračoval Arkadij Pavlyč a hned se obrátil k Sofronovi: „Z které jsou rodiny?“

„Z Toboljevovy,“ pomalu odpověděl šafář.

„Tak co máte?“ promluvil opět pan Pěnočkin. „Jste němí? Pověz ty, co potřebuješ!“ dodal a kývl hlavou na starce.

„Ale neboj se, hlupáku!“

Stařec natáhl svůj tmavohnědý, svráštělý krk, nakřivo rozevřel zmodralé rty a pronesl sípavým hlasem: „Ujměte se nás, milostivý pane!“ A znovu udeřil čelem o zem. Mladý rolník se rovněž poklonil. Arkadij Pavlyč se důstojně podíval na jejich zátylky, zvedl hlavu a trochu se rozkročil: „Co je? Na koho si stěžuješ?“

„Smiluj se, milostivý pane! Dej vydechnout! ... Jsme úplně usouzení.“ (Stařec stěží mluvil.)

„Kdo tě usoužil?“

„Ale Sofron Jakovlyč, baťuško.“

Arkadij Pavlyč chvíli mlčel.

„Jak se jmenuješ?“

„Antip, baťuško.“

„A kdo je tohle?“

„Můj synek, baťuško.“

Arkadij Pavlyč opět chvíli mlčel a zahýbal svými kníry.

„Tak čímpak tě usoužil?“ řekl a díval se na starce přes své kníry.

„Baťuško, úplně mě zničil. Dva syny mi, baťuško, dal odvést k vojsku, třebaže nebyli na řadě, a teďka mi bere i třetího. Včera, baťuško, poslední kravičku mi ze dvora odvedl a mou hospodyně zbil – tuhle jeho milost.“ (Ukázal na starostu.)

„Hm!“ pronesl Arkadij Pavlyč.

„Nedej mě dočista ožebračit, dobrodinče!“

Pan Pěnočkin se zamračil.

„Copak to znamená?“ tázal se šafáře polohlasně a s nespokojeným vzezřením.

„Opilec, prosím,“ odpověděl šafář, při čemž po prvé užil slova „prosím“ – „nepracuje, z obročí má nedoplatky už pátý rok, prosím.“

„A je také hrubián,“ prohodil šafář do pánovy řeči.

„Nu, to už se rozumí samo sebou. To tak vždycky bývá, to jsem už nejednou pozoroval. Celý rok žije prostopášně, sprostě se osopuje, a teď se válí u nohou.“

„Batuško, Arkadij Pavlyči,“ zoufale začal mluvit stařec, „smiluj se, zastaň se, jakýpak jsem já hrubián? Jako před Pánembohem povídám: přesahuje to mé síly. Sofron Jakovlyč na mne zanevřel, proč na mne zanevřel – Bůh ať soudí! Úplně mě ničí, batuško... Posledního tuhle synáčka... i toho mi...“ (V starcových žlutých a svráštělých očích se zatřpytily slzy.) „Smiluj se, milostivý pane, zastaň se nás...“

„A ne jenom nás,“ promluvil mladý sedlák...

Arkadij Pavlyč náhle vzplanul.

* * *

Za dvě hodiny poté jsem už byl v Rjabově a s Anpadistem, mně známým sedlákem, jsem se chystal jít na lov. Až do mého odjezdu se Pěnočkin na Sofrona škaredil. Dal jsem se s Anpadistem do řeči o šipilovských sedlácích a o panu Pěnočkinovi a zeptal jsem se ho, zdali nezná tamějšího šafáře.

„Sofrona Jakovlyče?... Jak by ne!“

„A co je to za člověka?“

„To je pes a ne člověk. Takového psa až do samého Kurska nenajdeš.“

* * *

Vzpomněl jsem si na Antipa a vyprávěl jsem Anpadistovi, čeho jsem byl svědkem.

„No,“ řekl Anpadist. „Sofron ho teď utýrá, docela toho člověka utýrá. Starosta ho teď zabije.“

Přeložil J. Pelíšek

Otázky

- Jakou kompozici má tato próza? Čím začíná a kde je jádro příběhu?
- Čím se vyznačuje statkář Pěnočkin a šafář Sofron? Jak vycházejí najevo jejich vlastnosti? Jak je vykreslen stařec Antip? Jakým způsobem je tedy vytvořena charakteristika postav – přímo, přirovnáním nebo srovnáním, či hodnocením jiných?
- S jakým záměrem autor příběh napsal? Proti čemu protestuje?
- Uvědomte si, že črta jako prozaický útvar má menší rozsah a je budována jako řetězec scén a výjevů ze života, případně pozorování vypravěče; nemá tedy výraznou dramatickост.

Les a step

Zdalipak například víte, co je to za radost vyjet si na jaře před svítáním? Vyjdete před dům... Na tmavošedém nebi ještě sem tam zamrká hvězda, lehký proud vlahého větříku vám chvílemi ovane tvář – ještě je slyšet tlumený, nejasný šepot noci – stromy stopené v šeru slabounce šumějí. A už kladou na vůz koberec, do nohou stavějí bedýnku se samovarem.

Postranní koně se choulí zimou, frkají a přešlapují na svých elegantních nohách; párek bílých hus, jenž právě procitl ze sna, mlčky a pomalu kráčí přes cestu. Za plotem, v ovocné zahradě, si poklidně chrupe hlídač; každý zvuk jako by stál v prochlazeném vzduchu, stál a nemohl minout. Už jste se usadili, koně rázem vykročili, vůz zarachotil... A vy jedete, jedete kolem kostelíka, pak s kopce napravo, přes hráz... Nad rybníkem stoupají první obláčky páry. Je vám trochu chladno, zvedáte límeč a schováváte v něm tvář; jde na vás dřímota. Koně zvučně plácají nohama do louží, kočí si pohvizduje. Už máte za sebou nějaké čtyři versty... lem oblohy se zardívá, v březince se probouzejí kavky a těžce létají sem a tam, vrabci cvrlikají okolo tmavých stohů. Vzduch je světlejší, cesta zřetelnější, obloha jasnější, mráčky bělejší, pole zelenější. V chalupách červeně svítí

louče, za vraty je slyšet ospalé hlasy. A mezi tím se zapalují červánky; a už se po obloze vystřely zlaté pásy, v dolinách se válí mlha, skřívanci zvonivě propěvují, teď zafoukal předjitřní vánek – a už zvolna vyplouvá krvavé slunce. A světlo až vytryskne proudem a vám srdce poskočí v hrudi jako pták. Je vám tak čerstvo, veselo, milo. Vidět je daleko vůkol. Tam za lesíkem je ves a o kousek dál druhá s bílým kostelíkem a tam je březový hájek na kopci; a za ním je mokřina, kam máte namířeno. Přijďte, koně, přijďte! Tryskem kupředu!... Už zbývají nejvyšší tři versty. Slunce rychle stoupá, obloha je čistá... Bude nádherný den. Proti nám se táhne ze vsi stádo. A už jsme na kopci... Ten rozhled! Řeka se vine na deset verst a matně se modrá v mlze; za ní jsou nasáklá zelená luka, za lukami povlné kopce a tam v dálce nad mokřinou křičí a krouží čejky. Vlahým leskem, jenž se rozlévá ve vzduchu, jasně proráží dálka... jinak než v létě. Jak volně se člověku dýchá, jak čilí jsou jeho údy, jak on sám nabírá síly, ovanut dechem jara!...

A letní jitro v červenci! Kdo kromě myslivce zažil, co je to za rozkoš toulat se na úsvitě remízem? Jako zelená linka se klade stopa vašich nohou ve zrosené, zbláhlé trávě. Rozhrnete mokrý keř a ovane vás nasbíraná teplá vůně noci; vzduch je všecek prosycen svěží hořkostí pelyňku a medovou vůní pohanky a jetele; v dálce strmí doubrava a červeně se blýská v slunci. Dosud je čerstvo, leč denní žár už je cítit. Hlava se zemdeně točí z tolika libých vůní, křovisku nevidět konce... Až leda někde v dálce žlutne zrající žito a v úzkých prouzcích se červená pohanka. Teď zaskřípal vůz, krokem přijíždí sedláček, nejdříve staví do stínu koně... Pozdravíte se s ním a jdete dál – a za vámi vesele zazvoní kosa. A slunce stoupá výš. Tráva rychle schne, už se dělá horko. Uplyne hodina, dvě... Obloha při krajích tmavne a zmrtvělý vzduch sálá palčivým žářem.

„Kde bych se tu mohl napít, kmotře?“ ptáte se žence.

„Tamhle v rokli je studánka.“

Hustým ořeším, prorostlým chytlavou trávou, scházíte na dno rokle. A vskutku, přímo pod sráznou stěnou se ukrývá pramen; mladinký doubek nedočkavě rozprostřel nad vodou své široké větve; velké stříbřité bubliny kolébavě stoupají ode dna, pokrytého jemným sametovým mechem. Padnete k zemi, uhasíte žízeň, ale jste líní se hnout. Ležíte ve stínu, dýcháte voňavé vlhko, je vám dobře, ale keře naproti vám žhnou a až jakoby žloutnou v slunci. Ale co to? To vítr najednou zadul a přehnal se kolem a vzduch se okolo zachvěl: že by to bylo hřmění? Vyjdete z rokliny ven... co ten olověný pás na obzoru? Houstne to žár, či blíží se mrak?... Ale teď už se slabě zablesklo... Tak je to přece bouřka! Dokonce ještě jasně svítí slunce – lovit se dosud dá. Leč mrak roste a roste a jeho blízký okraj se teď protáhl, poklesl, rozklenul. Tráva, křoví, všechno teď naráz zhaslo. Honem! Tamhle je myslím seník... Honem... A už jste u něho, vevnitř... A teď si jen lij, dešti! Jen si šlehejte, blesky! Tu a tam skápně voda slaměnou střechou na vonné seno... Ale už zase vysvitlo slunce. Je po bouřce, vycházíte ven. Bože, jak vesele jiskří všechno kol vás, jak je vzduch svěží a řídký, jak voní jahodami a houbami!...

Ale už přichází večer. Červánky zaplály požárem a zalily půlku oblohy. Slunce zapadá za obzor. Vzduch blízko vás je nějak nápadně průzračný, až skleněný; v dálce se stele měkká mlha na pohled jakoby teplá; zároveň s rosou padá nachový třpyt na palouky, ještě před chvílí zalité proudy tekoucího zlata; od stromů i keřů i vysokých stohů sena už šlehají dlouhé stíny... Slunce zapadlo; na nebi vzešla hvězda a chvějivě mrká v ohnivém moři západu... Teď už však moře bledne, obloha začíná modrat, stíny pozvolna mizí a vzduch se nalévá mlhou. Je čas jít domů, do vsi, do chalupy, kde máte nocleh. S puškou přes rameno kráčíte rychle, až vás únava zmáhá... A zatím se snáší noc; po dvaceti krocích už není vidět; psi už se jen taktak běhají ve tmě. Tamhle nad černými keři se při kraji oblohy trošinku jasní... Co je to? Požár?... Ne, to vychází měsíc. A tamhle dole, napravo, už mrkají světýlka ve vsi... A už je tu konečně i vaše chalupa. Okýnkem vidíte stůl, na něm bílý ubrus, hořící svíci, večeři...

Přeložila A. Nováková

Otázky

- Jak autor zobrazuje malebnou přírodu středního Ruska? Proč jeho obrazy vyvolávají hluboké čtenářské emoce?
- Co je na tomto obraze romantické? Proč se Turgeněvovo zachycení přírodních krás označuje jako „melancholický impresionismus“?
- Dokažte dokonalost, vyříbenost autorova jazyka.

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Realismus a naturalismus

Lev Nikolajevič Tolstoj

Vojna a mír (1865–1869)

III. Část druhá, 31

V jedné čáře s kurhanem stála z obou stran děla, jež také bez ustání střílela. Poněkud vzadu za děly stála pěší vojska. Při příchodu na kurhan si Pierre ani nepomyslel, že toto místo, obehnané mělkými příkopy, na němž stálo a střílelo několik děl, je nejdůležitějším místem bitvy ...

Proti stísněné náladě, kterou bylo cítit mezi pěšáky tvořícími ochranu baterie, bylo zde v baterii, kde nevelký počet lidí, zaujatých prací, byl omezen a oddělen od ostatních příkopem – zde bylo cítit u všech stejně jakousi rozrušenou náladu, jaká bývá, když se sejde rodina.

Příchod nevojenská postavy Pierrovy v bílém klobouku zpočátku tyto lidi nepříjemně překvapil ...

Mladičký důstojník s kulatým obličejem, ještě úplné dítě, pravděpodobně právě vyřazený z kadetky a velící nyní velmi svědomitě svým dvěma dělům, obrátil se přísně k Pierrovi:

„Pane, račte laskavě uvolnit cestu, zde nemůžete být“ ...

Vojáci pak přijali v duchu Pierra do své rodiny, přisvojili si ho, dali mu přezdívkou „náš milostpán“ a dobrácky se mu mezi sebou posmívali.

Jedna koule rozryla zemi dva kroky od něho. Pierre setřepal z šatů vyhozenou hlínu a s úsměvem se rozhlédl.

„Jak to, že se nebojíte, milostpane, to je co říct!“ smál se na něho červenolící voják a ukazoval u úsměvu zdravé bílé zuby.

„Copak ty se bojíš?“ ptal se Pierre.

„Jakpak ne?“ odpovídal voják. „Vždyť ona nikoho neušetří. Jak mlaskne, hned jsou střeva venku. Kdo by se nebál?“ řekl stále se usmívaje.

* * *

O desáté hodině ustoupili pěšáci, kteří byli před baterií v křoví a na řece Kamence. Z baterie bylo vidět, jak běží mimo ni a nesou na puškách raněné ...

Pierre se díval přes násep. Zvláště jeden člověk mu padl do očí. Byl to mladý důstojník, celý bledý, šel pozpátku s kordem skloněným k zemi a neklidně se ohlížel.

Řady pěšáků zahalil dým, ozval se jejich táhlý křik a prudká střelba z pušek. Za několik minut šly odtamtud spousty raněných a nosítek. Na baterii dopadaly ještě hustěji granáty. Několik raněných leželo neodklizeno. Kolem děl se míhali vojáci, čím dál tím hbitěji.

Pierra si už nikdo nevšímal. Jednou nebo dvakrát na něho vztekale křikli, že stojí v cestě. Vyšší důstojník chodil se zachmuřeným obočím velkými rychlými kroky od děla k dělu. Mladičký důstojník, ještě více zrudlý, velel vojákům ještě snaživěji. Vojáci podávali náboje, otáčeli se, nabíjeli a vypínali se při své práci jako na vojenské paradě. Poskakovali při chůzi jako na přách.

* * *

Jedna, druhá, třetí koule přelétla nad nimi a padla před něho, vedle něho, za něho. Pierre seběhl dolů. Kam vlastně jdu, vzpomněl si, když dobíhal k zeleným bednám. Zastavil se nerozhodně, má-li jít dopředu nebo dozadu. Náhle ho strašlivý náraz odhodil nazpět, na zem. V témž okamžiku ho oslepil záblesk velkého ohně a zároveň se rozlehl ohlušující rachot, třesk a hvizd, až mu zalehlo v uších.

zapamatuj si

Čtyřdílná *historická románová epopej*, otevřený epický útvar (román–řeka); panoramatický obraz z období let 1805–1820 v Rusku (od bitvy u Slavkova a Borodina po požár Moskvy a Napoleonův ústup); pásmo událostí a situací, živě a věrně zobrazeny osudy řady postav (přes 250) ze všech vrstev ruské společnosti: šlechtici – idealistický snílek, intelektuál Pierre Bezuchov, povahově protikladný, energický Andrej Bolkonský, Nataša Rostovová aj., zvláštní zájem věnuje autor prostým lidem (považuje je za skutečné tvůrce dějin); z historických osobností např. Napoleon, Kutuzov, car Alexandr I.; scény ze soukromého života se střídají s velkolepými popisy historických událostí (bitev) a do nich jsou vkládány historicko-filozofické úvahy o smyslu dějin a jejich tvůrcích; první dva díly líčí roky 1805–1807, Napoleonovo válčení v Rakousku a bitvu u Slavkova, další dva díly zachycují Napoleonovo tažení do Ruska, vpád do Moskvy a bitvu u Borodina; tzv. „*pásmová kompozice* – prolínání scén z války a míru.

III. Část druhá, 32

Z baterie odvezli zajatce, mezi nimi raněného francouzského generála ... Houfy raněných Pierrovi známých i neznámých, s obličejí zkrivenými utrpením šly, lezly a byly nesený na nosítkách z baterie. Pierre vystoupil na kurhan, na němž strávil víc než hodinu, ale z onoho rodinného kroužku, v němž ho přijali mezi sebe, nenašel nikoho. Bylo tu mnoho mrtvých, jež neznal. Ale některé z nich poznal. Mladičky důstojník seděl zkroucen u kraje náspů, v louži krve. Červenolící voják ještě sebou škubal, ale nechali ho tam.

IV. Část čtvrtá, 17

... Pierre vypravoval dál ...

Teď, když to vyprávěl Nataše, pociťoval vzácnou rozkoš, jakou dávají ženy, když poslouchají mužovo vyprávění – ne chytřé ženy, které se při poslouchání snaží zapamatovat, co se jim vypráví, aby rozšířily svůj duševní obzor a při první příležitosti vyprávění opakovaly; ... byla to rozkoš, kterou skýtají právě ženy, obdařené schopností vybírat a vpíjet do sebe všechno nejlepší z mužova projevu. Nataša, aniž si to uvědomovala, byla vtělená pozornost; neušlo jí ani slovo, ani záchvěv jeho hlasu, ani pohled, ani cuknutí svalu v jeho obličejí, ani pohyb. Chytala v letu slovo nevyslovené a ukládala je přímo do svého otevřeného srdce, uhadujíc tajný smysl celého Pierrova přemýšlení.

Pierre skončil vyprávění. Nataša se na něho dál upřeně a pozorně dívala rozzářenýma, vzrušenýma očima, jako by se snažila pochopit to ostatní, co možná neřekl ...

„Říká se: neštěstí, utrpení!“ začal znovu Pierre. „Ale kdyby mi teď, v tuto chvíli, někdo říkal: ‚Chceš zůstat tím, čím jsi byl před zajetím, nebo to všechno znovu prožít?‘, na mou duši, že bych si vybral ještě jednou zajetí ... Myslíme si, že když nás něco vyšine z vyšlapované cestičky, je všemu konec; ale zatím teprve tehdy začíná to nové a dobré. Dokud je život, je i štěstí. Před námi je toho ještě mnoho, mnoho. Věřte mi to,“ řekl, obrací se k Nataše.

Přeložili T. a V. Sýkorovi

Otázky

- Jak autor zobrazuje bitvu u Borodina? V čem spočívá jeho umělecké mistrovství?
- Kterých jazykových prostředků užívá pro vyjádření dramatického napětí?
- S jakým záměrem zobrazuje následky války, válečné hrůzy?
- Kde je v ukázce zachyceno hledání lidského štěstí a smyslu života?
- Které vlastnosti měl Bezuchov? Charakterizujte jeho názory a vztah k lidem.

Anna Kareninová (1878)

2. díl, 31. kapitola

Když vlak vjel do stanice, vystoupila Anna s hloučkem ostatních cestujících, a vyhýbajíc se jim jako malomocným, zůstala stát na nástupišti a usilovně vzpomínala, proč sem přijela a co chtěla udělat. Vše, co se jí dřív zdálo možné, v té chvíli stěží chápala, zvláště v hlučícím davu všech těch nestydatých lidí, kteří jí nenechávali na pokoji.

vysvětlivka

kurhan, též kurgan (z mongol.) – starověká mohyla, navršená nad hrobem, až 20 m vysoká; v Rusku v rovinných částech je to velký násep

odkaz

Viz Literatura v kostce, Realismus a naturalismus

zapamatuj si

Psychologický román o komplikovaných lidských vztazích; dva paralelní příběhy: titulní hrdinka, jejího milence Vronského, manžela a syna v kontrastu s životem statkáře Levina a jeho ženy Kitty; konfrontace života ve městě a na venkově

Vzpomněla si, že chtěla jet dál, nebude-li zde mít odpověď. Proto zastavila jednoho z nosičů a tázala se, zda tu není kočí s dopisem pro hraběte Vronského.

„Hrabě Vronskij? Před chvílí tu byl jejich kočár. Jeli naproti kněžně Sorokinové a slečně dceři. A jak vypadá ten kočí?“

Zatímco Anna mluví s nosičem, červený, veselý kočí Michajla v parádním modrém kabátě s řetízem, zřejmě pyšný, jak dobře všechno vyřídil, přistoupil k ní a podal jí psaní. Otevřela je a srdce se jí sevřelo, ještě než dočetla.

„Je mi velice líto, že mě dopis nezastihl. Vrátím se v deset hodin,“ nedbalým písmem psal Vronskij.

Tak! To se dalo čekat! Anna se zlostně ušklíbá.

„Dobře, tedy jeď domů,“ tiše pravila k Michajlovi. Mluvila tiše, poněvadž jí srdce tak prudce tlouklo, že nemohla dýchat. Ne, nedám se od tebe týrat, pomyslela si, ale hrozba neplatila jemu ani jí samé, nýbrž někomu neznámému, kdo jí působil muka. Vykročila po nástupišti ven ze stanice...

Bože, kam půjde? Šla po nástupišti dál a dále. Na konci nástupiště zůstala stát. Dámy a děti, které byly naproti obrýlenému pánovi a hlasitě se smály a hovořily, umlkly a prohlížely si ji, když došla k nim. Zrychlila krok a ustoupila k okraji nástupiště. Blížil se nákladní vlak. Nástupiště se otřásl a Anně se zdálo, že zase jede.

A v tom si vzpomněla na člověka, kterého přejel vlak v den, kdy se poprvé setkala s Vronským, a najednou pochopila, co má dělat. Hbitým, svižným krokem sestoupila po schůdkách vedoucích od čerpadla ke kolejím a stoupla si těsně k vlaku, který jel kolem ní. Dívala se na spodek vozů, na šrouby, řetězy a vysoká litinová kola prvního vozu, zvolna se valícího, a snažila se odhadnout střed mezi předními a zadními koly i okamžik, kdy bude ten střed proti ní.

Tam! Hleděla do stínu vozu, na písek smíšený s mourem, kterým byly zaváty pražce. Tam právě uprostřed, a potrestá ho a zbaví se všech i sebe.

Chtěla se vrhnout pod první vůz, jehož střed se octl proti ní. Ale začala si sundávat z ruky červenou kabelku a to ji zdrželo, až už bylo pozdě, střed vozu ji minul... Ale nespouštěla zrak z kol dalšího vozu, který se blížil. A přesně ve chvíli, kdy byl střed mezi koly proti ní, odhodila červenou kabelku, s hlavou vtaženou mezi ramena padla pod vůz na ruce a lehce, jako by chtěla hned zase vstát, poklekla. A v téměř okamžiku se zhrozila, co dělá. Kde je? Co dělá? Proč? Chtěla se zvednout a uskočit zpět. Ale cosi obrovského a neúprosného jí udeřilo do hlavy a vleklelo ji za záda. „Panebože, odpusť mi všechno!“ hlesla, když si uvědomila, že zápas je marný... A svíce, při níž četla knihu plnou nepokoje, klamu, bolesti a zla, ta svíce vzplanula jasnějším světlem než kdy jindy, ozářila jí vše, co předtím bylo obestřeno tmou, zaprskala, začala skomírat a zhasla navždy.

Otázky

- Doložte, že román je psychologickou sondou do ženské duše, analýzou citového a duševního stavu člověka.
- Co vedlo Annu k sebevraždě?
- Kterým dílům je téma nevěrné ženy blízké?
- Posuďte text z hlediska jazykového, všimněte si vnitřního monologu a jeho funkce.

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Realismus a naturalismus

Fjodor Michajlovič Dostojevskij

Zločin a trest (1866)

Část první, II

Mladý Raskolnikov se v petrohradské pivnici setkává s úředníkem Marmeladovem a poznává otřesné podmínky, v kterých jeho rodina žije:

... Zvedl se a vrávoral, vzal láhev a sklenku a přesedl si trochu šikmo naproti mladíkovi. Měl v hlavě, ale hovořil plynně a hbitě, jen tu a tam se pletl a zakoktával ...

„Velevážený pane,“ začal téměř slavnostně. „Chudoba není neřest, o tom není sporu. Já vím, že ani pití není ctnost, to je

nasnadě. Ale bída, velevážený pane, bída je, prosím, neřest. Jsa chud, stále ještě netratíte ušlechtilosti svých přirozených citů, kdežto v bídě vždycky každý. Za bídu dokonce nevyhánějí holí, ale vymetají koštětem z lidské společnosti, aby vás co nejvíce ponižili; a docela správně! Protože maje bídu, jsem první ochoten sám sebe urážet. Proto si rád přihnu!“

* * *

Raskolnikov dovedl zničeného a vysílaného Marmeladova domů:

Raskolnikov okamžitě poznal Kateřinu Ivanovnu. Byla to strašně přepadlá tenká žena, dost vysoká a urostlá, s dosud krásnými tmavě rusými vlasy a opravdu s rudými ruměnci na tvářích... Oči se jí zimničně leskly, ale jejich pohled byl pichlavý a strnulý, v posledním mihotavém blikání dohořívajícího oharku působila ta souchotinářská a rozčilená tvář chorobným dojmem...

* * *

„Aha!“ rozkřikla se zběsile. „Už ses vrátil! Ty kriminálníku! Ty vyvrhel! ... Kde jsou peníze? Ukaž kapsy, co tam máš! Šaty máš také jiné! Kams dal šaty? A peníze? Mluv!“ ... „Panebože, snad všechno nepropil!“

Část pátá, IV

Raskolnikov se seznámil prostřednictvím Marmeladova s jeho dcerou Soňou:

„Zabíjet? Zda máte právo zabíjet?“ zalomila rukama Soňa.

„Ach Soňo!“ vybuchl podrážděně a chtěl se nějak ohradit, ale udělal jen přezíravou odmlku. „Nepřerušuj mě, Soňo!“

Chtěl jsem tě jenom přesvědčit, že mě tehdy ponoukl ďábel a teprve pak mi ukázal, že jsem neměl právo udělat ten krok, protože jsem zrovna taková veš jako všichni! Ztropil si ze mne posměch a já teď přišel k tobě! Máš hosta! Přišel bych za tebou, nebýt jen veš? Poslyš: když jsem tenkrát k staré šel, šel jsem to, abys věděla, jen zkusit...“

„A zabil jste! Zabil!“

„Ale jak jsem zabil? Copak takhle se zabíjí? Copak někdo jde zabíjet tak jako tehdy já? Jednou ti povím, jak to bylo... Copak jsem zabil nějakou babku? Sebe jsem zabil, žádnou babku! Zároveň jsem při tom navždy utloukl sám sebe!... Ale tu babku zavraždil ďábel, a ne já... Ale dost, dost už, Soňo, dost! Nech mě!“ vykřikl náhle v hysterickém zoufalství. „Nech mě!“

Opřel si lokty o kolena a sevřel hlavu v dlaních jako v kleštích.

„Ta bolest!“ záúpěla utýraně Soňa.

„Ale co teď, co mám dělat teď, jen řečni!“ zvedl k ní náhle hlavu a podíval se na ni s tváří sešklebenou zoufalstvím.

„Co mám dělat!“ vykřikla, prudce se vztyčila a v očích, doposud zalitých slzami, jí náhle blýsklo: „Vstaň!“ Chytila ho za rameno; povstal a užasle na ni hleděl. „Jdi, a hned teď, v tu chvíli se postav na nároží, pokloň se a nejdříve zlíbej půdu, kterou jsi poskvrnil, a pak se pokloň celému světu, do všech čtyř světových stran, a nahlas oznam všem: ‚Já jsem vrah!‘ Pak ti bůh znovu vrátí život. Půjdeš? Půjdeš?“ ptala se, a třesouc se jako osika, chytila ho za obě ruce, pevně mu je tiskla a upírala na něho planoucí pohled.

Její nenadálé zanícení ho překvapilo, ba ohromilo.

„Ty tedy myslíš, abych šel do vězení, Soňo? Abych se sám udal?“ zeptal se ponuře.

„Vzít na sebe kříž a vykoupit se jím, to musíš udělat.“

zapamatuj si

Filozoficko-psychologický román (6 částí a epilog), psychologická studie lidského svědomí; obraz světa chudých a ponižovaných, série epizod vedle filozofických úvah o zlu a zlém činu; vedle roviny reálného příběhu (chudý student Rodion Raskolnikov zabil a oloupil lichvářku a její sestru, aby řešil svou bezvýchodnou situaci) je rovina psychologická (analýza pohnutek k činu: svůj čin si racionálně odůvodnil, ale uvědomil si jeho hrůzu, ač ho ospravedlnil zbytečností existence staré lichvářky), rovina mravní (zápas dobra a zla v člověku: těžká psychická krize, záchvat výčitek a úvah; pod vlivem Soni, s níž se seznámil, se přiznává k zločinu a přijímá trest) a rovina mystická (boj Boha se Satanem)

Přeložil J. Hulák

Otázky

- O koho projevuje Dostojevskij (na rozdíl od Turgeněva a Tolstého) největší zájem?
- Popište rodinu Marmeladových a jejich bídu.
- Zamyslete se nad názory Raskolnikova. Co ovlivnilo jeho duševní stavy a rozpolcenost? Jak řeší svou situaci? Jak protestuje proti okolnímu světu? Kdo ovlivnil jeho duševní přerod a zlomil jeho hrdinný individuální vzdor, uvedl ho na cestu pokání a probudil v něm víru v člověka?
- Kam směřuje Raskolnikovova úvaha o překračování morálních zákonů (zda má člověk právo zabít jiného člověka)?

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Realismus a naturalismus

Anton Pavlovič Čechov

Višňový sad (1904)

LOPACHIN (*směje se*)

Dovolu mi otázku, pane študente: Mohl byste mi říci, co si tak o mně myslíte?

TROFIMOV

Co si o vás myslím, Jermolaji Alexejiči? Že máte peněz jako želez a že budete brzy milionářem. A jako je třeba v přírodě k výměně látek dravé zvíře, která sežere všecko, na co přijde, také i vy musíte být. I vás potřebuje společnost. (*Všichni se smějí.*)

VARJA

Pěťo, povídejte raději o planetách.

LJUBOV ANDREJEVNA

Ne, pokračujte, kde jsme přestali včera.

TROFIMOV

Včera? O čem?

GAJEV

O hrdém člověku.

TROFIMOV

Mluvili jsme včera dlouho, ale nikam to nevede. V hrdém člověku je podle vás něco mystického. Možná, že máte i kus pravdy. Ale já myslím, docela prostě a bez dlouhých řečí, jakápak hrdost, má hrdost nějaký smysl, když jsme fyziologicky slabí a nestálí, když jsme ve velké většině hrubí, nerozumní, hluboce nešťastní? Je už na čase, abychom přestali s tím zbožňováním sama sebe. Pracovat musíme.

GAJEV

Stejně umřeš.

TROFIMOV

Kdoví? A co je to – umřeš? Co my víme o smrti? Možná, že člověk má sto smyslů a smrtí jich umírá jen těch pět, co známe, a těch pětadevadesát neumírá, ale žije dál.

LJUBOV ANDREJEVNA

Pěťo, kde to berete? Vy jste tak moudrý.

LOPACHIN (*ironicky*)

Šalamounek jak melounek.

zapamatuj si

Tragicky laděné *lyrické drama* o 4 jednáních s propracovanou psychologií postav, potlačena vnější dějovost; dějištěm je venkovské sídlo statkářky Raněvské; jeho ozdobou je sad, který se stává majetkem zbohatlého kupce Lopachina a má být rozprodán na parcely – tím by byla zničena rodová tradice; kvetoucí višňový sad je zároveň symbolem starých časů a aristokratické společnosti

TROFIMOV

Lidstvo jde stále vpřed, zdokonaluje se. A všechno, co je mu dneska nedosažitelné, jednou mu bude blízké srozumitelné. Ale je třeba pracovat, všemi silami pomáhat těm, kdo hledají pravdu. U nás v Rusku dosud stále pracuje jen někdo, jen pár lidí. Velká většina té inteligence, kterou já znám, nic nehledá, nic nedělá a k práci je zatím neschopna. Říkají si inteligenti a služebnictvu tykají. S mužiky jednají jako s dobyt看em, učí se špatně a nic kloudného si nepřectou, nedělají nic nebo skoro nic, o vědě jenom zvaní a umění je jim španělskou vesnicí. Všichni jsou vážní, každý se dělá důležitý, debatují, diskutují, filozofují, zatímco před jejich očima dělníci nemají co jíst, spí na holé zemi, po třiceti, po čtyřiceti v jedné místnosti, všude je plno štěnic, smrad, vlhko, mravní nečistota ... Ano, všechny naše krásné řeči jsou pro kočku! Mají zaplácnout oči nám i druhým ... Ukažte mi, kde jsou u nás ty pověstné jesle a školky, o kterých se tolik a tak často mluví! Kde jsou ty naše čítárny? O těch se jenom píše v románech, ale skutek – utek! Všude je jen špína, tupost, asiatství ... Bojím se jich, nemám rád ty přehnaně vážné tváře. Vždycky mám hrůzu z těch seriózních rozmluv. Obrátme raději list!

LOPACHIN

Víte, já vstávám v pět ráno, dřů od tmy do tmy, mám u sebe stále svoje i cizí peníze a vím, co jsou lidi. Člověk musí začít něco dělat, aby poznal, jak málo je u nás čestných a pořádných lidí. Někdy v noci, když nemohu spát, myslím si: Panebože, dal jsi nám ohromné lesy, nedohledné lány země a široko daleko obzory, měli bychom být tedy ve světě vlastně obry ...

LJUBOV ANDREJEVNA

Vy byste chtěl mít z lidí obry ... Obři se vyskytují, příteli, jenom v pohádkách, jinak naháněj hrůzu. (Všichni odejdou kromě Trofimova a Ani.)

AŇA (směje se)

Dobře, že ten tulák Varju vystrašil. Jsme teď aspoň sami.

TROFIMOV

Varja má strach, že se my dva zamilujeme. Nehne se od nás, jak je den dlouhý. Svým ptačím mozečkem nemůže pochopit, že my dva stojíme nad láskou. Co je cílem a smyslem našeho života? Vyhnout se všemu mělkému a šalebnému, co lidem překáží, aby byli opravdu svobodni a šťastni. Kupředu! Blížíme se nezadržitelně k jasné hvězdě, hoří tam v dáli. Kupředu, přátelé! Držte krok!

AŇA (spráskne ruce)

Umíte tak krásně mluvit... Dneska je tady tak kouzelně.

TROFIMOV

Je. Léto je letos překrásné.

AŇA

Co jste to se mnou udělal, Pěťo? Proč už nemám ráda višňový sad tak jako dřív? Milovala jsem v něm něžně kus svého života, myslela jsem, že na celém světě nemůže být nic krásnějšího než náš sad.

TROFIMOV

Celé Rusko je náš sad. Země je velká a krásná... Je na ní mnoho krásných míst. (Pauza.) Jenom si pomyslete, Aňo... váš dědeček, praděd a všichni vaši předkové byli pány a vládli živými dušemi. Aňo, nedivají se na vás z každé višně na sadě, z každého lístku, z každého kmene lidské bytosti? A neslyšíte jejich lidské hlasy? Vládnout živými dušemi, vždyť to přerodilo nás všechny, ty, co žili před vámi, i vás, co žijete po nich. Tak vás to oslepilo, že vaše matka, vy a váš strýc už ani nepozorujete, že žijete na dluh, na cizí účet těch lidí, které nepouštíte dál než do předsíně... Zpzdili jsme se aspoň o dvě stě let, nemáme zhola nic, nemáme jasný poměr k minulosti, jenom filozofujeme, vzdycháme steskem anebo pijeme vodku. A je to přece jasné: Abychom mohli žít v přítomnosti, musíme nejdříve vykoupit svou minulost, skoncovat s minulostí! A minulost vykoupíme jenom strádáním, jenom opravdovou, ustavičnou prací. Pochopte to, Aňo.

AŇA

Dům, v němž žijeme, už dávno není náš dům. A já odtud odejdu, slibuji vám to.

TROFIMOV

Máte klíče od statku? Hodte je do studny a odejděte. Budte svobodná! Jako vítr.

Otázky

- Která z postav vyjadřuje kritiku ruské společnosti? Kde je naznačena perspektiva šťastného života?
- Pokuste se o konkretizaci lyrických prvků.
- Čím se Čechovovo drama liší od dramata tradičních? Čím je moderní, nové?
- Z čeho vyrůstá dramatičnost a tragičnost?

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Realismus a naturalismus

Severská literatura

Henrik Ibsen

Nora (1879) – též název Domov loutek

III. dějství

NORA

Teď jsme u toho. Tys mi nikdy nerozuměl. – Moc jste se na mně prohešili, Torvalde. Nejdřív tatínek, a potom ty.

HELMER

Cože? My dva – ? My, kteří jsme tě milovali nade všechno na světě?

NORA (*potřese hlavou*)

Nikdy jste mě nemilovali. Vás jenom bavilo, že jste byli do mne zamilováni.

HELMER

Ale, Noro, co to říkáš?!

NORA

Ano, Torvalde, je to tak. Dokud jsem byla doma u tatínka, svěřoval se mi se vším a já jsem jeho názory prostě přejímala. A když jsem někdy byla jiného mínění, tajila jsem to; věděla jsem, že by mu to nebylo vhod. Říkal, že jsem jeho panenka, a hrál si se mnou, jako jsem si já hrávala se svými panenkami. Potom jsem se dostala k tobě –

HELMER

Jak to mluvíš o našem manželství – ?

NORA (*odhodlaně*)

Chci říci, že potom jsem přešla z tatínkových rukou do tvých. Tys všechno zařizoval podle svého vkusu a já jsem přejala zase tvůj vkus; nebo jsem se aspoň tak tvářila; to už ani docela určitě nevím – snad se to prolínalo; jednou tak, po druhé tak. A když se teď ohlížím nazpátek, připadá mi, že jsem tu žila jako žebrák – z ruky do úst. Můj život, to byla komedie, kterou jsem hrála pro tebe, Torvalde. Ale ty sis to tak přál. Těžce jste se na mně prohešili, ty i tatínek. Že ze mne není nic, to je vaše vina.

HELMER

Jak jsi divná a nevděčná, Noro! Copak jsi nebyla šťastná?

zapamatuj si

Drama o 3 jednáních s klasickou dramatickou stavbou, s tématem rovnocennosti partnerů v manželství; rodinná idyla manželů Helmerových (Nory a Torvalda) narušena bankovním úředníkem Krogstadem, který Noru vydírá (před lety podepsala falešnou směnku, aby získala peníze na manželovo léčení); Torvald nechce pochopit její čin z lásky a nesmíří se s Nořinou samostatností; Nora byla dosud pasivní bezbrannou loutkou, ale pak se vzbouřila a odešla od rodiny, aby našla samu sebe

NORA

Ne, nikdy ne. Namlouvala jsem si to, ale nebylo to pravda.

HELMER

Tys nebyla – nebyla šťastná?

NORA

Ne – jenom veselá. A tys byl vždycky ke mně milý. Ale náš domov byl jenom takový pokojík, s jakým si hrají děti. Byla jsem tvou ženou, ale jednal jsi se mnou jako s loutkou, jako s hračkou – jako když jsem bývala pro tatínka panenkou. A naše děti byly zase jen mými loutkami. Když jsi přišel ke mně a hrál sis se mnou, působilo mi to stejnou radost jako dětem, když jsem si zase já hrála s nimi. Takové bylo naše manželství, Torvalde.

NORA

Jestliže se mám vyrovnat se sebou i se světem, musím být sama. Proto už nemohu zůstat u tebe.

* * *

HELMER

Odejít z domova, opustit muže a děti! Považ jen, co tomu řeknou lidé!

NORA

Na to se nemohu ohlížet. Víím jenom, že to tak musí být.

* * *

HELMER

Jsi především manželka a matka.

NORA

Tomu už nevěřím. Věřím, že jsem především člověk jako ty – anebo lépe – že se chci pokusit, abych se jím stala. Víím dobře, Torvalde, že většina lidí dá za pravdu tobě a že to tak bývá i v románech. Ale co říkají lidé a co stojí v knihách, to už pro mne nemůže být rozhodující. Musím přemýšlet sama, abych si to ujasnila.

Přeložili K. Kraus a J. Rak

Otázky

- Čím se vyznačuje klasická dramatická stavba? (viz Aristoteles)
- Co kritizuje Ibsenovo drama? K čemu hra vyzývá?
- Charakterizujte obě hlavní postavy.

Souhrnné otázky

- Zopakujte si hlavní rozdíly mezi romantismem a realismem. Porovnejte realistické postavy s romantickými hrdiny.
- Na kterém kompozičním principu jsou budována realistická díla?
- Které literární žánry jsou pro ně typické?
- Jakou úlohu má jazyk v literárních dílech?

Česká literatura 60.–70. let 19. století

GENERACE MÁJOVCŮ

Jan Neruda

1) básník

Hřbitovní kvítí (1858)

6

Mnozí chválili, že zpívám o chudobě,
že mou píseň soucit pravý znamená, –
lehko zpívá pouta, kdo sám u porobě,
koho chladně zeď snad střeží kamenná.

Znám ten věčný boj, jenž před svítáním začne,
který neukončí se snad za šera,
v kolébce jež budí žití ráno lačné,
který v žití přeshlém nemře zvečera.

Boj ten denní o chléb s brannou skutečností,
lup kde vítězi píď změří dítěte,
doufání vždy nové v milost budoucnosti,
nadějí smrt náhlou v plném rozkvětě.

Z věnce, který z idejí si mladost svila,
každý den v hrob lístek umí pohřbíti,
dnové, lístky sprchnou – hlína děšť ten vpila –
živils se, bys mohl jednou umříti.

51

Strom květ nese, dokud neuchladne,
lilje voní, dokud neuvadne,
hvězda svítí, dokud nezapadne,
sopka pálí, dokud nevychladne,
sníh se bělí, než se v vodu shlukne, –
pěvec zpívá, než mu slabá struna,
nebo srdce v úzkých prsou pukne.

21

Zlato chtít snad pozlácovat,
slunce svící osvěcovat,
duhu barvou domalovat,
démantův chtít tvrdost zvýšit,

zapamatuj si

Reflexivní a intimní lyrika, projev citlivého poměru básníka k skutečnosti národní a neutěšené osobní životní situaci; pravdivá, střízlivá výpověď o drastické společenské realitě – „čas za živa pohřbených“ (Bachův absolutismus); sociální náměty

vysvětlivka

zpívá pouta – zpívá o poutech;
branná skutečnost – tj. která se brání,
bojovná; *nadějí smrt náhlou v plném rozkvětě* – elipsa: nadějí je smrt ...;
náhlá – nenadálá

Blaha dáno, že až k přesycení,
strastí dáno, že až k nesnesení,
však to přejde, až se ve hrob svinu,
vždyť si také jednou odpočinu.

Na rozcestí roste pěkné kvítí:
„Že nemusí píseň věčně žítí.“

oblakův chtít rychlost spíšit,
toť by bylo rozumnější
nežli tvoje, pěvče Erbene,
písně chtít snad písní opěvovat.

zajímavost

Z Nerudova dopisu Anně Holinové

23. 1. 1858:

Já ve světě nalezl málo lásky; snad jsem si jí nezasloužil, neboť kde se mně, třeba spoře, podávala, já ji odkopl. S otcem mým jsme se milovali; jaká jen láska mezi otcem a synem být může, a přece jsme žili ve věčném nepřátelství. Takové a podobné boje neudusily sice můj cit, ale pohřbily ho a uzamkly v nejhlubším nitru srdce. Nyní však co dál? Já psal rychle, aby nenučeně, cit můj všelicos při tom prozkoumal a leccos rozbolešnil a přece jsem studoval, jak se láska pochovává – poslední láska – a první.

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Realismus a naturalismus

Otázky

- Jakou náladu a pocity vyjadřují převážně básně této sbírky a z čeho obojí konkrétně pramení?
- Doložte Nerudovo vědomí člověka předem společensky deklasovaného sociálním původem a jeho složitě prožívaný vztah k Anně Holinové. Z čeho se básník vyznává v dopise?
- Co chce Neruda odhalit, na co upozorňuje?
- Dokažte, že verše i název sbírky mají mimo jiné i hořce ironický tón.
- Které motivy se ve verších opakují nejčastěji a proč? Všimněte si závěrečné pointy v první ukázce. Kde jsou Nerudovy úvahy o posledních věcech člověka v jiné než ironické rovině a prozrazují autorův postoj k životu (rozpětí štěstí a bolesti)?
- Charakterizujte verš, rytmus a rým básně. Je Nerudova řeč melodická? (srovnejte s Hálkem)
- Na jakém principu je stavěna báseň hluboce a vřele obdivující Erbena?
- Na čí dědictví navazuje poezie „puklého srdce“ a světobolu?

Knihy veršů (1868, 1873)

3 části sbírky:

- a) **Kniha veršů výpravných** – epika, sociální motivy, častá forma sociální balady

Dědova mísa

V kamnech praská, dědek každou chvílí
svadlé ruce sobě zahřívá,
kolo vrčí, syn si s prací pílí,
nádobu si z dřeva vyrývá.

Kolečko si divnou píseň šumí,
vnoučeti se očka kmitají –
„Hele, co náš táta všecko umí,
jak mu tříštky z ruky lítají!

Dřevo ukradl jsi v panském lese –
komu děláš z něho koryto?“
„Dědovi; – již se mu ruka třese,
nádobí už všecko rozbito.“

zapamatuj si

Sbírka tematicky a žánrově rozmanitá, s výběrem z původního Hřbitovního kvítí; představuje obrat od pesimismu, pronikavější a konkrétnější pohled na realitu

„Nauč mne to!“ – „Vida toho kluka,
nač by tvá to ruka uměla?!“
„Až se tobě bude třásti ruka,
koryto si synek udělá!“

V kamnech praská, dědek shrben pláče,
svadlé ruce syn mu zulíbá,
kolo mlčí, vnouče kolem skáče –
„Táto, proč se kolo nehybá?“

Před fortnou milosrdných

„Nech, hochu, nech – zde lávka – jenom chvílí!
Můj život sice chvatem k hrobu pílí,
však kdo se naposled již na svět dívá,
snad přece nějaká mu chvíle zbývá.
Já sice po odpočinku již prážnu,
však tato fortna děsně vábívá
mne nevypustí více za živa –
jen chvilku ještě, na zvonec než sáhnu!

Už dobíhají moje staré síly!
Chléb pro rodinu žádá velkou pílí,
a pracoval jsem, jak jen otec může,
vždyť ruka má, hle, mozol, kost a kůže!
Ty ještě neznáš, milý hochu blahý,
ty ještě neznáš, seznáš teprve,
až rozpracuješ ruce do krve,
že lidský život jest až příliš drahý.

Dej mně svou ruku, milý dobrý hochu,
tys jediný měl pro mne chvíle trochu,
aj otec pro synáčka život sází,
syn sotva otce k smrti doprovází!
Ach odpusť starci, že si stýskat zkusíš!
Vím – nejednali ke mně nevděčně,
a loučili se se mnou srdečně,
a také vím, že – vydělávat musí.

Tys jediný vždy slouchal děda hlasu,
ostatní neměli, chudáci, času!
Dej dědu čelo, ty můj hochu zlatý,
ne rty – vždyť starcův dech je jedovatý –
a jedno políbení na tvé líce,
už je to políbení poslední –
a ještě jednou na mne pohlédni, –
teď, hochu, zazvoň, – nemám síly více.“

Otázky

- Co mají obě básně námětově společného? Co autor odhaluje?
- Která z básní je úspornější? Jak se liší kompozičně? V co vyznívá monolog starce?
- Obě básně mají formu sociální balady. Čím se tento útvar vyznačuje? Čím se liší od klasických balad erbenovského typu? Uvažujte při srovnávání o tématu, kompozici a výrazových prostředcích.
- V první básni vyhledejte přesah (enjagement). Čím se vyznačuje? V druhé básni vyhledejte zvukosled, všimněte si retrospektivní kompozice a kontrastu mládí – stáří.

vysvětlivka

fortna Milosrdných – dveře kláštera Milosrdných bratří, mnišského řádu, který poskytoval útulek nemocným a starcům; *lávka* – zde ve významu lavice

b) **Kniha veršů lyrických a smíšených** – lyrika intimní, subjektivní (cyklus věnovaný Matičce, Otcí, Anně); důraz na základní mezilidské vztahy, rodinné a milostné; dominuje horoucí vyznání Nerudovy lásky k matce (nejsilnější citový vztah osamělého básníka)

Otci

Milovali jsme se, otče,
jak se milovat jen může,
ctili jsme se, drahý otče,
muž jak může ctíti muže.

A přec stála jakás síla
příkré pýchy mezi námi,
že jsme žili, jako žijou
dobří, ale chladní známí.

Často o samotě náruč
toužebně jsme rozepjali,
a když jsme se sešli – chladně
proti sobě zas jsme stáli.

Matičce

V sobě jen a mlčky nesu,
necht' zakusím čehokoli,
zamlčím i matce drahé,
co mne těší, co mne bolí.

Jak to přijde, matičko má,
že přec všechno uhodnete –
když mně srdce v těle plesá,
zrak že jasně pozvednete?

Jak to přijde, matičko má,
že tak všechno uhodnete, –
když mně srdce v těle pláče,
že si v koutek zasednete?

Anně

S Bohem růže vonná, růže krásná,
královno mých drahých pomněnek,
s Bohem chráme čistý, panno jasná,
kalichu mých zbožných myšlenek.

S Bohem kolébko mých písní žhoucích,
já jsem zpěv svůj hlasný udusil,
aby srdce mrtvé v prsou dmoucích,
zbledlé děcko zbudit nezkusil!

Otázky

- Vyjádřete rozdílnost autorova vztahu k otci a matce. Která slova shrnují vztah syna k otci, jak je vyjádřena míra tohoto vztahu (všimněte si vyznění těchto slov)? Srovnajte v obsahu i výrazu s dopisem Anně Holinové (viz výše – str. 81)
- Jak se projevil hluboký a vroucí cit Nerudův k matce v kompozici a stylu básni? Najděte jazykové prostředky pro vyjadřování citové (viz i oslovení, obrazové představy), všimněte si prvků hovorové řeči a jejich funkce. Je strofická stavba složitá?
- Jaký pocit vyplývá z básně věnované Nerudově lásce Anně na rozloučenou? Všimněte si vstupu byronsky nebo máchovsky nadneseného (originálního, přiléhavého obrazu) i závěru s typickým osudovým sebeobviňováním. S tím kontrastují v básni i všední hovorové výrazy i důvěrné oslovení – najděte je.

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Poezie 2. pol. 19. stol.

c) **Knihá veršů časových a příležitostných** – občanská a národní lyrika i osobní zpověď, zamyšlení nad životem

Našel jsem se

Stržena rouška – náhle prchnul sen!
Jak smrt by sáhla, sedím poděšen,
se zrakem zjitřeným a chvějícíma rtoma –
„Jsem já to, já? – a zde v těch stěnách doma?“ –
Naslouchám, odkud odvěť zahlaholí. –
Však slyším hukot těžké hlavy jen
a srdce – srdce bolí!

Což nejsem mlád víc? Což již přesněn ráj?
Vždyť než jsem zasníl, byl přec květný máj
a zem i nebe dýchaly mi něhu!
Kde je můj máj? – Vždyť plno venku sněhu,
tam noha dupne po umrzlé roli,
zde hlava v jíní má jak stará báj,
a srdce – srdce bolí!

Chci sebrat se a myslím dál a dál.
Což žil jsem život, či se mně jen zdál?
Vždyť zdá se mně, že k velikému dílu
jsem velkou vůli měl a celou sílu –
kam teď jen vzhlednu – kvítí cizích polí,
jsem žebrák jen a chtěl jsem býti král –
a srdce – srdce bolí!

A vím, že jsem chtěl také šťasten být
a sluncem v oceán se lásky vpít,
že chtěl jsem dětské hladit hebké vlásky –
ach bože, bože – kde to moře lásky!?
Sám sedím zde a trapně u nevoli,
zrak pustý v pustém hledá koutě klid,
a srdce – srdce bolí!

Hej, jak to bije ve zimničný sluch!
Tam venku po ulicích bujný ruch,
tam masopůst si víří v městě dole
a smích a hřích se točí v šumném kole,
tam láska, mládí skočnou vyšveholí –
mně smutno, k smrti smuten je můj duch
a srdce – srdce bolí!

Vším jsem byl rád – zkráceno

Ba nač bych osudu snad svému lál,
že zahrával si se mnou zde jak míčem,
že hned mne hladil, hned mne šlehal bičem,
že ze mne ledacos už udělal
od skromné otázky až hrdé ku odvěti,
že padl jsem a vstal zas nastokrát –
já ledačím už byl v tom božím světě
a čím jsem byl, tím jsem byl rád.

Mne osud do kolébky tvrdé dal,
pak na kazajku záplatu mi přišil,
pláč trpký novým jenom pláčem tišil
a jenom zkrátka mne vždy spořádal.
Však kolem pýcha, pýcha – ach ta kruté hněte!
já začal jsem do panských synků prát –
ba ledačím jsem byl v tom božím světě
a čím jsem byl, tím jsem byl rád.

* * *

Mně řekl osud: Českým pěvcem buď,
pěj jen, co sluší nešťastnému lidu,
stesk zoufalý a žhavou jeho bídu,
tvá píseň lásky trpkostí svou rmuť,
buď kruté zimna v nejparnějších lidstva letě,
tvůj lid má hojit, tobě srdce drát –
já ledačím jsem byl v tom božím světě
a čím jsem byl, tím jsem byl rád.

* * *

Snad osud lecjaký má ještě sen:
však stál jsem vždy, kde svatě stálo právo,
a v myslí mé i v prsou všechno zdrávo –
necht' nový cíl dá tedy nový den,
zas začni znovu osud, jakby od dítěte,
jinými do mne, mnou do jiných prát –
necht' čímkoli jsem ještě v božím světě,
čím budu kdy, tím také budu rád.

Otázky

- Nad čím se básník zamýšlí v obou bilančních básních? Které společné rysy mají? Čím se obě básně od sebe liší?
- Která z nich vyjadřuje jasnější životní náladu? Všimněte si odlišnosti refrénu obou básní.
- Co zřejmě ovlivnilo básníka, že znovu vyjadřuje deziluzi, smutek, pocit samoty? Nad čím truchlí?
- Báseň *Našel jsem se* je přesto odlišná od básní z Hřbitovního kvítí (chybí v ní útočná ironie a furiantství). Do jaké pozice se autor stylizuje (viz 3. a 4. strofa)?
- Na základě druhé ukázky uvažte, co pomohlo autorovi překonat pocity osamělosti, melancholie, skepse (uvědomte si i změnu společenských poměrů v 60. letech a národní naděje). Dokažte, že spojil soukromý osud s údělem básníka a podřídil svůj život službě národu. Co zdůrazňuje v závěru?
- Posuďte výrazovou stránku veršů – oproštěný výraz, emocionální prostředky, strofu, rým, řazení motivů (*šlehal – hladil ...*)

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Poezie 2. pol. 19. stol.

Písně kosmické(1878)

Letní Ty noci zářivá,
jakž Tebou srdce okřívá –
ve dne tak sladkobolno
a teď tak volno, volno!

S oblohy bílý měsíček,
starobný nebes tatíček,
stříbrné světla pýří
po celém světě šíří.

Dokola jeho dětičky,
drobounké, smavé hvězdičky,
dukátkovými hlasy
zvoní na krásné časy.

13

Také to Slunce ohnivě
pomalu pousíná,
přijde i jeho hodinka,
zhasne a mrtvě zsiná.

A jen když za čas planeta
na prsa zpět mu skane,
zase pak dávným plamem svým
na chvíli ještě vzplane.

Ach což ta láska mateřská
přes časy, přes hrob hoří,
neumrazíš ji na horách,
neuhasíš ji v moří!

Matiče dáš-li do hrobu
na prsa dítě její,
ještě se vpadlé, ztělé rty
radostí pozachvějí.

21

A mluví člověk:

Jak lvové bijem o mříže,
jak lvové v kleci jatí,
my bychom vzhůru k nebesům
a jsme zde Zemí spjatí.

zapamatuj si

Reflexivní lyrika, sbírka z 38 očíslovaných básní; střídá se lyrika hymnická, didaktická, vlastenecká i intimní; básnické ztvárnění kosmické perspektivy (oslava soudobé vědy), nahléd a konfrontace vztahů lidí a národů s řádem vesmíru; vliv dobových astronomických objevů, autorův zájem o ně (přibližně v téže době vznikají vědeckofantastická díla Julese Verna); nové období Nerudovy básnické činnosti – vytyčuje kladné perspektivy lidstva; spojuje idylu naivních lidových představ s poznatky o velikosti a nekonečnosti vesmíru, stálém koloběhu vzniku a zániku

Nám zdá se, s hvězd že vane hlas:
„Nuž pojdte, páni, blíže,
jen trochu blíže, hrdobci,
jimž hrouda nohy víže!“

My přijdem! Odpust', matičko,
již jsi nám, Země, malá,
my blesk k myšlénkám spřáháme
a noha parou cvalá.

My přijdem! Duch náš roste v výš
a tepny touhou bijí,
zimniční touhou po světech
div srdce nerozbijí!

My přijdem blíž, my přijdem blíž,
my světů dožijeme,
my bijem o mříž, ducha lvi,
a my ji rozbijeme!

25

„Vlast svou máš nade vše milovat!“
to ve hvězdách zlatě psáno
a krásího hvězdám nad zákon ten
zákona není dáno.

Proto má planeta slunce své,
jež k druhům ji měkce pojí,
a každý má hvězdnatý nárůdek
odvěkou oblast svoji.

Proto i kometa jiskrná
tak dlouze své tělo plouží,
že do světa zahnané atomy
po vlasti nazpět touží.

26

Vzhůru již hlavu, národe,
k nebi své zdvihni oči!
Viz: jsou tam i malé hvězdičky,
kol nichž se velké točí!
Toť prostě tím: ty maličké
z jaderného jsou fládru,
ale ty velké a poslušné
jen z plynových jsou hadrů.

Troufám, že při té myšlénce
srdce ti povyskočí –
nuž – buďme tou malou hvězdičkou,
kol níž se velké točí!
Jde to, ach jde! Jen každý hled'
k vlastnímu dobře jádru:
bude-li každý z nás z křemene,
je celý národ z kvadrů!

vysvětlivka

hrdobec – hrdý člověk
fládr (z něm.) – jádrovitě dřevo

Otázky

- Co básník zobrazuje v básni 1 a jak? Čím je uchvácen? Proč vychází z naivních lidových představ, volí přirovnání lidového původu, personifikace a deminutiva? V čem je báseň výrazem a rytmicky blízká lidové písni? Jaká je její celková nálada? Jaký smysl mají výrazy „sladkobolno“ a „zvoní na krásné časy“?
- S čím Neruda v básni 13 srovnává vesmír? Dokažte, že nachází mezi světem vesmíru a lidí vzájemné podobnosti a že vesmírné jevy se stávají předmětem úvah o člověku (opět mateřská láska jako základní princip). Který kompoziční a slohový prostředek se v básni uplatňuje? Všimněte si bohatosti Nerudova slovníku (viz zejména slovesa – na rozdíl od výrazů odborných) a metra.
- Jakou touhu člověka a víru vyjadřuje báseň 21? V co autor věří, co oslavuje? Co symbolizuje závěrečný motiv Iva?
- Srovnajte styl výpovědi se stylem v básni 1. Které myšlenky jsou dnes neaktuálnější? Jak se liší Nerudův postoj od máchovského povzdechu při pohledu na „hvězdy ve výši“ – „Ach, a jen země je má“? Posuďte rytmus básně.
- V básni 25 je povýšen cit lásky k vlasti mezi zákony vesmírné, tedy věčné. Sledujte kompozici básně: postup motivů – forma znění zákona a poměr ostatních motivických prvků k prvnímu verši. Posuďte metrum, rýmy, zvukosled.
- Sledujte, jak v básni 26 hledá autor v kosmu i analogie k životu národa. V co věří, k čemu vyzývá a s jakým záměrem?
- Dokažte, že autor čerpá z vesmíru víru, naději i sebevědomí. Sledujte z hlediska kompozice postup motivů (vybízející začátek, odůvodnění sebedůvěry, odmítnutí námitky, závěrečná výzva). Vyhledejte ozdobná epiteta, perifráze, deminutiva. Jakou mají funkci? Všimněte si metrického střídání.
- Kde je nejpatrnější Nerudovo vlastenectví? Jaká nálada ve sbírce převažuje? Jak tomu odpovídá forma básní (viz i titul sbírky), verš a jazykový výraz? Sledujte napětí mezi lehkým písňovým tónem a humorně naivním pohledem na svět a mezi patetickým a rétorickým tónem výzev. Shrnujícím způsobem uveďte, čím je báseň všestranně mnohotvárná.

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Poezie 2. pol. 19. stol.

Balady a romance (1883)

motto sbírky:

*Volím slovo prosté,
chci tu báji vypravovat
z úst jak lidu roste.*

Romance o Karlu IV.

Král Karel s Buškem z Vilhartic
ted' zasedli si k dubovému stolu –
ti dva už pili mnohou číši spolu
a zapěli si z plných plic.
„Nuž dej sem zlaté číše, páže,
a nalej vína – dolej výš –
dnes, pane Bušku, čehos zviš!“
král Karel vesel káže.

„Zde po tom víně, Bušku, slyš,
domáci slunce naše vloni hrálo –
toť první víno, které v Čechách zrálo –
aj tedy vzhůru, pijme již!“

zapamatuj si

18 většinou lyrickoepických básní –
příběhy novozákonní a legendární,
obecně lidské osudy, náměty české,
historické anekdoty; útvar klasických balad
a romancí záměrně pozměněn nebo setřeny
i hranice mezi nimi (v baladách není tragická
osudovost, tragika může být i v romanci), základ
je většinou sociální, nad tragikou převládá jemný
humor; modernizace folklorních forem, aktualizace
námětů: pochmurné a vážné spojil autor
s rozmarným, obecně lidské a evropské s tradičně
českým

A pili – král však náhle prsknul –
„To že je víno? tenhle kvas?
Vždyť kříví ústa, láme vaz!“
a zlostně rukou mrsknul.

„Eh – vezu révu z Burgund sem,“
král dál a dál si v zlosti svojí vede,
„a takovouhle peluň mně z ní svede
ta velebená česká zem!
Jsem přesvědčen, když broskve vsadím,
že sčesám trpké trnky s nich,
a chceš-li klidit pustý smích,
zde růže sázet radím!

Však jaká země – taký lid!
Vás kdyby učít chtěli všichni svatí,
zda všimnou si jich Češi paličatí –
buď svatý rád, když není bit!
Jak bych zde mlátil otep slámy!
Nechť chci co chci, za krátký čas –
se všechno jinak zvrtně zas –
mám já to bídu s vámi!”

Přec zase číši k ústům zdvih,
a napiv se své velké dobré oči
teď kradmo přes stůl po soudruhu točí,
ten však je jako pěna tich.
Jen – aby marně nezahálel –
pan Bušek máčel zub a pysk
a víno ku půnebí tisk
a po jazyku válel.

„Ba je to bída,“ děl zas král
a rychle zavdal sobě vína znovu,
tak rychle, jak by bránil zlému slovu;

Balada rajská

Šla Maria, šla do ráje,
kdo ji potkal, pěkně klekl,
uklonil se, „Zdravas!“ řekl.
Jenom svatá Eližběta
nepoklekla, nezdravila;
Maria se zastavila.
„Poslouchej ty, copak je to?
Vypadáš jak neduživá –
i tvá záře celá křivá –
oko mdlé a chůze líná –
vždyť jsi jako umučení,
což ti v nebi zdrávo není?“
Svatá s výčitkou se staví,

kyselé dí: „Bože milý,
já mám strašně dlouhou chvíli!“ –
„Dlouhou chvíli, dlouhou chvíli!
Každá patronka své lidi
opatruje, v lásce fídí –
kohopak jsem tobě dala?“
Svatá zdvihá oči černé
a dí smutně: „Ženy věrné!
Pět set let jsem zde už svatou,
hledím, pátrám, jak se sluší,
nemám ještě jednu duši.
Jenom jednou přišla zpráva,
že kdes v Čechách žena jistá

však kolem úst již úsměv hrál.
„Mám žízni umřít? – Na mou víru,
tys oslep, páže – nevidíš,
že přede mnou je prázdná číš? –
A dej mi dobrou míru!

Pij, Bušku – již se nezarmuť –
a poslyš, co ti král tvůj moudrý praví:
můj jazyk je jak známo vybíravý –
a našel již v tom víně chuť.
Víš – zkoumat třeba, Bušku milý,
to víno má svůj zvláštní ráz,
zprv trpké, ale milé zas –
my, myslím, se už vpilil!”

„Nu vidíš, králi: tak náš lid!
Má duši zvláštní – trochu drsná zdá se –
však kvete po svém, v osobité kráse –“
teď přerušil svůj náhle klid
hned rozveselen Vilhartice –
„„ach přibliž k tomu lidu hled
a přitiskneš svůj k němu ret
a neodtrhneš více!”

vysvětlivka

půnebí – patro v ústech

Romance helgolandská

Bouř žene koráb u divokém běhu.
John lampu klamnou k skále přivěsil
a dí: „Bůh žehnej břehu!“

A koráb k světlu žene se a v trysku
se náhle přes úskalí překotil,
a stěžněm vězí v písku.

John zavejsknul si ve syčící pěnu:
„Má dceruška si chystá veselku,
dnes pomohu jí k věnu!“

A člunek jeho jako liška běží
po těžkých vlnách tam, kde zvrhlá loď
jak černá rakev leží.

John nenavykl marně tratit času,
svou sekryru hned v koráb zarazil,
vtom z nitra doslechl hlasu.

„„Jen pospěš, pospěš““, zní to dutě zdůli,
„„a všeho zboží půli dostaneš,
i všeho zlata půli.““

Romance štědrovečerní

Petr usne, sotva lehne;
sotva usne, sen se zvedne:
náhlé světlo po krajině
a tak jasno jako ve dne.

Petr celý vyjevený,
rodinu zří v prostém stáji,
dítě zrovna sluncem září –
v Petrovi až dech se tájí.

Vzduch je plný andělíčků,
třpytí se a křídly šumí,
každý zpívá haleluja,
krásně, jak jen anděl umí.

A hle, od vesnice spěchá
všechn lid s radostnou tváří,
napřed muži, staří, mladí,
v čele naši muzikáři.

John naslouchá a vytřešťuje zraky –
„Aj pakli jedna půle bude má,
toť bude druhá taky!“

A rychle s člunkem ku břehu uhání.
Po celou noc se k lodi nevrátil,
až teprv po svítání.

Až po svítání, v bílé ranní době
zas sekryru svou v koráb zaráží,
a uvnitř již jak v hrobě.

Již voda otvorem si cestu klestí,
teď vyhoupla si první mrtvolu,
John rychle po ní pěstí.

Tvář mrtvou k sobě obrátil: „Eh kletě!
je po svatbě – já tady za vlasy
mrtvého držím zetě!“

světlivka

Helgoland – skalnatý ostrov v Severním moři

Vašek velký buben tluče,
Matěj troubí, Martin hude,
Vojta na klarinet píská,
Kuba měchem bas jím dude.

Aj ti hrajou – jako nikdy!
Tváře dmou se, lítá ruka –
písnička tak mlaskně skočná,
že až Petru nohou cuká.

Zmlkli. Z řady vystoup Brichta,
vyšnořený, oholený,
býval kaprál u hulánů,
dnes je řečník vyvolený.

Postavil se, salutuje,
hrubě spustil: „Kriste pane, –
my nevíme, co je psáno,
ale víme, co se stane.

Ty jsi – já jsem – ba jsme všichni –
povídáme – k boží chvále –“
vtom se zajik – jazyk ztrnul
a nemůže o hles dále.

Ruka v úzkostech se svírá,
ret se jako lupen chvěje –
„Tys to vyved!“ Petr nahlas
ze sna hulánu se směje.

Ježíšek však milostivě:
„Všichni jste mé hodné děti,
vaše duše po skonání
hupky na nebe si vletí.“

A teď houfně zpívající
předstupují hospodyně,
podávají v pytlích, koších,
dobrého co po dědině.

Máslo, jabka, marcipány,
plátno, šátky, věci steré,
Maria jim příkyvuje,
Josef od nich dary bere.

„Co je tohle?“ Petr náhle
poulí svoje oči šedé.
Dvanáct panen třináctou si
na růžové pentli vede.

Dvanáct panen, dvanáct růží.
„Děťátko ty nejjasnější,
přivádíme Anduličku,
že je z nás všech nejkrásnější.“

Balada česká

Žil jednou v Čechách smavý rek,
vám známý rytíř Paleček;
on samý šprým a nápad byl,
rád dobře jed a dobře pil,
a lidem dobře činil.

Rád jed a pil, jak povídám,
však ještě něco dodat mám:
on též rád bloudil po Čechách –
a pak byl vždy jak v mátohách
a nevěděl, kde stojí.

„Nu, nu“ – kdys zazněl náhle hlas –
„pan rytíř je už ve snách zas?“
a Paleček jak přimrazen!
Aj před ním kolo bujných žen,
a vprostřed Vesna sama.

„To si myslím!“ Petr mručí. –
„Anduličku k tobě vedem,
aby za nás všechny dala
hubičku ti jako s medem.“

Andulička přistupuje,
sotva ale hlavu níží,
Ježíšek už ručky svoje
kolem její šije kříží.

Jak se směje, jak ji hladí,
jak se k Andulince tulí –
sotva dostal políbení,
už zas znovu rtiky špulí.

„Jen neboj se, tys celý muž,
ty se mi ze všech líbíš – nuž
mé slovo k smělosti tě zve,
rci jakékoli přání své –
však vtipně jen a hbitě!“

Již rytíř bez všech rozpaků
si hodil hlavou: „Tedy řku
a prosím: až bych jednou zdech,
mne výročně vždy ožít nech,
na osm dní – to z jara!“

Když svět zas jednou krásným je,
když zem se celá rozsměje,
pak, Vesno, milostiva buď,
na osm dní mne jenom vzbud!“
A Vesna kývla: „Staň se!“

Petr sebou hází, bručí,
jako medvěd když se brání:
„Matka na to mlčky hledí? –
Je to pěkné vychování!“

Od časů těch, děj se co děj,
fialek vůní budí jej,
slavíkův ven jej volá hlas,
pan rytíř vstává bujný zas
a rozkročí se krajem.

Kraj český, jindy smuten, tich,
je pojednou pak samý smích,
a celý ten náš český svět
je samý zpěv a samý květ –
však krátce jen, ach krátce!

Vždyť umluvil si rek náš s ní
jen blažených vždy osm dní!
Pak vrací se zas v dumnou říš,
a Vesna dá mu medu čiš –
on opiv se zas usne.

Otázky

- Zamyslete se nad mottem sbírky a vyjádřete, oč autor usiluje. Kterou ze zásad májovců propaguje?
- Na základě ukázek nebo znalosti sbírky z vlastní četby doložte námětové okruhy básní. Proč volí v převaze látky biblické a legendární a jaký obsah a smysl jim dává?
- Zopakujte si základní rysy klasické balady a romance. Doložte, že oba útvary autor záměrně osobitým způsobem přetváří. Jaký charakter jeho básně mají? Jak navazuje autor na Erbena, čím se od něho liší?
- Z básně *Romance o Karlu IV.* vyplývá, že je založena na porovnání dvou skutečností a že porovnání směřuje k odhalení tajemství „české národní povahy“.
- V čem lze spatřovat její zvláštnosti? Všimněte si vedle paralely s vínem i hlubokého smyslu císařova výroku ve 4. sloce. Posudte jazyk básně, určete rým, vyjádřete funkci přímé řeči.

- V *Baladě rajské* si všimněte, jak autor zlidštuje náboženské představy, zaměňuje světské za nebeské. Čím nahrazuje zbožnou zvyklost a obvyklost? Je tato skladba skutečnou baladou?
- *Romance helgolandská* se pochmurností děje blíží spíš baladě. Doložte, že baladický motiv viny a trestu má netradiční podobu. Posudte jazyk básně (dynamičnost sloves), rytmus, umělecké prostředky, stavbu sloky.
- Co tvoří v *Romanci štědrovečerní* rámeček hravého, žertovného obrazu lidových betlémů s vyjádřením lásky lidí k chudému dítěti? Jaký postoj autorův v básni dominuje, jak zčeštuje a zlidštuje náboženské téma? Posudte, jak s tím souvisí i výběr jazykových prostředků a styl básně.
- *Balada česká* je báseň o krásách českého jara. Vyhledejte v ní motiv jinotaje (jaký skrytý smysl má báseň?). Dokažte Nerudův vztah k české zemi, smysl pro humor i jemně ironické tóny. Jakou pointu má báseň? Proč český kraj zas „smuten, tich“? Všimněte si rýmového schématu.
- Kde všude se projevuje Nerudova lidovost? V dalších básních sbírky lze znovu nalézt motiv mateřské lásky, sociální, až revoluční tematiku, personifikaci českého tance aj. *Balada dětská*, vzniklá po úmrtí dcery Nerudova přítele A. Heyduka, připomíná Goethovu báseň *Král duchů*, nebo i Erbenovu *Polednici*.

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Poezie 2. pol. 19. stol.

Prosté motivy (1883)

Zimní, 1

Své čelo mi do okna vtlčila
a bílým svým okem se dívá –
já vidím ji, zimu, tu paní zlou,
jak mlhavým prstem svým kývá.

Je ticho, je mráz a mdlá noha má
sí na prahu vykročit váhá,
však zima po horoucí dlaní mé
již mlhavou rukou svou sáhá.

A pozvolna ruku tu pozvedá
a klade ji kolem mé šíje –
ta vražedná žena! Vždyť cítím již,
jak ze prsou dechy mi pije!

A cítím, jak v ledovém objetí
tvář bledne, ret rychle jak chladne,
jak tepna se ve skoku zaráží
a srdce jak klesá a vadne.

zapamatuj si

Subjektivní lyrika, intimní zpověď
stárnoucího básníka; 4 oddíly
pojmenovány podle ročních období –
Jarní, Letní, Podzimní a Zimní; do nich
promítá běh lidského života, odrážejí se v nich
básníkovy nálady (radostné jaro, melancholický
podzim) a vyjadřují vroucí a něžný vztah k přírodě

Otázky

- Pozorujte baladickou strukturu básně *Zimní, 1* a nepřímé naznačení umírání. Do jaké vnější scenerie je zasazeno hlavní téma? Všimněte si rytmu a rýmové sestavy veršů.

Zpěvy páteční (1896 – vydány posmrtně zásluhou J. Vrchlického a I. Herrmanna)

Jen dál!

Z bouřného času jsme se narodili
a krok za krokem v bouřných mračnech jdeme
vstříc hrdě vznešenému svému cíli,
šij kloníce jen před svým národem.
My věděli, co na nás cestou čeká;
byť hrom však bil a mráz nám v kosti vál –
toť jenom česká hudba odevěká,
my při ní půjdeme k předu – dál, jen dál!

S tím národem, jenž je tak čistý, jasný,
jak by byl z rukou božích vyšel dnes;
jenž dosud v prsou nese idól žasný,
byť byl i před věky již za něj klesl!
Za volnost lidskou – v nás kdys rozekvětlá! –
dnes stojí Čech, jak druhdy za ní stál:
ta myšlénka, která nás ve hrob smetla,
zas k slávě vznese nás – jen dál, jen dál!

Jen dál! Čas nový nové chce mít činy,
den nový vzešel k nové práci nám,
jeť sláva otcův krásný šperk pro syny –
však kdo chceš ctěn být, dobuď cti si sám!
Kde přítomnost jak dítě pozastesklá,
vše dávná sláva, byť v ní demant hrál,
je za korábem jenom brázda lesklá –
napněte lana – vzhůru plachty – dál!

Pryč se vzdechy, již umlkněte, rety,
že přízeň doby není jasná tak!
Což růže neotvírá svoje květy,
když mezi ní a sluncem rozstřen mrak?
Pryč s klímotem již u kormidla lodi:
kdo chvíli stál, již stojí opodál,
den žádný dvakrát se nenarodí,
čin dvakrát nezraje – jen dál, jen dál!

Nám slunce jako jiným skráně zdobí,
nám po noci jak jiným vzhází den,
jsme jako jiní syny velké doby –
ta žádá však si celých mužů jen!
Pojď sem, pojď sem, ty milounek náš hosti,
by truchlý rej náš plesem zas se zdál,
ty zlatá naděj, smavá troufalosti,
nes prapor náš, my s jásosem jdeme dál!

zapamatuj si

Název je Nerudův, vyjadřuje pravdě-
podobně alegoricky touhu po národním
vzkříšení, kterému podle křesťanství
předchází Kristovo utrpení o Velkém pátku;
národní a vlastenecká lyrika, 10 hymnických
skladeb – elegické verše o těžkém údělu a utrpení
národa i verše jako symbol vzkříšení nebo
vyjádření oddanosti lyrického hrdiny národu
a vlasti; celek rámuje básně *Moje barva červená
a bílá* (vstupní, napsaná 1883 k havlíčkovské
slavnosti – viz Havlíčkův citát z epigramu) a *Jen dál*
(vznikla 1886 k jubileu Národních listů) – obě jsou
výzvou k zápasu o národní svobodu

My nevíme, co budoucnost nám chová –
však ještě žije českých bitev bůh,
a pro vítězství veliká a nová
je dosud širý dost ten český luh!
A chce-li bůh snad dát kdys nové seče –
nám stačí hlas husitský na chorál,
dost v zemi železa na dobré meče,
i v krvi železo – jen dál, jen dál!

Ach hledíme pilně ke korábu svému,
jsme jeho plaňky, hřeb jsme svěrný v něm,
a věrně, toužně přilneme-li k němu,
zas šťastna záhy bude Česká zem!
Však byť měl Čech již všechno ve svém klínu,
čeho si v nejbujnějších snech svých zdál –
to lidské moře nezná odpočinu.
Ty též ho neznej, stále měj se k činu,
dál, *Národe náš drahý, věčně dál!*

vysvětlivka

žasný (bás.) – úžasný, vzbuzující
nadšení; *plaňka* – zde přitesaný trámeč

Otázky

- Všimněte si, že báseň *Jen dál* má rétorický ráz, patos. Dokažte, že je pohledem na bouřlivou minulost, kritikou přítomnosti a nadějnou výzvou do budoucnosti národa a že podněcuje k činům. Jaký cíl sleduje vždy národní odboj? Kde autor připomíná slavnou minulost jako oporu a podněcující hlas? Všimněte si základního obrazu moře, který se v básni rozvíjí – co znamená? Doložte, kde je výzva k činům vyjádřena a jak je pronášena v různých obměnách v refrénu. Jak je vyjádřena naléhavost výzev? Doložte emocionálnost výrazů a pointování myšlenek obecně platných.

Láska

*Srdce to lidské – ach bože prebože –
za zlobu může snad, za lásku nemůže!*

Že prý jsi, národe, božím tom na světě
jako to bodláčí, v cestě jež zakvěte,
jako to děťátko, které se z chudiny
zrodilo za těžké, neblahé hodiny.
Takému dítěti, nouze jež kolíbá,
každý se ve světě zdaleka vyhýbá,
a kdo se přiblíží, blíží se v pohaně:
„Kéž jsi se zalklo už, proklaté cikáně!“

Ej co ty řeči! Co všechny ty klevety!
Letím ti, miláčku národe, v ústrety,
jako ta dívčice, lidská ta pěnice,
milenci letí vstříc v horoucí písničce:
„Hledím ti v oči, byť světu se rouhaly.
Hladím ti ruce, byť hadi v nich šlehali.
Rty moje na tvých hladově ulpějí,
byť jsi měl po retech jedových krůpějí.
Rámě mé toužebně hrdlo tvé ovíjí,
byť ti zlá choroba visela na šiji.“

Nejsi však, nejsi, jak lidé tě dělají:
ruce a šíje tvá sněžně se bělají.
Nejsi, jak říkají, zvětrilý v chudobě,
na prsou matky své slýchal jsem o tobě:
tlouklo tak měkounce srdce to mateří
ptačí jak srdéčko, ustlané do peří.
Nejsi, jak říkají, zlotřilý v porobě,
v očích své matičky čítal jsem o tobě:
povídka dojemná o zlatém člověku,
jehož Bůh zachovej od věků do věků!

Koho bych miloval širém tom na světě!
Srdce je vždycky ach srdcem jen dítěte –
do stáří, do skonu volá si po matce.
Přežil jsem matku svou, žiju jen památce,
přežil jsem lásku svou, měl ji tak nakrátce –
všechno jsem oplakal, zase se osvěžil –
tebe bych, národe, tebe bych nepřežil!

Otázky

- Co prozrazuje báseň *Láska*? K čemu se autor přiznává? Kterými obraznými představami se vyznává ze svého vztahu k národu? Všimněte si porovnání vztahu k zbožňované matce, milence a národu v závěru.
- Všimněte si osamocené dvojverší jako motta celé básně. Kde jinde jsou citáty lidové písně a jiné lidové prvky v řeči básně? Dokažte, jak autor pointuje myšlenku v gnómičké obecně platnosti. Jaký účel mají figury, zvláště opakovací? Posuďte rytmus veršů, metrum, rým.
- Porovnejte sestavu sbírký veršů s posledními třemi Nerudovými sbírkami a najdete zajímavou analogii.

2) prozaik

Povídky malostranské (1878)

Doktor Kazisvět

Neříkali mu vždycky tak, až po jisté příhodě, ale ta byla tak divná, že přišla i do novin. Vlastně se jmenoval pan Heribert a křestním jménem svým nějak zcela neobyčejně, jenže už nevím jak. Pan Heribert byl lékařem, totiž abych pravdu mluvil, on byl skutečně promován na doktora medicinae, ale neléčil pranikoho a praničeho. Sám by se byl musil přiznat, že od doby, kdy co student navštěvoval kliniky, neměl ani jediného nemocného pod rukama. A byl by se snad i ochotně k tomu přiznal, jen kdyby byl vůbec s někým mluvil. Ale byl to člověk prazvláštní.

Doktor Heribert byl synem doktora Heriberta, velmi oblíbeného to druhdy lékaře malostranského. Matka mu umřela záhy, otec umřel krátce před synovou promocí a zůstavil mu na Oujezdě jednopatrový domek, snad také něco peněz, ale ne mnoho. V tom domku doktor Heribert junior sídlil. Dva přízemní krámký na ulici, pronajatý byt v prvním patře kupředu nesly mu něco činže, on sám bydlel v prvním patře ve dvoře a k němu vedly přímo ze dvora schody zvláštní, dřevěnou mířízí hned dole u dvora uzavřené, takto nekryté. Jak to u něho v bytu vypadalo, nevím, že ale žil velmi jednoduše, vím. Jeden z obou krámků byl totiž hokynářský, hokynářka pana doktora obsluhovala a syn její, Josífek, byl můj kamarád – už jsme dávno, tuze dávno dokamarádili, stali se Josífek pak kočím u arcibiskupa a zpyšněl. Ale u něho jsem zvěděl, že pan doktor Heribert vaří si snídani sám, na oběd že chodí do nějaké laciné jídelny na Starém Městě a večeri že odbývá leccjak.

Doktor Heribert mladší by měl po Malé Straně dosti přízně, kdyby byl chtěl. Po smrti otcově přenášeli churaví důvěru svou na něho, ale ať přišel chudý neb bohatý, on nevslyšel žádného a nešel nikam. Znenáhla tedy důvěra přestala, obyvatelé okolní začali ho považovat za něco takového, čemu se říká „zkažený student“, a pozděj se i posmívali: „Ah doktor, ano – ani kočku bych mu nesvěřil!“ Doktora Heriberta, podobalo se, přílišně se to netklo. Zdálo se, že vůbec o lidi nestojí. Nikoho nepozdravil, pozdraven nikomu neděkoval. Když šel po ulici, vypadalo to, jako když víchř zavdly list honí sem a tam. Byl postavy skoro malé – podle nové míry měl jen as tak půl druhého metru – a tu suchou postavíčku svou kormidloval ulicí tak, aby byla od ostatních postav lidských vždy aspoň na dva kroky vzdálena. Odtud to zmítání. Modré jeho oko bylo jaksi plno ostychu, jako oko kopnutého psa. Tvář jeho byla světlohnědým vousem zarostlá – zarostlá tvář dle tehdejších náhledů byla také něco zcela neslušného. V zimě, když měl na sobě šedivý mlynářský kalmuk, zapadala hlavička pod soukennou čepicí hluboko do límce z bavlněného astrachánu, a v létě, když měl šedivý, kostkovaný šat lehký nebo ještě lehčí šat plátěný, kývala se nejistě jakoby na slabé štopce. V létě chodil již o čtvrté hodině ranní do sadů na Mariánských hradbách a tu si zasedl s knihou v ruce někde na nejdlehlější lavičce. Stalo se, že některý dobrosrdečný soused malostranský si k němu přisedl a mluvit začal. Ale doktor Heribert vstal, sklápnuv knihu a šel, neodvětiv ani slova. Pak ho už nechali zcela. Ano tak daleko to přivedl doktor Heribert, že vzdor tomu, že mu bylo teprv asi čtyřicet let, nestarala se z malostranských panen o něho už ani jedna.

Najednou se ale přihodilo něco – jak jsem řekl, až do novin to přišlo! A o tom chci vyprávovat.

Byl překrásný den červnový. Takový den, kdy se nám zdá, že úsměv nejvyšší spokojenosti rozkládá se po nebi, zemi i po tvářích všech lidí. A v den ten pohyboval se pozdě odpůldne nádherný pohřeb Oujezdem k bráně. Pochovávali pana Schepepera, radu oučtárny zemské, či stavovské, jak se tenkrát říkalo. Bůh nám to odpusť, ale věru se zdálo, že i po tom pohřbu je rozestřeno onen úsměv spokojený! Tvář mrtvého ovšem nebylo vidět, není u nás zvyk jihu, kde nosí mrtvé k hrobu v rakvi otevřené, aby se naposled ještě, než sklouznou do jámy, ohřáli v slunci. Ale odpočtem-li jistou slušnou opravdovost, nemohla se jakák všeobecná spokojenost upřít. Ležela za překrásného toho dne lidem jakoby ve všech údech – pomozme si!

zapamatuj si

Cyklus 13 próz sjednocený maloměstským dějištěm, místem vzpomínek na Nerudovo dětství a mládí na zdánlivě poklidné Malé Straně; osobitý život a rázovité figurky jejich obyvatel zobrazeny realisticky a kriticky; ladění tragické nebo ironické, smírné i citlivé, mnohde autobiografické rysy a humor; autor zasahuje do děje jako vypravěč, nebo komentuje, někdy je sám účasten jako pamětník nebo pozorovatel, jindy se stylizuje do postav (např. Jan Hovora, Václav Bavor aj.); z hlediska formy: povídky, novely, dopis, deník, zápisník; vnější dějovost oslabena

Nejspokojenější byli as ti praktikanti zemských úřadů, kteří pana radu na marách nesli. Nedali si to vzít. Dva dny byli v rozechvění a lítali z kanceláře do kanceláře; teď šli hrdě a odměřeně pod nákladem svým, každý přesvědčen, že spočívají na něm zraky světa a že svět ten si šeptá: „To jsou praktikanti stavovští!“ Spokojen byl dále dlouhý pan doktor Link, který po jen osmidenní nemoci zesnulého pana rady byl od téhož vdovy obdržel dvacet dukátů honoráře, celá Malá Strana o tom již věděla; šel teď s hlavou trochu sklopenou, jako by přemýšlel. Spokojen byl soused Ostrohradský, řemenář a nejbližší příbuzný páně radův. Za živa ho sice pan strýček zanedbával, ale teď už věděl Ostrohradský, že v kšaftu je mu přiřknuto pět tisíc zlatých, a několikrát byl již k sládkovi panu Kejříkovi mezi průvodem se pronesl: „Přec měl dobré jádro!“ Ostrohradský šel hned za rakví a vedle něho obtloustlý, zdravotou svítící pan Kejřík, nejlepší a nejdůvěrnější přítel nebožtíkův. Zrovna za těma dvěma šli pánové Kdojek, Mužik a Homann, vesměs radové zemské účtárny, ale co do hodnosti mladší než zesnulý Schepeler; také ti byli patrně spokojeni. Ba musíme s bolestí říci, že ani paní Marie Schepelerová, sedící samotna v prvním fiakru, neubrnila se všeobecné spokojenosti, že ale bohužel ta její spokojenost z červnové nálady přímo nevyplývala. Dobrá panička ta byla ovšem ženskou, a být již třetí den předmětem vřelého soucitu tolika lidí, to lechtá. Pak také štíhlému jejímu vzrůstu slušely černé smuteční šaty zrovna roztomile a vždy trochu bledounká její tvář vyjímala se v rámci černého závoje zvláště pěkně.

Jediný, kdo těžce nesl smrt páně radovou a hluboce nepřijemného dojmu nijak se zbavit nemohl, byl sládek pan Kejřík, posud mládenec, a jak již praveno, nejlepší a nejdůvěrnější nebožtíkův přítel. Bylať mu mladá vdova již včera zřejmě vyjádřila své očekávání, že se jí teď patřičně odmění za to, že mu už za živobytí svého manžela byla – tak věrna. Když k němu soused Ostrohradský po prvé dnes pronesl své: „Přec měl dobré jádro!“, odvětil pan Kejřík smutně: „Ba neměl, sic by byl vydržel dýl.“ A pak Ostrohradskému více už ani neodpovídal.

Průvod pomalu došel Oujezdské brány. Tenkrát ještě nebyla brána ta tak k přefouknutí lehýnká, jak je dnes, vinula se těžkými hradbami, dva dlouhé, křivé a temné tunely stály za sebou, pravá předmluva k hrobům zábranským.

Parádní pohřební vůz byl teď průvod předjel a zastavil u brány. Kněží se obrátili, mládenci spustili máry pomalu k zemi a začalo kropení. Pak kočové povytáhli pohyblivý podklad vozu a mládenci zdvihli rakev, aby ji dali na vůz. Teď se to stalo! Buď že byl na jedné straně nadbytek sil, nebo na obou stranách zcela stejná neobratnost, – náhle rakev sjela užším koncem k zemi a víko s rachotem odskočilo. Mrtvola zůstala sice v rakvi, ale svezla se trochu do kolenou a pravá ruka se vymrštila přes rakev ven.

Zděšení bylo všeobecné. Rázem nastalo ticho, že soused mohl slyšet tikot hodinek v sousedově kapse. Zraky všech se vpíjely v nehybnou tvář mrtvého rady. A zrovna vedle rakve stál – doktor Heribert. Byl se právě branou vracel z nějaké procházky, kormidloval mezi hromadou lidí sice sem tam, ale náhle byl nucen zůstat stát zrovna za kněžími a teď byl šedivý jeho kabátek zrovna vedle černého rubáše umrlcova.

To trvalo okamžik. Jaksi mimovolně chopil se Heribert svíslé ruky, snad aby ji zase v rakvi umístil. Ale podržel ji v rukou svých, prsty jeho nepokojně hrály, a oči spočívaly pátravě na mrtvém obličejí před ním. Teď vztáhl ruku a rozevřel víčko pravého umrlcova oka.

„No, copak je to?“ houkl vtom Ostrohradský. „Pročpak se to nespřaví? Máme tak zůstat stát?“

Někteří mládenci vztahovali ruce.

„Pozor!“ vzkřikl malý Heribert hlasem k neuvěření širokým a zvucným. „Ten muž není mrtev!“

„Nesmysl! – Vy jste blázen!“ hučel pan doktor Link.

„Kdepak je policie!“ volal do toho Ostrohradský.

Na všech tvářích byl nejvyšší zmatek. Jen sládek Kejřík byl rychle přistoupil ke klidnému Heribertovi. „A co se má stát?“ tážal se dychtivě. „Není – opravdu není mrtev?“

„Není. Je jen ztrnulý. Teď ho rychle doneste někam do domu, ať zkusíme pomoci!“

„Nejhotovější bláznovství!“ křičel pan doktor Link. „Když ten není mrtev, tedy –“

„Kdopak je to?“ ptal se Ostrohradský.

„I prý doktor –“

„Doktor Kazisvět! – Policie!“ říčel řemenář, jímž byla náhle zalomcovala myšlenka na těch pět tisíc.

„Doktor Kazisvět,“ opakovali pání radové Kdojek a Mužik.

Ale již nesl obětovný přítel pan Kejřík s několika mládenci rakev pomalu do vedlejšího hostince U Vápenice.

Po ulici nastal hluk a povyk zrovna bouřlivý. Pohřební vůz obracel, fiakři obraceli, pan rada Kdojek zvolal: „Pojďte – vždyt se dozvíme všechno!“, ale nikdo nevěděl, co má činit. „Dobře že jdete, pane komisaři!“ volal Ostrohradský na přicházejícího teď policejního úředníka. „Děje se tu strašná, nedovolená komedie – prznění mrtvol za bílého dne – před půl Prahou –“, a následoval komisaře dovnitř Vápenice. Doktor Link zmizel. Za chvíli už byl Ostrohradský zase venku, za ním komisař. „Rozejděte se, prosím,“ pravil tento k shromážděným, „nikdo nesmí tam! Doktor Heribert tvrdí najisto, že přivede pana radu k sobě.“

Paní radová chtěla z kočáru ven, ale omdlela. Radost může někdy i usmrtit. Teď vyšel chvatně pan Kejřík a přistoupil ke kočáru, kde se paničky s omdlelou paní radovou obíraly. „Dovezte ji pomalu domů, doma se vzkřísí,“ radil. A pak zabručel pro sebe: „Je přece příjemná – tuze příjemná!“ Obrátil se, vskočil do fiakru a odjel, kam ho byl doktor Heribert poslal.

Vozy se rozjely, truchlící se rozešli. Ale Ujezd byl u brány pořád pln lidí a policejní stráž musila před domem dbát pořádku. Vypravovali si v kupách nejdivnější věci. Hned jedni zlořečili doktoru Linkovi a vypravovali si o něm pomluvy, hned zas jiní posmívali se Heribertovi. Občas se objevil spěchající pan Kejřík a prohodil něco se zářícím obličejem: „Máme nejlepší naději!“ – „Už jsem sám cítil puls. Ten doktor čaruje!“ – „Dýchá!“ zvolal posledně všecek u vytržení a vrhnul sebou do připraveného fiakru, aby radostnou zprávu dovezl paní radové.

Konečně pozdě navečer, již k desáté hodině, vynesli z Vápenice zakrytá nosítka. Po jedné straně šel doktor Heribert a pan Kejřík, po druhé straně komisař.

Ale nebylo jediné malostranské hospody, kde by nebylo bývalo natlučeno až přes půlnoc. O ničem jiném se nemluvalo než o vzkříšení pana rady Schepelera a o doktoru Heribertovi. A mluvílo se zimničně.

„Ten umí víc, než co stojí v latinské kuchyni!“

„Jak se člověk na něho podívá, hned to vidí! Už jeho otec byl výborný – výborný lékař! To se dědí!“

„Ale že nechce praktikovat? – Ten by si musel stát jako nějaký dvorní rada!“

„Má asi peníze, to je to.“

„A proč mu říkají doktor Kazisvět?“

„Kazisvět? Já to neslyšel.“

„Dnes jsem to slyšel stokrát.“ –

Po dvou měsících úřadoval pan rada Schepeler zas jako dřív. „Pánbůh na nebi a doktor Heribert na zemi!“ říkal. A jindy zas: „Kejřík je diamant!“ –

Celé město mluvílo o doktoru Heribertovi. Noviny o něm psaly nejspíš po celém světě. Malá Strana byla pyšná. Vypravovaly se věci podivné. Baroni, hrabata, knížata hleděli si prý získat doktora Heriberta za osobního lékaře. Ba jistý vládnoucí král italský mu učinil návrh přímo neslýchaný. Vůbec se co nejnaléhavěji ucházeli o něho všichni takoví, z jejich smrti by bylo mnoho lidí mělo radost. Ale doktor Heribert byl jako zabeđen. Ba vypravovalo se, že paní radová mu nesla plný pytlík dukátů, že se k němu ale nikdy nedostala, a naposled prý ji polil s pavlače vodou.

Zas bylo vidět, že o lidi nestojí. Pozdravovali ho, on ale neděkoval nikdy. Jako dříve kormidlovál ulicemi a průsvitná, suchá jeho hlavička potřásala se bojácně jako chmýří. Nemocného nepřijal nikdy. Ale přec se mu teď říkalo všeobecně „doktor Kazisvět“. Spadlo to jako s nebe.

Již jsem ho neviděl přes deset let; ani nevím, žije-li. Jeho malý domek na Ujezdě stojí posud nedotknut. Musím se jednu popat.

vysvětlivka

Ujezd – Újezd – ulice v Praze na rozhraní Malé Strany a Smíchova; *kalmuk* – kabát z tlusté, řídké tkané látky s dlouhým vlasem; *kšaft* (z něm.) – poslední vůle, závět; *hroby zábranské* – tj. za branou (Ujezdskou) na malostranském hřbitově; v *latinské kuchyni* – tzn., že zná víc, než je v lékařských knihách, kde se užívá latiny; *dvorní rada* – tehdy vysoká úřednická hodnost

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Poezie 2. pol. 19. stol.

Otázky

- Čím autor probouzí zvědavost a zájem čtenáře? Čím povídka začíná? Kam až sahá statická část? Jak vytváří autor ústřední postavu? Všimněte si jeho smyslu pro detail, mistrovství kombinace popisu a charakteristiky. Kde nastává náhle oživení, kde začíná vlastní příběh a čím je uveden? Všimněte si místa zásahu doktora Heriberta a reakce pozůstalých – co autor sleduje? Jak se náhle změnilo mínění o doktorovi? Jak získal přezdívku? Všimněte si autorského závěru a jeho funkce. Jaký záměr sleduje autor promyšlenou kompozicí? Co satiricky napadá? Zhodnoťte jazykové prostředky, názornost obrazů, věcnost, lidovost, realismus.
- Na základě vlastní četby posuďte, jak jsou líčeny osudy obyvatel typicky malostranského domu ve vstupní povídce *Týden v tichém domě*. Sledujte, jak zdánlivě tichý dům je plný napětí a změn. Porovnejte tuto povídku se závěrečnou povídkou *Figurky* jako její protiklad (obě tvoří rámec souboru). Všimněte si i proměny postavy vypravěče a jeho vztahu k postavám.
- Uvedte prózu, která má stejnou kompozici a typově podobnou postavu jako v povídce Doktor Kazisvět.
- V kterých povídkách jsou patrné autorovy vlastní zážitky? Které povídky mají tón humorný a úsměvný, které satirický nebo tragikomický? Čím byly ovlivněny vztahy mezi lidmi na Malé Straně?
- Co je předmětem autorovy kritiky, na které postavy soustřeďuje svou pozornost nejčastěji a co na nich vyzdvihuje?
- V čem spočívá novost Nerudových próz (v rovině tematické, kompoziční, jazykové)?

3) fejetonista, novinář

Jazyk mateřský (1890) – zkráceno

... Krásná, čistá, svatá řeč mateřská! Záhřevná jak samo slunce, a jako jaro i léto plodná a živná! Mělo by se jí vlastně říkati „druhá matka“. Když nás ta první opustí sklácena, nebo my když opustíme ji a vyjdeme do světa, ta druhá jde s námi a sprovází nás až k hrobu. Zahřívá naše srdce, řídí náš cit, vede náš rozum. Stále nám připomíná, co sprosté a nehodné, a poukazuje nás k tomu, co milého, jemného, šlechetného.

* * *

Hledme my sobě své mateřštiny! V ní je vzdělanost naše. Ne podle množství různých vědomostí, nýbrž podle toho, jak s větší či menší jasností umíme mysliti a myšlenky sdělovati, měří se nyní vzdělanost. Tu pak ovšem nestačí snad ona znalost mateřštiny, které jsme nabyli v rodině, nebo i v škole: mateřštině třeba se doučovati po život celý. Čtením, posloucháním, jakkoli. Živoucí jazyk je živoucí les: má dle kraje, podnebí atd. sice svůj odvěký, určitý ráz, ale změna je v něm taktéž věčna. Člověk se nikdy mateřštině zcela nedoučí. Je to jako s každou lidskou dokonalostí, a úkolem člověka jest, aby se dokonalosti alespoň co možná přibližoval.

* * *

Národ, který svůj jazyk ztrácí, ztrácí svůj hlas v lidstvu a je odsouzen, aby hrál na jevišti světovém jen „úlohy němé“ – „lokajské“!

Otázky

- Zopakujte si poznatky o publicistickém stylu (viz Český jazyk v kostce), základní znaky fejetonu. Čím lze dosáhnout působivosti? Proč si Neruda oblíbil právě žánr fejetonu?
- Doložte autorovo jazykové mistrovství.
- V čem všem spočívá Nerudův přínos pro českou literaturu? Uvědomte si, že ho spojuje s Máchou podobné evropanství, úsilí překonat malost českých poměrů a zařadit českou literaturu do evropského vývoje.

zapamatuj si

Napsal na 2000 fejetonů (označovaných značkou Δ), reagoval bezprostředně na události pražského, národního i politického života; všiml si problematiky sociální, politické i kulturní

Vítězslav Hálek

1) básník

Večerní písně (1859)

motto:

*A rajskou krásou vzplane nebes tvář,
že láskou k noci vzhoří celý svět.*

SHAKESPEARE
(Romeo a Julie)

1

Přilítlo jaro z daleka
a všude plno touhy,
vše tlačilo se k slunci ven,
že snilo sen tak dlouhý.

Vylítly z hnízda pěnkavy
a drobné děti z chýše,
a pestré kvítí na lukách
přeslaskou vůni dýše.

Z větví se lístek tlačí ven
a ptáčkům z hrdla hlásky,
a v řadrech v srdci mladoučkém –
tam klíčí poupě lásky.

13

Tys jenom ještě poupátko,
jež sotva vzešlo ze světa,
a přece na Tvé tváři už
překrásná růže vykvětá.

A růže ta tak spanilá
a tak miloučné vůně,
že duše k ní zahořela
a srdce po ní stůně.

46

Tys ruku svou položila
na moji pyšnou skrání,
Tys ústy něco šeptala
tak jako požehnaní.

Tys rozevřela duši svou
ve sladké lásky době,
a co jsem snít si netroufal –
Tys vinula mne k sobě.

Tys posvětila harfu mou
i celé srdce moje,
Tys požehnala písní mé
do posvátného boje.

Z mých očí slzy zmizely
a s čela mého vrásky,
v mé duši vyjasnilo se –
a já jsem věštec lásky.

60

Kdo v zlaté struny zahrát zná,
jej ctěte víc než sebe,
neboť vás tak bůh miloval,
že poslal vám ho z nebe.

Hrozné, když bůh neourodou
a morem trestá přísně;
však ze všech trestů největší,
když národ nemá písně.

Ten národ ještě nezhyne,
dokud mu věštec zpívá,
jeť píseň v nebi zrozená
a ve smrt život vlívá.

61

Nekamenujte proroky.
Neb pěvci jsou jak ptáci:
kdo hodil po nich kamenem,
k těm víc se nenavrací.

Soud boží na se národ zve,
jenž pěvce své ctít neví,
a nejstrašnější kletbou jest,
když bůh odejmul zpěvy.

Jeť srdce pěvců nejčistší
a všeho hněvu prosté,
a co vám zpíval od srdce,
to ve svém srdci noste.

zapamatuj si

Sbírka 65 básní bez názvů, označených čísly; lyrika milostná (vychází z osobního prožitku šťastné lásky k Dorotce Horáčkové), přírodní, společenská a reflexivní; převažuje nálada večera a noci (opakované motivy hvězd, měsíce, slavíka, růží) – prvky sentimentální poezie

zajímavost

Z korespondence

*Věř mi, zlaté moje dítě, že jen dvojí cíl mne
vodí tímto životem. Chovámt náruživou,
nekonečnou lásku ku svému národu.
Jeho snižování mne bolí, v jeho povznešení hledám
štěstí svoje. V jeho velikosti chci býti velikým, v jeho
slávě slavným. Druhý cíl jsi Ty, má duše jediná. Chci
lásku Tvou, poněvadž z nutnosti mé povahy vyrostla,
a Ty tak jsi právě částí mého organismu, jako jest jí
moje hlava anebo moje srdce.*

Z dopisu Dorotce Horáčkové 20. 5. 1865

Otázky

- Proč je mottem sbírky citát z Romea a Julie od Shakespeara? Která jsou nejčastější témata Hálkových básní? Čím byl autor inspirován, co oslavuje? Proč je hlavním tématem šťastná láska?
- Jaké sdělení je jádrem básně č. 1? Které obrazy jsou typické pro jaro? Dokažte, že autor vnímá přírodu všemi smysly. Jaký obecnější smysl mohla mít v 60. letech atmosféra rozkvetlé přírody?
- V kterých básních je zřetelné vroucí vyznání lásky k milované ženě? Kde se vyslovuje o ženě jako věčné inspiraci pro umělce? Jaká je autorova představa lásky? Dokažte, že spojuje osobní prožitek s obecně lidským. Čím je dána harmonie lidských vztahů?
- Jak se Hálek vyslovuje o postavení básníka a umělce ve společnosti a o jeho poslání? Doložte verši.
- Jakou formu mají Hálkovy básně (viz i titul)? Charakterizujte sloku, verš, rytmus, rým, výrazové básnické prostředky, hudebnost jeho poezie. Jakou funkci mají často se vyskytující zdrobněliny? Kdo zhudebnil Hálkovy básně?
- Srovnajte Hálkovu prvotinu s prvotinou Nerudovou, všimněte si rozdílnosti nálady a postoje k životu; Hálek byl od začátku optimista, Neruda k němu dochází dlouhou a trnitou cestou. Uvažujte i o povahové odlišnosti (citově bezprostřední Hálek × skeptický a ironický Neruda) a tvarové rozdílnosti (Hálkovy líbivé verše × Nerudův drsný tón).

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Poezie 2. pol. 19. stol.

2) povídkář

zapamatuj si

Náměty z vesnického prostředí, řešení vztahů mezi lidmi, spory dětí s rodiči o štěstí v lásce, sociální rozdíly, egoismus a touha po majetku × mravní a citová čistota nejmladší generace; východisko a řešení konfliktů: žít v souladu s přírodou

zapamatuj si

Protikladný obraz neradostného života na statku s citovou vyprahlostí a chamtivostí bohatých × idylické štěstí, láska a život v souladu s přírodními zákony u chudých

Na statku a v chaloupce (1871)

VI.

* * *

... Lenka ucítila se samotna a měla pocit nevýslovné úzkosti. Počalo jí jít na mysl, co dědeček nahoře pořídí; zdálo se jí, že již pro ni opět přichází macecha s otcem, a tu jí bylo, že by snadněji bylo skočiti do rybníka, jež viděla z okna, než aby s nimi se vrátila a dala se znova zavřítí bez naděje, bez konce. Nato přišel jí pocit i strachu i odhodlanosti. Strachu, že snad bude hůře, než bylo, odhodlanosti, aby se toho zprostila. Zošklivil se jí domov a měla pocit ptáčka, který se octne u otevřených dveří svého vězení.

Již neuvažovala, vyběhla z té klece; vyšla ze dveří, vytratila se ze dvora na náves, ubíhala ze vsi a pak jako splašená laň bez ohlednutí, jedním kvapem přes pole a zrovna do lesa. Teprva v lese poohlížela se k domovu, zdali nikdo nenašel její stopu. A když za hodnou chvíli neviděla nikoho, byly její kroky opět jediný běh, že si odpočinula až u hrobu Jírova otce. A tu již měla pocit, jako by byla v jistotě, tu již jako by k ní neměl práva nikdo, tu již jako by byla v moci jiné. Odtud když vstala, šla již krokem volným, bez bázně, bez úzkosti. Teď již by jí snad i mohli dosáhnout: kus té svobody již užila, byla v lese, kam prála si vždy s Jírou.

Avšak neměli její stopu, nedostihli jí. A čím více přicházela na pokraj lesa, čím bližší cítila se chaloupce, ku které zamířila, tím větší touha táhla ji k ní, tím půvabnější se jí zdála chaloupka ve své opuštěnosti. O, jak si nyní zamilovala tu její podobu, jak se nebála toho šera uvnitř, té rezi, té červotoči – jak to vše jest vábivé, jak útulné, jak milé naproti té červotoči, té rezi, tomu šeru v jejich statku! Ve statku vládne hrůza, v chaloupce bude ticho; tam děsno, tu jako na výsluní – kdož by váhal s výměnou!

VII.

„Cožpak,“ pravil, „dělal bys, kdyby ti byl náš statek svěřen zcela?“

„Co bych dělal?“ odpověděl Jíra, „to, co dělám teď: aby všichni na něm byli rádi.“

Sedlák hleděl na Jíru, jako by byl pověděl bůhvíjakou moudrost. Vskutku jako zamilovaný po něm pátral, jako by na něm se byl zachytil celým nynějškem svým. Co Jíra nyní promluvil, bylo už jako z Písma svatého; ještě ani nedomluvil a sedlák už o tom byl přesvědčen, že to bude takové.

„Milý hochu, nejde to vždycky, jak si myslíme,“ naoko odmlouval sedlák.

„A to tím,“ pravil Jíra, „že to neumíme; každý pták by nás tomu naučil, každý strom. Co jest větví na jednom stromě! Každá směřuje jinam a přece se vždycky drží pevně a jsou u sebe rády, ale kmen musí být pro ně.“

* * *

„Počkej. Já totiž myslím, že kdybys ty na statku pomáhal hospodařit, statku by to neškodilo,“ vykládal hospodář, a tu vlastně nyní řekl to, co říci chtěl. „Nemyslíš, že by se dala věc takto urovnat?“ ptal se pak.

„Hospodáři, nechme věci, jak jsou; jsou urovnány,“ prohodil Jíra v odpověď.

„Urovnány?“ s podivením ptal se Líška.

„Urovnány,“ potvrzoval Jíra.

„Jak urovnány?“ ještě více divil se sedlák.

„Pantáto, co myslíte, že jest na vašem statku to nejlepší?“ ptal se Jíra.

„To nejlepší?“

„Hádejte; a to, co jest na vašem statku nejlepší, já jsem si vzal v náhradu. O to ostatní nestojím.“

„A což to?“

„Vaše Lenka,“ řekl Jíra.

„Tus ty si vzal?“ ptal se jako u vidění sedlák. „A já mu ji chtěl nabídnout,“ dodal pro sebe.

„Ta jest moje.“

„Vždyť o tom nevím.“

„Proto vám to povídám.“

„Hochu, bez svolení mého?“

„Nemáte právo vytýkat,“ řekl klidně Jíra. „Vyhnali jste ji, utekla od vás, přišla ke mně a já si ji vzal. Já si ji vzal, vy jste ji nechtěli – není tedy vaše; k čemu vaše svolení?“

Ač to bylo pravda, přece to bylo perné.

„Vy jste oddáni?“ ptal se nyní sedlák zhurta.

„Jsme.“

„Kde jste se oddali?“

„U hrobu mého otce, pod zelenými buky.“

„To neplatí!“ řekl sedlák přísně.

„Platí, pantáto,“ řekl ještě určitěji Jíra.

„Neplatí, pravím,“ sedlák na to a vstal.

„Zkuste to, pantáto,“ odpovídal Jíra a vstal také. „Pravím vám, že z vašeho statku nic nechci. Byl jsem tu, pokud jste se uzdravoval. Nyní jste zdrav, já opět odejdu a Lenka půjde se mnou.“

„Bez mého svolení, bez kněžského požehnání?“ horlil Líška.

„Bez obojího, a přece ne bez svolení a bez požehnání,“ klidně odpovídal Jíra. „Hledte, pantáto, vy jste se oženil se selkou při kněžském požehnání – a kde jest požehnání a kde jest selka? Jen já zachránil Lenku od smrti, že jsem se jí ujal, že jsem řekl: Tu, já jsem tvůj muž, já tě ochráním před celým světem. Kdybychom byli tenkrát přišli ku knězi, byl by nás zrovna tak od

sebe odpudil, jako jste to vy učinil předtím. Zkusili jsme to tedy bez kněze. Řekli jsme si: Já budu požehnáním tobě, ty budeš požehnáním mně. Zkusíme to i nadále. A já myslím, že se tak obejdu bez kněžského požehnání jako bez vašeho statku.“

Sedlák v hlubokém zamyšlení a snad i uražen sednul opět na kmen lípy; seděl zamračen a oddychoval těžce.

„Kněžské požehnání!“ mluvil Jíra dále. „Když mého otce zastřelili páni v jeho vlastním lese, žádný kněz se nehlásil, aby vyslovil kletbu nad uchvatiteli a vrahy. A žádný kněz se nehlásil, že vykropí mému otci hrob, ač prý to k pohřbu náleží. Já byl tenkrát knězem, já vykropil hrob, já jej nasypal. A když jsem se rozhlednul po lese, v celém lese to šumělo, že jsem dobře udělal. Nyní u téhož hrobu jsem zachránil vaši dceru, a opět šumělo celým lesem, že jsem dobře udělal. Řekli jsme si tam: Jsme oba vyhnáni z celého světa, my se spojíme, my jeden bez druhého nechceme žít, a bylo to pravda. Celým lesem opět šumělo, že jsme oba učinili dobře. Což tu neplatného, co by mohl kněz zrušit?“

Sedlák oddychoval ještě tíž.

Za chvíli řekl Jíra: „Pantáto, dejte nám tu chaloupku; o nic na světě jsem vás neprosil a prosit nebudu. Jest tam hezky, nám stačí; bez ní přece bychom byli jako na poušti, protože jest při ní kus našeho srdce.“

Sedlák již neutrální si slzy, ale ještě více se hněval. „Hrdý pasáku,“ pravil, „o statek bys nestál a o chaloupku prosíš? Myslíš, že já ti dám dceru do chaloupky? Raději chaloupku rozbořím, aby nebylo po ní památky.“

Tu byl Jíra nesmírně roztrpčen a řekl: „Hrdý sedláku, který myslíte, že od vašeho statku jest všeho na světě počátek! Co jest ten váš statek? Upravili jste na něm očištěc, že lidé z něho utíkají. I moji předkové z něho utekli a v zapomenuté chaloupce já, jich potomek, našel jsem útočiště. Pravda, vy jste mne přijali k sobě, ale když jste mne vypudili, byla to zase chaloupka, která mne přijala. Když jste vypudili svou dceru, ta opovržená chaloupka jí zachránila život, víru, vše. A kdybychom se k vám byli nevrátili z chaloupky, kdo ví, jak by to nyní vypadalo na vašem statku! V té chaloupce naučil jsem se, že dovedu si zaplesat ze srdce jako ranní skřivánek, že dovedu se zaradovat jako ta louka, když má nejkrásnější šat, že jest mi v duši volno jako celé modré prostře nebeské, že umím si vážiti všeho na světě, co se s námi radovati chce; ano v té chaloupce naučil jsem se, že ten celý váš statek jest mi pouze vašim statkem a ničím více. Hrdý sedláku, vy ještě nedobojoval jste s sebou sám; vám na tom nedosti, že statek váš již pohřbil všechny, kdož jsou v něm: vy ještě chcete bořit i mimo statek, zasáhnout svým hněvem i nás – chaloupka ještě zbývá pro ten hněv, aby lidé utíkající z vašeho statku neměli se již kam utíkat!“

„Budeš ty chtít na světě zavádět nový řád? Budeš chtít stavět nesvěcený sňatek nad sňatek svěcený, chaloupku nad statek, tuláctví nad usedlost?“ s hněvným posměchem tázal se Líska.

„Budu jej zavádět: ten nový řád, jemuž jsem se naučil tam v lese a na vašich lukách ode všeho, co jsem na nich viděl, od těch stébel na nich i od těch tvorů pod těmi stébly, jež mají také své zákony, pevnější zákony než ty vaše statky a než vy na těch statcích; ten nový řád, že tuláctví budu si vážiti nad usedlost, když usedlost neumí leč ze svých členů dělati tuláky; ten nový řád, že nesvěcený sňatek mi bude nad sňatek svěcený, když v sňatku svěceném tím dochází se štěstí, že musí žena od muže utíkat. Ano, ten nový řád, že nebudu trhat to, co k sobě line a tihne, že nebudu k sobě nutit, co jest samo s sebou v odporu; ten nový řád, že mi dostačí, pakli lidé v sobě najdou to, co má v sobě každá květina, která znovuzrozené poupě neutiskuje, co má v sobě každý pták, který nevyžene své mládě potřebující ochrany. Ano, ten nový řád budu zavádět, že kdybych měl statek, nepotřeboval bych teprve tuláka, aby mi zachránil dítě, jemuž jsem zapomněl býti otcem! Mějte vy si vaše svěcení a vaše statky, já zůstanu bez nich, ale zůstanu při svém.“

Otázky

- Analyzujte základní konflikt povídky. Na kterých kontrastech je stavěna? Co autor kritizuje, co oslavuje? Vyslovuje myšlenku, že dobré je pro člověka vše, co ladí s přírodou a že porušení souladu a morálních norem se mstí – doložte v textu.
- Co je zdrojem rozporů a překážek? Co brání člověku ve štěstí?
- Jakou filozofii je povídka naplněna? Jak je třeba žít a podle čeho posuzovat člověka? Myšlenkám kterého filozofa je blízký Hálekův pocit nutnosti návratu člověka k přírodě?
- Co je v povídce zachyceno idylizujícím způsobem, co realisticky? Čím se liší prozaik Hálek od prozaika Nerudy?

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Poezie 2. pol. 19. stol.

Adolf Heyduk

V zátiší (1883)

Touha po Slovensku

Hle, k břehům Váhu letí čápů sbor,
i já chci s nimi v krásné sídlo hor.

Chci obejmouti podtatranský lid
a z jeho zpěvu čerpat mír a klid.

Chci spatřit hronských krajů milou tvář
a na ni ráje ztraceného zář.

Chci znáti prorvy skal i srdcí lad,
a hrob, kde Slovák pro svobodu pad.

Otázky

- Co obdivuje básník v ukázce? Čím byl inspirován? K čemu nepřímo vyzývá? Posudte formu skladby – strofu, verš, rytmus, rým; všimněte si stylizace v tónu slovenské lidové písně, idylického zabarvení. Kdo z Heydukových předchůdců byl také propagátorem přátelství se Slováky?

Karolína Světlá

Frantína (1870)

„Umírám, Bartolome,“ tak radostným mi ohlašovala přízvukem, jako když tehdáž ke mně v noci pod třešní promluvíla po svém prvním setkání s panem Apolínem.

„Na to máte ještě času dost,“ odvětil jsem, ale ovanulo mne to tak ledově, jako kdyby měla pravdu.

„Snad bys mi nepřál, abych tu ještě déle byla!“ utrhla se na mne, jak jindy na mne se utrhávala, když jsme se hádávali.

* * *

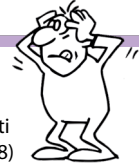
„Bývals mi vždy tak věrným přítelem, že takového co živ žádný neměl,“ pokračovala za chvíli; „od prvního okamžiku, co jsme se sešli, jen dobré mi dělals a jiného nic po všeska léta než dobré. Rci, zdalipak bys mi vyplnil prosbu poslední, přání moje nejdražší, tak rád, jako mi konals služby svoje dřívější?“

„Jak se jen můžete takto tázat!“ já na to, ale nemohl jsem pro slze hlasu povznést.

„Počítám, že to se mnou nebude trvat ani celé tři dny. Když bude všemu konec, pak mne nedej na hřbitov pochovat.“

zapamatuj si

Lyrika, citové vyznání lásky k Slovensku; autor byl nadšený hlasatel československé vzájemnosti (jediný z májovců se dožil roku 1918)

Chci zřít, jak z věrných očí zírám ven
lidského štěstí nedosněný sen,

chci prchnout na čas vášním světa všem,
chci býti zase šťastným člověkem.

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Poezie 2. pol. 19. stol.

zapamatuj si

Romantický příběh, založený na sváru osobního citu a povinnosti, touhy a zodpovědnosti; obraz Podještědí v 2. pol. 19. stol., charakteristika venkovského způsobu života a vztahu mužů a žen; psychologická prokreslenost postav, realistická kresba prostředí, výchovný záměr: mimořádné volní vlastnosti a morální hodnoty ušlechtilé ženy, schopné přispět k obrodě společnosti a k prosazení práva všech lidí na šťastný život; Frantína se provdala za dobrého, ale těžce nemocného rychtáře Kvapila, starala se o statek a o něho, po jeho smrti spravovala dál rychtářství; neváhala potrestat smrtí svého milého Apolína, když zjistila, že je vůdcem loupežné bandy – rezignovala na osobní štěstí a obětovala se ve prospěch druhých jako vykonavatelka spravedlnosti

„Cože?“ zděsil jsem se, „vy nechcete ležet ve svěcené zemi?“

„Tam, kde on leží, pro mne země posvěcená,“ vážně pronesla a přitom k Čihadníku mi ukázala.

Myslí jsem, že žalem paměť v ní zeslábla.

„Mýlíte se, selko, nebožtík muž váš není na Čihadníku pochován, nýbrž na hřbitově světelském,“ namítal jsem jí.

Ona hlavou zavrtěla.

„Nechci ležet vedle muže, nýbrž vedle Apolína zpráchnivět...“

„Což jste se dověděla, kde leží? Jakou náhodou jste na to přišla, či vám to někdo vyrazil?“

Zas zavrtěla hlavou.

„Jak bych nevěděla, kde leží, když jsem ho sama tam uložila.“

* * *

„Ty tedy dosud nevěříš, že vím, kde leží Apolín, a že jsem ho tam sama uložila? Musím ti to teprve popsat, jak se to stalo?“ ...

„Pamatuješ se ještě, kterak jsme se v onen večer za tvou ženou k té uhlířské chaloupce kradli? Vylezls na strom, abys se dovnitř podíval, co tam se děje, a zahlídlš Apolínův klobouk s uvadlou kytkou bazalkovou – ale já poznala nejen klobouk, nýbrž – Apolína samého – on to byl, ten hejtman lesňácký“ ... Vzpomněla jsem si na slova jeho večer předtím pronesená a uznala jsem, že není žádný rozdíl mezi lesňáky a pány: tito že dělají podle zákona, co oni provozují proti zákonu, skutky jejich že jsou tytéž. A kdyby i byl konal, co lidé konat nemají, vždyť to byl on – on, můj Apolín; zle by bylo bývalo, abych mu nebyla více přiřkla práva a svobody než jiným lidem, aby si nebyl směl dělat, co jiný dělat neměl a nesměl. Nic jsem mu nevyčetala, pranic jsem se ho neděsila a neštítala a těšila jsem se, že mu to řeknu, aby poznal mou lásku a spokojen byl vedle mne v myslí své. Avšak v zmatku těchto citů, úvah, rozmyslů najednou podivný se počal ozývat zvuk, na počátku jen zticha, pak hlučněji, až konečně se rozzvučel v strašlivý hlas, a nebylo ve mně a kolem mne než hlasu toho. Ubírala jsem se v něm jako v proudu rozvlněném, ječícím, který mne unášel, omamoval, zatápěl. A hlas ten mi opakoval pořád zřetelněji a zřetelněji, pořád důtklivěji a důtklivěji, až každé jeho slovo v štíra se proměnilo, jenž žihadlem ohnivým do masa mého se zavrtával, opakoval mi vše, k čemu jindy jsem se znala, co jsem náhle zapomenout chtěla v zoufalé lásky závratí. Ó, nechtěla jsem slyšet, a přec jsem poslouchat musila, neb každá krůpěj krve ve mně, každé stéblo trávy před nohou mou, každý ten v lese list nad hlavou mi šelestící to volal, že kdo slzí proléval, štěstí hoden není, kdo se mstil, tomu že odpuštěno býti nemá, a všichni lidé že musí člověku více platit než z nich jediný. S hlasem tím se rvouc, odporující mu, snažíc se ho ohlušiti, to, co tvrdí, si vyvrátiti, ze všech sil duše své se mu bráníc, s tebou domů jsem se dostala a v téměř divokém zápase s ním zas z domu na hory jsem kvapila. I myslii jsem si, až Apolína uhlídám, že hlas ten ve mně náhle zas umlkne, jak umlklo a se zarazilo všecko rozumování moje, když v chaloupce jsem ho spatřila!

* * *

„Pojď,“ pravil nejlaskavějším hlasem, „když jsme již jednou na horách, podíváme se do naší jeskyně i rozloučíme se s ní dnes navždy. Kéž by každá naše hodina nadál se podobala těm, které v ní jsme strávili.“

Obtočil rameno okolo pasu mého, a jak mne k prsoum přivinul, cítila jsem, jak srdce radostně v něm buchá. Ó, kéž by byl věděl, co ve mně se děje!

* * *

Vešli jsme do jeskyně, šero tam bylo z časného rána, smutno, jako kdybychom se byli spolu do hrobu dostali, avšak netrvalo dlouho, nám skoro v patách vloudil se tam paprsek slunce. Stáli jsme tam vedle sebe zas jako jindy v zlatém slunce požáru v záplavě růžové. Ó ne, ne, nebyly to červánky, které dnes nás ozařovaly, nýbrž odlesk moře krvavého, do jeskyně se hrnoucího; nebyly to slunce pablesky, které si to hrály na vlhkých okolo studánky květinách, nýbrž samé, samé ohnivé to nože – mimovolně jsem si sáhla za šněrovačku, mám-li tam Apolínův nůž ...

I stáhl mne Apolín k sobě na sedátko mechové, které on mi byl před tolika léty upravil, ach, vše, vše kolem nás bylo nezměněné, chmerk dosud tak měkký, břečtan tak zelený, květiny tak svěží, krápníkové sloupy tak zářivé, vše, vše dosud takové jako za šťastných let dětství našeho – a přitisknuv mne znovu k srdci, v největší lásky rozkoši zvolal:

„Ne tam dole v tom chrámě kamenném, před tím stádem pitomého lidu, nýbrž zde, zde slavme oddavky, ó ženo moje! Zde ti slibuji lásku nejvěřejší, věrnost skálopevnou, štěstí svrchované ...“

Jako blesk ramena okolo něho jsem obtočila a nůž – jeho to nůž – mu vězel v srdci. –

„I já, Apolíne můj, věčnou ti slibuji lásku a věrnost,“ zvolala jsem v nevýslovné bolesti potřestěním, „ale štěstí spolu se nedožijeme! Tys neodpustil, nemůže i tobě odpuštěno býti; ty jsi se mstil, odplata minout tě nesmí, tys prolil na tisíce slzí, nemůže ti dopřán býti blaženosti úsměv, tys usmrcoval a za to já tě usmrcuji.“

vysvětlivka

chmerk (nár.) – mech

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Poezie 2. pol. 19. stol.

Otázky

- Jaký typ ženské hrdinky Světlá vytvořila? Jakou povahou se vyznačuje, kterou největší hodnotu zdůrazňuje?
- Jaké představy o poslání ženy ve společnosti tím autorka vyslovuje?
- Sledujte dramatické stupňování děje, výběr výrazových prostředků, psychologickou kresbu postavy.

Jakub Arbes

Newtonův mozek (1877)

* * *

„Promiňte, pánové, že zahájil jsem produkci svou způsobem tak neobyčejným; ale jak jsem byl začal, tak chci také skončiti – a mezitím dovoluji mi vyplniti několika slovy, jež mohou mnohého z vás zajímati. Nevidíte před sebou člověka s mozkem vlastním, nýbrž – cizím ...“

* * *

Poté sáhl přítel pravou rukou po své hlavě a zcela pohodlně, jako nějakou čapku, sejmul svrchní část lebky, a drže ji chvíli v ruce, postoupil několik kroků dopředu.

„Skoro vše, co chci nyní vypravovat, bude se zdáti pravdě nepodobno,“ počal přítel po chvíli; „ale z přítomných pánů učenců může se každý, komu libo, přesvědčiti – Prosím tedy!“

Přítel sestoupil poté až v polokruh hostů, a usednuv tu na jednu z prázdných stolic, podotknul:

„Kdo vyzná se v anatomii a fyziologii, nechť mozek můj prozkoumá!“

Na ta slova povstalo několik hostů od stolu profesorů a obklopujše přítele počali zkoumati. Jeden z nich pak zahájil výklad:

„Pravda! Vidíme tu skutečnou lebku odloupenou a povrch mozku. Povrch ten jeví se zcela normální malá závitky. Možná že pod drobnohledem jeví by některé z nich co do útvaru a velikosti odchylky; ale takto nelze pozorovati než povrch zcela obyčejný“...

„Mozek, který byl právě jeden z ctěných pánů znalců ohledal,“ zahájil přítel předběžný svůj výklad, „není, jak už jsem podotknul, mým vlastním, nýbrž cizím“...

Jeť snadněji cizím mozkem mysliti, cizí myšlenkou se honositi a oblažiti sebe i jiné, než vlastní myšlenku z mozku svého vykřesati...

zapamatuj si

Romaneto o stroji rychlejším než světelný paprsek (inspirace: Arbesův zájem o techniku a důvěra ve vědecké poznání); poutavý příběh s napětím (kontrast mezi fantazií a racionalismem) založen na fantastickém prvku: vypravěči (autorovi) se ve snu zjeví přítel a nabídne mu výlet v záhadném přístroji, při němž má možnost zhlédnout historii lidstva v opačném sledu (minulost plnou bojů a ničení hodnot)

Dlouho přemýšlel jsem o mozku, jež bych uznal za nevhodnější, a rozhodl se posléze pro mozek muže, jež celý vzdělaný svět počítá mezi nejbystřejší myslitele. Věděl jsem, že mozek muže toho chová se v jednom muzeu anglickém; úskokem a lstí podařilo se mi zmocniti se převzácného pokladu toho, a když pak se mi po bitvě u Králové Hradce naskytla vhodná příležitost, že mi byla lebka palašem odřata, nahradil jsem vlastní svůj mozek mozem Newtonovým.

* * *

„... Podařilo se mi vynalézt, vlastně použití od pravěku známého motoru převzácného druhu, motoru, jenž předčí rychlost světla, ba i rychlost posud za nejrychlejší pokládané síly přírodní – elektriny ...“

„Toť utopie!“ zaznělo opětně z různých stran.

„A přece později dokážu opak toho,“ pokračoval přítel; „neboť nejen sílu samu, i přístroj, kterýmž možno účinek podivuhodné síly té zkoumati a jehož možno k nejsmělejšímu experimentům a důkazům použití, byl mnou sestaven a nalézá se zde k volnému použití každému, komu bude libo přesvědčiti se o pravdivosti mých slov.“

* * *

„Kdo se tedy přihlašuje dobrovolně?“ optal se přítel.

V sále nastalo hrobové ticho – nepřihlásil se nikdo ...

Tím naskytuje se ti nevhodnější příležitost přesvědčiti se vlastními zdravými smysly o všem, co se bude dít, pomyslil jsem si, a když pak přítel otázku svou opakoval, povstal jsem a volným krokem ubíral jsem se ku stolu přítelovu.

Musím se přiznati, že mi nebylo právě volno. Četná společnost, před kterouž jsem chtěl společně s přítelem provést eskamotérský experiment, o němž jsem neměl posud ani tušení, budila v mé duši ono tajuplné, bázně nadějně rozechvění, jež pociťují obyčejně takměř všickni, kdož poprvé vystupují u veřejnost ...

„... Pomocí přístroje mého octneme se skutečně v ohromné té vzdálenosti od zeměkoule v mžiknutí oka a poletíme pak buď rychlostí světla, nebo i o něco rychleji dále v ohromné spirálce, odpovídající nejen rotaci zeměkoule kolem osy, nýbrž i kolem slunce.

Po tomto posledním výkladu odšoupl přítel stolek trochu kupředu a trianl jeho sklesl beze hluku na zem.

Nato si nasadil jedny z podivuhodných brejlí a vstoupil do tříhranu.

Učinil jsem po jeho příkladu. Nasadiv si druhé brejle vstoupil jsem do tříhranu těsně podle přítele ...“

Znenáhla stává se šero vždy jasnějším a jako z mlhy vystupuje přede mnou obraz krajiny. Nevidím zpočátku než určité obrysy hor, lesů, měst a vísek. Místy šlehaají rudé plameny ...

Však zanedlouho jeví se vše ve světle jasnějším. Již rozeznávám i jednotlivá pole, silnice, dvorce a domky; vidím též, že tu a tam jsou celé osady v plamenu a že po celé krajině planou nesčíslné menší ohně jako světlušky ...

Obraz pomalu se jasní.

Podivný obraz nabývá plastičnosti ... Rozeznávám ležení větších a menších oddělení vojska ... různé proudy prchající i jich pronásledovníků ... různá skupení, kde poskytují, jak se zdá, úlevy raněným ...

Zanedlouho rozeznávám místa padlými koni, zpřevrhanými vozy a děly a lidmi v pravém slova smyslu posetá. V místech těch panuje zvláštní hemžení ... Rozeznávám již i jednotlivé lidi a vidím, kterak jedni kopají jámy, jiní slídívě sem a tam přecházejí a ještě jiní padlé sbírají a odnášejí buď k ohňům nebo k jámám ...

Tak spatřil jsem, kterak obraz prchajících a pronásledujících mění se v obraz bojujících, později v obraz k boji připravěných a ještě později v obraz k bitvě se připravujících ohromných dvou armád ...

Viděl jsem obraz zoufalého posledního boje, kterýmž vítězství rozhodnuto, viděl jsem obraz boje, kdy vítězství klonilo se brzy na tu, brzy na onu stranu ...

Každou podrobnost bylo lze pozorovati: tu strašný, krvavý útok bodákem několika pluků proti pevnému postavení nepřítelovu; tu divoká seč jednotlivých pluků jízdy, tu boj dělostřelecký, podporovaný palbou pěchoty a manévry jízdy.

Otázky

- Charakterizujte literární útvar romaneto. V čem je Arbesova osobitost a originalita? S kterými světovými prozaiky má některé podobné rysy?
- Jak autor dosahuje napětí? Všimněte si střídání vyprávěcích, popisných a reflexivních partií a funkce vypravěče. V čem spočívá působitost Arbesovy prózy?
- Na čem je založen ústřední motiv? Jak jsou představeny dějiny lidstva? Jaký záměr a etickou myšlenku autor vyslovuje?

Česká literatura 70. a 80. let 19. století

A) ŠKOLA NÁRODNÍ (RUCHOVCI)

Svatopluk Čech

1) básník

Ve stínu lípy (1879)

Jak vlny osením po tobě hrají
mé vzpomínky a touhy, rodný kraji!

* * *

Buď zdrávo, údolí mé tiché, skromné!

Můj ráji dávno ztracený, buď zdrav!

Jak hejno křepelky tu vzlétá pro mne
z každé brázdy upomínek dav.

Ty jabloně nad mořem zlatých klasů
mi šeptají o blahu zašlých časů,

ta bílá stezka, vinoucí se v bor,

mne vábí k místu, kde tak často vítal

mladého samotáře jedlí sbor

a z nízkých větví poustevnu mu splítal.

Tam jiná cesta pod horou se vine –

teď mizí kdes – a z dálky znovu kyne –

Ó, nekývej! Vždyť onen dvorec bílý,

kam bývalas mi dlouhou, ach! tak dlouhou,

již nevábí mne okem sladké víly,

a první láska – báchorou mi pouhou.

Z oblaků vízka třpytivá se vine

jak z minulosti šerých závojů;

zapamatuj si

Venkovská epika – *idyllický epos*; cyklus 7 veselých i vážných příběhů vyprávěných vesničanem (sedlákem, krejčím, učitelem, válečným invalidou, hostinskou, pojezdným, šumařem; závěrečný přípitek mlynáře) při nedělní besedě pod starou lípou u hostince (odraz autorových vzpomínek); oslavný úvod – předzpěv: apostrofa rodného kraje (Ostředek u Benešova), teskná vzpomínka na krásné chvíle dětství, jistota domova – idyllický rámec poklidného života českého venkova

zřím broskví špalír, žaluzie stinné,
a duch můj řadou známých pokojů
s pocitem blaha teskného se chvěje;
leč darmo hledá milé obličej
a známý nábytek – nic nezřít tam,
co družilo se k dětským snům a hrám,
ni skříně, o jichž tajemství jsem sníval,
na Čiňana, jenž na nich čelem kýval.

Otázky

- Zopakujte si základní znaky eposu. Posuďte, které motivy v něm převažují (lyrické, epické?).
- Vyjádřete základní myšlenku úvodu (vstupu) a doložte subjektivní základ této části. Čeho jsou autorova slova dokladem? Proč rád vzpomíná na mládí a vrací se do prostředí venkova?
- V kterých verších poznáváme venkovský klidný život, přírodní harmonii a prostotu?
- Čím se vyznačuje Čechův styl? Zamyslete se nad působivostí jeho veršů, sledujte bohatství tropů a figur, básnických přirovnání, slovní zásobu (přítomnost knižních slov, složenin, abstrakt), zalíbení v opisu, apostrofě, kontrastu, inverzi. Doložte jeho „malířský pohled“, složitě stavěná souvětí.
- Určete rytmus a rým ukázky.
- V čem spočívá Čechovo vlastenectví?

odkaz

Viz Literatura v kostce, Literatura
2. pol. 19. stol. a Základy teorie literatury

Jitřní písně (1887)

Dosti nás

Jsme slabí, malí – Dosti těchto řečí!
Jen kdo tak zoufá, sláb a malý jest.
Oč byla Hellas, byla Roma větší,
než skrání nesmrtnou se dotkla hvězd?

Jak směšné byly našich předků cepy,
když celý svět se zdvihl proti nim,
a hle, svět celý zdrtil vůdce slepý
a Tábora se klonil věčný Řím.

Jen v srdce zápal, chrabrost bohatýrů,
a budem vojsko netušených sil!
Sláb jenom ten, kdo ztratil v sebe víru,
a malým ten, kdo zná jen malý cíl.

Otázky

- Jakým náladám se snaží básník čelit?
- Čím je pro ruchovce báseň příznačná obsahově?
- Na konfrontaci čeho je báseň vystavěna? Které tradice zdůrazňuje autor a proč?
- Co vyjadřuje závěrečné dvojverší? K čemu autor vyzývá? Výzvě kterého z básníků předchozí generace se podobá?
- Které typické znaky básnického umění autora (i ruchovců) má báseň? Doložte její rétoričnost a patos. Které prostředky dodávají Čechovým výzvám důraznost a naléhavost?

Písně otroka (1895)

V

Jsme otroci. Jsme cizí zvůle loutky,
v nás bez trestu smí bušit každá pěst,
co máme, hříčkou ledačí je choutky
a v pospas každému je naše čest.
Jsme zástup skotu v jařmu bičem štvaný
pro cizí prospěch z jitra do noci –

XXIII

Stojím v šeru na skalině, o níž v pěnu, dešť a kůř
duníc, ječíc rozbíjí se nesmírného vodstva bouř.
Jako pták, jenž marně hledá k odpočinku výspy tes,
pohled můj se teskně hrouží v mlhy, vln a mraků směs,
která přede mnou se temně v nedohlednou dálku stře
a sta smřstěmi a víry jak var čarodějnic vře.

zapamatuj si

Sbírka politické, vlastenecké lyriky;
téma národní a sociální svobody
(ohlas doby, soudobých problémů),
myšlenka činnorodého vlastenectví a hrdosti

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Poezie 2. pol. 19. stol.

zapamatuj si

◀ Alegorická reflexivní skladba o 23 částech,
situovaná do exotické oblasti pralesa;
dobově obvyklé motivy otroka, otrokáře,
poroby, pout i výzva k boji za svobodu, obžaloba
národního a sociálního rakouského útisku;
poloepický rámec skladby (sociální motivy), na
začátku zpěv otroků, lyrické verše o útisku, pak
romanticko-exotický příběh lásky otroka k otrokyni
Zajmě (epické jádro), v závěru mlhavá představa
svobody, volnosti; působivost veršů v napjaté
atmosféře 90. let; časté kontrasty, obecnost obrazů
však umožňovala různé výklady (zneužíváno
různými politickými proudy)

Stojím tu a hledím nazpět: V otroctví tam úpí zem.
Hledím kředu: Vše tam hrozí živlů běsným zápasem,
orkán divoký se blíží – již mi vzlétá vichrem vlas,
i pout mojich řinkot věčný přehlušuje bouře hlas.

Však co vidím: Břeh tam nový – Smavé slunce příštích let
ozařuje jiný, svěží, bouří obrozený svět.

Palem rozkošná tam zeleň, v níž se blýská zlatý plod,
obhlíží své libé vděky v modré hloubi klidných vod
a kraj úrodou se směje, květ a klas a hrozen rév,
k pilné práci, vděčné sobě, veselý se druží zpěv,
ruce všechny bez okovů, jasna pracovníků tvář,
nikde dozorce tu s bičem, otlýl ni otrokář,
nikde neblýská tu kopí sveřepého vojína,
pokrytecky nebělá se řasné roucho bramína,
nikde nepsána tu v čelo různou hlínkou črta kast,
rovných, volných spolubratří svobodná tu, šťastná vlast.

2) prozaik

Nový epochální výlet pana Broučka, tentokrát do XV. století (1889)

V.

„Což tuto činíš? Kdo jsi?“ zaznělo ostře nad zoufalým panem domácím.

Brouček zdvihl oči a bezděky vstal. Spatřil před sebou vysokého, statného muže pěkné, dlouhým vousem obrostlé tváře, v oděvu skutečně malebném. Měl čepici zvláštního tvaru, dlouhý modrý plášť s červenou podšívkou, vpředu rozhalený, takže bylo pod ním viděti přiléhavý černý kabátec, ozdobený uprostřed na prsou vyšitým červeným kalichem, níže cosi jako krátkou, ke kolenům splývající sukni, bílou, dole obroubenou úzkým lemem z černé kožešiny, šikmo kolem boků kovaný stříbrný pás s kabelou, zavěšenou po pravé, a s dlouhým mečem po levé straně, konečně úzké zelené nohavice a nízké červené boty, vyběhající v ostré špičky.

„Prosím vás, řekněte mi, máme teď opravdu rok čtrnáct set dvacet?“ otázal se pan domácí místo odpovědi.

„I ovšemť,“ potvrdil muž, ohlédnuv se udiveně napravo i nalevo. „Ale koho se tážeš kromě mne, jsa tu se mnů sám druhý?“

Panu Broučkovi nyní svíto, proč se také člověk s lucernou při jeho oslovení na všechny strany ohlížel. Jest patrné, že ti nevzdělaní staří Čechové nemají o zdvořilém vykání ani potuchy. Neboť že se dostal skutečně mezi staré Čechy, o tom nemohl již pochybovati.

(Doufám, že jsem svou staročestinou heznalce již dosti oslnil, znalce pak dosyta pozlobil, a že mi proto čtenářové dovolí,

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Poezie 2. pol. 19. stol.

Otázky

- Které části lze (na základě ukázky) sledovat v skladbě?
- Co básníkovi umožnila vyjádřit forma alegorie? Čeho symbolem je obecný obraz otroka? S čím autor srovnává osud porobeného člověka? Dokažte, že skladba má deklamační a reflexivní ráz a že je plná kontrastů. Kterými prostředky je dosaženo patetičnosti? S jakým záměrem je použito techniky pateticky nadneseného verše?
- V co vyznívá závěrečná část? Který zvukomalebný motiv je příznačný pro vyjádření neblahé přítomnosti?
- V jaké roli vystupuje básník?
- Proč měla skladba v době, kdy vznikla, značný ohlas?

zapamatuj si

Satira ostře útočí na nemorálnost českého měšťáka konce 19. století, zbabělost a bezcharakternost, malost a nekulturnost (tehdy největší nebezpečí pro politický boj za svobodu); středem zájmu je titulní komická figurka blahobytného pražského domácího pána Matěje Broučka; při návratu z hradčanské hospody Na Víkárce spadl do sudu a usnul; ve snu byl vystaven nemilosrdné konfrontaci s husity – ocitl se v minulosti, v době obléhání Prahy Zikmundovými křižáky v předvečer bitvy na Vítkově; jeho ochráncem se stal pražský měšťan z 15. stol. Jan Domsík (Janek od Zvonu); zbabělým jednáním v přítomnosti Žižkově byl pan Brouček odsouzen jako zrádce k upálení v sudu (Žižka: „Toho bohdá nebude, abychom takové potomky měli!“)

abych ostatní řeči svých Staročechů podal prostou novočeštinou, leda tu a tam některým starožitným slovem neb obratem kořeněnou.)

„A povězte – pověz mi ještě,“ ptal se dále zoufalý pan Brouček, „jsi opravdu, čím se zdáš, nejsi pouhý přelud?“

„Přelud? Nevím, co tím chceš říci. Jsem Jan řečený Domšík a říkají mi Janek od Zvonu, toť od mého domu tuto, na němž vidíš vytesaný zvon.“

Pan Brouček si pomyslel, že se pramálo hodí pro domácího pána oblažet se po rytířsku a nosit po boku takový sáhodlouhý rozeň; ale útěchou mu bylo, že se tedy setkal alespoň s pořádným člověkem, s kolegou, a ne s ledajakou nájemnickou chamradí.

Zato prohlížel si ho staročeský domácí s patrnou nedůvěrou.

„Ale kdožpak jsi ty?“ pokračoval ostře. „Jistě cizozemec jakýs – a snad –“ Oči Domšíkovy zableskly hrozivě.

„E, žádný cizozemec!“ ohradil se pan Brouček. „Jsem Čech a Pražan k tomu.“

„Lžeš. Vždyť mluvíš česky, až ohavno poslouchati, a takové šeredné plandry a hadry by nevzal na sebe poctivý Pražan.“

Pan Brouček stěží spolknul nevoli nad tím, že člověk s takovým strakatým masopustním oblekem, ... smí tak pohrdlivě mluvit o jeho solidním, moderním šatě. Ale uznal, že musí především vyvrátit podezření staročeského kolegy, který ho snad také pokládá za špehouna. Co má říci? Kdyby řekl pravdu, odkud přichází, spatřoval by v tom onen buď nejasný šprým nebo tlachání blázna, kterého by dal zavřít do blázince, – a pan Brouček slyšel o bývalých blázcích hrozná věci. Konečně napadla mu jakás takás výmluva.

„Víte – víš, milý příteli,“ začal nejistým hlasem, „nebyl jsem dlouho v Čechách – potloukal jsem se po světě –“

„Toť jistě dávno tomu, co jsi odešel z domova?“

„I ba dávno,“ lhal pan Brouček dále. „Byl – jsem ještě malý hoch –“

* * *

VI

„Ale dovol, co je mně po Zikmundovi? Máte-li vy s ním něco, vyřídte si to sami a nechte na pokoji člověka, kterého se ta záležitost pranic netýká. Já jsem tu cizinec a přicházím do té celé ošklivé věci jako Pilát do Kréda.“

Domšík prudce ustoupil, a měře hosta plamenným pohledem, zvolal hněvivě: „Ha, tedy jsi přece lhal, vydáváje se za pravého Čecha! Křivě jsi přísahal! Hle, Zikmund nešlechtný, syn nehodný přeslavné paměti krále Karla, tak zapomněl se na svém rodu a své cti, že sebral ohromné vojsko cizozemců proti vlastnímu lidu svému a jako katan zpupného Říma přichází sem, aby ohněm a mečem vyplenil víru naši, rozšlapal práva naše, vydal nás na potupu svatého mistra našeho, ne jako laskavý vládce, než jako zuřivý tyran mocí sobě vyložil na mrzké čelo velebnou korunu svatováclavskou: který tu věrný syn té země nezahořel by spravedlivým hněvem a nevytrhl meč na odvrácení té zhouby a potupy, který pravý Čech mohl by říci, že není jeho ta pře, a slože ruce v klín lhotejně přihlížeti, ani jeho bratří radostně nasazují statky a hrdla v boji nerovném a rozhodném! Již poznávám, že přijal jsem zrádce pod střechu svou.“

„Ale – milý příteli, copak vám budu platen? Jsem starý chlap a neumím se zbrání zacházet. Ani za mladých let mě při odvodu nechtěli, že jsem ploskonohý, že mám tlustý krk a bůhvíco ještě. Mnoho byste si na mně nechytili a velkou parádu bych vám také nedělal. A vůbec se divím, že nutíte také civilisty do zbraní; k čemupak máte řádné vojsko?“

„Mluvíš-li o najatých žoldnících, těch nemáme. My sami jsme vojsko. Všickni věrní pražští měšťané, řemeslníci, podruzi, bohatí i chudí, mladí i staří, kdo zbraň unésti nemůže, všickni jsme vzhůru na obranu svého města, kalicha, cti a svobod země České. A z venkova přichvátili nám na pomoc táboři, Žatečtí, Lounští, Slanští a jiní, tisíce lidu selského, pobívané železem své cepy a vyměňivše své otky za šípy a sudlice; i ženy a panny spěchají s nimi srdnatě v boj, ba i pacholata malá, jejichž ruka sotva kamenem umí loučiti – všickni jsouce hotoví raději položit život svůj než poddati se nepříteli. A ty, muž silný a zdravý, chtěl bys zbaběle boji se vyhnouti?“

Tato řeč Domšíkova zadala panu domácímu novou ránu.

„Do horšího už jsem se nemohl dostat!“ – hořekoval v duchu. – „Myslí jsem, že vedou řádnou vojnu, a oni zatím dělají jen revoluci. Broučku, Broučku, ani v nejošklivějším snu ti nikdy nepřišlo na mysl, že se jednou dostaneš mezi povstalce! Arci, dlouho ta rebelie asi nepotrvá. Dopadne to jako v roce osmačtyřicátém. Až jim vojsko rozstřílí několik barikád, rozutíkají se do všech konců a ty venkovské gardy nejdřív. A pak začne vojenský soud pracovat olovem a oprátkou ... Co si mám počít!“

Řeknu-li, ne, dost možná, že mě ten zhorka nakvašený Janek přece probodne. A kdybych i zdrav odtud vyšel, dole na náměstí mě očekává sotva něco lepšího.“

Tanula mu sice na mysli Svinská brána, za níž neleží vojsko, že by tudy mohl upláchnouti do Nuslí nebo do Vršovic a tam počkati, až bude povstání potlačeno; ale pochyboval, že by ve svém obleku z města vyvázl, – zajisté by ho cestou někde zadrželi a snad utloukli jako domnělého cizáka a nepřítele. A konečně, kdož ví, jak teprve vypadá staročeský venkov!

S těžkým srdcem rozhodl se tedy, že prozatím Domšikovi naoko vyhoví a vyčká vhodnou příležitost, aby se mu nějak vysmekl z klepet, než boj skutečně začne. Privil tedy s líčenou zmužilostí: „Když jdete všichni, nežůstanu přece sám za pecí!“

„Takové slovo muži sluší,“ řekl Staročech usmířen. „Ale slyš! Není radno ni v žertu mluvití u nás ony zbabělé řeči, které jsi prve mluvil; snadno bys za ně utržil ránu železným cepem. – Nyní pojď se mnou do světnice, kde moje žena s dcerou uchystaly snídaní nebo spíše již malý oběd, neb za nynější doby vycházejíce z domu nikdy nevíme, kdy se zase vrátíme.“

Host byl tomuto obratu od vojenských věcí ke kuchyňským velmi povděčen. Byl již notně vyhladovělý. Šel tedy chutě za hostitelem, hrubě si ani nevšímaje, jak špatně se mu kráčelo v těsných nohavicích a předlouhých škorních.

Byl zvědav na staročeskou kuchyni. Dle dosavadních zkušeností ve středověku neočekával příliš jemné a vybrané přípravy; ale zato nadál se jadrné podstatnosti, ke které mu již kuchař hlad přidá všeho žádoucího koření.

Poněkud ho jen tísnila myšlenka na představení dámám: nechť cokoli řeknou spanilé čtenářky, zatajiti nemohu, že panu Broučkovi bývá všude jinde volněji než v dámské společnosti.

Otázky

- Jaký záměr sleduje autor? Koho ostře kritizuje a zesměšňuje? Které příznačné charakterové vlastnosti projevuje pan Brouček? Kdy se nejvíc projevily jeho mravní kvality, v protikladu s kým?
- Srovnejte vztah pana Broučka a Janka od Zvonu k vlasti, osudu národa. Vyhledejte konkrétní situace, kde autor zobrazuje velikost a vznešenost husitské Prahy.
- Dokažte, že Čechova próza je satirou zvl. v oblasti názorové.
- Všimněte si jazykové charakteristiky postav. Kterými zvláštnostmi řeči autor oba mluvčí obdařil? Uvedte humorná satirická vyjádření.
- Všimněte si základního rysu textové výstavby díla – rozlišení pásma vypravěče a pásma postav.
 - a) Doložte základní znak pásma vypravěče, tj. objektivitu (viz i běžné užití 3. os. sg. sloves), ale i její porušování (projev aktivizace vypravěče, jakoby autorský komentář v pásmu vypravěče, obsahující různá hodnocení – i subjektivní), takže se autor vyjadřuje jakoby zdvojeně. V závěru ukázky si všimněte, že subjektivní zdůvodňování jsou spojena i s užitím přítomného času (nelze ho považovat za historické prézens, ale za glosování dané situace, nebo za prostředek, jímž se vypravěč přímo obrací ke čtenáři).
 - b) Promluvvé pásmo postav je tvořeno dialogy. Všimněte si, jak jazyk v přímé řeči slouží k rozlišení postav.
 - c) Všimněte si, zvl. v promluvě pana Broučka, protikladu mezi dialogem a vnitřním monologem. Dokažte, že obojí má charakterizační funkci.

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Literatura 2. pol. 19. stol.

B) ŠKOLA KOSMOPOLITNÍ (LUMÍROVCI)

Josef Václav Sládek

a) básník české krajiny, českého rolníka a národního zápasu

Jiskry na moři (1880)
Pevně dřímáš

Pevně dřímáš pod trávničkem,
nebudí tě den:
oči navždy uzamčené,
srdce chladné, utišené,
v hlavě žádný sen.

Slunce vzhází, jitra plane,
skřivan letí výš,
rosou vlhký květ se chvěje
světlem ruch a život spěje,
a ty tvrdě spíš.

A já hledím v slunci záři
na tvůj úzký byt,
hledím v život po vůkolí,
cítím, jak mě srdce bolí,
a tvé jak má klid.

zapamatuj si

Elegický cyklus básní věnovaných zemřelé ženě a vlastenecká lyrika, oslava české krajiny, protest proti domácí politické lhostejnosti

Otázky

- Co odrážejí jemné, procítěné melodické verše? Čím se vyznačuje elegie?
- Sledujte úsporný, sevřený způsob vyjádření.

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Literatura 2. pol. 19. stol.

Je proti nám, kdo není s námi

Je proti nám, kdo není s námi,
a jediný byť vlas to byl,
kdo v nepřítel jej složil chrámy,
to krev už není našich žil!

My potřebujem mužů celých
a v boji, psotě vzdornou leb,
a myšlénku na čelech smělych
a pohrdu pro cizí chléb.

My potřebujem velkých lidí,
již bouří velké vzdorují,
a z celé duše nenávidí,
a z celé duše milují!

Otázky

- Proti čemu a komu jsou zaměřeny odbojné verše?
- K čemu autor vyzývá a jakými prostředky? Čím je zdůrazněna naléhavost výpovědi?
- Vyhledejte figury a tropy, posuďte rytmus a rým básně.

Ze života (1884)

Hlavy vzhůru

Hlavy vzhůru – nač se mučit
jalovým a marným steskem; –
musíme se lítat učit
orlem vzhůru, dolů bleskem!

zapamatuj si

Vlastenecká lyrika, výzvy k národní hrdosti; prosté, až gnómičké vyjádření

Loď že hyne ve vln lomu! –
vzhůru křídla k nebes týnu,
a pak zahřmi třeskem hromu
dolů to do křivdy stínů.

Byli jsme a budem dále,
přijdou zase jasný dnové,
nebojí se neurvalé
bouře srdce ocelové.

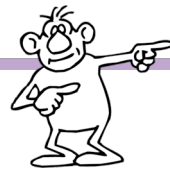
Za mrakem ať mrak se zvedá, –
Nač mít také v duši chmuru?
Najde spásu, kdo ji hledá!
Ruce k dílu, hlavy vzhůru!

Otázky

- Kde vyjadřuje básník protest proti malosti a vyzývá k národnímu sebevědomí? Koho z básníků předchůdců připomíná?
- Kterými prostředky jsou autorovy výzvy zesíleny?
- Posudte charakteristické rysy Sládkova výrazu, pravidelnost verše, rým ap.

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Literatura 2. pol. 19. stol.

Sluncem a stínem (1887)

V mé duši tisíc skřivánků

V mé duši tisíc skřivánků
jak v červnu z pole vzlétlo,
když jetelem a modrákem
a vlčím mákem zkvetlo.

Ba dřív jsem ani netušil,
jak mohou záznak taký
přes jedno jitro vykouzlit
dva slunka plné zraky!

V mé duši poupat na tisíc
je šírem rozestláno
a Bůh ví jak, – to všechno tak
přes jedno krásné ráno.

V mé duši tisíc skřivánků
jak v červnu z pole vzlétlo
a zpěv a květ je celý svět
a všechno volá: Světlo!

Otázky

- Kde, v kterém prostředí hledá autor kladné životní hodnoty a jistoty? Které motivy jsou prostředníky k vyjádření pocitu štěstí a životní radosti?
- Kterých uměleckých prostředků autor využívá? Posudte sloku, verš, rým, rytmus.

zapamatuj si

Milostná lyrika obohacená o meditativní verše o zákonitosti smrti a věčného koloběhu lidských osudů; básně osobní vyrovnanosti, odhodlání přijmout život jako střídání světla a stínu; dokonale lumírovský verš

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Literatura 2. pol. 19. stol.

Selské písně a České znělky (1889)

Velké, širé, rodné lány ...

Velké, širé, rodné lány,
jak jste krásny na vše strany,
od souvatě ku souvratí
jak vás dnes to slunko zlatí!

Nad vámi se nebe klene
jako v květu pole lněné,
nad lesy jen z modrošira
pára v tichý dešť se sbírá.

Vlavé žito jako břehy,
květná luka plná něhy,
na úhoru, v žírné kráse
pokojně se stádo pase.

A jak slunce vás tak zhřívá –
a jak cvrček v klasech zpívá,
v šíř i v dál, vy rodné lány,
budte vy nám požehnány.

zapamatuj si

Přírodní lyrika, idylický obraz venkova, vyjádření autorova vztahu k rodné zemi, přírodě přetvářené člověkem; básně jsou sjednoceny lyrickým mluvčím – autorem jako anonymním pěvcem, který o sobě mluví jako o rolníku, venkovanovi; v něm vidí jádro národa, symbol národní oddanosti, hrdosti, nepoddajnosti, jistoty, bezpečí, čestnosti a mravní spolehlivosti, pracovitosti, volnosti

Otázky

- Jak autor zobrazuje přírodu, co v ní obdivuje? Všimněte si základních motivů.
- Které prostředky a forma dodávají básni hymnický ráz?
- Všimněte si, jak je výčet zhuštěn do několika strof jako zkratkovité obrysové líčení krajinné krásy.
- Doložte plastičnost a barvitost obrazů (viz epiteta), všimněte si zvláštní složeniny „*modroširo*“ zhušťující barvu i světelný prostor, slov zvukově bohatých, zvl. kvantitativní slabik (střídání přízvukných slabik krátkých s nepřízvuknými dlouhými), zjistěte zvukosled a rýmy. Dokažte, že Sládek je mistrem zpěvného, rytmicky vybroušeného verše, melodické písňové formy.
- Ukázky mají název vždy podle prvního verše. Jak se takový titul jmenuje?

zajímavost

První báseň z ukázek byla zhudebněna pro mužský sbor *Josefem Bohuslavem Foerstem*.

České písně (1892)

Byli jsme a budem

Byli jsme a budem,
jak jsme byli dosud,
ranami a trudem
nezlomí nás osud.

Prapory jsou zdrány,
krov je hříčkou hromu,
přec jen budem pány
my ve vlastním domu.

Přes vln burné vzteky
na své české skále
bili jsme se věky,
bít se budem dále!

Ať se moře pění
v krve proudu rudém,
vzdorní, nezlomení,
byli jsme a budem!

zapamatuj si

Vlastenecká a politická lyrika – odpovídá na příkoří rakouské vládní politiky k Čechům a kritizuje i české politiky, zvl. staročechy

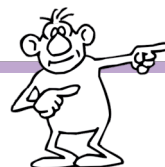

Otázky

- Jaký tón má básníkova výpověď?
- Zdůvodněte opakování základní myšlenky v prvním a posledním verši básně. (viz i báseň *hlavy vzhůru* str 110).
- Doložte autorovo vlastenectví, projev národní aktivity a energie, odhodlání k obraně národní svobody.
- V jaké společenské atmosféře vznikají básně politického charakteru této sbírky?

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Literatura 2. pol. 19. stol.

V zimním slunci (1897)

Silen buď

Silen buď a nepovol,
jsi-li v lese žití dub;
jsi-li pouze trávy stvol,
schyl se, ale neustup.

Dub anebo třeslice,
drž se půdy, kde jsi vzrost:
zlomí-li tě vichřice,
žil's jak muž – a to je dost.

zapamatuj si

Intimní a reflexivní poezie, elegický tón, jakoby životní vyrovnání, zamyšlení nad smyslem lidského života, práce a bolesti; citové napětí je vyvoláno rozporem mezi soucitem a vzdorem, prožitkem bolesti a silou je překonat; některé básně jsou věnovány památce matky

vysvětlivka

třeslice – druh trávy

Otázky

- K čemu autor vyzývá?
- Který hlavní kompoziční prostředek se vyskytuje v básni?

b) tvorba pro děti

Zlatý máj (1887), **Skřiváncí písně** (1888),

Zvony a zvonky (1894)

Domov

Domove, domove,
drahý a jediný,
nejdražší, nejsladší
nad světa končiny.

A kdybych ve světě
byl i ten nejchudší,
tys mi dán za poklad
v matčině náručí.

Nejdražší, nejsladší
na světě ze všeho,
daný mi v kolébce
od Boha samého.

Jinde jsou krásnější,
jinde jsou šťastnější,
ale tys nad všechny
vlasti mi milejší.

zapamatuj si

Autor překonal starou tradiční násilnou didaktičnost, přiblížil se dětskému chápání světa, fantazii a vnímavosti dětské duše; klasicky prostě verše

Před mořem, za mořem
nenajdu takové,
jako ty, milený
český můj domove!

Modrá očka

Hvězdičky už vyšly,
červánek už zhas,
očka, modrá očka,
už je k spaní čas.

V hnízdečku sladce,
tiše usnul pták,
očka, modrá očka,
spěte také tak.

Do kalíšků květů
blahý sen už slét,
zavřete se, očka,
jako modrý květ.

Už jste se den celý
nakoukala moc,
očka, modrá očka,
spěte – dobrou noc!

Lesní studánka

Znám křišťálovou studánku,
kde nejhlubší je les,
tam roste tmavé kapradí
a vůkol rudý vřes.

Tam ptáci, laně chodí pít
pod javorový kmen,
ti ptáci za dne bílého,
ty laně v noci jen.

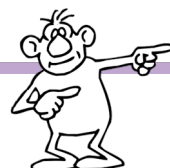
Když usnou lesy hluboké
a kolem ticho jest,
i nebesa i studánka
jsou plny zlatých hvězd.

Otázky

- Všimněte si prosté výpovědi a zpěvnosti básní. Proč jsou Sládkovy verše stále tak oblíbené?
- K čemu vede dětského čtenáře první ukázka?
- Jakou formu má druhá ukázka? Čím je pro Sládkovu tvorbu typická třetí ukázka?
- První a třetí ukázka se v něčem překrývají, obě jsou o domově, ale každá jiným způsobem. Vyjádřete rozdíl mezi nimi.
- Posuďte básně z hlediska výstavby strofy, verše, rýmu. Mají týž rytmus?

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Poezie 2. pol. 19. stol.

Jaroslav Vrchlický

a) básník lyrik

Dojmy a rozmary (1880)

Mně v hloubi srdce vždycky láska zpívá...

Mně v hloubi srdce vždycky láska zpívá,
můj život bez ní v jeseni strom holý,
rty dívčí květ jsou, který vždycky zvolí,
když zpívat chce, má píseň zádumčivá.

Než znal jsem tebe, holubičko sívá,
já znal jen to, co ve životě bolí,
teď znám, co těší, blaha na vrcholi
jsem pták, jenž s písní k východu se dívá.

Já s písní poprv dotknul se tvých spánek.
Já s písní myrtu vtkal ti v dlouhé vlasy,
a s písní zulíbal tě do červánků.

Teď spolu jdem, a nechť se kolem stmívá,
pláč nesmí zrosit zlaté tvoje řasy –
Mně v hloubi srdce vždycky láska zpívá.

zapamatuj si

Milostná a rodinná poezie, formálně rozmanitější (2 cykly sonetů, formy rondové a forma francouzské balady); básník se obrací k milované ženě, kterou povyšuje na ideál, smysl života a tvořivé práce

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Poezie 2. pol. 19. stol.

Otázky

- Z čeho se básník vyznává, s kým se ztotožňuje?
V návaznosti na kterém z předchůdců rozvíjí Vrchlický milostnou lyriku?
Posudte stav duše mluvčího – básníka.
- Ve volbě slov si všimněte vedle zvukosledných řad také jejich kvantity (umístění slov se slabikami dlouhými).
- Pojmenujte strofický útvar, podejte po strofách postup motivů, všimněte si vzájemného poměru motivů v čtyřverších a trojverších. Odpovídají si vzájemně obrazy básně?
- Posudte sestavu rýmů. Jakou úlohu mají první a poslední verš?

Balada o vlasech mojí paní

Buď veleben tvůj hustý, dlouhý vlas,
jenž zlatu lavinou se k skráním řítí,
ve slunce září plane nad topas,
a v stínu když tvé ouško musí krýti,
jak lísky kůra leskne se a svítí!
Víc vůní v něm než v jižní noci jest,
víc jisker v něm než na obloze hvězd,
jak lilje kmitá jím tvůj bílý vaz.
Ó nech mne u tvých nohou věčně snít –
tvůj hladit vlas jest líp než víno pít!

Pod tíží svou on jak Demetry klas
se kloní, jako proutí vrby v síti,
a každou chvíli tryskne z něho jas,
jak z větví myrhy, které fenix vznítí,
když v sobě tuchu nesmrtnosti cítí.
Ten fenix, láska tvá, to hoří v něm,
nad čelem krásy tká ti diadém
a kmitá hvězdou v stínu dlouhých řas.
Ó nech mne u tvých nohou věčně snít –
tvůj hladit vlas jest líp než víno pít!

Ó spust' jej dolú! P' res zbořenou hráz
 jak vodopádu letí vlnobití,
 ať touhy moje spějí za ním v ráz
 a jeho bleskných paprsků se chytí,
 se houpající na nich! Nechám hřmítí
 v ně motýlů roj, svojich polibků,
 ať spletou z nich si vonnou kolébku,
 kam Kupidó se skryje v lásky čas,
 až budu šťasten u tvých nohou snítí –
 tvůj hladit vlas jest líp než víno pítí!

Poslání.

Jak rozříznutý zlatý ananas,
 v němž šťavnatých zrn d' emanty se třpytí,
 své srdce, plné písní na tvůj vlas,
 ti podávám. Chtěj milostivá býti! –
 tvůj hladit vlas jest líp než víno pítí!

vysvětlivka

fenix – bájný pták, sám se spaluje
 a z popela vylétá omládlý

Otázky

- Které vlastnosti vlasů báseň chválí? Jaký tón má celá báseň?
- Proč se podobá ódě?
- Dokažte, že všemi složkami básně prostupuje hyperbola.
- Popište znaky strofického útvaru francouzská balada (viz F. Villon, Čítanka I.).

odkaz

Viz Literatura v kostce,
 Poezie 2. pol. 19. stol.

Poutí k Eldorádu (1882)

vysvětlivka

Eldorádo (ze španěl.) – vybájená
 zaslíbená země, vysněný ráj

zapamatuj si

Sbírka intimní, důvěrné lyriky s verši
 opěvujícími přírodu, která se stává místem
 i obrazem básníkůvých šťastných chvil

Cesta ořeším

Tak úzká byla, že dva motýli
 jen těsně letět mohli vedle sebe,
 že paprsky jen po ní tančily,
 hlemýžd' jda přes ni, přepažil ji celou.
 Sem tam se kmítal modrý kousek nebe;
 my spolu šli tou její klenbou stmělou,
 a zázrak! Ač to přece pravda jistá,
 vždy oba na ní dost jsme měli místa.

Otázky

- Pozorujte, jak se verše intimní lyriky prolínají s verši opěvujícími přírodu, která je obrazem básníkovy štěstí.
- Dokažte melodičnost, písňovost básně. Čím je inspirována?
- Před čím byla Vrchlickému příroda a domácí štěstí útočištěm?
- Vyhledejte nejčastěji užívané umělecké prostředky.

odkaz

Viz Literatura v kostce,
 Poezie 2. pol. 19. stol.

Hudba v duši (1886)

Ó Praho!

Smím růží východní ti věnčit skráň, ó Praho?
vzdát cizí písní tobě lásky daň, ó Praho?
Hle, s básní růže, mám jich plný klín,
již beru slzou porosené v dlaň, ó Praho!
Ty velká minulostí, v budoucnost
ční větší zlatý trůn tvůj, vstup již naň, ó Praho!
Až k obzoru se rozvlň nádherná,
dům tlačíš dům, věž k věži, k báni báh, ó Praho!
Svých darů krajem rozsyp ovoce,
když venkov spěje k tobě, plachá laň, ó Praho!

Ty velké, zlaté město Karlovo,
zas městem Žižky železným se staň, ó Praho!
Sviť Slovanstvu a šlehej v Evropu,
jak maják nad cizoty vlny plaň, ó Praho!
Vždy věrná sobě, žehnej dětem svým,
a pouze bohům otců svých se klaň, ó Praho!
Však nezapomeň nikdy tasit meč,
vždyť žije ta, s níž Trut zápolil, saň, ó Praho!

zapamatuj si

Sbírka virtuózní formalistní lyriky, obsahuje básně složitých strof (sestina, francouzská balada, gazel aj.)

vysvětlivka

růží východní – zde orientálním útvarem gazelu; *Trut* – bájný přemožitel lité saně, plenící naši vlast, známý z Rukopisu Zelenohorského

Otázky

- Z čeho se básník vyznává? Porovnejte počáteční básníkům vjem zrakový, pak pohled sociologický a národní. Dokažte hymnický ráz básně, pozorujte vynalézavost v tvoření rýmů (které slovní druhy se rýmují?), umístění refrénu.
- Popište formu gazelu.

Hlasy v poušti (1890)

Naší řeči

Ty v „Hospodine pomiluj ny“ svatá,
ty věčně živá v písní Václavově,
ty studno něhy, krásy v každém slově,
ty nehasnoucích vznětů výhni zlatá!

V husitské písní bleskem bouře vzňata,
ve vznětu orlím a ve síle lvově,
ty žalující v dumě Kollárově,
ty slz a krve číši vrchovatá;

zajímavost

Sbírka vlastenecké a politické lyriky, soubor znělek

ty jak noc tmavá, jak den mnohobleská,
jak žula tvrdá a jak chleba měkká,
ty drahá, svatá, zářná řeči česká;

křte ohnivý a sladkých zvuků lázni,
ty ptáku, vílo, oři, věkověká
ty sfingo, jakou chvím se o tě bázni!

Otázky

- Které vlastnosti českého jazyka Vrchlický oslavuje? Jakým způsobem je chvála mateřštiny vyjádřena?
- Co pro autora a národ jazyk znamená, co symbolizuje?
- Jak je rozvíjen základní motiv? Všimněte si obrazového bohatství a doložte je.
- Jakou formu má báseň?

Okna v bouři (1894)

Ne, Bože, více štěstí

Ne, Bože, více štěstí!

Jen klid, jen klid, jen klid!

Železnou rozbils pěstí,
co mohlo plát a kvěstí,
mou myšlenku i cit.

Já více nechci štěstí,

jen klid! jen klid! jen klid!

zapamatuj si

Intimní lyrika, vyjádření bolesti a trýznivého zklamání ze ztroskotaného rodinného štěstí a z nepochopení nastupující generací, ze situace konce století; teskná melancholie, rezignace samotáře

Za trochu lásky ...

Za trochu lásky šel bych světa kraj,

šel s hlavou odkrytou a šel bych bosý,

šel v ledu – ale v duši věčný máj,

šel vichřicí – však slyšel zpívat kosy,

šel pouští – a měl v srdci perly rosy.

Za trochu lásky šel bych světa kraj,

jak ten, kdo zpívá u dveří a prosí.

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Poezie 2. pol. 19. stol.

Otázky

- Srovnejte obě básně z hlediska významového.
- Pozorujte, jak básník dovede vyjádřit smutek prostými, hluboce působivými slovy. Sledujte vnitřní napětí básně (2. ukáзка) v motivaci i ve výrazu, místa protikladných zpodobění. Velikost ztráty podána silou touhy a prosby; všimněte si funkce kondicionálů.
- Do které postavy stylizuje básník touhu po lásce? (Pozorujte 1. a 5. verš a stupňování v 7. verši).
- Sledujte kompoziční prostředky: kontrast, hyperbola, opisy. Nahradte perifrázy v prvních dvou verších věcným výrazem. Jaký spád má intonace a rytmus (stoupavý? klesavý)? Pozorujte změnu výrazu – vývoj od mnohomluvnosti a lumírovských poetismů k úspornosti a písňovosti. Čím je tedy lyrika Vrchlického nová?

Strom života (1909)

Díky (epilog sbírky)

Mé srdce cítí dík za celý ten den dlouhý,

necht třeba jeden shon a prázdné pachtění,

necht třeba prchavě jen ukojeny touhy,

však přece krásný byl v mém celém dychtění.

zapamatuj si

Bilanční poezie, tvorba stárnoucího básníka, zpěvy o víře v radost, lásku, štěstí i předtucha smrti; vyrovnaný klid, odevzdanost osudu, vyjádření lásky k životu (vliv W. Whitmana)

Mé srdce cítí dík od chvíle procitnutí
za první pohled v jas a modro oblohy,
za každé bujaré a zdraví plné hnutí,
jímž vesel zachvěl se nerv každý ubohý!

Mé srdce cítí dík za každou kapku rosy,
jež zjitra na keři se leskla na listech,
za bzučný tanec včel, za zafičení kosy,
za prozpěv skřivánčí, vlaštovky v zástupech!

Otázky

- Za co básník vyjadřuje díky?
- Pozorujte kompozici básně, postup motivů a motivickou dominantu s funkcí sjednocující, dále veršovou stavbu po stránce rytmické, všimněte si pauz – na kterých místech ve verši jsou, jsou pravidelné?
Čím se vyznačuje verš – francouzský alexandrin?

Sobě na hrob

Postůj zde, poutníku, v hrobě tom Vrchlický Jaroslav leží,
básníkem doby své byl, mravencem pilností svou,
klenoty nejdražší z ciziny v pokladnu přenes své vlasti,
myšlenkám vlastním však též svoji dal ražbu i kov.
Málo měl na světě štěstí. Přátel však, lásky též dosti,
v otčiny půdě teď spí, spokojen, tichý a rád.

b) básník epik

Selské balady (1885)

Lorecký ze Lkouše (R. 1571)

Šamonické zvony pěkně vyzvánějí;
sedlákům je běda, páni – ti se smějí.

Ke kostelu z dvorce jedou slavné křtiny,
Lorecký ze Lkouše má dva statné syny.

Ke kostelu z dvorce kočár za kočárem,
pan Lorecký plesá nad tím božím darem.

Myslí, že již musí umřít bez dědice,
a teď šťastný otec vjíždí do vesnice.

Mé srdce cítí dík za silnou krásu muže,
jenž první na cestě mi vyšel v ústrety,
a za vás nejvíce, vy plné naše růže,
vy ženy, kouzelné tak očím poety!

Mé srdce cítí dík za větrů čilé vlání,
za hromů rachoty, jež síly zmar a děs,
za vůni po bouři, za západové plání,
za města vírný hluk, za dřímající ves!

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Poezie 2. pol. 19. stol.

zajímavost

Verše vyryté na náhrobní desce
na Slavíně Vyšehradského hřbitova;
vlastní charakteristika, epitaf

zapamatuj si

Vlastenecká a sociální tematika, náměty
z českých dějin, baladické příběhy
selských bouří v 16. – 18. stol. (v 80. letech
vyhledávaná námětová oblast – viz Jirásek);
časté postavy lidových rebelů, vůdců boje za právo
a spravedlnost, i známých historických osobností
protipanského odboje (Kozina, Ulický aj.)

Aj, tu zastoupí mu cestu mužů řada,
rychtář Petr Dulík v uzdu koňům padá.

Šírák sklání k zemi, však než řečnit začne,
šamonický zeman svráští čelo mračné.

Křikne na kočího: „Zmrsej toho chlapa,
dál jeď, ať můj hřebec v prach tu lůzu sšlapá!“

Ale Petr Dulík odstrašit se nedá,
uzdu nepustí víc, dále svůj hlas zvedá:

„Bůh dnes na tvém rodu ukázal své divy,
budiž, pane z Lkouše, rovněž milostivý!“

Slev nám na robotách, slev nám na desátku,
vždyť žijeme stále jak o Velkém pátku.

Žijem v dření, psotě, v tísní, trudu, mdlobě,
smiluj se jak Bůh, že syny dva dal tobě!“

„Ano, dal mi syny,“ Lorecký zle křičí,
„vychovám je, na vás aby byli biči.“

Bych tou zkontrolil zpupnost, rode zlý a líný,
proto ku pomoci Bůh mi dal dva syny.

Najednou dva dal mi na vás do zásoby,
máte-li zlé nyní, horší přijdou doby,

až mé děti vzrostou. A teď z cesty, cháme,
pozor, ať se více spolu neshledáme!“

Otázky

- Uvedte baladické znaky této básně. Všimněte si sevřenosti a naturalisticky drastického básnického výrazu.
- Jak a čím je charakterizována titulní postava? Všimněte si dramatických dialogů a jejich funkce, vyhledejte dějový rámec příběhu, kontrastní vyznění, tj. pozměněné opakování veršů v dvojím smyslu.

Balada vánoční

Vzbouřili se sedláci
proti pánům v ráz,
práce již je trmácí,
bolí plec i vaz,
hladem hynou děti, ženy, ba zdá se být otrávený
i ten boží klas.

Pustil Dulík uzdu, s druhy ustoup stranou,
zrak mu divě šlehá, tváře rudě planou.

Rty se třesou řečí výmluvnou, ač prostou:
„Na biče tvé děti jistě nedorostou.“

Nebudem se dále na svého dřít kata,
záhy posekáme ta tvá bičišťata.

Nebudem přec supy na své děti živit,
v pokoře se plazit, hrbit šij a křivit!“ –

Šamonické zvony bouřně vyzvánějí,
pánům dnes je běda, sedláci se smějí.

Dvorec zapálený, nádvořím krev proudí,
na zvráceném sudě Petr Dulík soudí.

Před ním trčí vidle, odznak selské síly,
a k těm zástupové ku přísaze pílí.

Pod nimi cos v krvi mokuje v hrůzné změti:
šamonický zeman a s ním jeho děti.

vysvětlivka

Lorecký ze Lkouše – přesně Lorecký z Elkouše; starý vladický rod (název podle původní tvrze u Kutné Hory);
Šamonice – ves na Písecku

Panský zámek dobyli,
zapálili věž,
vykradli vše obilí,
krávy, koní spřež,
zrubali vše panskou chasu, nešetřili ani krásu
žen a dívek též.

Pán se z honu navracel
s chrty, ohaři,
vztekl mu divý v duši vjel
a krev do tváří,
utek v zmatku ku sousedu a tam celou svoji bědu
vypsal císaři.

V krátké době trubek jek,
dragouni tu již,
pojímali dobytek,
zapálili chýš,
sedláky pak chytili v hvozďe, na útěk se dali pozdě –
Bože, ty to víš!

Pláň se táhla bez hrází,
v prostředku strom stál;
vojska tlum sem přichází,
táborem se dal,
dlouho prohlížel tu sosnu, bručel a se ztrácel do snů
starý generál!

Pěkný strom to! Zdaleka
lze jej vidět,
povésíme člověka
na každíčkou snět,
sedláci jej v celém kraji odtud pěkně uhlídají
hoši, k práci hned!

Stalo se a ve chvíli
přivedli je sem,
každá snět se nachýlí
smutným břemenem;
v haluzích to sténá, praská. Pane Bože, což tvá láska
opustila zem?

Pěťadvacet sedláků
visí dokola!
Pěťadvacet přízraků,
každý mrtvola.
V haluzích to praská, kvílí, haluze se níže chýlí
k zemi dopola.

Děl generál, do boty
strčiv karabáč:
To trest selské holoty,
co žen, dětí pláč?
Jako svícen strom ten stojí, vánoční to strůmek v chvoji,
pěkný ramenáč!

Tu děl kdosi ve mraku:
Já jej rozsvítím!
Blýsklo se všem ve zraku,
síra, oheň, dým,
temný zvuk a rachot hromu, kvílení a praskot stromu,
rychle, jak to dím:

Celý tábor v plameni,
v moři ohně stál,
útěk, zmatek, úpění,
a strom jasně plál,
mrtvolami obepjatý, hořel jako svícen zlatý,
svítil v širou dál.

Prchla noc a hořel zas,
hořel tak dnů pět,
občas náhle v jeho jas
boží anděl slét,
sedlákovi duši vzal, na srdce ji Bohu dal,
jako bílý květ!

Na pasece pusto kol,
popeliště, rum,
ve krajině utkvěl bol,
nevzbudí se z dum,
hrud' tvá lidu křivdy cítí, strom však svítí, svítí, svítí
v sny všem tyranům!

Otázky

- Vyjádřete základní téma básně, která zachycuje scénu ze selského povstání r. 1680.
- Jak je řešena v básni dialogičnost?

- Které klíčové obrazy ze života sedláků se v básni vyskytují a jsou typické i pro předcházející báseň? Které z obrazů jsou symbolem selské práce, nebo i odboje? Které vizuální obrazy se hluboce vryjí do mysli čtenáře svou vyostřenou drsností a krutostí. Kde jsou dějové prvky potlačeny? Které myšlenky vyjadřují poslední dvě strofy?
- Který druhový útvar rozvíjí autor ve sbírce? Popište rým a vyhledejte umělecké prostředky.
- Kde a jak vyjadřuje autor svůj demokratický postoj?
- Jaké ladění mají epické básně Vrchlického?

Zlomky epeje (1886)

Spartakus

Řím oddych sobě zhloubi. Otroků
již vzpoura zlomena mocí,
Istí, svárem, řadou dlouhých útoků
a bojem ve dne v noci.

Na cestách všude jen krev a krev a krev,
i slunce v krvi se ztrácí,
zní mroucích ston a poraněných řev,
dnes vojsko těžkou má práci.

Šest tisíc křížů musí řadou stát,
ku Kapui kde cesta,
číš ověčenou by moh pozvedat
dnes vítěz zpupného města.

Šest tisíc křížů v tmavé nebe ční,
šest tisíc mrtvol z nich visí,
a z města jek orgie divoké zní
a v stony mroucích se mísí.

Vtom Krassus rázem dělil fóra dav,
svým hlasem přehlušil vřavu:
„Kde Spartakus jest? Tisíc jiných hlav
rád za jeho dám hlavu!“

„Ten mrtev,“ dí otrok, „v zápasu vír
s odvahou, sílu jež budí,
se vrhnul první, pravý bohatýr –
kdes leží s proklanou hrudí.“

vysvětlivka

Spartakus – vůdce vzpoury otroků v Římě r. 73. př. n. l.; *Kapua* – město v jižní Itálii; *orgie* (z řeč.) – oslava, zábava s hýřením; *Krassus* – velitel římských vojsk proti Spartakovi; *forum* (lat.) – tržiště, zde hlavní starořímské náměstí (Forum Romanum)

zapamatuj si

Sbírka dala název celému rozsáhlému epickému historickému celku: verše reflexivní, drobná i velká epika; v cyklu drobné epiky sleduje autor na vybraných událostech vývoj dějin lidstva k pokroku a humanitě; vliv francouzského romantika Victora Huga; třetina z 45 básní patří antice (typické pro období novorenesance)

„Sem s mrtvolou!“ hřmí Krassus. „První všech
ta na kříž budiž vbita!“
A nastal v davu shon a ruch a spěch
a smečka otroků hbitá

již vleče zahalené v krev a prach
Spartaka mohutné tělo,
na první kříž s ním sterý paží vzmach...
však třikrát dolů jim sjelo.

A provazy jej spjali, řetězy
a hlavou na dřevo vbili
a potom, jak se sluší vítězi,
ve tvář mu plili a pili.

Číš zněla v orgie hlahol a smích
k oslavě panského Říma,
jenž zkrušil otroků odboj a pych.
Tvář reka tiše dřímá.

Je psán v ní hluboký, vítězný klid,
jen v oku otázka klíči:
Ó lidstvo, nežli vzplá jitra ti svit,
co křížů ještě se vztyčí!

Otázky

- Z kterého dějinného období volil autor námět k básni? Koho oslavuje?
- Kde lze nalézt autorovu historicko-filozofickou úvahu o vývoji lidstva, optimistické tóny víry v budoucnost lidstva? Který problém je typický pro tuto reflexivní epickou báseň? (viz závěr)
- Charakterizujte strofu, rýmové schéma, metrum. Všimněte si uměleckých prostředků, vyhledejte kontrastní obrazy v závěru básně.

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Poezie 2. pol. 19. stol.

c) dramatik

Noc na Karlštejně (1884)

Výstup 6.

Král Petr, Alžběta

(Chvilí hluboké ticho. Poté slyšeti za portiérou z venku do ložnice Karlovy vedoucí kroky a tlumený hovor, který se stává rychle zřetelnějším a prudším. Scéna tato mluví se po veliké pauze za dveřmi.)

PETR *(Za portiérou)*

Když ti však, hochu, povídám, že císař dobře ví o moji návštěvě, že svolil k ní – že sám arcibiskup Arnošt za mne mluvil.

ALŽBĚTA *(Za portiérou)*

To všecko ti, pane, nespomůže. Mám přísný rozkaz nepouštětí nikoho; jediný vévoda Štěpán měl slyšení, a ten právě odešel druhými schody nalevo.

PETR

(Ještě za portiérou)

Však ty popustíš – nerad lovím po tmě ... *(Mezitím vtisknul Alžbětu na jeviště.)*

ALŽBĚTA *(Vyběhne ze dveří, za ní Petr)*

Co chceš? – Já nesmím pustit nikoho a císař jest na modlitbách.

PETR

To mi právě vhod, milý panoši, neboť nejdu kvůli císaři, ale kvůli tobě.

ALŽBĚTA

Jsi šílený. – Proč kvůli mě?

PETR *(Blíží se k ní s rostoucí vášní)*

Nač přede mnou tajnosti? – Vím všecko, všecko, sladký panoši – ty nejsi, co se zdáš ...

ALŽBĚTA *(Ustupuje před ním)*

Nechápu, co pravíš – jsi na omylu. – Nutíš mne, bych volal o pomoc. *(Stranou.)* Bože, Bože, co jen si mám počítí?

PETR

Však bys tak přede mnou neustupoval ... Proč by muž muži nepodal bez ostýchání ruku? Dej mi polibek a uvěřím – že nejsi dívkou.

zapamatuj si

Konverzační veselohra s historickým námětem, postavená na vtipné zápletce o touze dvou žen přes zákaz proniknout pro lásku na noční Karlštejn: císařovny Alžběty, čtvrté manželky Karla IV., a neteře purkrabího Aleny (obě v přestrojení za panoše); Alena vyhrává sázkou s otcem a dostává svolení k sňatku s císařským šenkem panem Peškem, Alžběta je vyléčena ze žárlivosti; přítomnost ženy na hradě tuší dvojice cizích návštěvníků: Štěpán bavorský a cyperský král Petr; zfilmovaná verze režiséra Podskalského doplněna hudební muzikálovou složkou

Výstup 8.

KAREL IV. (*Sám. Přejde ložnici, pak se na chvíli zastaví*)

To není pouhou náhodou! – Král Petr byl v rozpacích – páže se rdělo a třáso – jediný Arnošt opanoval klidně, jak jeho obyčej, všech rozčilení! Ví Bůh a svatý Václav! S tou kaplí při večerním osvětlení to byla pouze výmluva – včasná výmluva – nic jiného! Král Petr měl jiné zámysly. (*Přejde a zastaví se.*) Ale jaké? – Proč přišel hned po mé rozmluvě se Štěpánem? – Snad ho hledal – není mi známo, že by tak dobrými byli přáteli, aby zvědět musel hned král cyperský výsledek politického posláni vévody bavorského. (*Po chvíli přemýšlení.*) Zeptám se Arnošta, je přímý, jest můj starý přítel. (*Náhle se zarazí.*) Ale kdy se ho zeptám, dnes již nepřijde; – počkám do rána, musím počkat. (*Zamyslí se.*) A což páže? – Ano, vyptám se teď pážete. (*Jde k portiéře vedoucí ho do předsíně a náhle se zastaví.*) Ten hoch se podivně chvěl, zdálo se mi, jako by v tom rozčilení změnil svůj hlas – ten hlas mi byl velmi známý – jeho postava, tahy jeho obličeje ... Bože, mně se rozednívá ... (*Uzří na zemi přelomený meč, zvedne jej a prohlídí.*) Mám světlo! – Hoch láme těžké damascénské meče jako mrkve – kdo umí to v celé říši? Císařovna jediná; roztrhnouti kovový pancíř shora dolů jak kus plátna, přelomiti podkovu jest jí hračkou. – To jest ona! (*Jde k portiéře a opět se zastaví.*) Jaké však by mohla míti císařovna úmysly? – Snad se přece klamu? – Jednám vždy s rozvahou, zde však nadarmo se namáhám překřičeti vnitřní hlas, jenž praví mi, že páže to jest císařovna! Praví mi to onen hlas proto snad, že toužím po ní, že milá a sladká by mi byla její přítomnost? Což klamu-li se? – (*Rozhodně.*) Však pážete se vyptám, poznám přece, na čem jsem, a je-li to ona a bude-li jako posud hráti svou úlohu výborně, budu s ní hráti také. Uvidíme! (*Odhrne portiéru.*) Pojď sem, hochu!

Výstup 9.

Karel IV., Alžběta

ALŽBĚTA (*Vejde nesměle*)

KAREL IV.

Předstup blíže, hochu! –

ALŽBĚTA (*Postoupí o několik kroků blíže kupředu*)

KAREL IV.

Ještě blíže. Jsi tady poprvé na stráži?

ALŽBĚTA (*S bázní*)

Ano, císařská Milosti! (*Pohlédne naň*)

KAREL IV. (*Stranou*)

Ano, ona je to! ona je to! (*Nahlas.*) Dobře jsi se držel – ale jsi začátečník, a nebude ti nazbyt několik pokynů. Posad' se. (*Přejde vpravo a usedne opět*)

ALŽBĚTA (*Stranou*)

Díky Bohu, on mne nepoznal! (*Nahlas.*) Nemohu přec sedět, dokud vladař můj stojí.

KAREL IV.

Jen se posad', usednu také, vezmi pohár a nalij mně a sobě. Noc je dlouhá a nechce se mi spát. (*Mezitím co Alžběta nalévá.*) Stát na stráži v předpokojí císaře není ještě všecko, hochu.

ALŽBĚTA (*Zůstane státi a nalévá vína.*)

Vím, neusnout při tom, je větší umění.

KAREL IV.

Máš ovšem pravdu. Jest však něco, co jest největší umění; baviti pána svého v bezesných nocech – a těch mají panovníci nejvíce.

* * *

KAREL IV.

Předně ti vytýkám, že tak málo vína piješ. Hoši tvého věku líp to umívají. Jsem však upřímný a řeknu ti tajnou svou myšlenku. Ty piješ také dost – ale když tě nikdo nevidí, ty chceš přede mnou býti vzorem dokonalosti, chceš se tvářiti jako upejpvá panenka.

ALŽBĚTA (*Zapomene se*)

Ne jako panenka, to právě nechci, císařský pane můj!

KAREL IV.

Ty's ještě ke své prostořekosti malý pokrytec, dokonalé páže!

ALŽBĚTA

Jak mi křivdí ten velký a vždy spravedlivý král!

KAREL IV.

Dokazuju právě pravdu slov svých, jsem spravedlivý, dávám ti stále příležitost k obraně – pij tedy a dokaž opak! Věř mi, je dobré a burgundskému nezadá. Nuž tedy na zdraví toho, koho milujeme! (*Pije.*)

ALŽBĚTA (*K sobě*)

Nic platno, musím pít – ale jak to dopadne! (*Nahlas.*) Ale já nemiluju a nemohu tedy pít!

KAREL IV.

Vidíš, jak mám pravdu, že z pokrytství tebe obviňuju; před chvílí jsi pil na zdraví toho, koho milujeme, a teď najednou nikoho nemiluješ; nakonec mi namluvíš, že's ani posud v životě ženy sobě nepovšimnul! Tvé líčko tomu ovšem nenasvědčuje. Což tedy nikoho nemiluješ? Hleď, jsme povinni milovati, aspoň bližního svého vůbec, a jsme-li tak způsobné páže, jak ty se býti zdáš, pána svého zvlášť. Mne tedy také nemiluješ?

ALŽBĚTA (*Opět se zapomene*)

Ó, miluji, miluji nade všecko!

KAREL IV. (*K sobě*)

To šlo ze srdce. (*Nahlas*) Hezky jsi to řekl, jako bys dívkou byl.

* * *

ALŽBĚTA (*Klesá mu v náruč, omdlévajíc*)

Ó, Bože – ó, Bože!

KAREL IV.

Co je ti, hochu, ty omdléváš! Zdá se, mi, že máš příliš těsný kabátec! (*Posadí ji do křesla.*) Dýcháš tak zimničně. (*Pro sebe.*) Jsem u cíle!

ALŽBĚTA

Díky, ó, díky, císařská Milosti – juž to přešlo, je mi už lépe. (*Stranou.*) Ted' jistě ví už všechno.

KAREL IV.

Jsi mi to pěkný hrdina, dvě číše vína tě porazily! Ale ještě něco, hochu! Ty's byl na stráži, konal's dobře svou povinnost, ale králům páže meče z ruky netrhá, neláme je jako mrkve a nehází jim je pod nohy. To nebylo pěkné, hochu; příště z toho, doufám, uvaruješ.

ALŽBĚTA (*Uspokojena k sobě*)

Snad přece ještě mne nepoznal! (*Nahlas*) A co mi zbývalo jiného, když král Petr tak na mne dotíral již za oponou?

KAREL IV. (*Pobouřen*)

On se odvážil?

ALŽBĚTA

Ano, ruku mi tiskl a k sobě chtěl mne přivínout, mluvil tak divně a chtěl mne políbit, (*Zapomene se.*) – to by přece také tobě vhod nebylo.

KAREL IV. (*Rovněž se zapomene*)

To máš pravdu, to ne! (*Vzpatmatuje se.*) Ale celkem, co zlého na tom? Mladému, kvetoucímu hochu, jako ty, rádi poklepáme na rameno a štípneme ho i do tváře.

ALŽBĚTA

Ale nelíbáte ho ...

KAREL IV. (*S úsměvem*)

Nikdy?

ALŽBĚTA

Nikdy, císařský pane!

KAREL IV.

Jsou, uznáš přece, výjimky, jichž si může dovoliti hlava korunovaná?

ALŽBĚTA

Ani ta ne!

KAREL IV.

Výjimky, jichž si mohu dovoliti já. *(Políbí ji)* Vid', že mohu, Eliško?

ALŽBĚTA *(Skrývá hlavu na jeho nadrech)*

Pane můj!

KAREL IV.

Řekni „můj Karle“! to ti lépe sluší!

ALŽBĚTA

Můj Karle! Můj drahý Karle!

KAREL IV. *(Libá ji opět)*

Tak zdí karlštejské viděly poprvé a naposled zázrak políbení.

ALŽBĚTA

A ty se nehněváš? Ty odpouštíš?

KAREL IV.

Rád bych jen věděl, proč jsi to učinila – nevím však, proč bych se hněval, ani co bych měl odpouštět. Hrála jsi výborně, má drahá – sluší ti roztomile oblek pážete. Arnošt se zasměje, až se toho doví, ale on jediný smí to zvědět, nikdo jiný.

ALŽBĚTA

Ví o všem, sám radil k tomu a vše nastrojil.

Výstup 10.

Karel IV., Alžběta, Arnošt

ARNOŠT

Doufám, že odpustí Tvá Velebnost žert, který byl lékem zároveň.

KAREL IV.

Lékem? – co praviš?

ALŽBĚTA

Ó, pane, odpust! Odpust!

ARNOŠT

Císařovna znepokojena tvým dlouhým pobytem mimo Prahu –

KAREL IV. *(Vpadne mu do řeči)*

Žárlila snad. – Ó, sladká rozkoši! Tedy žárlila!

ALŽBĚTA

Ale vždycky důvěřovala ...

* * *

ARNOŠT

Všecko jest dílo mé, milostivý pane! Viděl jsem smutek císařovny i vzdorující se símě, nechci říci nedůvěry, ale klíčící omrzlosti, a mým pravidlem jest, opřít se zlu hned z počátku a vyrvati je i s kořeny. Bylo třeba pádného důkazu, že jest císařovna i v nejmenším záhybu své myšlénky na omylu – a to se podařilo!

KAREL IV. *(Podává mu ruku)*

Děkuji ti, milý Arnošte, vrátil's mi celé štěstí života! *(Po chvíli k Alžbětě.)* Však, sladká žárlilko, zde zůstat nemůžeš!

ALŽBĚTA

A proč ne?

KAREL IV.

Což může zákonodárce jednati proti zákonům? – Jen jednou jsem nucen učiniti to a co zkusím od našeho Arnošta! Jak těžce mi vytýká příští korunovaci Václava! A proto úctu před zákonem největší mějž zákonodárce sám! My odjedeme.

ALŽBĚTA

A ještě teď? – V čírou noc?

KAREL IV.

Ano, ještě teď! Pojedeme na tvůj hrad, na Karlík. Arnošte, buď tak laskav a naříd' purkrabímu, aby nám obstaral koně. Poněvadž však, jak pochopíš, mně na tom velice záleží, aby umění našeho pážete zůstalo výhradně tajemstvím nás tří, ujedeme z Karlštejna tajně – my prchneme, či chceš-li, Eliško, já tebe unesu!

* * *

Výstup 11.

Karel IV., Alžběta

ALŽBĚTA (*Když Arnošt odešel, vrhne se císaři v objetí*)

Ty se tedy nehneváš? Ó, díky tobě, díky!

KAREL IV.

Nebylo by to moudré, moje Eliško, jako nebylo by moudré, že jsem pro ohledy státní tebe tak dlouho zanedbával. Však příroda vždy včas sama nás poučí. Cit, ježž vložil Bůh nám do srdce, jest všemohoucí. Slyšela's sama, jak toužil jsem po tobě – Teď však jsem tvůj – a tím již zůstanu! Buď žehnána na věky, má duše!

ALŽBĚTA

Jsem trestána dosti strachem, ježž jsem vystála. Ó, nedůvěra jest největší zlo na světě! Jak mohla jsem jen domnívati se, že by stín mohl padnouti na tebe, to si neodpustím do smrti.

KAREL IV.

Já ti z duše vylíbám každý nejmenší stín lítosti a smutku! (*Vede ji k výklenku v pozadí.*) Hleď, jaká to noc, jak vskutku jen k lásce stvořena a ke štěstí! Údolí zahaleno v bílou, průhlednou páru, stráně všechny zperlené drahokamy rosy chvějí se v slavnostním mlčení a s nebe po řetěze zlatých hvězd sestupuje moře míru v moře vůně! Slyš, teď zpívá slavík! – Uléti jistě ze srdce tvého, ale vid', že netouží zpět v domov svůj, ke hvězdám, že se mu lépe líbí tady u mne?

vysvětlivka

portiéra (z fr.) – závěs; *Arnošt* – Arnošt z Pardubic, první pražský arcibiskup; *purkrabí* – vyšší úředník, správce hradu; *Karlík* – obec u Dobříchovic, kde stála tvrz – součást širšího obranného systému Karlštejna; *král Petr* – král cyperský (po oslabení Byzantské říše byl ostrov Kypr dočasně samostatným královstvím); *vévoda Štěpán* – tehdejší vládce Bavor

Otázky

- V čem spočívá dodnes životnost a oblíbenost hry?
- Zamyslete se nad autorovým přístupem k historii (ve srovnání např. s Jiráskem, Wintrem); jak je představován Karel IV.?
- Na které části se obvykle dělí divadelní hra? Čím se liší drama od prózy a poezie? Co je jejím základním stavebním prvkem? Vyhledejte v textu monolog.

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Literatura 2. pol. 19. stol.

Julius Zeyer

Radúz a Mahulena (1896)

Jednání I.

Prolog

Jsem pohádka. Kdo se mnou půjde, povedu jej do modrých krajů báje. Zde z těchto olbřímých štítů po starých cestách, mechem porostlých a listím dávných jeseň zavátých, sestoupím dolů, tam v slunné nivě slovenského lidu. Znáš tůň jeho duše, a pradávne jeho sny v mém nitru žijou. Vždyť stála jsem u jeho kolébky! Závojem černým obestírám děje věků zapadlých do mlžin paměti. Pod típytem jeho řas však ty dávné lidské touhy křídla svoje rozpínají a lidská něha plá zpod jeho záhybů a lidské slzy tekou lesklou jeho tkaninou a vroucí, věčně lidská srdce bijou, tu vášnivě, tu snivě pod krytem jeho volně vlajícím ... Vzhůru! ... Po starých cestách, hučícími lesy, kol mořských ok vás v tichou Slovač povedu.

* * *

Jednání II.

Proměna.

Skalnatý štít horský. Na velkém balvanu Radúz. Od železného jeho pasu visí řetěz, přikovaný ke skále za Radúzem. Jediný strom vyrostl z kamení, stranou, níž než balvan, na němž Radúz polo stojí polo leží v unavení.

RADÚZ

Jen duj, duj, větre, boží silný orle, jen vlasy moje rvi a ber mi dechu, proč měl bys více slitování mít, než mají lidé! Jsi, vichře, jediným teď druhem mým, když horečné ty moje výkřiky už všechny ptáky vyplašily z hnízd! Dřív některý z nich občas náhodou o čelo moje křídlem zavdil, a zdálo se mi pak, že milující ruka matky chce pot mi stírat, jako v těžké nemoci! ...

Ó, úzkost nevýslovná této samoty! Bezedné prázdno zeje nade mnou, závratná hloubka zeje z dola! Nesmírnost prostoru, jaká to hrůza, toť příliš velká tíž pro tvora slabého, jak člověk je, a bez přestání zírati v tu velikost, jež jako moře bez břehu se valí na mou malost, to způsobuje posléz šílenství! Můj mozek vyprahlý mi hoří v hlavě a straší tisícerymi mátohami! Ta němota těch neobsáhlých dalek je děsivnější než bouře řev! Řev posléz umdlí, němota však nikdy ... Jak strašidelná jesti příroda, když neustále v tvář jí hledíš! Ze všeho vystupují věčně příšery! Když po úmorné noci den se rodí, zdává se mi, že nebe hlubokou se ránou otvírá a svět že zalívá se krví v plamenech! ... A vrcholky těch nekonečných lesů, tam dole v propasti u nohou mých, když vítr rozvlní je, podobné jsou jezeru, jež temné, příšerné na skálu moji útočí, by podvrátilo ji ... Už cítím, jak se třese, už úzkost toho pádu do prázdna mé chytla útrob ...

Ó, strašná závrat! ... (*Zakryje si oči.*) Ach, minulo to zas ... Hle, hejno divokých holubů se vzneslo z lesa! ... Ó, ptáci nebes, kam to letíte? Snad v neznámý ten kraj, kde spravedlnost přebývá? Ó, povzte tam, jak zde trpím bez viny! A nikdo, nikdo se mnou necítí! Vy, bílá oblaka, co pyšně modrem veslujete, déšť roňte na mne svůj, a budu mysliti, že zaplakala jste! ... (*Zamlčí se na chvíli.*) Ach, moji rodiče, zda zemřela i vaše láska? ... Ó, smilování více nežije, ze světa vymizelo naprosto! ... Však přece, přece ... jeho srdce zná je ... Jak byla krásná, bílá jako měsíc a krotká jako pták, když oči svoje žaluplné ke mně zvedala a měkkou dlaň, a „pij!“ mi řekla! ... „Ó, netrap se, ty duše moje ...“ Tak mi pravila ... Ó, Mahuleno, hřích lidí zlých je vykoupen tvým tichým slitováním! ... Kéž hlas mám silný toho větru, bych v šířý svět to její jméno volal, tu všechnu světa ozvěnu bych vzbudil, a lesy, hory, sluje, oblaka, vše se mnou volalo by: Mahuleno! Mahuleno! Mahuleno!

MAHULENA (*Za scénou*)

Radúz! Radúz! On volá mne! Já jdu!

zapamatuj si

Lyrická pohádková hra o 4 dějstvích, situovaná do bájně slovenské krajiny; elegie o lásce Radúze a Mahuleny, která dojde naplnění přes všechny překážky, je schopna překonat nenávisť a smrt; princ z Magury na lovu pronásledoval a zabil bílou laň, která patřila krásné princezně Mahuleně ze sousedního nepřátelského tatranského království; byl potrestán přikováním na štítě Orlí skály, ale Mahulena ho z lítosti a lásky osvobodila; její matka, zlá královna Runa ji za to proklela a proměnila v topol; v pohádce však následuje vždy zrušení kletby: Mahulena se stala Radúzovou ženou; scénickou hudbu k pohádce složil *Josef Suk* (později vznikla orchestrální suita *Pohádka o 4 částech*)

RADÚZ

Tlukot mého srdce zastavuje se! Ó, radost nevýslovná! Je to možno? Je to klam? Ó, Mahuleno!

MAHULENA (*Objeví se*)

Radúze můj! Radúze!

RADÚZ (*Trhá řetězem*)

Jsem spoután, přikován a k tobě nemohu, vši silou trhám pouta ... ó, prokletí, jsem slab – (*Padne.*)

MAHULENA (*Spěchá nahoru k němu*)

U nohou tvých, zde, zde, ó, moje duše! Ó, polož nohu svou na moji šíj a trestej mě, že tak tě trýznili! ...

RADÚZ

Kéž zemru, Mahuleno, v tomto okamžiku, než zase odejdeš – (*Drží ji křečovitě.*)

MAHULENA

Já spásu nesu ti a volnost!

RADÚZ

Ach, neklam mne! Co z tebe mluví, je pouhá útrpnost a vřelé přání! Co slibuješ, jak bys to vyplnila? ...

MAHULENA

Klíč pout tvých nesu, hled' ... Já líbám jej ... Jen ruka moje teď se příliš třese ... sotva udržím jej ... Přece ... Teď v zámku je a skřípe ... pouto padá tvé! Radúze, volný jsi ... teď prchej ... jdi, a nech mě zemřít! (*Padne na tvář.*)

RADÚZ (*Táhne ji k sobě*)

Ty moje spásu! Duše přemilená, ty umíráš! Já střemhlav se skal vrhnu se ...

MAHULENA

Ty šíliš radostí jak já ... Hled', žiju ... Však nyní pojď a netrať času ... (*Sestupují spolu z balvanu.*) Jak nejistý tvůj krok ... Ó, Radúze, jak ach, tě mučili! Ó, sedni pod strom na chvílku, ty příliš chvěješ se! Jsi bled, má duše. Ty ale brzy síly nabudeš. Povedu tě stezkou skrytou, tu znám jen já a moje laně ... Pak půjdeš směrem, jak ti naznačím ... Slyšíš, co mluvím? Ty vrátíš se k své matce, k otci, domů ... Ó, vid', že někdy na mě vzpomeneš? ... Však nyní pojď, mám strach, že přijdou za mnou. Ty nevíš, příteli, jak umí nenávidět ... ti dole v zámku ... Nápoj dali mi, abych ti jej nesla sem ... Tak sladce mluvili, tak náhle sladce, že podezření mlhavě se ozvalo v mé mysli ... Do číše z křišťálu jsem vlila nápoj jejich, a křišťál, který falše nezná, rozpukl se okamžitě ... Ah ... moje ruka měla jed ten jejich podati rtům tvým jako balšám! ... Tak na mé srdce namířili kruté, zrádně a na tvé žití mladé zároveň!

RADÚZ

Ó, krutost neslýchaná! Neplač, Mahuleno!

MAHULENA

Pravda, kdybych všechny slzy svoje teď už vylila, co zbylo by mi, ty až odejdeš? Ó, Radúze, ty na mě nikdy nezapomeneš, rci, nikdy, nikdy?

RADÚZ

Ó, nemluv mi o žádné rozluce! To slovo smyslu nemá! Mahuleno, což ti se loučí, již se miluji? Já miluji tě, slyšíš? Ne proto jen, že jsi mě zachránila, ne proto jen, že pro mě trpěla jsi, ne pro tvé velké smilování, ó ne, ó ne, já miluji tě proto, že ... nuž, nevím proč, a vím jen, že tě miluji! To slovo do nedávna cizí bylo mi. Vždyť nikdy ještě moje rty je nepronesly dřív než teď! Ó, kde se vzalo? Kde se hvězda vzala, když poprvé se na nebi rozbřeskla! Tvou drahou hlavu držím v třesoucích se rukou a chtěl bych líbat jasně tvoje čelo ... já, který nikdy posud nelíbal než matku svou ... Však strach mi jakýs brání, nevím jaký! Šlápěj tvoji však, tu líbati se přece odvažuji ...

* * *

MAHULENA

Matko! Matko!

RUNA

Kletbu na tě vrhám nejmocnější, ta půjde za tebou a štvát tě bude, štvát do smrti, jak plachou laňku smečka vzteklych psů! Nebem proklínám tě, proklínám tě zemí! Ó, země, ty jsi matkou těž, ty vyslyšíš mě, ty slyšet musíš mě, buď zkáza

tobě, zůstaneš-li hluchou! Má kletba silná jest jak vichr, oheň, moře! Jak slovo čarodějné, děsuplné, jež trhá hvězdy z nebe! Mou kletbu nepřemůže ani osud!

MAHULENA

Ó, zadrž, zadrž! ...

RADÚZ

Pojď, Mahuleno ... (*Táhne ji za sebou.*)

MAHULENA

Klesám ... nemohu ...

RUNA

Ať srdce tvoje všechna muka pozná a všechnu úzkost duše tvoje, Mahuleno! Ty žiješ v něm, on v tobě? Nuž, lásku vaši tedy proklínám! Ať zapomene Radúz tebe, ať ani nezná tě, buď cizí mu, jak cizí jsi teď mně! Ať touhou zmiráš, žalem hyneš, ať strádáš tak, že srdce tvoje, těžké jako kámen, tu jedinou jen touhu bude znát, by ponořilo se do tůně nepaměti! Až život tvůj a všechno myšlení se utrpením velkým zhroutlí v neurčitou mdlobu, ať i v tom otupění strašlivém ti zbude jedno přece vědomí: tvá bolest! Žal buď tvým dechem, žal tvým chlebem, žal tvým živlem jediným!

RADÚZ

Ó, Mahuleno, nermut se a pojď! Je láska mocnější než nenávisť, to uvidíš!

RUNA

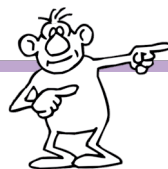
Svůj omyl poznáš, Radúze! Má kletba padá na tebe též jak na ni! Ne menší bude tvoje utrpení, ač bolestnou ti bude záhadou! Jakmile jiné ženy celující ret se dotkne tváře tvé, tu běře moje kletba počátek! V tom okamžení zapomeš ji, a znát ji nebudeš, svou Mahulenu, bys na ni třeba neustále hleděl! O její jsoucnosti ni stopy nezůstane v tvé čarem jaté paměti! A rána, kterou chápat nebudeš, ti bude krváceti v srdci, krváceti, až rozum tvůj se zamží trudem tvým! Ó, kletba moje stojí jako Tatry pevně! Ty slyšela's ji, země, naše matko, ty slyšela's, tvé zachvění jsem ucítila!

Otázky

- Jakou funkci má ve hře prolog?
- Které klasické pohádkové rysy a které naopak netradiční rysy se v díle projevují?
- Posudte Zeyerovo básnické slovo, melodický, působivý a květnatý jazyk. Všimněte si náládovosti situací, emocionality (epiteta, odchylky v slovosledu).
- Které elementární a věčné lidské hodnoty autor oslavuje?
- Proč se uchýlval do světa pohádek, starověkých bájí, minulosti?

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Literatura 2. pol. 19. stol.

Realismus v české próze a dramatu 80. a 90. let

Alois Jirásek

a) prozaik

Staré pověsti české (1894)

O starých pověstech

Pojďte a poslyšte pověsti dávných časů. Poslyšte o našem praotci, o předcích, jak přišli do končin naší vlasti a usadili se po Labi i po Vltavě i po jiných řekách této země.

Slyšte i, co více dochovalo se z temnoty věků, co zůstalo z báječných vypravování předešlých pokolení, jež klaněla se bohům v šeru starých hájů a jež obětovala studánkám v tichých ouvalech, jezerům i řekám i svatému, živému ohni.

Pomněte na časy těch prvních let i na to, jaká byla tenkrát tvářnost naší vlasti, nežli sem vkročilo naše plémě.

Měst nebylo, dědin jen málo a pořádku a ty jen v některých končinách, kdež se dochoval chudý ostatek dřívějších obyvatelů cizího jazyka. Půda skoro všude odpočívala netknuta rádlém. Vše bylo pustější, divočejší, rovina, pláň i údolí.

Ohromné pralesy se černaly po horách na pomezí a ze svahů těch hor táhly se širošírymi pruhy na míle hluboko do země. I tam, vnitř, rozkládaly se pouště starých, temných hvozdů, mezi nimiž svítily se jasnější zelení bujné palouky s vlající, hustou, vysokou trávou. Dost bylo třasovisek, houpavé půdy na šíru i v lesích, dost ošidných bažin křikem vodního ptactva oživených, dost tichých, černých, jako zakletých slatin, v nichž se zhlížely staré stromy ohromných kmenů s vousinatým, sivým mechem.

Lidská stopa tu byla vzácná. Zvěře však všude hojně. Nikým nehoněná, nehubená množila se, že jí sotva postačovala půda. Po černých lesích bytoval medvěd, hledaje duté kmeny s medovými plásty včel, od jejichž rojů zvučely stromy.

Divoký kanec rozrýval kyprou lesní půdu a hustým, spleťtým podrostem draly se liška a divoká kočka. Z haluze číhal mrštný rys, pronikaje bystrým zrakem šero lesní, jímž se neslo zdaleka řvaní ohromného zubra, beroucího se k brodu nebo k prameni. Jelen volně přebíhal a s ním stádo laní, na paloucích se páslo hojně srn, ale také množství vlků se toulalo a plížilo za kořistí lesem i šírou krajinou.

Vysoko v slunném povětří nad hřbety lesů plul král všeho ptactva, skalní orel a jemu příbuzní. Po skalách, po lesích hnízдила hejna dravého ptactva, luňák i sokol, rarohů rod, jestřáb, krahujec i odrůdy menších dravců a sov a výrů.

Potoky, řeky a jezera hemžily se rybami a vydra, bytující v šeru starých olší a vrb zarostlých divokým chmelem, měla hojný lov, bobří pak nerušeně stavěli své umělé stavby.

V hlas větrů a šumění stromů hrčely potoky, hučely řeky a v jejich bílém písku svítla na slunci zrna ryzího zlata.

Hlubiny země byly ještě zamčeny a nikdo na ně neuhodil, aby vydaly poklady rud a vzácného kovu.

Všude jará síla a bohatství. Země, dobrá svou hojností a plodností, čekala jen na dělný lid, jenž by užil hojných darů jejich.

I přišel a nevzdělanou vzdělal; zvelebil ji těžkou, lopotnou prací a svatou ji učinil tím potem svým a krví svou, kterou pak vyilil v přemnohých bojích, háje prací svou dobyté země i svého jazyka.

Z mateřských končin slovanských přišel sem lid, naši předkové, se svým vůdcem Čechem.

Aj, počněme o nich tu pověst.

zapamatuj si

Působivé beletristické zpracování nejstaršího období českých dějin, dávných pověstí i vypravování z pozdější doby

odkaz

Viz Literatura v kostce, Průza 2. pol. 19. stol.

Otázky

- Jakou funkci má citově pojatý úvod? Vyjádřete, v čem spočívá jeho poetičnost a doložte příklady.
- Dokladem čeho je citově zaujatý obraz české krajiny a minulosti? Jaký záměr autor sleduje?
- Všimněte si zvukosledu a jeho funkce v textu.
- Čím se liší pověst od pohádky?

Proti všem (1894)

LVI

Když Ondřej vyjel z nádvoří do Caletné ulice, zahučela mrtvým sálavým vzduchem temná dunivá rána a hned drhává, třetí. Vzbudily veliký poplach kolem.

* * *

Ondřej se však jen po hejtmanech rozhlížel. Viděl pojiždějící sem tam podhejtmany, rotmistry u houfů na koních. Křičel, kde je bratr Mikuláš z Husi. Ukázali mu ke hlavním vratům.

Mikuláš z Husi byl na koni, několik z rady a dva mistři. Vavřinec z Březové, statný padesátník, a vedle něho šedivý

Křišťan z Prachatic stáli u něho a horlivě s ním rokovali. Ti dva mistři, praví „pláteníci“, nepřáli hrubě ani hejtmanu ani jeho tábořským bratřím, a on ne jim; ale v té chvíli zapomněli všech rozdílů jako všude po celé Praze. Všeliká nechuť, všeliké kyselosti přestaly. Táboři, Pražané, Slánští, Žatečtí, Lounští, ať byli jakéhokoliv smýšlení o večeri Páně a ornátech, v tom byli zajedno všichni: že běží dnes o všechno, o vyhlazení všech, a stáli ve zbrani svorně vedle sebe.

Ondřej vyřídil své poselství a hejtman vzkázal, že tak učiní, bratr Kuneš ať vyrazí za bránu. Ondřej otočil koně a hnal zase do králova dvora. Vrata byla již dokořán otevřena, jízdní bratři sešikováni; jen vyjeti. Vychrtlý hejtman osmahlé tváře, vysedlých lícních kostí, hladké brady, ale mocných sivých knírů čekal v plné zbroji ve bráně na koni. Zapadlé zelenavé jeho oči byly všude kolem. Maje nahý meč před sedlo napřič v ruce, nacyloval hlavu a naslouchal dunivým ranám, jež se přes tu chvíli ozvaly, nejčastěji od mostu z Menšího Města.

* * *

Ondřej ze svého místa, jak stál vpravo od vozů, ale za jejich čarou, viděl, jak v nepřátelském vojsku mávají praporci, korouhvemi, oštěpy, jak točí meči a šavlemi nad hlavou a všichni že ženou vzhůru směrem k strmé výšině. Po ní, po jejím hřebeni hnal se směrem ke srubům veliký houf jízdných. Bylo je vidět v prudkém cvalu, korouhve nad nimi; za jízdnými mračna pěchoty, rychle postupující. A všichni ke srubům jako kobylky, na bratři, na bratra Žižku. Ondřej znal jeho houf; teď teprve jasně viděl, jaká to jen hrst, proti této ženoucí se záplavě. Co bude! Jak tam bude, jak obstojí. Srdce mu zabušilo, oči zimničně hořely a líce pobledlo rozčilením.

Kolem všichni také tak vzrušeně, s utajeným dechem, mlčky upírali zraky ke srubům; žádný již nedbal, co je za nimi, v městě, nikdo si nevšiml, že tam střelba umlkla. Zato shora, z davů útočících, rozléhalo se troubení, válečný křik. Křik tam nahoře a křik dole z německých a uherských šiků na Špitálském poli. A ve srubech ticho. Bratří dole také mlčeli; než jak nepřítel nahoře žena se po hřebeni dojížděl ke srubům, jak ze srubů se vyvalily mraky bílého dýmu a rány zahřměly, vykřikl Ondřej a všichni jedním hlasem, pronikavě a mocně: „Hrr na ně! Hrr! –“

* * *

Vtom se ozval zvon. Zvonil k šturmu; zvonili u sv. Jindřicha i na staroměstské radnici. Temný hluk zaléhal z těch stran, hluk a hřmot zástupů. Ženy vstávaly ze zaprášené dlažby, umlkaly v pláči, naslouchaly, ale vykřikovaly zas a bědovaly, když od Horské brány hnal se opět jakýs muž bez čapky, až vlasy vlály za ním, a křičel:

zapamatuj si

Historický román – eposej o 3 částech, obraz vyvrcholení husitského hnutí (1419–1420) s bitvou na Vítkově hoře; husitství pojato jako sociální lidové hnutí; ukázka zachycuje porážku Zikmundových křížáků na Vítkově vojsky Jana Žižky r. 1420; mezi tábořskými bojovníky je i mladý zeman Ondřej z Hvozdna

„Pomoc! Pomoc!“

Ještě nedoběhl, a již se zjevila proti němu. Od sv. Jindřicha krácel Senným trhem vysoký kněz, prostovlasý, nesa svátost v proštípí, vedle něho dva muži bez čapek, se zvonce v rukou. Za nimi houf střelců s kušemi a za střelci veliký zástup bradatých bratří tábořských, bez brnění, v čapkách a v sukních jen, někteří u hrdla rozhalení, se sudlicemi, s kovanými cepy. Ty měla většina. Kněz pospíchal, zvonící vedle něho zvonili bez únavy, muži za nimi brali se rychlými pádnými kroky, až se rozléhaly. Všichni kvapili v rozčilení se zraky planoucími; pobízeli se do spěchu a dali se do zpěvu, když je posádka ve bráně a na hradbách uvítala jásavým pokřikem. Zpívající vyrazili ven a hnali se nahoru ke srubům.

První byl už skoro ztracen.

Ve vlčí jámě před ním, před jeho příkopem, ve příkopě sice leželi hustě ranění a mrtví, lidé i koně, kteří tu, jak dojížděli, klesli střelbou i šípy ze srubu. Ale proud se tím nezastavil. Nový a nový příval; přes těla padlých, přes mrchy koní hnali noví útočníci s divokým křikem. Zaraziti jich nebylo možná. Pěchota, Mišňané byli, dostali se až ke příkopu. Houfnic, které nahrazovaly bratřím počet, nebylo té chvíle již možná znovu nabítí.

Došlo na rovné zbraně. Útočníci však zapomněli na ostrve a žebříky. Těch s sebou nepřinesli. Nicméně se vrhali do příkopů, aby přilnuli ke zdi, k opevnění ne nejtvrdějšímu. Ze zdi, z podsebití srubu, z viničné věže sypaly se na ně šípy i kameny. Mišňané padali v příkopě, ranění nebo povalení ve zmatku a tlačenci. Přes padlé drali se noví a noví, nahoru, ven z příkopu, ke zdi. Odtud do nich bodali oštěpy, sudlicemi, bili do nich kovanými cepy, bratří tábořští i tři sestry, všichni v divé udatnosti, rozzuření. Hrozný křik rozléhal se v příkopě, u zdi, kolem srubu. Trouby ječely, jezdcí v brnění pobízeli útočníky, mávali mečem k opevnění.

Řady jejich řídly již u příkopu, nejprudčeji však u zdi. Než i obhájců ubývalo, a kde padli dva, tři, tam zela značná mezera. Nejhůře bylo u viničné věže. Tu osypali Mišňané jako vosy. U zdi spojující věž s ostatním opevněním se jimi černalo. Odtud křičeli bratří o posilu. Jen veliká sestra, stojící v popředí na zdi, mlčela a oháněla se cepem. Zavítí se jí s hlavy smeklo; mokré uvolněné vlasy lpěly jí na spáncích a na zpoceném čele. Zsínala rozčilením i namaháním, ale bila se neúnavně. Cep její švihal a kmital se nad sudlicemi nepřátel, dopadal, bil do štítů, helmic a těl, vpravo vlevo, švihal a kmital se, dopadal, bil, rozrážel, třepil, sám krví už mokrý a rudý.

„Sestro!“ křičeli vedle. „Sestro, ustup od věže!“

„Sem! Sem!“

Ani na okamžik neustala, ani se neohlédla, jen chraptivě vyrazila z vyschlého hrdla:

„Před Antikristem věrný křesťan –“ a bila dál, „neustoupí –“

Příval na srub dravě rostl. Se zběsilým křikem a troubením přihnali se nový houf. Přes příkop, plný těl, drali se již snáze ke zdi; tu se pozvedali, stoupali na záda druhů, drápali se na zeď. Tě již nehájilo ani třicet mužů. A již umdlávali.

Pojednou se mezi nimi mihl bratr Žižka, v přilbě, s palcátem v ruce. Křičel, aby neustupovali, aby vydrželi, že jde pomoc. A sám bil do nepřátel. Pak skočil k místu, kde vylézali na zeď dva Mišňané. Jednoho naráz srazil, že sletěl pustiv štít; druhý však chytl hejtmana za nohu tak, že mu ji podtrhl. Žižka sklesl, nohy mu visely se zdi. Kolik ruk po nich chňapalo, tahaly jej dolů, ale on vzepřel se rukama o zeď a odpíral ze všech sil. Několik bratří přiskočilo a bilo do Mišňanů, až ho pustili. Vyskočil a jen stanul na nohou, bil zase do nepřátel. Vtom se přihnali z placu za srubem posilci.

* * *

V ten okamžik strhl se napravo, od jižního svahu, od vinic, divoký pokřik. Žižka, jak ho zaslechl, hnal se do roubení věže nahoru, na její podsebití, a vyhlédl okéncem, napravo; odtud zaléhal ten křik. Postřehl tam velké pohnutí v nepřátelských houfech. Svitlo mu v oku a v duši odlehlo. Jeho houf vyrazil z vinice v pravou chvíli. Zkřikl to bratřím střelcům na podsebití a zas hnal se dolů na zeď mezi bojující.

Za chvíli poté zaléhal do srubu příval zpívajících hlasů, z té strany od města. Blížil se kvapem. Hlas zvonů v něm zanikl; zvučely vedle svátosti v proštípí, blýskající se v odpoledním slunci. Bylo po čtvrté hodině.

* * *

Špitálským polem skutečně se hnaly dva velké houfy jízdné, samí Uhři. Bratří se chutě chápali zbraní, nahých mečů, podvrhovali kopí. Uhři jim přijížděli právě po chuti. Ale nevytrhli hned proti nim. Rány zahoukaly, z vozového řadu houfnice zahřímaly. Když se bílý dým rozplynul, bylo zřejmo, že koule nadělaly hodné ulice v nepřátelském šiku a ten že je rozvrácen,

že se obrací. Mnoho jezdců leželo na zemi, s koňmi i bez nich, mnoho koní s jezdci vyrazilo z řady a hnalo se různě v divokém splašení polem. Mnozí i bez jezdců.

* * *

Zraky všech utkvěly na Vítkově hoře, na jejím srázu. Prášilo se tam; zvířený prach jako by proudem dolů tekł, letěl.

V něm se černala těla, jako stíny se mihala; koně i lidé padali, řítili se dolů v hrozných převratech a kotrmelcích, v děsných přemetech, jak se kouleli, jak letěli dolů. Nebylo zadržení, nebylo záchrany. Leda když zaprášené, zkrvavené, potlučené tělo narazilo o velký kámen nebo když uvázlo ve křoví.

Také hřebenem táhlého návrší hnali se Míšňané ve zmateném útěku, bez praporců, bez troubení. Kuneš vyjel před houf, na nějž dešť náhlé radosti padl; ukazuje palcátem k Vítkově hoře, křičel rozjařen:

„Ti tam běž! A tyto –“ máví před se po Uhřích a Němcích na Špitálském poli – „poženeme my. Ve jménu Páně!“
Bodl koně, až vyrazil dlouhým skokem. Bratři radostně zahoukali, vzkřikli a vyrazili za ním. A zazpívali:

„Kdož jsou boží bojovníci
i zákona jeho –“

hřmělo Špitálským polem.

Na Vítkově hoře divoký hon. Žižkova posádka posílena pomocí z Prahy vyrazila za Míšňany. Ti utíkali jako slepí sem tam i ke srázu. Mnozí již uštvaní jako zvěř bez dechu, vysílení klesali, sedali na zem. Na obranu, na boj nebylo sil. Už jen štítů zvedali a kryli jimi hlavu a tělo. V úzkosti i v tupé odevdanosti příkrčení čekali, udeří-li kovaný strašlivý cep, aby roztříštil štít i lebku.

vysvětlivka

šturm (z něm.) – poplach; *proštipí* – tyč s monstrancí; *monstrance* (z lat.) – schránka na hostii, tj. mešní chléb; *kuše* – luk s napínadlem; *Míšňané* – křižáci z Míšeňska (Sasko); *ostrve* – žebříky, osekané kmeny s pahýly větvi; *podsebití* – ohoz (chodba), hradby; *Antikrist* (z řeč.) – podle bible dábelský protivník Krista; *posilci* – oddíl v záloze

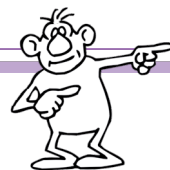

Otázky

- Které dvě dějové linie se v románě konfrontují?
- Uvedte na základě vlastní četby, kdo reprezentuje husity, kdo jejich nepřátele. Kdo patří k osobnostem historickým, kdo k fiktivním postavám?
- Doložte z ukázky statečnost husitských bojovníků. Co všechno přispělo k vítězství Žižkova vojska proti přesile?
- Pokuste se vyložit bojovou taktiku husitského vojska.
- Dokažte, že z hlediska umělecké výstavby nejsou Jiráskovy romány většinou monografické.
- Doložte vypravěčské umění Jiráskovo – vyhledejte místo dějového napětí a všimněte si, které stylistické prostředky podporují dramaticitnost situace.
- V čem spočívá Jiráskovo mistrovství při zobrazování davových scén (bitev)? Jak autor vykresluje postavy (viz např. hejtman Kuneš) – srovnajte s perokresbou Alšovou.
- Na základě četby románu vyjádřete, jak, kolikrát a z kterého pohledu je líčena bitva na Vítkově hoře.
- Které jazykové prostředky autor využívá? Uvedte příklady, odlište archaismy a historismy.
- Pod vlivem koho Jirásek považuje husitství za vrchol českých dějin, jako by přehlížel i ničení a ztráty.
- Které tvůrce (i předchůdce) historického románu a povídky v naší a světové literatuře znáte? Porovnejte s dílem Jiráskovým.

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Próza 2. pol. 19. stol.

b) dramatik

Lucerna (1905)

Jednání I. Výstup 15.

VRCHNÍ

Byl tu mušketýr?

MLYNÁŘ

Byl a vyřídil.

VRCHNÍ

A co vy –

MLYNÁŘ

To mušketýr snad také vyřídil.

VRCHNÍ

Jestliže dobře vyřídil, byla by to od vás, mlynáři, rebelie. Co by řekli nahoře! Teď opakuju já, já vrchní, a poručím, že na uvítanou Její Jasnosti vyjedete rejtharsky, a že vinšem uvítáte –

MLYNÁŘ (*Vpadne.*)

Nepojeđu a vinšem vítat, to teprve ne. Za to, že chcete mou starou lípu porazit a půdu její vzít, za to, že musím bránit svůj majetek a starodávné právo, za to měl bych –

VRCHNÍ (*Vpadne.*)

Právo! Právo! A starodávné právo! Právě, že je tak starodávné, proto už nic neplatí. A ostatek, právo, neprávo, shora mně přikázali a dost. A já bych vám radil, abyste nechal soudů, abyste se poddal, nebo co zmůžete, co pořídíte? Jen poddat se, a na to, co jmenujete svým právem, zapomenout.

MLYNÁŘ

Zapomenout? Na vlastní, staré, dobré právo zapomenout? Kdo zapomene ran, kterými jej ponižili, zůstává bitým psem, a kdo zapomene na své právo, ať je sluhou, ať otrokem! A vy, kdybyste nebyl zapomněl, z čeho jste pošel, že i vy jste naší krve –

VRCHNÍ

Mlčet! Jaká troufalost! Pamatujte si, že splním svou povinnost a dost. Tedy nepojeďte?

MLYNÁŘ

Ne.

* * *

VRCHNÍ

Furiante! Nehrej si na zemana. A jsi přece poddaný a máš povinnost. A abys nezapomněl! (*Velitelsky, přísně.*)

Lucernu dolů a ven s ní nade dveře.

Počíná prosvítat od měsíce.

MLYNÁŘ

Rozbiju ji.

* * *

Jednání II. Výstup 1.

Vodník Michal, vodník Ivan

MICHAL (*Vynoří se z houštiny u lávky, vyhlíží k mlýnu, pak věší po křoví různobarevné pentličky, jež mu volně splývají kolem krku přes prsa. Nepozoruje, že v pozadí za lávkou vystupuje Ivan.*)

IVAN (*Stane na lávce, pozoruje Michala, pak s úsměškem*)

Jak jsi starý, tak jsi hloupý. Či myslíš, že na tu strakatinu ještě někoho uvábíš a nějakou panenku chytíš? Či snad jen sobě pro radost –

zapamatuj si

Pohádková hra o 4 dějstvích, příběh o lidské důstojnosti (proti lokajství), zasazený do pohádkového prostředí s vodníky Ivanem a Michalem; lidové a humorné prvky a vlastenecká tematika (vliv Tylových dramatických báchorek)

MICHAL

Ne, jí (*Vzdychne*), jen pro ni. Tady na mlynářčinu schovanku to líčím.

IVAN

Haha, Mikli! Ty pentličky a oni na tebe provaz z lýčí. Že ho mlynář na tebe má.

MICHAL (*Zlostně*)

To má a také lejstra.

IVAN

Aha, potvornými slovy na tě volá. A ty místo abys ho zlobil, věšíš pentličky a vzdycháš, škemráš a – fntíš se. Hm, jak jsi učesaný, ulízaný (*Prohlíží si jej*) a boty – ukaž – červené botičky. Na těch sis dal záležet.

MICHAL (*Ulichocen, samolibě*)

Hezké, vid' – To aby – víš, víš, já bych se rád ženil, tuze rád, a děti, děti bych rád měl a hodně mnoho dětí. Já bych se s nimi válel jako s koťaty, hrál si a kočkoval se s nimi, já bych je sem na břeh vodil na sluníčko jako vydra mladé –

IVAN (*Vpadne*)

A poslouchal jejich kvikot, vrnění a skřek, rovnal jejich rvačky a žlučil se ustavičně. Brrr – Marné tvoje vzdychání. Nech pentliček, nech botiček. Jsi hlupák tak, jako že je v milování slabost. Tys láskou slepý, slabý. Ten mlynář tě ještě chytne, ke kamnům přiváže, nebo tě kyji uperou a odtud vyženou v – červených botičkách, v kloboučku –

MICHAL (*Durdivě*)

Mne? Mne? Ty vrbo vyšeptalá, ty staromládecká mrzutino kyselá, cos přišel mně kázat, kdo tě zval, proč lezeš z svého shnilého rybníka?

IVAN

Stěhuju se.

MICHAL

Tak! A proč?

IVAN

Pro moudrost ctných a opatrných měšťáků, neb se v radě usnesli vypustit velký rybník za městem.

MICHAL

Aha –

IVAN

Já na ně nečekal a hned jsem zařízl svých dvanáct štik stříbrných, co v lodičce mne vozily. Zařízl jsem je, aby se nedostaly na pekáč těm měšťákům, aby se po mých štikách neoblizoval pan purkmistr a konšelové přemoudří. A jsem rád –

MICHAL

Rád! Čemu –

IVAN

Že jdu. Už jsem tam měl všeho do syta. Jaké tam živobyті! Mne již omrzelo, pořád přehlížet tu lidskou havěť, přehlížet a poslouchat, za kmotra chodit rybákům a na funus, o muzikách ženské tlouky provádět, opilce chytat, když se jim nohy zadrhnou a po hrázi jdou šeberem, nezbedné kluky plašit, lapat a večer pak – oh – poslouchat šplechty milenců na hrázi pod duby, jak vzdychají a vrkají, nebo se dívat na potrhle veršotepce, jak měsíc do svých veršů chytají, jak naslouchají rákosí – (*Zlostně.*) To a pořád to, pořád jednu písničku. To přeslychat a přehlížet a nesměti se bez nesnází ani ve vraníka proměnit a v bujně volnosti se rozběhnouti paloukem, z kopyta si vyhodit, hnát se s hřívou vlnající a zařičet tak zplna do bouře a noci, ba ani ne se krotce, volně popást nebo proměnit se v lucernu a plouti rudým světýlkem za noci tiše, zvolna po proudu do černa pod stromy –

MICHAL

Kam chceš?

IVAN

Brachu, do sousedství.

MICHAL (*Kvapně*)

Sem tě nepustím.

IVAN

Snad nemyslíš, že jdu k tobě. Denně bych se musil stydět za tebe, jak se fintíš a pácháš hloupost na hloupost.

MICHAL

Kam tedy –

IVAN

Kde budu sám a sám, kde sotva kdy spatřím lidskou tvář. (*Ukáže k lesu.*) Tamhle do jezírka v lesích u starého zámku, do té osamělé tůně. Tam bude klid, tam budu volně dýchat ať v chládku lesa u vody, ať na sluníčku o poledním tichu. Dýchat, dýchat, vyhřívat se, a za deště pak sedět pod hustým krytem olší omšných a buků; sedět v příjemném schoulení a poslouchat, jak korunami šumí déšť, jak crčí lopuch širokými vějíři, a dívat se, jak poskakují vodou kloboučky, jak letí kola po hladině v šero u břehů, pod houštiny a kmeny schýlené. Té hudbě naslouchat, když v přítmi deště, v přítmi stromů řevavě se rdí z tvé fajfčíčky, a vědět při tom, že jsi sám a sám, že nikdo nepřijde –

Otázky

- Které téma zpracovává Jirásek ve hře? Pracuje s dvěma symboly: lucerna a lípa – co symbolizují, který z nich je typicky národní, český? Které české politické ideály alegoricky vyslovují?
- Jakou funkci mají ve hře nadpřirozené postavy a jevy? Co přispívá ke komičnosti hry? Čím je pohádková, čím se podobá Tylovým dramatickým báchorkám?
- Charakterizujte řeč postav.

Karel Václav Rais

Západ (1896)

Farář zamlaskal trpkostí. „Žebrota ne – to ne – chudoba veliká – trampota! Slovíčko, pane bratře, slovíčko starého muže:

Mnoho se mluví o sociální otázce, o dření, o špatné mzdě a vůbec o bídě dělníků – – – to je v pořádku, i já celou duší hořím, aby se konečně i poslednímu stavu polevilo a stalo se po právu; jenomže se přitom stále myslí pouze na dělníky velkých měst, na venkovské lidi se zapomíná nebo aspoň skoro zapomíná. A jaký ti mají život! Ale co mluvíme jen o venkovských dělnících při hospodářství, pohledte na zdejší domkáře, chalupníky, ba někdy i láníky – jak ti se zde mají? Bůh nebeský to vidí!”

„Je tu zle, je – vždyť tu po vseh ani žida není,“ přisvědčoval kaplan.

„Páni v Praze znají náš kraj málokdy – snad trošinku o volbách –, ti, kteří ho znají a s ním cítí, nedocházejí porozumění. A přece Praha nejsou Čechy! Co se činí pro tento náš lid? A je to přece také český lid, tvrdý, pevný, sukovitý – a je v něm notný kus národní síly. Ale může zdejší člověk hořet pro národní ideály, když se chuďas od rána do noci dře, nají se, že se nají, a je rád, když večer narovná hřbet? Každý kout naší vlasti má nám být stejně drahý, na žádný se nesmí zapomínat! Kdo zná dnes život tohoto lidu? Myslím ten pravdivý, denní těžký život! A přece jsou tu dušičky, že by je člověk i při drsném povrchu líbal. Mám je rád, pane bratře, mám!” –

zapamatuj si

Venkovský román, obraz Českomoravské vysočiny v 2. pol. 19. stol. (Hlinsko, Studenec); psychologická kresba staříčkého faráře Kalouse – lidumila, jeho osud a poslední roky života; rád by byl zemřel na faře, kde celý život pracoval, žil v souladu s farníky, byl jím rádcem a dobrodincem; umírají a opouštějí ho také jeho nejbližší (loučení, pohřby = obrazně tiseň západu a stmívání – viz titul); farář umírá ve chvíli, kdy při stěhování překračuje práh fary; obraz sociální bídy horalů i venkovské inteligence (učitel Pondělíček), tvrdý život a dřina na kamenitých horských políčkách, starosti, věčný zápas s osudem; v ukázce je dialog faráře Kalouse a kaplana Voříška

Advent přišel s tichými mrazy. Země byla jako kámen, sněhu nachumeleno, stromy v huňaté jinovatce. Ticha byla, ani snítka se nepohnula.

Na čisté obloze jiskřilo studené sluníčko, po luhu se mdle leskla tvrdá sněhová kůra. Vesnické střechy byly kolem dokola ověšeny rampouchy, třásněmi jinovatky, ledovatými laloky a cípy, jichž den za dnem přibývalo; rampouchy se natahovaly níž a níže.

Jakmile se odpoledne slunce sklánělo k lesům, obloha počala krvavěti, ze západních hlubin vypěnila žhavá láva a rozstříkla se daleko a vysoko po obloze. Rudé, krabaté a načechrané vlny její k východní straně slábly a roztály v tmavé, hluboké modři. Několik žltorudých sloupů se ze západu vzpínalo na oblohu.

Na zemi se v liliovém dolu hrbily zapadané střechy chalup jako družina mohyl a kostel čněl nad nimi jako šedý, mlčenlivý památník.

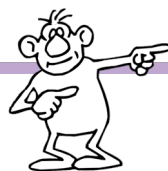
Dlouho do noci bývala obloha tím krvavým i měděným žhavem pošpláchána a ticho bylo pod ní, ticho hluboké, do něhož mrkalo jen několik osvětlených okének, zastřených květovanými rouškami z jinovatky; šindele praskaly a led na řece několikrát za noc bouchl do temna, až se to v lesích rozlehlo a zašustilo v zasněžených němých korunách...

Otázky

- Které problémy na vesnici zajímaly Raise, stejně jako jeho předchůdce Hála? Čím se obraz vesnice a venkovanů od Hála liší? Koho činí Rais hlavními hrdiny děl?
- Všimněte si, jak je psychologická charakteristika postavy tvořena zvl. nepřímo, tj. na základě promluvy, prostřednictvím dialogu a využitím vzpomínek. Je rozvíjena pomocí drobných každodenních událostí.
- Věnujte pozornost popisu přírody, panoramatickým obrazům horské krajiny, které jsou neoddelitelné od života lidí, a proto jsou vklíněny do hovoru postav. Dokažte vzájemnou souvztažnost z ukázky.
- Dokažte, v čem je dílo realistické. Doložte, že krajinomalba má i rysy impresionistické (přilákala do Kameniček i malíře Antonína Slavička), a zvláště v závěru si všimněte, jak autor od převážně realistického obrazu dospívá až k naturalistickému zobrazení prostředí.
- Posuďte realismus v mluvě postav, zvl. v dialogu faráře a kaplana. Všimněte si též autorské řeči.
- Srovnajte obraz českého venkova v dílech Raise, Hála, Světlé, Němcové.

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Próza 2. pol. 19. stol.

Kalibův zločin (1895)

Kolem dokola se všechno běhalo. Návrší, jež jako věnec lemuji dolík, nebylo viděti, ztratila se ve tmě.

Vojta šel zdlouhavěji a každou chvilku postál.

„Budou doma? Co dělají?“

Sklopýtal z vršku a blížil se k mlýnu pod borovinkou.

Středem zamrzlého, sněhem posypaného rybníka se leskl tekutý pruh, jenž se vlnil přímo k náhonu. Ze mlýna zněl jednotvárný klepot a voda pod okenicí crčela ...

A zase nalevo i napravo byla bílá pole, jež se ztrácela v černé dáli.

„Co tam? Co tam budu dělat?“ dunělo Vojtovou hlavou.

Jednotvárný bucht mlynářských strojů slábl – zmlkal – –

„Jestli mne čekají!“

zapamatuj si

Realistický vesnický román, chmurný příběh z podkrkonošské vsi, psychologický pohled na historii a tragédii nešťastného manželství (inspirace skutečnou událostí); bezelstný, dobrácký venkovský člověk Vojta Kaliba byl donucen k sňatku bez lásky s Karlou, dcerou vypočítavé vdovy Boučkové; vlivem stálého stresu a tchynina vyděračství, chamtivosti a vyhrožování ztratil trpělivost, svou ženu uhodil a byl odsouzen do vězení; po propuštění prohlédl Karlínu nevěru (s vojákem Rachotou), pochopil, že není ani otcem Karlína dítěte, a ze zoufalství, nenávisti a bolesti Karlu zabil; sám vzápětí umírá také; v konfliktu citu a materiálního přístupu ve vztahu mezi lidmi vítězí sobectví a jediným východiskem z rozporů je zločin (variance na motiv zločinu a trestu)

A při té otázce jej prochvívala mrazivá bázeň.

Loudavým krokem zašel na sněhovou hladinu pole; sníh bože se, chrupal mu pod těžkýma nohama. Hlava Vojtova opět byla tupá, jako by v ní byla rána do čela ještě duněla ...

Vojta stál za svojí chalupou ...

Tu je stodola – tam se probělává stěna tatínkova vejměnku ...

Ramenem se opřel o kmen staré jabloně a jenjen že se neskulil do sněhu. Byl tak zmořen, udýchán, rozlítostněn –

Hlavou mu proběhlo několik obrazů: Jak se tatínek vleče z chalupy – jak umírá – jak jej z vejměnku vynášejí.

Ten vejměnek je tak smutný, tmavý – a na druhé straně ve stavení bude beztoho taky tak.

Popošel až ke stodole – a zatřásl se. Divže divoče nevykřikl.

Z oken padaly na zásep žluté pruhy světla.

„Jsou tady – jsou – čekají!“ Srdce se mu roztřáslou touhou ...

Rychleji přešel dvorek – opřel se o starou jabloň, jež se skláněla ke střeše nad světnicí a jako na přivítanou sypala naň chumelici bílého kvítí sněhového.

Vystoupiv na špičky, tělo naklonil vpřed a zíral do světnice. Chvilku se mu před očima všecko barevně mátló.

Aj – na lavici pod oknem do návsi sedí panímáma a směje se – řehtavě se směje a oči jí svítí. Krok stačil a Vojta stál u samé stěny.

Světlo petrolejovky žlutě pronikalo okenní tabulky, zrosené velkými kapkami, jež se po dolejších krajích už proměnily v bílé zmrzlé květy.

Vojta pátral – pátral – –

Na okamžik zahlédl Karlu – něco hovořila, ale ne k panímámě – –

Ještě někdo tam byl.

Skrčil se, hlavu přiklonil skoro až k rámu a oči div mu z důlků nevyletěly.

„I nechod' už dnes, leda bys bláznil – počkej tady do rána, pak půjdem všickni najednou – toť víš, že ho nedočkáme.

Do Hradce můžeš zejtra odpoledne –“ svým křaplavým, tahavým hlasem volala panímáma.

„Komu to povídá – kdo tam je?“ a mráz ho sevřel.

Vystlaná postel mu překážela, takže do levé části světnice dobře neviděl. Plížil se k druhému oknu.

Teď sevřel pěsti – nohy se mu prohnuly, tělo se skrčilo a z hrdla vyletěl dušený chrapot.

Karla seděla na židli u stolu a smála se – hlasitěji a hlasitěji – vesele, vesele, jaktěživ ji tak neviděl a neslyšel ...

Za stolem stál voják – měl černé vlasy, knírky, oči mu svítily, tváře hořely; blůzu měl rozpjatou a v ruce držel – –

Vojta otevřenými ústy lupal po vzduchu.

Voják držel děcko s vlnatou hlavičkou, s tlustýma buclatýma nožkama, oděné jenom v košílku. Houpal dítětem – výše – dolů –

„Kadlíku, Kadlíku, křikni: tata – ta-ta-ta – ta-ta-ta!“ křičela Boučková a smála se hlasitě, rozpustile.

Vojta se oběma rukama chytil za vlasy, jako by je chtěl i s kůží strhnouti z hlavy, a zachřel:

„Tak proto – tak proto –“

V tom zvuku bylo všecko: zklamání, bolest, zoufalost i nejděsnější zuřivost.

Dva skoky stačily.

Pravou nohou kopl do dveří u síně, až klapka odletěla.

Jako hladový, rozdivený medvěd vrazil do síně a pravíci hrábl za dveře.

„Ježíš Marjá – snad je tady!“ ve světnici zaječela Boučková a vyražené okno bouchlo a zacřelo na návsi.

Vojta ve dveřích skloněn, prostovlasý, hlavu maje nachýlenu vpřed, očima zpod obočí vykulenýma hleděl po světnici.

„Tak proto jste mě trhaly?“ zařval ne jako člověk.

Udělal krok, a zuby maje zařaty, vyjeveným zrakem pásl po vojákovi. Pravice, držící motyku v půli topůrka, švihla do výše –

„Nebazbjej!“ zoufale, divoče křikla Karla a vyděšena zdvihla proti němu paže.

Vypouklé oči Vojtovy zatěkaly z vojáka na ní –

Páž, dosud vzepjatá, mžikem švihla ještě výš, a silná, prudká, praskavá rána padla Karle do temene.

Svalila se rázem.

Motyka mu vyletěla z ruky.

Zatáté ruce maje skleslé, chroptě, vyjevenýma očima upřeně hleděl na padlou.

Neviděl, že voják, hodiv hošíčka na postel, chytil šavli, čepici i plášť a utíkal ze světnice, neslyšel, že Boučková na návsi jekotně svolává lidi.

Vtom se na Karlíně skrání objevila tmavá stružka, jež zvolna stékala do líce.

Pustem ve Vojtově hlavě prokmitl svit myšlenky: Já ji zabil – Kadličku jsem zabil!

Hrůza jím zalomcovala. Vyjeveně hleděl na dveře a hned zas k zemi. Svezl se na kolena a paže se mu natáhly k ženině hlavě.

Ale vtom se zatřásl, ústa chrčivě zablabolila a také horní půle těla padla na zem, až hlava buchla do podlahy.

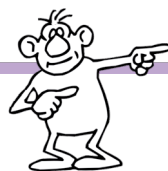
Z návsi se valil chumel výkřiků – těžký dupot na záspi třásl již okny chalupy ...

Otázky

- Doložte, že na rozdíl od idylického charakteru Raisových vesnických románů *Zapadlí vlastenci* a *Západ má tento román* rysy naturalistické, až prvky hororu a že venkov není pojat jako harmonické prostředí.
- Zamyslete se nad tím, zda je Kaliba mstítel nebo oběť. Do jaké situace byla dohnána Karla? Všimněte si důležité role vášně v různých rovinách (milostné, touha pro bohatství, touha po spokojeném manželství).
- Posudte dramaticky vyhocený dialog ve vypjaté situaci.
- Před čím autor varuje, co kritizuje?
- Dokladem jakého pocitu a autorova pohledu na společnost je tragické řešení konfliktu?

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Próza 2. pol. 19. stol.

Tereza Nováková

Jiří Šmatlán (1900)

... Když byli již za posledními domky Nové Kamence, zastavil Šmatlán trochu, urovnal si na trakaři lépe zboží a pravil Zahradníkovi: „Šim ses těch novin, co tam na poště měli? Kerý asi byly? Troufám, že tile lidi, co se podlévá nový módy spravjou, nechtou noviny, jako my čtáváme, ani kerý drží fa-lář a starosta?“ „Kdožpak to může vědit?“ odpovídal Zahradník klidně. „Novin je tedkomej kolik set, chdyby je měl člověk šecky přeříkat, ani by nestačil!...“ „To mi věř, brachu,“ začínal Šmatlán, „chdyby to možná bylo, přeříkal bych noviny a knihu chdekerou – pořádem se mi zdá, že toho vím málo, už za mlada sem byl na to navedenej, abych božskou praudu všude vyhledával“... „Našinec je v tom zle,“ pokračoval Šmatlán po malé chvilce, „kdák knih a novin dost a dost nabrat? Tile učení – těm je ináč – mají šechnu příležitost – čtou si a učí se, jak srdce ráčí – sprostěj člověk vod šeho je vodstrčenej ... Aby byla na božím světě spravedlivost řáká – to nejní!“

Trakaře obou tkalců doprovázely vrzotem a hrkotem

zapamatuj si

Venkovský *monografický životopisný román* o hledání „boží pravdy“, tj. spravedlivé společnosti (vliv reformačních tradic ve východních Čechách – okolí Poličky); vychází z faktického materiálu; vyprávění se soustřeďuje na hlavní a důležité etapy a události života prostého člověka, který se nechce smířit se svou bídou a marně usiluje o lepší společnost i za cenu osobního štěstí; potlačena kresba prostředí, redukován počet postav, děj maximálně zhuštěn do epizod a událostí: Šmatlánovo sblížení s evangelickým farářem a přechod na novou víru, přátelství s tkalcem Plíhalem a půjčování knih (čtenářská vášeň), setkání se socialistou Hamerníkem a seznámení se sociálně demokratickými názory na světskou spravedlnost pro chudé; v románě je zachycen vznik sociálně demokratické strany, jak se jevil v názorech horského lidu; Šmatlán předčasně umírá i se svými nadějemi. Ukázka zachycuje návrat Šmatlánův se zetěm Zahradníkem domů z Poličky, kde odevzdali vyrobené látky; cestou se seznámili s Hamerníkem, původně brněnským textilním dělníkem

svým řeč Šmatlána, vždy více se rozhňujícího, takže muži ani neslyšeli, že již chvíli za nimi klapají kroky. Když Šmatlán skončil, ozval se za ním krátký, jakoby řezavý smích, a když se ohlédl, spatřil, že je dohonal muž neznámý, oděný také, jak se tkadlec vyjadřoval, „podlevá tý nový módy“. Měl modravou, trochu již vybledlou košili, široký klobouk, šat kdysi temnošedý, teď již obnošený, malé šněrovací střevíce, nad nimiž vzorkované punčochy koukaly; byl postavy prostřední, jen o málo větší než Šmatlán sám, slabší, bledého líce a šedomodrých, poněkud unavených očí; černé vlasy, pomádou napuštěné, sčesaný byly z obou stran ke spánkům a tu splyvaly s úzkým pruhem taktéž černých kadeřavých vousů, jenž táhl se od uší až k vyholeně bradě. Na rtu horním vyrůstalo jen slabé chmýří.

Očekával, že se mu někdo z oslovených ozve; leč ti mlčky dále se ubírali po kamenité cestě, jako by usilovně dávali pozor na překážky trakaře jejich zadržující. I dodal neznámý: „Abych řekl zpřímá, je mi to dost divno: lidé na nespravedlivost a břemena ustavičně nařikají, – ale aby přiložili ruce a křivdu, kterou jim svět činí, napravili, – to se jim nezdá!“

* * *

„Však nynější svět nezasluhuje než rozbití – sám, občane, uznáváte, jaká v něm spravedlnost – a že jsem socialista, k tomu se pyšně znám!“

„Pěkně vás prosím, řekněte mi, který je to slovo, nichdá sem ho nečet ani neslyšel.“

„My dělníci si vlastně říkáme sociální demokrat; znamená to, že chceme v lidské společnosti být všichni rovni a všichni stejně panovat. Pro nás nejsou ani panovníci, ani hrabata a knížata, ani biskupové – jsme všichni bratři a sestry, občani a občanky.“

Šmatlán poslouchal jako u vytržení. Pak sklonil hlavu, jako by o výkladu dělníkově přemýšlel; když ji opět pozdvihl, byly jeho vráscité tváře zarděny a on zvolal: „A potomej na fáře a po usi hovořej: Socijálísti že sou buřiči, co socijálista, to dáběl sám! Dyť tole už dávno Spasitel náš, Ježíš Kristus, hlásal, že sme si rouni, že sme jednoho otce děti, on boháčům a mocným nichdá nehověl, žebráky, dělníky a publikány kolem sebe shromažďoval! A naši předkové se bratry menovali, ať to byl pán, pan Budovec, Diviš Slavata, nebo řemeslník a baráčník.“

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Próza 2. pol. 19. stol.

Otázky

- Čím se vyznačuje hlavní hrdina? Jaké má vlastnosti? Co bezradně hledá a kde?
- Jakou podstatu má Šmatlánův socialismus ve srovnání s názory Hamerníkovými?
- Co je vlastním tématem románu? Jaký záměr autorka sledovala?
- V čem tkví podstata dokumentární realistické metody Novákové? V čem jsou lidové představy o uspořádání lidské společnosti svérázné a utopické?
- Všimněte si jazykové charakteristiky postav, funkce nářečí v textu, kontrastu jako základního kompozičního principu.
- Srovnajte postavy Novákové s Raisovými, prózy Novákové s prózami K. Světlé.

Antal Stašek

Blouznivci našich hor (1895)

... Naproti na židli se uvelebil malý zavaltý muž. Na sobě měl krátký ovčí kožíšek. Ačkoliv bylo ve světnici horko, ba skoro dusno, nesňal ho s těla a nechal si řinout po obličejí pot, jež stíral po chvilkách drsnou dlaní.

Mužik ten se jmenoval Bobek, byl daleko široko známým dohazovačem a pocházel z Vrbic od Jičina za Velišem. Do hor zapadl zvláštní náhodou.

zapamatuj si

Dvojdlínný cyklus povídek z Podkrkonoší; spojeny jen několika postavami buřičů, svérázných hloubavých horalů; tematika spiritismu (duchověrectví) a hledání spravedlnosti a štěstí, nových mravních a společenských norem; zaměření na soukromé těžkosti hrdinů, na hospodářskou a sociální situaci na vesnici

Bydlil dlouhou dobu ve svém rodném, nepatrném, zapomenutém městečku s malounkým náměstím. Když tam pan purkmistr kýchne, je ho slyšet ve všech okolních domech a lidé naň z otevřených oken volají: „Pán Bůh rač pozdravit!“

Bobka znal na několik mil kolem každý člověk, ale nikdo nepamatoval, že by ho byl viděl střízlivého. Celý rok nosil krátký kožíšek: v zimě oblečený, v létě přes rameno přehozený. Dohazoval na jaře i na podzim krávy k prodeji a po celý rok nevěsty na vdávání. Asi před dvěma lety se mu stala nemilá věc: Ošklivou Barču Klímovou pověsil na krk hezkému Vojtovi Brabcovu. Ale kmotr Klíma byl starý lakomec. Slíbil budoucímu zeti přidánkem dvouletého holandského býka, a dal po svatbě tele s olezlým chlupem. Nestálo za desítku. Proto se pomstil mladý Brabec a dal dohazovači místo slíbené padesátky jen dvacet pět zlatých. Bobek o dodavek nejdřív škemral, pak prosil, konečně hrozil. Ale nic naplat. Podal v Jičíně žalobu a došlo k soudní rozepři. Propadl a po prvé v životě zbledl hrůzou, když soudce četl rozsudek, že mu podle paragrafu osmistého sedmdesátého devátého občanského zákona nenáleží náhrada, protože není dovoleno vymíňovati si peníze za vyjednávání smluv manželských. „Za krávu ano a za nevěsty ne?“ zasténal dohazovač a běžel ze soudní síně ven. Ještě se mu v životě nepříhodovalo, aby za dohrozenou nevěstu ženich nezaplátil. Vždyť má u Franty Rycvalova za Pepku sto dvacet zlatých, u Josky Kulhánkova za Tonču šedesát zlatých, u Jeníka Podstranských za Anču čtyřicet pět zlatých – a o to by měl také přijít?! To nemůže být! Běží o celou budoucnost, o celé jeho řemeslo! Šel k prvnímu advokátovi; ale ten nimra ničemu nerozumí! Jde k druhému; ale ten má raději plzeňské než paragrafy! Konec konců tihle všichni venkovští advokáti nestojí za čerta; pražští jsou chlapci! Bobek si dojel do Prahy; avšak i tam pochodil špatně. Všude mu čtli ten ošklivý paragraf osmistý sedmdesátý devátý. Hlava se mu točí; pořád ještě nevěří. Za dvacet let po prvé hrůzou a strachy pořádně vystřízlivěl a koupil si sám občanský zákoník. Neumí sice kale latinská písmena číst, ale zná číslice a ví už, která to je. Čeká na ulici, až půjdou děti ze školy. Otvírá knihu, hledá, hledá, a když našel, prosí: „Synáčku, přečti mi tady, co pod tímhle číslem 879 je vytištěno!“ Synáček čte: „Neplatné jsou zvláště tyto smlouvy: předně, když by sobě kdo za vyjednávání smluv manželských něco minil...“ „Prokletý zmetku, jdeš mi!“ křičí Bobek, trhá školákovy z ruky zákon a zdrcen jde po ulici dál. Drží ho mam, že jej celý svět klame a stihá. Před zrakem se mu mihá číslice 879, a kdo vidí, jak se po ulici šamá s přehozeným na ramenou kožíškem, šeptá si: „Chudák blázen!“

Otázky

- Všimněte si kresby postavy. V čem spočívá její svéráznost, proč je v závěru dohazovač Bobek označen soucintným „chudák blázen“?
- Sledujte řeč autorovu, přímou řeč postav a vnitřní monolog.

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Próza 2. pol. 19. stol.

Vilém Mrštík

Pohádka máje (1892, 1897)

Tak samotinká trávila svůj život s ptáky, stromy a květy, kterými s pýchou zdobila vždy svoji hlavu. Celá okrášlená narcisky a žlutými hvězdami smetánek z jara, v létě chrpami, planými růžemi, ve vlasech koukol a vlčí mák – vracela se domů a v šatech, na rukou, po tváři, na celém těle i v očích cítila teplo, vlhkou vůni bříz, svěží chládek lesa...

A to byly měsíce, kdy v podvečer bleďá vycházela na pavláčku domu a rozčileně hladila své vlasy k spánkům. To byly doby, kdy pohřížena v extázi jara, chvějíc se jako v horečce pod měkkými záhřevy shawlu, se založenými rukama dlouho sedala a dlouho se dívala, jak pěkně slunce zachází; – do táhlé dlaně položila tvář a tak nehybná jako světice když se

zapamatuj si

Realisticko-naturalistický obraz smyslového života, pocitů a dojmů mladé dvojice, křehký milostný vztah naivní venkovské dívky Helenky, lesnické dcery z ostrovačických lesů u Brna, a městsky „zkaženého“, lehkomyšlného studenta práv Říši, v úzkém sepětí s přírodou a její symbolikou; lyrický, až idylický subjektivní obraz přírodní atmosféry, pohádková poetičnost v kresbě postav, básnivost zdůrazněná využitím moravského dialektu; psychologická analýza postav, důraz na detail jako součást mozaikovitě kompozice, impresionistické prvky – zachycení nálad a dojmů, vnímání přírody

modlí, pohlížela do nebes – A slunce už dávno bývalo za horou, rudý odlesk červánků poléval jí tvář, v modrých jejích očích chvěla se už záře hvězd a Helenka posud trvala na jednom místě, a oči majíc upřeny do prázdna, čekala, až jí oči přimhouří sen.

Tak jí pomalu den odešel, přešla noc, míjelo mládí.

Příroda jako v odměnu za její lásku nešetřila ničím, co by přispěti mohlo k její kráse. Jemná jako dech plna byla zdraví, chodila přímo jako svíce, mile se usmívala, mile se dívala, a když mluvila nebo se smála, hlas její zněl jak stříbro.

Zvláštní byla úprava jejích šatů. Neviděla mnoho, ale co viděla, dostačilo pro její vkus. Jako v jejím chování převládala i v úpravě jejích šatů dětinná prostota a jednoduchost barev. Nejráději nosila buď šaty bílé, opásané černě, nebo šaty černé s bílým odkolkem na obrubě dolní, šla-li někam na návštěvu. Tak slyšela, že si děvy chodí jenom v pohádkách, a tak se jí to musilo šít. Do polí, do lesa chodila v prostínech, kartounových šatech, potíštěných květy, nebo měla na sobě modré prací šaty, které zapínala nazad.

Ale pojednou zakalil se obzor čistých jejích radostí.

Bylo to jednou v neděli po Veliké noci, v tu dobu, kdy se Říša potuloval ostrovačickou krajinou.

Přišla právě z kostela a odkládala jehlici, kterou do vlasů měla připevněný klobouček. Všechna pobouřena přišla domů, zlostně rvala rukavičky s rukou a divný, nezvyklý jakýsi výraz křivil jí tvář. – Pokoušela se o prozatímní klid, nevinný úsměv, kterým sama sebe chtěla šidit před sebou, ale zmrzl jí na rtech, sotva znovu pomyslíla, co se jí stalo.

Ve zmatku ani se neodstrojila a jehlice tichým ruchem cvakla o plochu nepokrytého stolku, na který odkládala klobouček. Stanula v okně a vzpomínala na něco.

To bylo už po třetí –

Ty pichlavé oči pronásledovaly ji až sem.

Ještě ani rukou nepohnul, a už se na ni smál téma očima, – jako by spolu byli bůhví jak známi.

Vzpomněla si na ostrovačický bál.

Už tenkrát jí byl nápadný těmi pronikavými pohledy, pro jejichž výraz posud neznala jména, ale cítila, jak jsou jí nepohodlny... Cosi hanlivého viděla v tom pohledu a nevěděla, co, co si o něm má myslet. A proč, proč se tak na ni dívá?

* * *

Na pole se snášelo posvátné ticho nedělního odpoledne. Nikde živé duše, po lidech ani zdání. Jen vlaštovky křížovaly nebem, chrousti lítali přes plot, vrážejíce do zdi, vítr přes nivy přinášel seznámení zvonů z okolních vesnic. Svatý klid snášel se na zelená lada a se zelení luk a dechem obilí očima do duše se vléval mír. Helenka úplně už klidna hleděla do osluněné té zeleně, teplý vzduch zavanul oknem, dýchl jí do tváře chladivou vůní, a tak se zdálo, že se jí uvnitř, v prsou cosi hojí. Rozevřela rty a zdlouha si povzddechla. Naklonila ještě více hlavu a dala se umývat mazlivými vlnkami teplého jara. A jako by neviditelná ruka po hlavě ji hladila a stranou rozčesávala její vlasy, jeden jejich proužek jako přadýnko žlutého hedvábí svezl se jí do hladkého čela, svým stínem přikrýváje průsvitný jeho běl.

Jak jí bylo blaze! Majíc duši nestřeženou, mysl rozpjatou, otvírala srdce dokořán. Nic ji nepopuzelo, nic nedráždilo, – čemu se ještě před týdnem bránila, stalo se dnes předmětem jejího rozjímání –

„Oči jako oči,“ pravila pojednou potutelně s příděchem samorostlého vtípu.

A ještě něco jí napadlo, ale hned to bylo zase pryč. Jen čelo zakabonila a do tváří vehnal se jí živý nach –

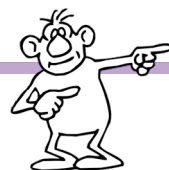
A viděla ho před sebou. V ruce černou hůl a na těle světlé šaty...

Otázky

- Oslavou čeho je román a proč?
- Co přispívá k proměně Říši z lehkomyšlného flamendra v seriózního muže?
- Doložte z textu lyrizaci děje, vliv impresionismu, personifikaci přírodního dění, vyjádření krajinných nálad.
- Posuďte řeč autorskou, všimněte si vnitřního monologu.

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Próza 2. pol. 19. stol.

Karel Matěj Čapek-Chod

Kašpar Lén mstítel (1908)

Na ta slova Mařka přitiskla šáteček i s rúženečkem do očí s nevidanou prudkostí a ryla pěstmi ve tváři s takovým úsilím, že se zapotáčela. Hrozný pláč, který nikdo neslyšel, vjel jí do šije a zdvíhal jí ramena.

Tak zůstala chvíli.

Předseda shovívavě čekal.

Potom šáteček obrátila na suchou stranu, a když se myslelo, že začne do něho cedit znova, Mařka, lapajíc po vzduchu, vykřikla náhle hlasem nepřírozeným, nějak nelidsky napjatým, až k zlomení hořekavým:

„Ty můj bože všemohoucí, to ho neměl snad zabít, když mne zkazil, tatínka do Vltavy vehnal, mne v ty místa přivedl, takže z toho maminka až rozumu pozbyla?“

Bylo podívání na Mařku, zrudla ve tváři, hrdlo její div se nerozstoupilo, z kulatosti jeho vypnuly se kolmé svaly a na nich ukázaly se žíly jako brky, tepny vyvstaly jí z pleti i na skráních. Celý obličej její vůčihrdně nabyl a z naběhlých, sotva dovírajících rtů pádil přívál skuhravých slov:

„To je pravda, že tatínka chytil na zboží v magacínu, ale teprve, když jsme tři dni nic nejedli, vzal tatínek kladívko a z kůlničky vylomil do kvelbika několik cihel, když tam bylo jídla tolik. Ale hned tu třetí noc nás pan Konopík vyčíhal a tatínka chytil za ruku, když chtěl zase načisto zazdít, hodil mu na ni smyčku, skrz ten průkop utáhl a na skobu ve kvelbiku přivázal. Tatínek se napřed cloumal, ale byl tam až po rame-

no, prosil a sliboval, že všechno nahradí, ale platno nic nebylo. Když jsem já ho proboha prosila, aby tatínka pustil, povídal: „A tys tu taky? Pojd' si tatínka rozvázat,“ on to ale dobře věděl od začátku, že jsem s tatínkem. Tatínek plakal, a když pan Konopík nedal jinak, než že poběhne pro domovníka, řekl, „di, děvčecko!“ A já sem tedy šla. A teprve tam sem se dověděla, proč sem tam byla zlákována a zač sem tatínka směla pustit, zavlíkl mě do krámku a bylo už hnedle ráno, když tatínka uřízl. Sama sem dávala tenkrát kladívko tatínkovi do ruky, aby šel a tomu lotrovi hlavu rozbil; to bylo mezi námi všechno, protože se maminka nic nesměla dozvědět, jak to skončilo. Tatínek nechtěl a jen držel ten provaz v rukou, a nic jináč, než že se oběsí ... mě hladil a líbal, ponejprv v mém životě ... A možná dost, že by bylo všechno jistě dobře dopadlo, kdyby pan Konopík zasej v poledne spustil rámus, jako dyby byl na to teprve přišel; zavolal ke zdi domovníka, že je zazdění kůlničky ještě syrový, a na nás chtěl, abysme mu podepsali, že sme toho vzali za tisíc stoosumadvacet zlatejch. To už ale letělo kladívko panu Konopíkovi kolem hlavy, celej dům byl vzhůru, ale tatínek na strážníka nečekal, jak byl, vyběhl a utíkal na řetězovou, neměl daleko. Ale my sme se s ním už neshledaly, až ho vylouli, měl písek za nehty a tělo od toho zápasu ztrhaný. A my sme zůstaly v celým domě za zloděje a ke všemu nás pan Konopík vyhodil na ulici ... ale neminulo ho to, co ho minout nemělo, dostal tou zednickou třískou, když se Lén vrátil z vojny a když mě v těch místech našel a když se dozvěděl ...“

A Mařka Kryštofova dala se do zuřivého vítězného smíchu. Až potud mluvila samými útočnými výkřiky, hrdlo rozdírajícími, sluch drásajícími, stále výbojnějšími, až bylo zjevno, že už ani nemůže více síly vložit do svého kosti pronikajícího řevu ..., a když skončila, její strašlivý smích byl pokračováním tohoto vysilujícího vytržení.

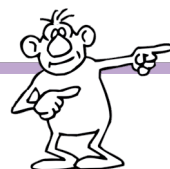
zapamatuj si

Naturalistický román s groteskními rysy, z pražského prostředí, koncipovaný jako monografický (s jednou ústřední postavou a jednotným stylem), studie vzniku zločinu; tragické vyznění kriminálního příběhu zedníka Léna, který se pomstil kupci Konopíkovi za to, že svedl dceru jeho kamaráda; dvojí způsob vyprávění: jednak přesvědčivé líčení toho, jak se v jednoduchém člověku Lénovi vyvíjí a zraje myšlenka na pomstu, až vrcholí dokonalým zločinem, jednak referování o soudním procesu s Lénem, který není s to odůvodnit svůj čin (cizí svět a jeho moc soudit člověka, aniž mu porozumí); ironická variace na námět zločinu a trestu ukazuje na krutou nevypočitatelnost lidských činů a vášni, drsné líčení člověka jako tragicky pasivní oběti bez vůle, podléhajícího vnějším okolnostem a pudové podstatě; jediná Mařka věděla o Lénově záměru a při přelíčení, kterého se zúčastnila, ho prozradila (nevydržela psychický nátlak); grotesknost situací, předurčenost jednání postav, důraz na detail, vykreslení negativních stránek prostředí a lidských činů, ale i soucitný a chápavý vztah autora k lidem; větší část ukázky je výpověď Mařky Kryštofové

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Próza 2. pol. 19. stol.

Otázky

- Jazyk autora je mimořádně bohatý – zahrnuje archaismy, vulgarismy, profesionalismy aj. – doložte. Všimněte si zvláště jazyka v přímé řeči postav, který vyjadřuje citové pohnutí, a prostředků typických pro mluvenou řeč (výkřiky, apoziopese, přerývky mezi větami, elipsy).
- Porovnejte ukázky českého a francouzského naturalismu, posuďte tematickou příbuznost, nalezněte prvky, jimiž Čapek--Chod teoretická východiska naturalismu překonal a liší se např. od Zoly.

Ladislav Stroupežnický

Naši furianti (1887)

Jednání I.

Návsí v Honicích; celá hloubka jeviště. V pozadí do podkopy selské statky a chalupy; střechy doškové, štity dřevěné do návsí. V čele chalup po dvou oknech, před nimi zahrádky. V pozadí nalevo domek pěkně obilný s červenou taškovou střechou a věncem, odznakem hospody. V pozadí louže, u ní několik topolů. Na louži plavou husy a kachny. V pozadí napravo o samotě kaplička s dveřmi a dvěma schody do hlediště a s vízkou, v níž jest zvonek. Kolem ní čtyři lípy. V nejkrajnějším popředí nalevo obecní kovárna s přístřeškem ke kování koní. V popředí napravo chalupa ševce Habršperka; na chalupě tabulka s nápisem:

Země: Čechy.

Kraj: Písek.

Okres: Mirovice.

Obec: Honice.

Pod touto tabulkou jiná s nápisem švabachem: Zde se každé zebvání a fedrování zapovídá. Pod touto tabulkou dvě ruce; jedna s nápisem: Cesta do Písku. Druhá s nápisem: Cesta do Radotic.

Výstup první

Chýlí se za letního dne k večeru. – V pozadí hrají špačka děti oděné v šat plátěný – jsou bosy. Napravo u Habršperkovy chalupy hrají tři kluci o fízole do jamky. Před jednou chalupou v pozadí sedí KOŽENÝ na babce a naklepává kladívkem kosu. V kovárně občas buší kladiva o kovadlinu a rohatinu. Rozvojem aktu vyjde KOVÁŘ z kovárny a kouří z krátké dýmky; rozhlédne se vždy vůkol a vrátí se zas do kovárny. V pozadí návsí stojí vůz krytý plachtou. Vedle vozu MARKÝTKA a TOBIÁŠ NEDOCHODIL. Oba prodávají dřevěné nádobí, mísy, různé truhlice, slaňky, krouhadla na zelí, měchačky, ošatky, opálky, dětské hračky, pištaly, hlavně ale dřevěny. DUBSKÁ, ŠUMBALKA a jiné sousedky kupují. Houf dětí očumuje kolem. Matky jim kupují pištalky a hračky – kluci pískají a skotačí v pozadí, pobíhajíce v nových dřevěnkách. – V popředí HABRŠPERK, vyjde ze své chalupy a stírá si pot z čela. Proti němu přichází z jiné strany BLÁHA. Oba kouří z krátkých dýmek.

MARKÝTKA (*jde do popředí a pozdravuje Bláhu i Habršperka, mluví domažlickým nářečím.*)

Šťastnej dobrej večer, sousedi!

HABRŠPERK, BLÁHA

I dejž to pámbu, panno Markýtko!

zapamatuj si

České klasické drama o 4 dějstvích, první pokus o realistickou hru; obraz selských intrik při volbě ponocného ve vsi Cerhonice (Honice) na Písecku; tragikomická charakteristika postav, furiantství jako typická národní vlastnost; spor dvou nejbohatších sedláků – starosty Dubského (prosazuje vysloužilého vojáka Bláhu) a prvního radního Buška (prosazuje krejčího Fialu) je pro ně prestižní záležitostí – vzájemně si chtějí dokázat, čím slova na vesnici více platí; vedlejší dějový prvek – láska Václava Dubského a Verunky Buškové

HABRŠPERK (*žertovně*)

I čechmanta, panno Markýtko, vy jste letos ještě hezčí, než jste byla loni. Tváře máte jako maliny. (*Chce ji obejmout.*)

MARKÝTKA (*odstrčí jej rázně loktem*)

Hýč! Ty maleny pro vás nerostly! (*Odskočí.*)

BLÁHA

Inu, prosím vás, nedivte se nám – tuhle můj kamarád je vdovec a já starý mládenec. (*Opravdově.*) No, ale já myslím, panno Markýtko, že se na nás nehněváte.

HABRŠPERK

To já taky doufám.

MARKÝTKA (*bodře a srdečně, podávajíc jim ruce*)

No, to bych bula pěkný divče, abych se hned pro každý špás hněvala. Já mám veselost ráda, ale proto nejsem žádná špatná holka!

BLÁHA

Je to holka, co?

HABRŠPERK

Jak angrešt. – No, ale jářku, poslouchej, Valentýnku, jestlipak ti přeci dají sedláci to ponocenství?

BLÁHA

Inu víš, já si tuhle napsal žádost k výboru. (*Ukazuje papír, který měl v kapse.*) A poněvadž se o to nikdo víc neuchází než já, tak myslím, že mi to dají. Ale víš, držím to v tajnosti, aby mi to nikdo nezkazil. Mně by bylo těch sto třicet zlatých ročně dobrých. Náš starosta Dubský, ten mi dá jistě hlas – s tím jsem mluvil, a Dubská mi to taky slíbila. Ona mi přeje, protože jsem byl vojákem jako její nebožtík syn Josef. – Člověk tak u nich poděkuje ...

HABRŠPERK

Že je ti Dubská dobrá, to je, brachu, něco – to víš, ta vládne obcí jako nějaký monarcha. V obecním výboru má první slovo. (*Starostlivě.*) Ale jak to bude s Buškem?

BLÁHA

No víš, Bušek mě rád nemá. Ale Václav Dubských si vezme Verunku Buškojc – a to jistě Dubský přemluví Buška, aby mi dal taky hlas –

HABRŠPERK

No, nevím, nevím, ten tě má rád jako hřebík v oku. Když jsi tenkrát vypravoval v kovárně o těch šífech v Triestu na moři, co je ženou parou –

BLÁHA

Já vím. Tenkrát mi Bušek řekl, že prý balamutím sedláky. To prej by, když se vařejí v hrnci brambory, mohli taky tou parou šífy hnát. – Prál.

HABRŠPERK

A tys mu na to přede všema řekl, že je nevzdělanej člověk a od tý doby má na tebe zakřesáno.

BLÁHA

A jak! Ale poslyš! Onehdy jsem šel se Šumbalem do Písku na jarmark. Cestou jsem mu řekl, že si o to ponocenství zadám, a on mi slíbil, že mi dá hlas.

HABRŠPERK

Nu, to je tuze dobře.

BLÁHA

Večer jsme byli v hospodě Na štychu. Nu a víš, jaký je Šumbal karbaník.

HABRŠPERK

Košili by z těla prohrál v největším mrazu.

BLÁHA

Nutil mne do hry – já nehraju – to víš, ale já mu to nechtěl odříct ... Ale mrzelo mě to – seděli tam taky šenkýř Marek

a krejčí Fiala. Já vyhrál pět zlatých. Ale vtom přišli sedláci z Malčic, dali se s ním do ferbla a on prohrál sto dvacet zlatých, který stržil za krávu. Cestou domu řekl mi, že to musí před ženou zapřít. „Inu,“ prál, „řeknu ženě, že se Buškovi nedostávalo na ten pár koní, co koupil, a že jsem mu těch sto dvacet zlatých půjčil. Ale Bušková že o tom nesmí vědět.“

HABRŠPERK

Já rozumím. Ale jestli se to Šumbalka dozví, pomoz mu pámbu. Ta mu stáhne kůži přes hlavu. To víš, ta je na něj kat! No a což ostatní vejboři – Šmejkal a Kožený?

BLÁHA

Ti se budou řídit podle Dubského a Buška. Vždyť přeci víš, že jsou to nevzdělanci.

HABRŠPERK

Ale prosím tě – nevzdělanci jsou všichni naši sedláci dohromady! Plátěná vrchnost! Jaktěživ žádnéj nepřišel dál než do Strakonic na jarmark koupit kobylu.

BLÁHA

To je má řeč! Jediný vzdělaný lidi v naší vsi jsme my dva – ty a já – protože –

OBA NAJEDNOU

Protože jsme byli ve světě.

OBA NAJEDNOU

To je to.

HABRŠPERK

Příkladně já jsem se vyučil svému řemeslu v Písku: byl jsem na přeučenou ve Vídni a potom jsem se pustil do Grácu a do Triestu, poněvadž jsem byl vždycky žádostiv moře a šífy: víš, ty, co je ženou parou ...

BLÁHA (*hodí nedbale rukou*)

Já vím.

HABRŠPERK

Potom jsem dělal v Inšpruku, to je tam dole v Tyrolích, víš tam, co je vůkol samá skála.

BLÁHA (*hodí nedbale rukou*)

Já vím – já tam ležel s regementem.

HABRŠPERK

A potom jsem dělal dvě leta v Praze. Jó, holečku, to je nákýho světa.

BLÁHA

Ale proto jsi taky vzdělanej člověk. – No a mě odvedli k píseckýmu regementu. Potom jsem byl v Pestu, ve Vídni, v Inšpruku a roku padesátého devátého, když náš cisař pán šel na sardýnskýho krále, byl jsem v Netalii třikrát v ohni.

– To je, holečku, taky kus světa.

HABRŠPERK

A proto jsi taky vzdělanej člověk.

BLÁHA

Jakpak ne – jako ty. A když tak my dva začneme řeč o světě s panem farářem z Radotic, – to sedláci koukají.

HABRŠPERK

No, víš, on taky kouká někdy sám pan farář – a je to přeci člověk učenej.

BLÁHA (*pohrdavě*)

Učenej – učenej. Ale co je mu to platný? Mezi učným a vzdělaným člověkem máš – rozumíš – tenhle rozdíl: učenej člověk to má všecko z kněh a z mapy, ale my tam všude byli a všecko jsme to viděli.

Jednání II.

Výstup 2.

Zároveň:

(Petr, Dubský, Verunka, Dubská, Bušek a Bušková si připíjejí v pozadí sklenicemi piva.)

EHRMANN (*vejde mezi ně, plazivě*)

Pane starosto, pantáto Bušku, phajmámo – Tahle smlouva by se měla zapít něčím jiným než pivem ... Řekněme příkladně takhle nějakým punčem. Já mám výborný ruský punč – – zrovna z Ruska ...

DUBSKÝ (*furiantsky sice, ale mírně*)

Tak ho přineste, Marku, já platím, co se ho vypije. (*Pánovitě.*) Přineste pět flašek!

EHRMANN

Hned je tu, pantáto, hned! (*Odchází*)

BUŠEK (*vyskočí, popadne odcházejícího Ehrmanna za límec a vleče jej do popředí.*)

Počkej, Marku! Ten punč platím já! (*Furiantsky.*) Přines deset flašek.

EHRMANN

S radostí, pantáto. (*Odchází.*)

DUBSKÁ (*živě k Dubskému*)

Poslouchej, Filipe, tu hanbu si neuděláš, aby Bušek ten punč platil!

DUBSKÝ (*vyskočí prudce – furiantsky*)

To ne! Máš pravdu! (*Běží za Ehrmannem.*) Počkej, Marku! (*Vede ho zpět.*) Ten punč platím já!

BUŠKOVÁ (*k Buškovi furiantsky*)

Poslouchej, starej, ty se přece nedáš před celou vsí zahanbit, žes ten punč nechtěl platit!

BUŠEK (*furiantsky*)

To ne! (*Popadne Ehrmanna za límec kabátu.*) Ten punč platím já!

DUBSKÝ

O ne, Jakube, ten punč platím já! (*Tahá Ehrmanna z druhé strany*)

BUŠKOVÁ (*k Buškovi*)

Starej, nepovol!

BUŠEK (*rozpálen*)

A já povídám, že ten punč platím já!

DUBSKÁ (*k muži*)

Filipe, nepovol!

DUBSKÝ

Já ho platím, rozumíš! To by bylo pěkný, aby se řeklo, že mám v obci dva grunty a že jsem o smlouvách neplatil punč!

BUŠEK (*tím uražen – furiantsky*)

A poslouchej, Filipe, ty snad chceš říct, když já mám jen jeden grunt, že nemůžu ten punč zaplatit? (*Tvrdošijně.*) A vidíš, teď teprv nepovolím, a kdyby mělo na to prasknout deset strychů pšeničných polí!

DUBSKÝ

No, no, Jakube, tohle já nechtěl říct – já tě dokonce nechtěl urazit! Hrom mě zab, že ne! (*Tvrdošijně.*) Ale platit budu já, už proto, že jsem starostou obce, rozumíš! A to víš, já jdu na čest! – Marku, přineste deset flašek punče!

BUŠEK (*vyskočí a udeří prudce o stůl a mluví furiantsky*)

Stůj, Marku, nebo – (*Hrozí mu holbou. Chytrácky ke své ženě.*) Počkej, stará, já ho seknu! (*K Dubskému.*) A víš ty co, Filipe, (*udeří pěsti o stůl. Křičí*) plat si ten punč! Ale já ti ukážu, že my na našem gruntě taky jdeme s časem. Víš, já slíbil Verunce s e d u m tisíc přínosu, ale abys věděl, já mám v píseckej záložně (*udeří pěsti o stůl, furiantsky*) v o s u m tisíc! Já přidávám Verunce (*s důrazem*) tisíc zlatejch a Verunka má od tyto chvíle (*udeří zase na stůl*) přínosu v o s u m tisíc. (*Ukáže na souseď.*) Rozumíš? (*Furiantsky k sousedům.*) Vy jste svědky! Tu je ruka! Tak Filipe, a teď si můžeš ten punč zaplatit!

VŠICHNI (*žasnou*)

BUŠKOVÁ (*furiantsky*)

Tos dobře udělal, aby všichni viděli, že se na Buškojc gruntě taky nedají zahodit!

* * *

PETR

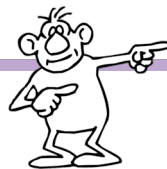
Inu, jak povídám – furianti – všichni ste furianti a samí furianti – výrostkové, muži, děvčata, ženy – samej furiant! (*Obrátí se do pozadí k ostatním, kteří tuto scénu pozorovali.*) A myslíte sousedi, že já jsem lepší než oni? I pámbu chraň! Vždyť jsem taky z toho kořene! (*Srdečně.*) Já mám dnes tuhle z těch dětí (*ukáže na Václava a Verunku*) takovou radost, že jistě navzdor svým pětasedmdesáti letům sám ještě nějaký furiantský kousek vyvedu!

Otázky

- Charakterizujte furiantství jednotlivých postav hry. V čem tkví jeho podstata?
- V čem je aktuálnost hry? Doložte ironický a kritický vztah Stroupežnického k vesnici i jeho chápavý humor. Co se skrývá za zdánlivě banálním sporem?
- Na základě ukázky charakterizujte sociální strukturu vesnice. Jak autor charakterizuje postavy – prostředím nebo dějem?
- Vyjádřete autorův záměr.

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Drama 2. pol. 19. stol.

Alois a Vilém Mrštíkové

Maryša (1894)

Druhé jednání

Výstup pátý

STROUHÁLKA

Copak ste měli dobrýho k obědu?

LÍZÁLKA

A nic ještě. Čekám, až přinde staré. (*K Maryši, která dosud klečí u kamen a zamyšleně opírá čelo o ruce.*)

Co tu dřepíš? Di a oblíké se. Vávra tu bude co nevidět.

Josef už spravuje vůz.

STROUHÁLKA

Už pojedó? (*Významně se podívá na Maryšu.*)

LÍZÁLKA

Na ňu čekat nebudem! Ohlášky už só, tak co. (*K Maryši.*)

Neslyšelas?

MARYŠA (*vzprímí se u kamen – rozhodně*)

Já nikam nepoedu!

LÍZÁLKA (*rozkřikne se*)

MLčíš? Tak se ke mně mluví? Není ti haňba před lidma? Užs odhodila všechen stud a vážnost k rodičům? (*S pláčem*)

Co sem já na ňu naspravovala, naprala a nadělala, co sem se jí nanosila, z ruky napřekládala, noci pro ňu nespala, co nlepšího sem měla, od huby sem si utrhla a jí sem dala – a to mám věit za to? Na to sme tolik škrtili, aby se pachtila za lecjakém žebračkem, které nic nemá než těch pár shnilých došků na střeše? Na to sme ti vychovali, abys nám k starosti zármutek dělala?

MARYŠA (*hrdě*)

Než pro Vávru, radši ste mně krkem měla zakrótít – tak vám to řeknu!

LÍZÁLKA (*poděpřev si ruce v bok a dívá se s úžasem hned na svou dceru, hned zas na Strouhalku*)

I ty – Kdepak ses naučila tak mluvit? A toto je zas něco novýho! To tě ten – – – tak mluvit naučil? (*Hledí na ni.*) Ešče

zapamatuj si

Realistické vesnické drama o 5 jednáních o protikladu bohatství a citu; tragédie ze slovácké vesnice s tématem mezilidských vztahů určených penězi a majetkem; Maryša, dcera bohatého sedláka Lízala, je rodiči donucena vdát se za vdovce, mlynáře Vávru, ač miluje chudého Francka; psychologické drama věkově a sociálně nerovného manželství, sňatek jako výhodný prodej a koupě; hra má hudební prolog a písňové složky

haňbu nám budeš tropit? Tak mluví ta néhorší a ani ta si to nedovolí. Nebojíš se Boha? Nebojíš se lidí, že budou prstem na tebe ukazovat? Neříkají ti už nějak? – Nač chodíš do kostela? – Co tam děláš? – Přece su já tvoje matka! Víš to ešče? (Ke Strouhalce.) Pré sem jí měla krkem zakrótít. (K Maryši.) Víš ty, co mluvíš? Nebo seš už tak tupá, že ani nevíš, co povídáš

MARYŠA (*chytá se za hlavu*)

Ba už nevím – celá už su jako vrtohlavá, celá zmámená – (Dává se do pláče.) Do hrobu dybyste mě položili, taky nebudu nic vědět –

STROUHÁLKA (*mrkne na Lízalku*)

No, já už teda pudu.

LÍZALKA (*s okázalou přisností*)

Budeš poslouchat nebo ne?

MARYŠA

Ale dyť na mě tak nekřičte! Pusťte mě z domu a budete mět po trápení.

LÍZALKA

A kam pudeš? Do Brna za vojákem? Haňbu nosíš po světě? A potom polezeš jak ta Vrbčena – Pěkná láska! Děcka chodí žebrot. Té haňby chceš abych se dočkala?

MARYŠA

A šak, co nadáváte žebrákům? Vy ste taky nic neměli.

LÍZALKA

Neměli. Ale my sme poslouchali rodičů, a to nese požehnaní. Ostatní Pánbu přidal. Jak říká pan farář: „Poslušném dětem požehná, neposlušný trestá.“

STROUHÁLKA

No, dítě, tvá matka mluví jako zkušená ženská – nemyslí to s tebou zle –

MARYŠA (*současně při posledních slovech tetky s pohnutím se obrátí po Lízalce, sepne ruce*)

Maminko drahá, pro milosrdného Boha vás prosím – nenuťte mě. Já vám slibuju, že na Francka zapomenu, až z vojny přinde – vyhnu se mu, ve všem vás budu poslouchat, jenom do Vávry mě nenuťte. Dyť mně nelamte život! –

LÍZALKA (*vpadne*) Eh, pořád mně tu skuhré. Tam! (*Ukáže k druhé světnici.*) Di se oblíkat!

Výstup šestý

Maryša – stařenka

MARYŠA (*zastaví se na prahu druhé světnice, ohlídne se za sebe a spočine pohledem na stařence. Chvilí na ni hledí, pak jde k ní, poklekne a vezme ji důvěrně za ruku*)

Babičko zlatá! – Co vy temu říkáte?

STAŘENKA

– Eno (*povzdychne si a ohlíží se po dveřích, neposlouchá-li někdo. Po delší chvíli mluví zvolna, slovo za slovem, mezi každou větou přestávka, tónem přímým, rovným, klidným, beze vsí trasklavosti v řeči*)

Já su sama nad tím hlópá. Bévá temu aji tak. Je to s tebou, dceruško, zlý. Doma ti nečeká než nadávání a bití, a tak nevím opravdu, jak bych ti dobře poradila. Do lidí člověk nevidí a do tebe taky ne. A potom si myslím, máš-li Františka ráda, už je ti to jedno. Jemu tě nedají – na to nemysli – a tak, odende-li Vávra, přinde druhé, zas třetí – Petr nebo Pavel – Tak nezvostaneš, jedné se vdát musíš.

MARYŠA (*vstává, sáhne si rukou na čelo*)

Stařenko, (*vyděšeně*) jak to mluvíte?!

STAŘENKA (*vstává utírajíc si potají zástěrou slzu; ohlíží se. Po chvíli*)

Eh, já ti nemůžu říct: braň se. (*Trpce.*) A, radši se mě nepté. (*Ohlíží se.*)

Výstup sedmý

Předešlí, Lízal, vchází. Stařenka později belhavě odejde.

LÍZAL (*vesele*)

No, Maryšo – copak? Ženich přinde co nevidět a ty néseš ještě ani ustrojená.

MARYŠA (*utírá slzy*)

LÍZAL

Co zas? Dyť na jatku nepudeš. Na katechismus musí každé jít – (*Jde a odkládá beranici.*) Vy ženský ste přece enem divný.

Místo co máte před svatbó véskat a smát se – dáte se do pláče. Dyť se teho katechismu tak nebudj. Přeces chodila do školy a dyckys uměla.

MARYŠA (*rozběhne se a padne před ním na kolena*) Tatínečku zlaté – proboha vás prosím – (*Pro pláč nemůže dál a líbá jenom jeho kolena.*)

LÍZAL (*zdvihá ji ze země*)

Ale děvčico – dítě – No, deť – – – Neplač (*Vlídne.*) Franckovi ti přece nedám!

MARYŠA

Ale já vám k živýmu Bohu přísahám – že na něho zapomenu. – Dyť na něho ani nemyslím!

STAŘENKA (*vstane a přidržujíc se předmětů v cestě tiše se odšourá ven*)

LÍZAL

Ale, ale – copak bys – no jdi – – obleč se pěkně – (*odvádí Maryšu do druhé světnice*) já s matkó ještě promluví – ale udělej mně radost – a obleč se.

MARYŠA (*vrávoravě odchází do druhé světnice*)

Bože, dybych snad do kameňa mluvila, spíš by se ustrnul. (*Odejde.*)

LÍZAL (*sám; přejde jizbu*)

To – to – je čerchmantký děvčisko. To sem si nemyslel, že dá toli práce. (*Vyndá dýmku z kapsy.*) Já bych ju – přece nerad zkazil.

Výstup osmý

Lízal – Lízalka

LÍZALKA (*vejde*)

No – a kde je ženich?

LÍZAL (*upe do dýmky*)

Přinde hned.

LÍZALKA

A jak je s notárem? Byls tam?

LÍZAL

Byl. Nestaré se – šak vím, co dělám! (*Vyjme ze zářadří papíry a ukládá je do trojhranné skříňky v rohu lavic u stolu.*) Co patří jí, to dostane ona. On ať se hojí svým. Nebudu za něho vyplácet dluhy! Ale něco jinýho se mně nechce líbit – Maryša.

– Mně se to přece jenom začíná v hlavě rozkládat. – Živó mocó se to děvče brání.

LÍZALKA (*s opovržením*)

I snad by ses nespáčil? Každá dělá před svatbó takový ranty.

LÍZAL

No nešť – já vím – taky moc na to nedám, ale pro vdovca a s dětima je mně jí přeci enem líto.

Výstup jedenáctý

Vávra – Maryša

MARYŠA (*obráť se k Vávrovi; prosebně*)

Pane Vávro, co sem vám udělala, že mě tak pronásledujete? Dyť přece vidíte, že se rukama nohama bráním, srdcem

stojím proti vám, a přece chcete, abych byla vašo ženó a vašo bét nemožu. Dyť tu nejde o rok nebo dva! Jak já k temu přindu, abych pro vás obětovala celé svůj život? Mňéte rozum aspoň vy, když ho naši nemajó!

VÁVRA (*přisedne k ní*)

No, no! Načpak ty slzy! Nebuj se. Budu tě mít jako oko v hlavě. Nebude se ti u mně stýskat. Co ti na očích uvidím, to pro tebe udělám a dycky ti bude u mně líp než tady. Dyť si to tak zlý nepředstavuj – to se ti všechno jenom včil tak strašný zdá.

MARYŠA

A možná, že je to ještě horší, než si sama myslím. (*Prudce vstane.*) Dyť vy máte děti! Nebojíte se, že se vám lidi vysmějó? Proč se pachtíte za tak mladó děvčicó? Což nemáte ani kusa svědomí? Rozmyslete si to – ještě je čas. (*Odmlí se.*) Chcete, abych šla s váma na faru, potom ku svatě zpovědi a přijímání. Jak si vemete na svědomí tak těžké hřích –? Před Boha chcete jít a – nebojíte se ho? Jaké to budu mít život s vámi, dyž ani to u vás nic neplatí!? Rozvažte si to, co před sebe berete – Pán Bůh vás potrestá.

VÁVRA (*sám; sáhne si do tváře, pak na ruku, zakroučí hlavou, jde ke stolu, nalije si vína a vypije rázem, pak sedne a zamyslí se*)

Na mó dušu – jak to tak vypadá – radš bych zůstal tak. (*Odmlí se, pak prudce vstane a pohrozí za Maryšou.*) Ale, jen až budeš má, máš ty vědět, co je poslušnost.

Výstup třináctý

Předešlí. Maryša

(Dvěře se otevrou a vejde MARYŠA, uplakaná, oblečena v parádní kroj. Přikryje si jednou rukou tvář a chvilku tak nerozhodně stojí na místě, pak za hlubokého ticha.)

MARYŠA

Ja vás teda poslechnu, abyste mě proklínat nemuseli, že su nezdržná vašá dcera. – (*K Vávrovi.*) Já si vás vezmu, pane Vávro, (*s rostoucí vášní*) ale máte vy vědět, k o h o si berete. (*V chůzi na odchodu.*) Bude to život k utopení. (*Sama vykročí první do síně.*)

vysvětlivka

jít na katechismus – podrobit se před svatbou u kněze zkoušce z náboženství;
spáčit (nářečně) – změnit názor, mínění;
dělat ranty – vyvádět, zdráhat se

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Drama 2. pol. 19. stol.

Otázky

- Posuďte z ukázky, jak odlišně se k Maryše chovají její nejbližší. Kdo z nich s ní soucítí? Kdo je nejvíc necitelný? Co je příčinou Lízalčina chování? Za jakou cenu Maryša ustoupí?
- Charakterizujte hlavní postavy, objasněte základní konflikt hry a jeho rozvoj. V čem spočívá tragika Maryšina činu?
- Proč se rozhodla otrávit Vávru?
- Před čím autor varuje?
- Doložte, že drama je vystavěno na principech klasického dramatu podle vzoru antické tragédie. V čem se projevuje metoda realismu? Realismus bratří Mrštíků už představuje vyšší vývojovou fázi směru – v čem pokročil ve srovnání se Štroupežnickým?
- Zamyslete se nad funkcí dialogu.
- Všimněte si realistických podrobností i ve scénických poznámkách a toho, jak autoři (i Štroupežnický) předepisují scénu do všech detailů (srovnajte s Vrchlického Nocí na Karlštejně).

Slovenská literatura 2. poloviny 19. století

Pavol Országh Hviezdoslav

Hájnikova žena (1884)

Pozdrav

Pozdravujem vás, lesy, hory,
z tej duše pozdravujem vás!
Čo mrcha svet v nás skvári, zmorí,
zrak jeho urknul, zmámila
lož, ohlušila presila:
vy k žitiu privediete zas,
vy vzkriesite, vy zotavíte,
z jatrivých vyliečite rán,
v opravdu priamom, bratskom cite
otvoriac lono dokorán,
a srdečnosť kde odveká,
kde nikdy nevypsela zrada,
bez dotazu, kto on? čo hľadá?
no lono to, hľa, v objem sladký
ramenom láskyplnej matky
prítúliac verne človeka...

Ukážka z **VIII. zpevu**: mladý Artuš v hájovne obtěžoval Hanku

* * *

No pablesk, čo jak tenký, vlúdny
zateleje v každom nešťastí,
svetiece mušky medzi kermi –
i obeť už–už doráňaná
uvrzla izbenými dvermi
preds'; s povýkrikom: „Miško, kde si?“
útekom hnala cez pitvor.
Lež, žiaľboh, ni tam spása, schrana:

* * *

„Stoj!“ kríkla žena rozzúrená,
„späť! Netkni sa ma, hnusný diable!

vysvětlivka

doráňať – dobíjet; *pitvor* – předsíň;
na boha zručit – poručit bohu; *záražec* – lovecký
nůž; *varuj* – dej pozor; *ľad* – hled; *napokon* –
potom; *zručnúť* – zařvat; *skydnúť* – upadnout

zapamatuj si

Realistická básnická povídka, lyricko-epická báseň o 15 zpěvech; tragický příběh mladého hajného Michala Čajky a jeho ženy Hanky, do jejichž šťastného života zasáhl šlechtic Artuš Villáni; chtěl Hanku svést, ale ona ho v sebeobraně zabila. Michal vzal vinu na sebe a dostal se do vězení; zoufalstvím pomatená Hanka se však v soudní síni k vraždě přiznala a soud Michala osvobodil; do dramatického příběhu jsou vkládány úvahy, barvitá líčení krás oravské přírody a písně (ohlas lidových písní)

vysvětlivka

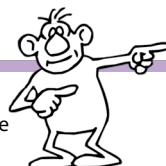
urknúť – uřknout, učarovat;
jatrivý – zanicený

Na boha zručím svoju vec,
ty nútiš, bych sa prehrešila!
Vidz!“ z klina schvatla záražec –
„Ak neustaneš, jak som žena,
viac neprekročíš toho prahu,
bezbožník... varuj!“ Postupnutie –
„L'ad'! amazonka roztomilá –“
„Hach! – zbojník! tu máš napokon...“
Pán Artuš zručnú, schrčal dute,
zvrávoral – skydol na podlahu –
„Juj!“ – Hanka desnú kvilbu vzniesla,
„krv! – Pomóc! Miško! – on mrie, on –
Môj bože, čo som urobila!...“
a krčovite cez prah klesla.

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Realismus ve světové literatuře

Otázky

- Co vyjadřuje prolog, jaké místo má v skladbě? Čemu se autor obdivuje?
- Porovnejte idylický ráz prologu s realisticky pravdivými, až naturalistickými detaily zobrazovanými v příběhu.
- Srovnajte slovenský a český text, všimněte si náročného stylu a jazyka, bohatství obrazů, vytříbeného melodického verše.
- Na kterých protikladných motivech je vybudován děj? Jak se odlišují postavy lidové od příslušníků panského stavu?
- Jak je vyřešen konflikt mezi panským a lidovým světem?

Literární moderna

Francie

Charles Baudelaire

Květy zla (1857)

Zdechlina (zkráceno)

Vzpomeňte, duše má, nač za letního rána,
jak stvořeného pro lásku,
jsme přišli: u cesty zdechlina rozežraná
na horkém loži z oblázků.

* * *

Na tuto hnilobu zářilo slunce zlobně,
jak dopéci by chtělo tu
a velké Přírodě zas vrátit stonásobně,
co spojila kdys v jednotu;

a nebe patřilo, jak zdechlina v své slávě
jako květ rozvíjí se dál.

Takový silný puch, že vy jste z toho v trávě
div neomdlela, na vás vál.

A mouchy bzučely nad břichem, z jehož hnilob
dralo se černo páchnoucích
pluků larv, valících se jako černý sirob
podél těch cárů živoucích.

To všechno kleslo a stoupalo jak vlna,
či perlilo se praskajíc;
to tělo, řekl bych, nafouklé mlhou zplna,
množí se, žije ještě víc.

zapamatuj si

Rozsáhlá sbírka básní (asi 140), trvalá inspirace pro moderní poezii (v době vzniku vzbudila pobouření, stíhána „pro urážku veřejné mravnosti“ a náboženství); titul oxymóron; šokující vyjádření, že v reálném světě vládne Nuda, krásu je nutno najít ve Zlu, v jeho obrazu Satana; touha provokovat, úsilí o originalitu, záliba v odporných jevech

Ten svět tak prazvláštní zněl hudbou, jako v dálece
peřeje nebo vítr zní,
či zrní, které se obrací na opálce
za rytmického třesení.

Tvary se stíraly a jenom snem už byly,
na dávném plátně lehýnce
hozeným náčrtem, jež mistr v pravou chvíli
dokončí dík jen vzpomínce.

* * *

– A přece jedenkrát budete, není zbytí,
jak tohle svinstvo plné much,
vy, hvězda očí mých, vy, slunce mého žití,
vy, vášeň má i strážný duch!

Ano! jak tohleto, královno spanilosti,
svátostmi zaopatřenou
vás dají do země práchnivět mezi kosti,
pod tučnou trávou zelenou.

Pak rcete, krásu má, těm červům, kteří v šeru
polibky žrát vám budou dál,
že božskou podstatu i tvar svých lásek věru,
ač dávno tlí, jsem uchoval!

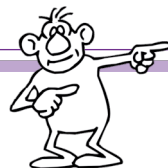
Přeložil F. Hrubín

Otázky

- Které nové téma obhazuje autor pro poezii a kde a v čem hledá krásu a štěstí?
- V jakých rovinách zobrazuje život?
- Čím báseň šokovala? Dokažte nejen neobvyklost obsahu, ale i formy.
- V čem autor nachází východisko ze světa protikladů a vysvobození?
- Jaký pocit je pro Baudelaira typický?
- Objasněte nové pojetí krásy a pravdivosti, objevitelství ve sféře obraznosti. Doložte obraznost, spočívající v sugerování představ hudbou slov a náznaky symbolů. V čem autor překračuje umělecké a životní zvyklosti své doby?
- Doložte pravdivost Šaldových slov, že Baudelaire vytvořil „kult ošklivé krásy“, poezii, „která nevykládá a neopisuje, nýbrž sugeruje“.

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Moderní světová literatura

Co poviš večer dnes

Co poviš večer dnes, duše osamělá,
co, srdce, zvaldé již, dnes večer poviš té
která, tak líbezná, tak laskavá, tak vřelá,
svým božským pohledem zas náhle křísí tě?

Své pýše dáme pět jen samou chválu o ní,
nic není sladšího než v její moci být,
nehmotné tělo jí andělskou vůní voní
a její pohledy nás oblékají v třpyt.

Nechť je to za noci a stranou všeho hluku,
nechť je to v ulicích a v nejhustějším shluku,
zjev její plápolá jak plamen pochodně.

„Jsem krásná,“ říkává, „a poslyšte mé přání!
Milujte napříště jen Krásno kvůli mně.
Jsem strážným Andělem, jsem Múza, vaše Paní!“

Přeložil S. Kadlec

Otázky

- Které pocity básník vyslovuje? V čem hledá zapomnění?
- Doložte otevřenost intimní zpovědi, vyznání krásy smyslné a exotické, ale i zádumčivost. Dokažte, že básníkově vidění světa je stále rozpolceno mezi splín a ideál, vášeň a zmar.
- Všimněte si klasické formy básně a pojmenujte ji.

Ó, já tě zbožňuji

Ó, já tě zbožňuji jak noční nebe v dáli,
ty velké mlčení, ty vázo temná žaly,
tím víc tě miluji, čím víc mi unikáš,
ozdobo nocí mých, čím krutější se zdáš,
když kupíš za sebou ty míle bez milosti,
dělicí ruce mé a modré nesmírnosti.

Já v stálých výpadech se plazím za tebou,
tak jako k mrtvole se plazí červi tmou,
a vzývám i ten chlad, ty stvůrná ukrutnice,
pro který líbíš se mi, krásná, ještě více.

Přeložil S. Kadlec

Otázky

- Čím je báseň inspirována?
- Které protikladné pocity autor střídá a vyjadřuje? Co symbolizuje?
- Doložte rozdvojenost básníka v oblasti erotiky: zbožňuje a proklíná ženy, které jsou přitažlivé, ale vnitřně chladné, lásku a krásu ve světě přetvářky, střídá obrazy nenávisti, pomsty, hrůzy, smutku.

Harmonie večera

Hle, už je hodina, kdy každý kvítek dýmá,
noc vypařuje se jak kaditelnice;
vzduch plyne s vůněmi, jež víří zvučice,
slyš valčík, při kterém tě sladká závrať jímá!

Noc vypařuje se jak kaditelnice;
hle, housle vibrují jak srdce, když je zima;
slyš valčík, při kterém tě sladká závrať jímá!
Nebe jak oltář ční ve svitu měsíce.

Hle, housle vibrují jak srdce, když je zima,
to srdce děsící se prázdná, vánice!
Nebe jak oltář ční ve svitu měsíce;
vrak slunce utonul v své krvi, která dýmá...

Mé srdce, děsící se prázdná, vánice,
sní o minulosti a o příznivém klimatu!
Vrak slunce utonul v své krvi, která dýmá...
Ty ve mně zůstáváš jak zlatá monstrece!

vysvětlivka

kaditelnice – nádoba, z které při bohoslužbě dýmá vonná pryskyřice (kadidlo); *monstrece* (z lat.) – zasklená schránka z drahého kovu na hostii

zajímavost

Nalezl umění, jak sugerovati duchu dojmy básnické hudbou slov a náznaky symbolů, probudit jej k vnímavosti pro nový druh poznání. Přivedl poezii k čistému lyrismu, k svobodnému lyrismu bez jasně ideje a bez osobního zaujetí citového; k lyrismu, který se neopírá ani o logiku, ani o rétoriku, ani o popis – který je výsledkem tajemného souhlasu intelektu a smyslovosti. Poezie stává se oblastí nového duchovného poznání, novým zrcadlením určitěho druhu a způsobu.

F. X. Šalda, *Několik „Prokletých básníků“ čili příspěvek k tématu: Básník a společnost (1930)*

Otázky

- Které pocity vyjadřuje lyrická báseň a čím jsou vyvolány?
- Vyjádřete hloubku osobního citového prožitku a stavu básníka nitra.
- Všimněte si neobvyklé pravidelnosti ve stavbě strofy, bohaté představivosti a kontrastu krásy a ošklivosti.

Paul Verlaine
Písňe beze slov (1874)
Básnické umění

Především hudbu! V poezii
dej přednost všemu lichému,
bez tíhy, nestrojenému,
rozptylné, vzdušné melodii!

Vol slova nečekaná, až
matoucí smyslem: jak je milý
zpěv, kde se mlhy zasnoubily
s tím jádrem, o němž zpívat máš.

Toť krásné oko pod závojem,
polední slunce s chvěním duh,
podzimní nebe, chladný vzduch,
v němž blýská se to hvězdným rojem.

My chceme básnit odstínem,
nikoli barvou. V odstínu je,
co lesní rohy zasnbuje
jen flétnám a snu zas je sen.

Pointa básně zabít stačí,
i krutý vtíp a kluzký smích,
 pryč od těch zvyků kuchyňských,
kdy česnek nutí blankyt k pláči!

Zardousi, když ji v hrsti máš,
výmluvnost, přitom také rýmu
dej uzdu, mírnost neškodí mu.
Kam půjde, když jej nehlídáš?

Co všechno spáchal! Děcko hluché
či blázen černocho pro tvou zlost
našli ten haléřový skvost,
co cinká z písňe slaboduché?

Především hudbu. Ta buď vším
v tvých verších, tím, co vznáší se tu
po lidské duši na odletu
k nebesům, láskám šťastnějším.

Tím buď verš, co se rozptýlilo
tvým žitím jako ranní van,
v němž voní máta, dymián.
Literatuře nech, co zbylo

Přeložil F. Hrubín

zapamatuj si

„Programní báseň“ symbolismu, vyjadřuje
základní principy symbolistické poezie,
ač básník prohlásil, že v této básni nemíni
teoretizovat

Otázky

- Vysvětlíte pojem symbol. Dokažte, že v básni je formulována poetika a podstata symbolismu.
- Uvedte doklady umění názna, nápovědy, symbolů a mnohotvárnost podnětů a vjemů.
- Vyhledejte další projevy symbolismu, uvědomte si, že v podání symbolistů věci nezůstávají samy sebou, skrývají něco podstatnějšího, mění se ve znaky pro něco jiného, vyvolávají náladu; využívá se hudebnosti slova a verše.
- Proč básníci konce století utíkají z reálného světa do světa zdání, mlhavé symboliky?

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Moderní světová literatura

zapamatuj si

Intimní lyrika, zachycení nálady okamžiku, zdůraznění hudebnosti verše

Saturnské básně (1866)

Chanson d'automne

Les sanglots longs
Des violons
De l'automne
Blessent mon coeur
D'une langueur
Monotone.

Tout suffocant
Et blême, quand
Sonne l'heure,
Je me souviens
Des jours anciens
Et je pleure;

Et je m'en vais
Au vent mauvais
Qui m'emporte
Deçà, delà,
Pareil à la
Feuille morte.

Píseň podzimní

Ó podzime,
tak dlouze tvé
housle lkají,
mou duši tou
hrou unylo
utýrají.

Dýchaje tíž
zesinám, když
orloj slyším,
vše je to tam,
ten žal, co mám,
neutiším.

I odcházím
povětrím zlým,
jehož svistem
jsem hnán sem tam,
jak bych byl sám
suchým listem.

Přeložil F. Hrubín

Píseň podzimní

Sám sklon a ston,
svých viol tón
podzim roní,
a duši mou
rve touhou mdlou,
monotónní.

Skláním se níž
a blednu, když
chvilě zazní.
Vzpomenuv dnů,
propadlých snu,
pláču v bázni.

A odcházím
ve vichru zim,
který svistem
žene mne z chvil,
jako bych byl
suchým listem.

Přeložil V. Holan

Podzimní píseň

Dlouhý ston táh
po violách
jeseně,
podivný žal
srdce mi jal
znavené.

Bledý jsem stál
a vzpomínal,
přešel čas,
teď v pláči sním,
když uslyším
hodin hlas.

A krácel jsem
ve větru zlém,
jenž mě nes
jak ze zahrad
list, který zvad
a pak kles.

Přeložil J. Seifert

Otázky

- Jaké pocity vzbuzuje podzimní příroda a jakou náladu vyjadřuje báseň? Které z ročních období této náladě odpovídá?
- Kterých symbolů a volně řazených představ využívá básník k vyslovení svého duševního stavu a zachycení nálady okamžiku?
- Vyhleďte příklady lyrické jemnosti, barvitosti a hudebnosti. Čím autor dosahuje zvukomalby?
- Srovnajte různé překlady, případně i originál. Co se všem překladatelům podařilo geniálně zachytit? (Holanův překlad je přesnější k originálu, Hrubínův volnější).

Jean Arthur Rimbaud

Verše (1869–1871)

zapamatuj si

Lyrická poezie, zachycující bezprostředně osobní zážitky autora

zapamatuj si

Soubor **Iluminace** (1886) vydán posmrtně P. Verlainem; Rimbaudovo dílo uveřejňováno jen v časopisech

Mé bohémství

Tak šel jsem, v děrách kapes ruce sevřeny;
můj svrchník s sebe málem skutečnost už shodil;
tvůj přítel byl jsem, Múzo, pod nebem jsem chodil,
lala! co skvělých lásek znaly moje sny!

Široce roztrženou měl jsem kalhotu.
Paleček zasněný, já louskal jsem si v běhu
rýmy. Ve Velkém voze byl jsem na noclehu.
Mé hvězdy šustěly tam v sladkém šumotu.

A já jim naslouchal u silnic okraje
v ty dobré večery, kdy rosné krůpěje
jsem cítil na čele jak víno sílicí,

kdy tisknu k srdci nohu, jak lyru v klínu,
rýmuje prostředí nočních, fantastických stínů
jsem brnkal na gummy v rozbitém střevíci.

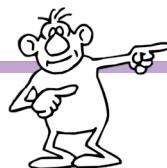
Přeložil K. Čapek

Otázky

- Vyjádřete na základě textu životní postoje chlapce – tuláka, odpor k společnosti, doložte obrazy související s bohémstvím.
- Co prozrazuje název básně? Co tomu ve verších odpovídá?
- Doložte bezprostřednost osobního prožitku, básnickovy pocity.
- Vyhledejte perifráze, zvukomalbu, posuďte formu básně.
- Proč Šalda nazval přízračně Rimbauda „božským rošťákem“?

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Moderní světová literatura

Večerní modlitba

Jsem jako anděl v rukou kadeřníka
a držím džbánky piva se žlábkou,
mám v ústech dýmku, světlo bliká,
nebe je jako plachta kocábky.

Mé sny jak trus, jenž dýmá z holubníka,
mně tvoří sladké připáleniny
a ze srdce mi něžná pěna stříká
jak temné zlato z květu kaliny.

Když snědl jsem své snění ke chlebu
a když vypil dvacet třicet džbáneků,
chystám se na malou potřebu.

A milý jako bůh ve svatostánku
močím do výše a kupředu
se souhlasem svých slunečnic a vánků.

Přeložil V. Nezval

Otázky

- Co má tato báseň společného s předchozí básní z hlediska obsahového?
- Vyhledejte doklady užití „všedních slov z periferie jazyka“ pro pojmenování věcí a představ.
- Doložte, že se sen prolíná s realitou (1. verš 2. strofy, celá 2. strofa), s projevy bohémství a snahou šokovat čtenáře (3., 4. strofa). Srovnejte tyto projevy s názvem básně – v čem jsou pobuřující, ironizující?
- Vyhledejte verše libozvučné, hudební. Obě básně jsou budovány na smyslovém vnímání – doložte, které smyslové vjemy převládají.
- Posuďte formu básně, využití přesahu, jazyk.

Opilý koráb (1871) – zkráceno

Když plul jsem po Řekách, jež nelítostně pádí,
tu jednou musil jsem dát sbohem lodníkům:
křiklaví divoši k nim vpadli v lodní zádi
a nahé přibili je k pestrým kolíkům.

Pak nestaral jsem se už vůbec o posádku,
jež vezla obilí, sklad bavlny a chmel.
Když mužstvo skončilo svou pranicí a hádku,
tu řeky nechaly mne plouti, kam jsem chtěl.

* * *

Mne, zabloudilou loď, vrženou za vichřice
do vzduchu bez ptactva za gigantický plot,
mne nezachrání už záchranná plachetnice,
můj trup je opilý přívaly slaných vod,

já, koráb z mlhovin, já, fantastické zvíře,
já, jenž jsem prorážel kouř nebes jako zed',
kde roste převzácná pochoutka pro malíře –
sluneční lišejník, zašlý jak stará měď,

já, prkno, poseté žhavými půlměsící,
rejnoky, kostrami mořských koníků,
já plul jsem za nocí v červenci při měsíci
pod ultramarínem šílených lodníků,

já, prkno, poseté žhavými půlměsící,
jež rozléhaly se na sto mil do dálky,
já náhle zatoužil jsem podívat se domů
na starou Evropu a lodní rusalky.

Viděl jsem opilá a hvězdná souostroví
s nebem, jež třeptá se jak velký paví chvost,
zдалipak v noci spí pod jejich mdlými krovky
ohniví letouni, jimž patří budoucnost?

Co jsem se naplakal za srdcervoucích jiter,
nic neobešlo se teď pro mne bez hoře.
Jsem láskou rozladěn jak struny starých citer.
Oh, kéž mi praskne kýl! Kéž sletím do moře!

Otázky

- Co tvoří základ a hlavní motiv básně? Sledujte volnost představ, v nichž není důležitý děj, ale bohatost barev a zvuků.
- K čemu autor přirovnává svůj život? Kde je zdůrazněna subjektivita básně? Dokažte, že báseň má autobiografické rysy.

zapamatuj si

Lyrická, snová báseň, vytvořená autorem v 17 letech; má 25 čtyřveršových strof, je psána alexandrinem; důkaz bohaté fantazie a obrazotvornosti básníka

A toužím po stružce, kde za nizoučkým houštím
se šťastně prohání pár dětských košílek,
jsem v duchu hošíkem a dřepě s nimi pouštím
lodičku z papíru, křehkou jak motýlek.

A zalit třístí vln a jejich pyšných krajek
už nechci závodit s kupčiky z Bostonu,
už nechci projíždět flotilou pestrých vlajek
a plavat před strašným pohledem pontonů!

Přeložil V. Nezval

zajímavost

Verlaine posílá mu peníze na cestu a píše mu: „Přijďte tedy, velká duše, čekám na vás, toužím po vás.“ A Rimbaud odjíždí, v kapse rukopis proslulé básně „Opilá loď“, která je jeho veliký kejkliřský kus mistrovský, psaný patrně ne bez úmyslu oslnit ty Pařížany: tohleto dovedu já, střapatý kluk z ubláceného venkovského hnízda. Uvážíš-li, že mladičký básník nikdy neviděl moře, že tato báseň byla sněna pravděpodobně na dně špinavé poloshnilé kocábky na Meuse, můžeš jen smeknout klobouk před tvůrčí osobností Rimbaudovou.

F. X. Šalda, J. A. Rimbaud, Božský rošťák (1930)

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Moderní světová literatura

- Posudte obrazotvornost autora (viz Šalda), hleďte množství asociací, představ reálných i snových, halucinací, barev, tónů, fantazie. Vyhleďte řetězec metafor, které přecházejí do symbolického vyjádření.
- Na které smysly člověka působí báseň?
- Všimněte si metaforické souvislosti mezi korábem bloudícím vichřicí a básníkem bloudícím životem poezie. Kde nachází pocit radosti? Všimněte si, že báseň je volným proudem obrazů, místy naturalistických, proudem vizí. V které části básně se autor zvláště nechává unést fantazií? Kde jsou pesimistické, až dekadentní prvky? Hleďte metafory, epiteta, překvapivá slovní spojení.
- Všimněte si, že báseň je psána alexandrinem – klasickým francouzským 12slabičným veršem.
- Které nové hodnoty tedy vnesl Rimbaud do básnické tvorby? Jaký vliv měl na proměnu vnímání moderní poezie?

Samohlásky (1870)

A černý, E běl, I nach, O modř, U zeleň hlásek,
já jednou vypovím váš různý vznik a druh.
A, černý korzet, plný rudých much,
jež bzučí kolem páchnoucích a krutých pasek,

zátoka stínů, E, běl stanů, čirý vzduch,
šíp ker a bílých králů, chvění vrásek;
I, purpur, krev a smích, jenž tryská ze rtů krásek
ve hněvu, anebo kajicný bludný kruh.

U, božské vibrace, U, zeleň moří s vesly,
mír pastvin s dobyt看em, mír vrásek, které kreslí
prst alchymie pilným čelům vševědů;

O, zvučná polnice, klid vesmírného vřídla,
jímž poletují planety a archandělská křídla.
– O, modrý paprsek jejího pohledu.

Přeložil V. Nezval

Otázky

- S jakými představami básník spojuje zvuk každé samohlásky?
- Jak řadí představy, které spolu fakticky logicky nesouvisí?
- Dokažte rozvinutou básnickou obraznost a propracovanou metodu současného působení několika smyslových dojmů. Posudte formu básně.

Spáč v úvalu (1870)

Toť díra zeleně, v níž tiše zpívá řeka,
vlévajíc do travin svůj stříbroskvoucí cár,
kam z pyšných pahorků sluneční světlo stéká,
toť úval se sluncem, jež ztrácí zde svůj žár.

Vojáček bez čapky a s nachýlenou šíjí
spí s ústy dokořán v modravé řeřiše
pod mráčkem, z kterého se proudy světla lijí
až na zem do trávy, kde leží na břiše.

Má nohy v kosatcích, spí, usmívá se sladce,
jak děcko v nemoci, když přítulí se k matce.
Příroda, zahřej ho, je velmi chladný rok!

S nehybným chřípím spí za rosy, která studí,
spí s rukou složenou na svojí klidné hrudi
a dvěma ranami má prostřelený bok.

Přeložil V. Nezval

Otázky

- Jmenujte základní motivy básně. Které pocity v ní převažují?
- Který obraz vyjadřuje syrovou skutečnost, šokující překvapení, v protikladu s citově snovým názvem básně? Co záměrně stupňuje působivost obrazů?
- Jaký typ lyriky báseň představuje? Co básník odsuzuje, k čemu vyjadřuje odpor?
- Všimněte si formy básně, pravidelného rýmu, vyhleďte metafory, přirovnání, personifikace, apostrofy, kontrasty.

Anglie

Oscar Wilde

Šťastný princ a jiné pohádky (1888)

Slavík a růže (zkráceno)

* * *

„Řekla, že by se mnou tančila, kdybych jí přinesl červené růže,“ nařikal mladý student, „ale v mé zahradě není ani jediná červená růže.“

Slavík ho zaslechl ze svého hnízda na dubu, vyhlédl z listů a podívil se.

„Ani jediná růže nevykvétá v mé zahradě,“ nařikal student a jeho krásné oči se naplnily slzami. „Ach, na jakých maličkostech závisí štěstí. Přečetl jsem všechno, co napsali moudří lidé, a znám všechna tajemství filozofie, ale protože nemám červenou růži, je můj život ubohý.“

„Konečně vidím pravého milence,“ řekl slavík. „Noc za nocí jsem o něm zpíval, ačkoli jsem ho neznal; noc jak noc jsem o něm vyprávěl hvězdám, a teď jsem ho uviděl.“

Slavík pochopil tajemství studentova žalu a rozhodl se mu přinést na zítřejší ples červenou růži. Přilétl nejdřív ke keři s bílými, pak žlutými a růžovými růžemi. Za červenou nabízel nejsladší píseň, ale netušil, že musí obětovat svůj život, aby slib splnil.

„Já mám červené růže,“ odpověděl, „červené jako holubí nožky, červenější než ohromné vějíře korálů, co se vlní a vlní v podmořských jeskyních. Ale zima mi zmrazila cévy, mráz mi spálil poupata a bouře mi polámala větve, takže letos vůbec žádné růže mít nebudu.“

„Já potřebuji jen jednu červenou růži,“ pravil slavík. „Jednu jedinou červenou růži! Copak není vůbec žádná možnost, jak ji získat?“

„Jedna možnost je,“ odpověděl keř, „ale ta je tak hrůzná, že nemám odvahu ti ji prozradit.“

„Jen mi ji prozrad,“ řekl slavík, „já se nebojím.“

„Potřebuješ-li červenou růži,“ pravil keř, „musíš ji za měsíčního světla vytvořit z hudby a zbarvit krví z vlastního srdce. Musíš mi zpívat s hrudí nabodnutou na trn. Celou noc mi musíš zpívat a trn ti musí proniknout do srdce a tvá živá krev musí proudit do mých cév a stát se krví mou.“

„Smrt je vysoká cena za jednu červenou růži,“ zabědoval slavík. „Život je každému velice drahý. Je tak příjemné sedět v zeleném háji a pozorovat slunce v jeho ekvipáži ze zlata a lunu v její ekvipáži z perel. Tak líbezná je vůně hlohu, tak líbezná jsou zvonky schovávající se v údolích a vřes kvetoucí na kopcích. Jenže láska je víc než život, a co je srdce ptačí ve srovnání se srdcem člověka?“

I rozeplal slavík hnědá křídla a vznesl se do vzduchu. Jako stín prolétl nad zahradou a jako stín proplul houštinou.

Mladý student dosud ležel v trávě, kde ho slavík opustil, a slzy v jeho krásných očích dosud neoschly.

„Raduj se,“ volal slavík, „raduj se, budeš mít tu svou červenou růži! Já ji za měsíčního světla vytvořím z hudby a zbarvím krví vlastního srdce. A od tebe za to žádám jenom jedno: aťs vždycky zůstal opravdovým milencem, neboť láska je moudřejší než filozofie, a ta je velmi moudrá, a vlivnější než moc, a ta je velmi vlivná. Plamenně zbarvena jsou její křídla a jako plamen je zbarveno i její tělo. Rty má sladké jako med a dech jí voní po kadidle.“

* * *

A když na nebesích zazářila luna, slavík přiletěl k růžovému keři a nabodl se hrudí na trn. Celou noc zpíval s trnem v hrudi a chladná křišťálová luna se sklonila níž a naslouchala. Celou noc zpíval a trn mu vnikal do hrudi hlouběji a hlouběji a z těla mu odtékala životodárná krev.

* * *

„Přitiskni se ještě víc, slavíčku,“ volal keř, „nebo přijde den, a růže nebude dotvořena.“

zapamatuj si

Lyricky pojatá pohádka jako únik před světem bezcitnosti a zoufalství

I přitiskl se slavík na trn ještě víc a trn se dotkl jeho srdce a tělem mu projel divý záchvěv bolesti. Krutá, krutá to byla bolest a bouřlivěji a bouřlivěji zněla píseň, neboť slavík zpíval o lásce zocelené smrtí, o lásce, která neumírá ani v hrobě.

A divukrásná růže zkarmínověla jako růže východní oblohy. Karmínový byl prstenec jejich plátků, karmínové jako rubín bylo i její srdce.

Slavík však zpíval hlasem stále zemdlenějším, začal tlouci křídélky a oči se mu pokrývaly blankou. Píseň slábla a slábla a cosi svíralo slavíkovu hrdlo.

Pak náhle propukl v poslední melodii. Slyšela ji bílá luna a zapoměla na úsvit a omeškala se na obloze. Slyšela ji červená růže a zachvěla se v extázi a rozevřela plátky do studeného jitřního vzduchu.

* * *

„Podívej se, podívej se!“ zvolal keř. „Teď je růže dotvořena!“ Ale na to už slavík neodpověděl. Ležel mrtev ve vysoké trávě, v srdci trn.

V poledne otevřel student okno a vyhlédl ven.

„No ne!“ vykřikl. „Takové zázračné štěstí! Červená růže! A podobnou růži jsem jakživ neviděl. Ta je tak krásná, že má určitě dlouhatánské latinské jméno.“ A vyklonil se a růži utrl.

* * *

Ale dívka se zamračila.

„Nehodí se bohužel k šatům,“ odpověděla. „Ostatně synovec komořího mi poslal pár pravých šperků, a šperky, jak je kdekomu známo, mají mnohem větší cenu než kytky.“

„Vy jste ale nevděčná, namouduší!“ řekl rozzlobeně student a odhodil růži na ulici. Spadla do kaluže a přejela ji jakási kára.

„Nevděčná!“ odsekla dívka. „Vy jste pěkný nezdvoraák, abyste věděl. A kdo vůbec jste? Obyčejný student! A já si myslím, že nemáte ani takové stříbrné přezky na střívice jako synovec komořího.“ A zvedla se ze židle a odešla do domu.

„To je ale pitomost, ta láska!“ říkal si student, když šel odtamtud. „Není ani z polovice tak užitečná jako logika, protože nic nedokazuje a pořád nám slibuje něco, co se neuskuteční, a nutí nás věřit tomu, co není pravda. Je prostě dočista nepraktická, a protože být praktický znamená v téhle době všechno, oddám se zase filozofii a začnu studovat metafyziku.“

A vrátil se do své jizby, vytáhl velikánskou zaprášenou knihu a pustil se do čtení.

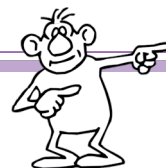
Přeložil Z. Novák

Otázky

- Charakterizujte styl této pohádky, doložte působivou vizuální obraznost.
- Sledujte, že pohádka má formu rozšířeného podobenství a jednoduchý, náznakovitý děj. Základem je symbolický smysl základních atributů hlavních postav.
- Jak je nahlížen svět lidí a jeho etické hodnoty – láska, citovost, přátelství?
- Co se děje s hlavními aktéry?
- Vysvětlete podobnost přírodního a tvůrčího procesu: růst růže a zpěv slavíka.
- Co autor kritizuje v závěru, proti čemu protestuje konkrétně? Čím dosahuje působivosti, v čem je morální krédo pohádky?
- Na kterou tradici vypravěčského pohádkářského umění Wilde navazuje?
- Co má tato pohádka společného s klasickou pohádkou a v čem se liší?

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Moderní světová literatura

USA

Walt Whitman

Americký slabikář – zkráceno

Jaká krása je ve slovech! Jaké skryté podivné kouzlo ve zvuku některých slov! A pak mluva! Pětkrát, šestkrát v životě (možná ani ne tak často) uslyšíte od mužů a žen, když vyslovují nejprostší slovo, tak zvláštní mluvu! – Čím to je, že těchto několik málo mužů a žen vytvoří tolik z nejobyčejnějšího slova! Zeměpis, lodní doprava, parní stroje, továrna, telegraf, železnice a tak dále, všechno má mnoho silných a krásných slov. Doly – železárna – cukrové plantáže v Louisianě – žně bavlny a rýže – illinoiská pšenice – kukuřice a vepřový dobytek v Ohio – – dřevo v Maine – to všechno raší sty a sty slov, z nichž všechna jsou tak hmatatelná a ryze prožitá, všechna mají svou tkáň a krásu...

Stébla trávy (1855–1892)

Zpěv radostí

Ó vytvořit nejjásavější zpěv!

Plný hudby – plný mužství, ženství a dětství!

Plný všedních zaměstnání – plný obilí a stromů.

Ó pro hlasy zvířete – pro hbitost a rovnováhu ryb!

Pro padání dešťových kapek v písni!

Pro slunce jas a hnutí vln v písni!

Ó radost mého ducha – není v kleci – vyráží jako blesk!

Nestačí mít tuto zeměkouli nebo nějaký čas,

Chci tisíce zeměkoulí a všečen čas.

Ó radosti strojvůdcovy! hnát lokomotivu!

Slyšet syčení páry, jásavý skřípot, parní píšťalu, rozesmátou lokomotivu!

Vyrazit neodolatelnou cestou a rychlostí do dálky!

Ó radostné toulání přes pole a stráně!

Stébla a květy nejobyčejnějšího plevele, vlhké, svěží ticho lesa,

Nádherná vůně půdy za svítání a celé odpoledne.

* * *

Ó koupat se na plovárně nebo na vyhlídnutém místě poblíž břehu,

Cákat vodu! kráčet po kotníky ve vodě nebo běžet o závod podél pobřeží nahý.

Uvědomit si prostor!

Nadbytek všeho, že nikde není hranic,

Vynořit se a být z oblohy, ze slunce, měsíce, letících mračen,

být jedno s nimi.

Ó radost mužného sebe sama!

Neotročit nikomu, nepodrobovat se nikomu, žádnému tyranovi známému ani neznámému,

Kráčet vzpřímeně rázným a pružným krokem,

Hledět klidným pohledem nebo třpytným zrakem,

zapamatuj si

Monumentální sbírka asi 400 básní ve 14 oddílech; celoživotní dílo vyjadřuje představu jednoty člověka a moderního světa, názory na politiku (autor hlasatelem demokracie), filozofické názory a postoje, obdiv k lidské práci, činorodosti, oslavuje moderní civilizaci, techniku, pokrok; optimistická víra v člověka, volný život, vědu

Mluvit plným a zvučným hlasem širokých prsou,
Postavit se svou osobností čelem ke všem osobnostem na zemi.

* * *

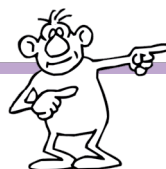
Ó vyplout lodí na moře!
Opustit tuto pevnou nesnesitelnou zemi,
Opustit ohavnou jednotvárnost ulic, chodníků, domů,
Opustit tě, ó ty pevná, nehybná zemi, a vstoupit na loď,
Plout a plout a plout!
Ó mít odtud život básní nových radostí!
Tančit, tleskat, jásat, křičet, poskakovat, skákat, valit se,
plynout dál!
Být námořníkem světa směřujícím ke všem přístavům,
Sám být lodí (hledte ty plachty, které nastavují slunci a větru),
Rychlou a vzdutou lodí plnou bohatých slov, plnou radostí.

Otázky

- Vyjádřete, jaký nový obsah a nové pojetí krásy má Whitmanova poezie. Co oslavuje, o čem zpívá? Co se snaží čtenáři vsugerovat?
- Co symbolizují civilně patetické verše? Jakou formou je nový obsah vyjádřen? Charakterizujte Whitmanův nekonvenční básnický styl.
- Vyjádřete, čím se vyznačuje volný verš.
- Co rozumíme pod pojmem lyrické pásmo? Čím se projevuje civilní patos?

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Moderní světová literatura

Pro tebe, ó demokracie

Pojďte, učiním nerozlučným tento kontinent,
Stvořím největší a nejskvělejší rasu, jaké kdy svítilo
slunce,
Stvořím božské, magnetické země
S láskou přátel,
S neumírající láskou přátel!

Nasázím družnost hustě jako stromy podél řek celé Ameriky,
Podél břehů velkých jezer a po všech
prériích,
Stvořím nerozlučná města s pažemi ovinutými kolem šjí,
S láskou přátel,

S mužnou láskou přátel.
Pro tebe ode mne, ó demokracie, abych ti sloužil,
ma femme!
Pro tebe, pro tebe trylkuji tyto zpěvy.

vysvětlivka

ma femme (franc.) – má ženo

Otázky

- Co proklamují tyto verše vedle lidské radosti, nadšení a aktivity?
- Které básnické prostředky zesilují význam sdělení?

Slovensko

Ivan Krasko

Nox et solitudo (1909)

Zmráka sa

Zmráka sa, stmieva sa, k noci sa chýli.

Od hory, od lesa tak plače, kvíli...!

Výčitky neznámych duše sa chytia.

... Vyplniť nádeje nebolo sily –

zapadli, zapadli vo shone žitia ...

Oblaky nízko sú, tak letia, letia...!

Žaluje zúfale žaloby márne

ktos' príliš ubohý z širého sveta,

že veril, že čakal, že starne, že starne...

Zmráka sa, stmieva sa. Shora i sdola

havrani veslujú do noci spešne...

Ktos' príliš ubohý o pomoc volá,

do tvári hádže nám spomienky hriešne...

Zmráka sa, pôjdeme. Noc je už zpolá.

zapamatuj si

Intimní lyrika pod vlivem symbolismu; vyjádření vlastních zážitků, smutku rozervané duše, zklamání, samoty, bezmocnosti člověka uprostřed chaosu světa

vysvětlivka

nox et solitudo – noc a samota

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Moderní světová literatura

Otázky

- Vyjádřete základní motiv básně. Čeho výrazem je krajina?
- Jakou náladu vyjadřuje báseň?
- Proč se často vyskytují motivy soumraku a noci, co se v nich odráží?
- Jakou funkci mají zvolací věty, zámlky, apoziopce?

Česká moderna – 90. léta 19. století

Manifest České moderny (1895) – zkráceno

... Chceme v kritice to, zač jsme bojovali a co jsme si vybojovali: míti své přesvědčení, volnost slova, bezohlednost. Kritická činnost jest prací tvůrčí, umělecko-vědeckou, samostatným literárním žánrem, rovnocenným všem ostatním. Chceme individualitu. Chceme ji v kritice, v umění. Umělce chceme, ne echa cizích tónů, ne eklektiky, ne diletanty. Nevážíme si pestrobarevného látání přejatých myšlenek a forem, zřymovaných politických programů, imitací národních písní, veršovaných folkloristických terek, šedivého fangličkářství, realistické ploché objektivnosti.

Individualita nade vše, žitím kypící a život tvořící... Žádáme od umělce: Buď svým a buď to ty! Neakcentujeme nikterak **českost**: buď svým a budeš českým.

... Přesycení frázemi,... zhnusení hejslovanstvím a kdedomováním procitli jsme. Podívali jsme se se skepsí na své otce. Trudný dojem. Za hlaholu trub vyrazili do světa – dnes je vidíme jako bezmocné parlamentární zastupitelství žurnálu, jemuž abonentní a různé jiné ohledy diktuji pozici ve věcech literárních, politických, společenských. Vidíme lid, jemuž místo světla osvěty dostalo se bengálových produkcí...

Jak chceme v literatuře individualismus, tak ho žádáme v politice. Politika budiž prováděna celými, vypracovanými jedinci. Míra jejich individuálnosti buď v přímém poměru k stupni jejich sebezapření: nic pro sebe, vše pro věc.

Chceme být v politice především **lidmi** v plném slova smyslu. Z toho plyne ostatní. Z toho plyne, že na otázku národnosti, na otázku galvanizovanou a živenou vládami, které ji formulovaly a apelovaly na ni při každé válce, při každé dani krve tak, jako ve středověku útočeno v podobných případech na cit náboženský, že na otázku tu nazíráme zcela jinak, kladně. Nemáme strachu o svůj jazyk. Jsme národnostně tak daleko, že nám jej žádná moc na světě nevyrvе. Zachování jeho není nám účelem, ale prostředkem k vyšším cílům...

Chceme v **otázce sociální** „býti především lidmi“. – Počítáme dělnictvo k národu? I tenkrát, když prohlásí, že je internacionální? Ano. Národnost není patentem ani mladočechů ani staročechů...

Buržoazie celé Evropy je stejná. Emancipována francouzskou revolucí zapoměla záhy na trpký osud potlačovaných a svorně s feudály a svorně se sedláky, i tito prošli podobnou školou, staví se proti mozočným prosícím rukám bílých otroků...

F. V. Krejčí, F. X. Šalda, J. Třebický, O. Březina, J. S. Machar, V. Mrštík,
A. Sova, J. K. Šlejhar, V. Choc, K. Koerner, J. Pelcl, F. Soukup

Otázky

- Uvedte hlavní myšlenky z textu Manifestu a vložte je.
- Co je jednotčím prvkem opozičního hnutí? Proklamaci kterých práv se Manifest stal?

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Moderní světová literatura

Josef Svatopluk Machar

Confíteor I (Vyznávám se) (1887)

Antická kráska

Jí štíhlý zjev za krásné věno
a bílou pleť dal štědrý los
a Helena jí bylo jméno
a měla antický též nos.

Kdo zřel ty rysy hrdé hlavy,
kdo zřel tu bílou, vážnou líc,
dech cítil bázně ostýchavý
a zraků nemoh vznést jí vstříc.

A hříchem už se zdálo býti
chtít složit hlavu v ňadra ta,
jež v taktu nepřestala chvtí
se žádnou touhou projata.

A nezdála se v tomto jasu
pro jiného nic stvořena,
než obdivuje její krásu,
bys k zemi skláněl kolena.

Tak vídal jsem ji. Maně vždycky
otázka chvěla hrudí mou,
zda jediný je pocit lidský,
jenž jal by ji, tak mramornou!

zapamatuj si

Společenská a politická lyrika; polemické zaměření (kritika, ironický výsměch), otevřenost a provokativní osobní zpověď, nálady, kritický postoj k lidem a společnosti (proti přetvářce, pokrytectví, měšťáctví, národní lhostejnosti)

Však jedním citem lidským jatou
když spatřil jsem ji jedenkrát,
tu všecken lesk a hrůzu svatou
jsem rázem cítil v dálku vát:

Ta žena s antickým tím jménem,
jdouc do divadla v zimní den,
pět párků hltně snédla s křenem
a šla pak klidně na Carmen...

Otázky

- Jaká vlastně byla dívka, o které autor píše? Na co je zaměřen autorův jízlivý výsměch?
- Charakterizujte strofu, verš, jazykové prostředky a srovnajte s verši lumírovců.

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Základy teorie literatury

Čtyři knihy sonetů (1891–1893)

Sonet na sklonku století

(z oddílu Letní sonety)

Ta víra v lepší časy budoucnosti...
Ve změně všeho září bez změny
jak maják, jehož zlaté plameny
se lžijí v bouři a ve tmou zoufalosti.

Tu člověk, když mu ráj byl zavřený,
se našel ve své teskné šílenosti –
ta jako odkaz otců vznešený
jde s lidstvem od věčnosti do věčnosti.

Teď došel k nám... Mře naše století,
před sebou tmou a na rtech prokletí.
Čtem závět už... zní otrepaně dost,

ne poklad ani zásvit jediný,
jen zas ta víra v lepší budoucnost –
a už i ta má značné trhliny...

zapamatuj si

Subjektivní poezie, negace dosavadních hodnot; pozornost každodennímu životu je vyjádřena nerudovsky prostým veršem; odpor k proklamování národních ideálů, kritický pohled na měšťáckou společnost

Otázky

- Doložte básníkům individualismus, projev zklamání.
- Jakým tónem je vysloven 1. verš? S jakými pocity je vyjádřen charakter doby? Kde se autor zpovídá ze svého zklamání?
- Popište formu výpovědi, verš, rým, pozorujte otevřené, prosté sdělení, důraz na realistickou výpověď.

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Česká literární moderna

Sonet o sobě

Šik – tábor – škola a jak dál to zvou
ti naši soudci v republice krásy,
kde pro ta slova seriózně rvou
si jména, čest i sporé svoje vlasy,

mně cizí je. Jdu jenom cestou svou,
mé svědomí mi soudcem pro vše časy
a lhostejno mi, zda za stopou mou
hřmí potlesk chas a letí laury masy.

Jsem ve všem atom doby svojí.
Co jí vše, vše též hrudi můj,
co v hrudi mé, tím verše zní.

Chvílemi klnu bídě její,
chvílemi se jí hořce směji
a vždycky, vždycky trpím s ní...

Otázky

- Vyhledejte v básni projevy ironie, satirického výsměchu a proklamaci vlastního individualismu.
- Kde autor dokazuje svou nelhostejnost, charakterizuje vlastní tvorbu a její smysl?
- Všimněte si využití a funkce básnických figur.

V září helénského slunce (1905)

Posel

– Ó Spartané, já spěchám od Thermopyl.
Mě Leónidas vyslal umíraje –

– A padli všichni? –

– Po zákonech vlasti.

A těla barbarská se kol nich kupí
jak hory a z těch sláva Lakoniky
větrnou nohou po Heladě běží. –

– A můj syn Agil? –

– Jako včely v úl svůj

tak spěla kopí perská v prsa jeho. –

– Já smrtelného zrodila jsem syna:
Ó bozi věční, teď jsem matkou šťastnou. –

– Tak. Pravdu díš. Však neblahý já posel,
jenž slepým losem určen k službě trudné
jsem místo svoje opustiti musil,
kam poději se? Budu potácet se
ve světle denním, živá kořist Hádu,
a zhrda všech mým údělem jen bude.
A když pak zemru, nikým neoželen,
stín osamělý Hádem bloudit budu,
neb druzi z boje víc mě nepoznají
a k nim se hlásit sám, stud zabráni mi. –

zapamatuj si

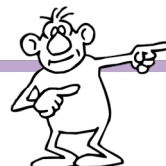
Součástí 9svazkového cyklu *Svědómím věků*; obraz světových dějin, hledání pozitivních východisek; dějinný vrchol je spatřován v antice

Otázky

- Proč básník obrací svůj zájem k historii? Z kterého období dějin je téma básně?
- Co je předmětem obdivu na antickém hrdinovi? V čem lze hledat životní štěstí?
- V kontrastu s čím je u soudobé společnosti hrdinství Spartanů?
- Všimněte si využití dialogů v básni. Vyjádřete jejich funkci.
- V čem je originalnost Macharovy tvorby, jaký obsah měla, jakou formu zvolil pro sdělení obsahu. Na kterého básníka vědomě navazoval?

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Česká literární moderna

Otokar Březina

Tajemné dálky (1895)

Moje matka

Šla žitím matka má jak kajčnice smutná;
den její neměl vůně, barev, květů, jasu:
Plod žití suchý jen, jenž jako popel chutná,
bez osvěžení trhala ze stromu času.

Prach ostrý chudoby jí v tváři krásu šlehal
a řezal do očí a v slzách zánět hasil,
jak samum v závějích se v její cesty sléhal
a ve svých vlnách umdlené jí sklenul azyl.

Pod tíží tmavých let svou nakláněla šiji,
žeh práce žíravý jí z nervů svěžest leptal,
smrt svoji líbala, a v těžké agónii
ret její s úsměvem jen slova díky šeptal.

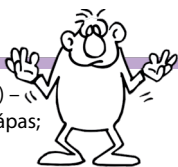
Na vlhký mramor chrámů klekávala v snění
v hrobových vůních voskovic a před oltáři
a vonných útěch děšť i vizi vykoupení
v své duše kalich chytala jak rosou září.

Ó matko má, dnes v světlo proměněná,
ty šípe zlatý, vystřelený do ohniska
Tajemství věčně planoucích! Zvuk tvého jména
na našich vlnách dochvěl se, však vím, jsi blízka!

Tvé mrtvé krve vychladlé jsem bledým květem,
jenž vláhou zraků tvých se rozpučel a vzrůstal:
chuť trpkou života svým vlíbalas mi retem
a tvojmí dědictvím mi v duši smutek zůstal.

vysvětlivka

samum – saharský písek; *azyl* (z řeč.) – útočiště; *agonie* (z řeč.) – smrtelný zápas; *vize* (z lat.) – vidění

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Základy teorie literatury

zapamatuj si

Intimní a citová lyrika, symbolismus;
osudově přijímaná bolest, kterou přináší
pozemský svět; intimní zpověď věnovaná
mrtvé matce, příteli, který se odcizil, mládí,
které předčasně odešlo; nenaplnění snů vede
k pocitu zklamání; touha po smrti jako cestě
k nadpozemskému světu; dekadentní nálada
a vypjatý individualismus

A půlnoc zelená když svítí nočním tiším,
ty z hrobu povstáváš a se mnou lože sdílíš;
v svém dechu známý rytmus tvého dechu slyším
a vlnou mého hlasu oživená kvílíš.

V mých žilách zahřívá se teplo tvého těla,
tvých zraků tmavý lesk se do mých očí přelil,
žeh víry mystický, jímž duše tvá se chvěla,
v mé duši v oheň žihavý a krvavý se vtělil.

A jako tvoje kdys, i moje cesta smutná:
bez vůně den je můj, bez barev, květů, jasu;
plod žití suchý jen, jenž jako popel chutná,
tvým stínem ovíván ze stromu trhám času.

Otázky

- Kdo je lyrický hrdina v této básni? Z čeho se básník zpovídá? Jak zachycuje svou matku?
- Všimněte si, jak navazuje kontakt s duchovním, vesmírným světem, nadzemskou skutečností a jak sugestivně nadpozemský svět pojmenovává.
- Jaký pocit lyrického hrdiny – básníka v textu převládá a proč?
- Proč se ve verších objevuje liturgická slovní zásoba a náboženské motivy? Z kterých oblastí ještě čerpá obrazná pojmenování?
- Vyhledejte biblické obrazy, metafory, oxymóron, zvukosled, symbolickou mnohovýznamovost slov. Všimněte si pravidelného verše (jambický alexandrin).

zapamatuj si

Sbírka nejabstraktnější poezie; titul – oxymóron; západ symbolizuje smrt jako vysvobození a přechod do pravého života (svítání západu – předtucha duchovního života ve chvílích citové extáze); inspiraci nachází básník v bolesti, asketické samotě

Svítání na západě (1896)

Tys nešla

Příliš brzy jsem rozsvítil lampy a do váz natrhal kvítí
a vůněmi, jež v plamenech šlehají krví, své síně jsem nadech:
koberce prostřel jsem, naléval vína, v nichž slunce minulé svítí,
jež před lety usínila v chudých mých vinohradech.

Tys nešla. Hodiny z dálky se smály, má jara v nich jasmíny kvetla
a dýchala na tvůj neznámý obraz ověncený liliemi;
čas vadl, růže chřadly, vína má hořkla, rudla má světla,
a sny, jež jsem ti naproti vyslal, se vrátily teskný a němý.

Tys nešla. Zaklínal jsem tě magií Vůle, jež prostorem sálá
proudy tajemných spojení a přenáší nejhlubší chvění.
Větrům jsem házel setbu své touhy, aby v duši ti vzplála
v ohnivě keře a sugescí vůně vedla tvé snění.

S dušemi básníků jsem hovořil o tvé váhavé chůzi;
naděje má s umdleným úsměvem seděla na prahu dveří;
oněmly cesty, bázní se schouliily stromy a v soumraku hrůzy
šlěpěje přátelských kroků jak černým sněhem se zaváty šerí.

Tys nešla. Kdo tě potkal a svedl z mých zahrad? Či leká
tě oblak, jenž zhaslými slunci se pozdvih a nad mým domem se prostřel?
Či smrt, která zabíjí na křižovatkách mé hosty a čeká,
až sám se přiblížím k oknu, blízko na osudný dostřel?

Je pozdě již. Záclony zdvihám, okna svá bez bázně otvírám výším
a od hvězd zvoní mi píseň započatá před staletími;
neznámý hlas tvůj chladivým nárazem éteru slyším
z té písně věčné se třáští tóny přitlumenými.

V noci všech světů padá, kde polibků jásavá bouře se sráží,
jež rozžehá v křížení blesků nesčetné životy příští.
Věř, my se to líbáme tisíce retů, objetím tisíců paží
ve věčnosti bolestné něhy, jež od věků do věků prýští!

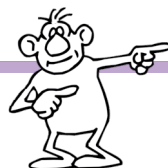
Ve vášnivém tepotu věčného Srdce, jež tisíce údery buší,
v tušení, jež prochází hroby a svítí z budoucích zoří,
v tajemství Zrání, jež v jedné duši slívá tisíce duší
a pohledem letícím věky na tváři spřízněné hoří.

Otázky

- Všimněte si symbolické neurčitosti tématu, vyjádřeného v titulu. Pokuste si představit, na koho nebo na co básník čekal. Co je těžištěm básně? O čem vypovídá duševní stav lyrického hrdiny?
- Vyjmenujte smyslově konkrétní motivy, zvl. v prvních dvou strofách, při jejichž vnímání jsou zapojeny všechny smysly.
- Posudte závěr básně – projev Březiny vizionáře. Čím je naplněna vize budoucnosti, na čem je založena naděje? Srovnejte s lyrickým hrdinou Hlaváčkovy poezie a s charakterem jeho obrazů.
- S čím jsou spojeny pocity naděje? Kam směřuje Březinův verš? Srovnejte jeho kosmické vizionářství s Whitmanovým pozemšťanstvím.
- Všimněte si, že pravidelný verš ustupuje volnému.

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Česká literární moderna

Ruce (1901)

Ruce

V oslňující bělosti světla ležela země, jako kniha písní otevřená před našimi zraky. A takto jsme pěli:

Hle, v této chvíli ruce milionů potkávají se, magický řetěz, jenž obmyká všechny pevniny, pralesy, horstva a přes mlčenlivé říše všech moří vzpíná se k bratřím:

* * *

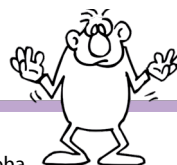
A ruce naše, zapjaté v magický řetěz rukou nesčíslných, chvějí se proudem bratrské síly, jenž do nich naráží z dalek, stále mocnější tlakem věků. Nepřetržitě vlny bolesti, odvahy, šilenství, rozkoše, oslnění a lásky probíhají nám tělem. A v úderu větru jejich, smysly zhasínajícím, cítíme, jak řetěz náš, zachycen rukama bytostí vyšších, v nový řetěz se zapíná do všech prostorů hvězdných a objímá světy. – A tehdy na otázku bolestnou, staletí skrývanou v básni jako tajemství rodu, jež prvorození sdělují prvorozeným, umírajíce, uslyšeli jsme kolozpěv vod, hvězd a srdcí a mezi slokami jeho, v intervalech kadence melancholické, dithyramb světů za sebou následujících.

Otázky

- V čem autor spatřuje světlejší budoucnost?
- Co symbolizuje magický řetěz rukou? Které pocity básník překonal? Jaké důvody radosti udává? S čím spojuje pocity naděje, lásky? (viz závěr)
- Charakterizujte Březinův básnický styl, bohatství smyslově konkrétních obrazů, verš.

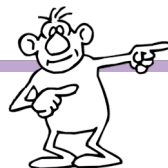
vysvětlivka

dithyramb (z řeč.) – pův. řecká kultovní rituální píseň na oslavu boha Dionýsa; báseň radostného opojení životem

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Česká literární moderna

Antonín Sova
Květy intimních nálad (1891)
U řek

U řek mám večer vlažný rád,
u řek, kde plno mušlí leží,
kde zvolna z řeky vstává chlad
a bílá pěna z dálky sněží.

U řek mám břízy nejraděj
a olše, do nichž stín se dere,
a cvrčků šum a vážek rej
a v dálce města rysy šeré.

Rád u řek rybáře já zřím
za clonou par s lodičkou línou
se ploužit šerem večerním,
kdy červánky v mze modré hynou.

A večer když se nachýlí
a měsíc v řece kdy se houpá,
ten noční chodec, napilý
modravou parou, z vod jež stoupá:

rád spřádám rytmus hudby pln
při vzpomínkách a sladké tuše,
při šplounání ztišených vln
a při vzrušení celé duše.

zapamatuj si

Impresionistická subjektivní a přírodní lyrika, krajinomalba a zachycení nálady okamžiku (viz titul)

Otázky

- Báseň je tvořena jako malba přírody slovy. Jsou barvy v pomyslných obrazech jasné a výrazné, nebo spíš zastřené?
- Čím je obraz skutečné krajiny pozměněn?
- Které základní pocity autor vyjadřuje, co v básni zachycuje?
- Jmenujte konkrétní motivy.
- Je podstatou básně objektivní obraz krajiny?
- Srovnajte přírodní obrazy A. Sovy a K. Hlaváčka.

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Česká literární moderna

Z mého kraje (1893)
Rybníky

Ty české rybníky jsou stříbro slité,
žíhané temnem stínů pod oblaky,
vložený v luhy do zeleně syté,
jsou jako krajů mírné, tiché zraky.
Tu sluka steskne v rákosí blíž kraje,
a kachna vodní s peřím zelenavým,
jak duhovými barvami když hraje,
se nese v dálce prachem slunce žhavým:
chlad s dechem puškvorců lukami stoupá
a s vůní otavy po kraji dýchá,
vzduch mírně chlazen vlnami se houpá,
a něco jako věčný stesk v tom vzdychá.

zapamatuj si

Přírodní a subjektivní lyrika;
do obrazů krajiny se promítá smutek
básníkovy duše

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Česká literární moderna

Otázky

- Pozorujte barevnost pohledu, odstíny, hru barev a světél – doložte tzv. básníkův maliřský zrak.
- Jak je zobrazena příroda? Objasněte podstatu impresionistické přírodní lyriky.
- Co má Sova společného s Máchou? Které období roku je pro každého z nich v popředí zájmu?
- Charakterizujte rytmus básně, uveďte typické básnické prostředky, všimněte si zvláštností slovosledu.

Ještě jednou se vrátíme (1900)

Ještě jednou se vrátíme

Ještě jednou se vrátíme zamyšleni, kde prudce
květ voněl, že svedl nás z cesty, když šerivým stříbrem tekli
nad potoky večer, a ještě jednou se vrátíme,
kde píseň jsme slyšeli z oken, jež hleděla k zahradám zmlklým.
A ještě si vynajdem jednu stezku a jeden háj v horách
tak celý podzimem jasný, v tolika hýřících barvách,
po roztržitých akordech echa budeme pátrat,
po tichém a pružném kroku, zda tajemné zanechal stopy.

Duše, do níž se zařizly vzpomínky, vyleje v trávu
tolik lyriky kanoucí v pryskyřičných krůpějích,
své větve vysoké, tmavé vykoupá v podzimním slunci,
svůj štíhlý kmen protáhne šerem v míjící mraky; –
to všechno v jediné chvíli, na stezce zešeřené
a v hodinu západu, která tak sevře nebohé srdce.

Otázky

- Jaký ráz mají přírodní obrazy? Čím jsou zbarveny?
Jak spolu souvisí konkrétní detail a náladový odstín?
- Doložte hořké pocity básníka, melancholii.
- Vyhledejte nejčastější básnické obrazy (personifikaci, metaforu, metonymii aj.).
- Dokažte, že báseň má znaky impresionismu i symbolismu.
- Čeho symbolem je květ a cesta?

Kdo vám tak zcuchal tmavé vlasy?

Když ona přišla na můj sad, vše právě odkvétalo.
Tak nevrle a tulácky v obzoru slunce spalo.

Ó, proč tak pozdě? řek jsem jí. Poslední slunce na síti,
zvony mi v mlhách umlkly, jsou ptáci v travách ukrytí,

mé louky teskní vůní mdlou a vody sešeřeny jsou
a přes přívozy stíny jsou a všechno planou je už hrou, –

že do daleka odplout chci kams na zelené ostrovy
a zdvihám vlajky na stožár a bílé plachty, lanoví.

Vás tenkrát zjara čekal jsem... V obzoru modrý zvučel jas.
Já napjal struny z paprsků, by echem chyt se v nich váš hlas.

Nuž rcete, kde jste tenkrát byla? A pod jakými zeměpásy?
Nuž rcete, čím jste jaro žila? Kdo vám tak zcuchal tmavé vlasy?

zapamatuj si

Přírodní a intimní lyrika, symbolismus;
vyjádření hořkého pesimismu, životního
zklamání; návrat do dětství a mládí,
obrazy krásné krajiny na pomezí Českomoravské
vysočiny a jižních Čech

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Česká literární moderna

Kde horké noci zpívaly vám v okna otevřená?
Má duše marně toužila tím tichem uděšená.

A teď! kdy nevzpomněl jsem snad, vše se tu chystám zanechat,
na plavbu bych se vydal rád, proč jdete vadnout na můj sad?

Pro nás tu slunce nehoří a nevýskají pohoří.
Nám nikde louky nevoní, zpěv nezní v našem pomoří,

chci odlout sám a poslouchám podzimu pohádkové hlasy,
jdu hledat Nové království.
Kdo vám tak zcuchal tmavé vlasy?

Otázky

- Doložte typické znaky symbolismu v básni.
- Který motiv je dominantní?
- Všimněte si dvou okruhů motivů: motiv sadu a motiv plavby. Co symbolizují? Kterými ročními obdobími jsou oba motivy symbolicky určeny?
- Báseň je přírodní nebo intimní lyrika?
- Charakterizujte duševní stav lyrického hrdiny. Z čeho vyplývá pesimismus?
- Do kterého životního období se autor ve vzpomínkách vrací?
- Všimněte si kompozice básně, jazykových prostředků, střídání tázacích a oznamovacích vět, výskytu zámlk (trojtečky, pomlčky), vyhledejte figury a tropy, uvědomte si jejich funkci.
- Co vyjadřují závěrečné verše?
- Verše kterého básníka vzdáleně připomíná tato báseň?

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Česká literární moderna

Údolí nového království (1900)

Údolí nového království

Hrob v duši jsem vykopal ve výškách dumavě zmlklých,
bych konečně pochoval všecko, co umřelo, všecko, co mrtvo,
a všecko, co marno. To všecko, co tížilo roky
a slabým činilo, smutným na osamělých cestách.

* * *

A mne to zpět zlákalo v údolí, kde jsem byl zrozen.
Tam hlína voněla, lidská bolela srdce, a duše
tak marně toužily. Slyšel jsem volat hlasy
tam zdola k slunci, tak marně k němému slunci!
Já znovu sestoupil v údolí rodné, roztoužen znovu
po horkých srdcích a po hlavách budoucích heroů
a po rukou upřímných, po očích zatmělých žářem,
jež pátravý pohled snesou, chladný a ocelový.
A věnec z jmelí na skráních, cítím zas vůni sosen,
a jiskření horských hvězd a bystrin šumot a dusot

zapamatuj si

Vrchol individualismu, vidina budoucí
společnosti, vizionářská (snová) poezie;
souhrnný symbolický obraz světa,
harmonie a srozumění; autorova symbolistická
stylizace do postavy poutníka

do samot zbloudilých jelenů, slyším stále
vzkřek orlí za sebou v dálce, z hor snů jak jsem sestoup.

Z hor snů já k zemi se vrátil a nemoh v své touze jinak
než zaklepat u jejích dveří. – Noc hvězdnatá byla
a hluboký obzor a tajemné rozsety hlasy
po jezeře života, které se vzdouvalo v jarním vanu.
A všude květ bílý hořel, a hustými zakryt kmeny

a křivými kořeny na břehu svítící měsíc se plížil.
 Já zaklepal u jejích dveří... Jak vzlykala, nevěříc, hlasně,
 má drahá vysněná, omdlela k loktech mojíh!
 Vše před ránem hluboce spalo, jen ona v tom vidění ve snu
 jak orchidej omamně voněla, tušíc můj blízký návrat,
 neb byla esencí ženy, toužící, zamlklé, žhavé,
 půl z noci, půl z paprsků slunce již setkalo jaro.
 K nám do jizby oknem se dívala zelená zátoka řeky,

a vysoké topoly z noci jak naslouchaly by do tmy,
 a rybářská loďka v rákosí skřípala, visuté sítě
 skrz okna průsvitná stříbrné pouštěly světlo...

Tu dlouho jsme mlčeli v objetí, dlouho, tak dlouho, dlouho!
 Pak řekla: Už neodcházej, už nikdy neodcházej!

Otázky

- Doložte, jak je báseň do jisté míry protikladná většině básní Březinových.
- Který motiv vystupuje do popředí?
- Co je smyslem básníkovy hledání?
- Kam směřuje básníkovy symbolická cesta „z hor snů“? K čemu se odhodlává?
- Jaká je básníkovy vize budoucnosti?
- Jakou funkci má v básni široce stavěný volný verš?

odkaz

Viz Literatura v kostce,
 Česká literární moderna

Karel Hlaváček

Pozdě k ránu (1896)

Pozdě k ránu

Bylo to pozdě k ránu... Šel jsem příliš unaven polibky, jež
 snesly se na mne poprvé v životě jako prudká silice jarního
 deště. Měsíc ohlašoval bledou září zašlého zlata za řekou
 svůj brzký východ, a celá krajina neurčitá, bez kontur, plující
 v sinavém a bázlivém světle, zdála se po celou noc již od
 časného večera očekávat první paprsky jeho. Bylo takové
 zvláštní napnuté ticho, rušené jenom táhlými a hlubokými
 zvuky trompet daleké vesnické nedělní hudby, která již asi
 dohrávala... Měsíc vyšel omrzele, zarudlý; bledl a počal se
 chvět na řece; vše zdálo se klekat k společné modlitbě...

A všechna ta nedospalost, touha, jemná mdloba a závrať rozlila mi v duši takovou zvláštní delikátní a vzácnou náladu. Bylo to
 tak něco pro nejhlubší tóny lesního rohu, pro nejhlubší tremola skleněných fléten, pro zádumčivé sólo zděděné violy (a ještě
 ztlumené kostěnou příduskou)... Vlažný melisový odvar, nahořklá vůně fenyklového oleje, tlačeno do staré antiky řezané
 ze zeleného egyptského dioritu žensky jemnou a neznámou aristokratickou dlaní – dlaní postříkanou dřívě silným aróma
 karminového laku... Třel jsem nejdelikátnější nuance barev, vodil svou ruku k nejsubtilnějším tahům, zkoušel harmonie nej-
 hlubších mollových akordů a komponoval v nejnebezpečněj-
 ších klíčích a předznamenáních, než jsem přikročil k realizaci
 svých vizí. Chytil vše sublimné, tajemné, anemické a bázlivé
 v delikátní mystifikaci, v ironii a v hřejivou intimitu – rozšleh-
 nout v několika příbuzných duších krátkou modlitbou mága
 tu vzácnou a tajemnou náladu zakletou ve dvě slova: pozdě
 k ránu –, to jest má doména, mé raison d' être.

zapamatuj si

Sbírka převážně náladových, tesklivých
 lyrických básní (23) nebo básní v próze;
 sjednocující prvek – utkvělá melancholie,
 pocit marnosti, působivá monotónnost,
 hudebnost verše; dekadentní poezie; umělecky
 stylizovaná **předmluva**, v níž autor naznačuje
 poslání své poezie, úsilí o odlišnost (cesta
 k vysokým uměleckým metám); stejnojmenná
úvodní báseň v próze zachycuje nevšední
 atmosféru prvního návratu od milenky

vysvětlivka

raison d' être (franc.) - důvod k žití

Svou violu jsem naladil co možno nejhlouběji

Svou violu jsem naladil co možno nejhlouběji
a tichý doprovod k ní pozdě za večera pěji.

Hráč náruživý zádumčivých, sešeřelých nálad,
chci mítí divné kouzlo starých, ironických balad.

A na zděděnou violu svou těm jen, těm jen hraji,
již k ránu v nocích nejistých do dalek naslouchají ...

Mé melodie chtějí mítí smutek všeho toho,
co rostlo, vykvetlo a zrálo marně, pro nikoho.

A mítí toho naději a neurčitou něhu,
co vzkličítí chce v těžké půdě dalekého břehu,

a mítí zvuk, jenž nesmělý, přec jemný, smysly mámí,
jak chvění silných drátů utlumených sordinami,

odkaz

Viz Literatura v kostce,
Česká literární moderna

Otázky

- Z jakého pocitu vyrůstala báseň?
- Doložte, že nejjemnější odstíny nálad autor vyjadřuje pomocí uměleckých, zejména hudebních a výtvarných motivů.
- Čeho autor dosahuje opakováním motivů a využitím zvukové stavby verše? Koho připomíná svou melodičností verše?
- Doložte, že k hudbě poukazují i motivy hudebních nástrojů.
- Všimněte si rámcového motivu (1. a poslední verš) – co symbolicky vyjadřuje? V kterých verších podává autor své programové vysvětlení?
- Doložte dekadentní rysy básně.

Hrál kdosi na hoboj (Z pozůstalosti)

Hrál kdosi na hoboj, a hrál již kolik dní,
hrál vždycky navečer touž píseň mollovou
a ani nerozžal si oheň pobřežní,
neb všechny ohně prý tu zhasnou, uplovou.

Hrál dlouze na hoboj, v tmách na pobřeží, v tmách,
na plochem pobřeží, kde nikdo nepřistál:
Hrál pro svou Lhostejnost, či hrál spíš pro svůj Strach?
Byl tichý Pastevec, či vyděděný Král?

a chtějí důvěrnost mít v tichu prodloužených staccat,
když na nejnižších polohách tmou chystají se plakat ...

Na violu svou zděděnou jen tehdy, tehdy hraji,
když měsíc teprv vyjít má a tma je ještě v kraji,

a vigilie přísná padá za lesy a vodu
a krajem velké tajemství jde slavných Božích Hodů.

Mé tenké prsty po strunách vždy nervózně se chvějí,
když tichý doprovod svůj pozdě za večera pěji ...

Svou violu jsem naladil co možná nejhlouběji.

vysvětlivka

sordina (z ital.) – dusítko, tlumítko hudebních nástrojů; *staccato* (z ital.) – oddělovaně, odraženě, krátce; *vigilie* (z lat.) – bdění, předvečer svátku, pův. bohoslužba konaná v předvečer církevního svátku

Hrál smutně na hoboj. Vzduch zhluboka se chvěl
pod písni váhavou a jemnou, mollovou ...
A od vod teskně zpět mu hoboj vlhkem zněl:
Jsou ohně marny, jsou, vždy zhasnou, uplovou.

Otázky

- Jaký tón promlouvá z básně? Z čeho vyplývá?
- Čím autor dosahuje monotónnosti?
- Uveďte přemíru náповědí, neurčitosti, znepokojivosti – k čemu slouží?
- Doložte dekadentní rysy, hudebnost veršů, funkci opakovaných motivů.

František Xaver Šalda

Boje o zítřek (1905)

Etika dnešního obrodny aplikovaného umění –

úryvek z eseje

Nevěříme již v rozpor mezi uměním a životem a mezi uměním a přítomností, jako nevěříme v rozpor mezi krásou a pravdou, mezi poezí a zdravím: Vyrostli jsme z těchto romantických klamů a chceme krásu, která by byla chlebem života a v níž by voněla všechna úroda našeho léta a našich polí – novou krásu všedního dne posvěcenou uměním na svátek.

Chceme vlastní nový jazyk, novou řeč tvarovou a to znamená: chceme, aby běžný jazyk našeho života, kterým mluvíme i zpíváme, radujeme se i trpíme, žijeme i umíráme, stal se základem a jádrem našeho jazyka uměleckého, v kterém byla psána výtvarná báseň dneška, jako minulé věky napsaly svým jazykem básně svoji.

zapamatuj si

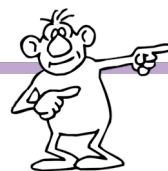
Soubor esejů, souhrn kritické činnosti z let 1898–1904 (17 statí); autorovy názory na umění a literaturu, zamyšlení nad otázkami umělecké psychologie a etiky; nové pojetí umění jako tvoření, ne napodobení; úvahy o společenské funkci umění

Otázky

- Které nové myšlenky vyjadřuje Šalda o umění, vztahu mezi životem a uměním?
- Jaké požadavky klade na vyjadřovací prostředky?

odkaz

Viz Literatura v kostce, Literární kritika 19. stol.

Kritika patosem a inspirací – úryvky

Kritik, aby byl opravdu kritikem, musí mít nejprve **vášnivý vztah a poměr k umění, poměr osobní a prožitý**: bez takového poměru není kritika, a vroucnost tohoto vztahu stanoví právě jeho místo na hodnotové stupnici. A nejen to: tento vztah a poměr musí si vybojovat a vykoupit před každým uměleckým dílem znova a znova: všechna cena i všechna rozkoš a bolest kritiky jest v tom, že si získává stále znova svoji jistotu, svoji poctivost, svoji pevnou bezpečnou bezelstnou půdu. Vkládá stále do plamene ne abstraktní nějakou míru, nýbrž svoji ruku, svoji nervní a citlivou ruku umělce, a získává tak jistotu hlubší, než je jistota rozumová – jistotu o to hlubší, oč je bolestnější: jistotu nervů, jistotu citovosti, jistotu posledního vkusu, celé bytosti, celé její organizace.

Proto kritik – právě jako básník a jiný umělec – musí být krajně vnímavý, citlivý, vznětlivý, senzitivní. Musí být pln vnitřních možností: musí mít veliké bohatství vnitřních chvějů, jakousi vnitřní plnost a oddanost... Musí zachovat si dlouho mladým – to znamená: zachovat si entuziasmus mládí, jeho lačnost a dychtivost po životě... Tvořit všude, i v kritice, znamená nejprve: nechťtí žít ze zásob, nepřenášeti pohodlně do zítřka žeň získanou dneska.

Kritik má cenu potud, pokud jest senzitivním a pokud vnímá, trpí, rozlišuje, reaguje...

Ale život smyslu může soudit jen ten, kdo má sám smysly krásné a jemné: proto jest kritika **uměním**, uměním jako třeba

poezie nebo malba – uměním, jež lze zdokonalovat, tříbiti a šlechtiti, ale jemuž nelze se naučiti, kde není jeho podmíněk: silných, plných a bohatých smyslů, žijících zákonným a jemným životem...

Kritik soudí, je-li to, co podává umělec, životem nebo neživotem. Mnozí, stupňuje, posvěcuje umělec život nebo jej znehodnocuje a odsvěcuje? Taková je hlavní otázka, kterou se musí tázat kritik...

Kritik **tvorí** stejně jako básník nebo jiný umělec. Rozdíl mezi nimi jest jen **látkový**: básník tvoří předem ze života a z přírody, kritik předem z umění a z kultury... Kritik musí dovést domyslit, docílit, docelit básníka... Odtud jest již samozřejmé, že smysl a hodnotu má jen kritika, která kritizuje umělecké dílo jako **celek**: docituje jeho polaritu, domýšlí jeho typ, rýsuje vývojové možnosti v něm ukryté, o nichž se autorovi nezdálo, a jež uskuteční snad teprve jiný tvůrce po oklice desetiletí a desetiletí. Každý velký kritik **přebásňuje** dílo, které kritizuje: přijme premisy autorovy, přijme prvky a složky jeho díla, přijme duchový typ jeho a přebásní nebo lépe dobásní je z nich a jimi. Kritika, která nepojímá umělecké dílo jako celek, která vidí nejprve detaily, zaráží se na nich a láme se na nich, která nedovede díla obejmout a **transponovat** ve vyšší duchovnější typ, jest malá. Kritika nesmí díla nejprve drobit: dílo musí býti kritikovi východiskem syntézy...

Otázky

- Charakterizujte Šaldovo pojetí literatury a literární kritiky. V čem je jeho přínos pro rozvoj české literatury a literární vědy?
- Vyberte nejzávažnější myšlenky a úryvky z textu.
- Jak se zasloužil o zvědečtění kritiky?
- Čím se vyznačuje kritická esej o umění (viz též Český jazyk v kostce)
- Připomeňte si Šaldovu studii *Mácha snivec a buřič* (viz ukázka u K. H. Máchy)
- Srovnajte Šaldovy a Havlíčkovy názory na kritiku.